9 789533 049991

NAOMI KLEIN

Autorica knjiga NO LOGO i DOKTRINA ŠOKA

NE

NIJE DOVOLJNO

Kako se oduprijeti Trumpu i politici šoka te ostvariti svijet kakav nam je potreban

v|b z

Naomi Klein

„NE" nije dovoljno

v|b|z ZAGREB

biblioteka
AMBROZIJA

knjiga 484.

glavni urednik:
Drago Glamuzina

izvršna urednica:
Sandra Ukalović

Naomi Klein
„NE" nije dovoljno

izdavač:
V.B.Z. d.o.o., Zagreb
10010 Zagreb, Dračevička 12
tel: +385 (0)1 6235 419, fax: +385 (0)1 6235 418
e-mail: info@vbz.hr
www.vbz.hr

za izdavača:
Mladen Zatezalo

urednik knjige:
Stjepan Ravić

lektura:
Franko Lotić

korektura:
Marica Grbešić

grafička priprema:
V.B.Z. studio, Zagreb

tisak:
Grafomark d.o.o., Zagreb
listopad 2018.

Naomi Klein

„NE" NIJE DOVOLJNO

Kako se oduprijeti Trumpu i politici šoka te ostvariti svijet kakav nam je potreban

S engleskoga preveo
Petar Vujačić

v|b|z ZAGREB
2018.

biblioteka
AMBROZIJA

knjiga 484.

naslov izvornika:
Naomi Klein
NO IS NOT ENOUGH

copyright © 2017 by Naomi Klein
All rights reserved.

copyright © 2018. za hrvatsko izdanje:
V.B.Z. d.o.o., Zagreb

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu
Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem 1011309.

ISBN: 978-953-304-999-1 (tvrdi uvez)

Mojoj majci Bonnie Sherr Klein,
koja me svakodnevno uči otpornosti na šokove

Ne pokušavam zbaciti američku vlast,
to je već učinila korporacijska država.

JOHN TRUDELL

aktivist plemena Santee Dakota, slikar i pjesnik (1946. – 2015.)

SADRŽAJ

Predgovor 11

I. DIO

KAKO SMO SE NAŠLI OVDJE:
USPON SUPERBRENDOVA

1. KAKO JE TRUMP POBIJEDIO
POSTAVŠI NEPRIKOSNOVEN BREND 21
2. BREND PRVE OBITELJI 35
3. IGRE GLADI U MAR-A-LAGOU 43

II. DIO

GDJE SMO ZAPRAVO SADA:
KLIMA NEJEDNAKOSTI

4. OTKUCAVA PONOĆ NA KLIMATSKOME SATU 55
5. VRHOVNI LOPINA 69
6. POLITIKA NE PODNOSI VAKUUM 81
7. NAUČITE VOLJETI „EKONOMSKI POPULIZAM“ 94

III. DIO

KAKO STVARI MOGU POSTATI JOŠ GORE:
ŠOKOVI KOJI TEK PRISTIŽU

8. GOSPODARI KATASTROFE
Pobjednički krug oko demokracije 101
9. POPIS ŠTETNIH ZADAĆA
Što očekivati kada očekujete krizu 120

IV. DIO

KAKO STVARI MOGU POSTATI BOLJE

10. KADA SE DOKTRINA ŠOKA OBIJE O GLAVU 139
11. KADA „NE“ NIJE BILO DOVOLJNO 152
12. POUKE IZ STANDING ROCKA
Usudite se sanjati 161
13. VRIJEME JE ZA SKOK
Jer malenim koracima neće se postići mnogo 167

ZAKLJUČAK: Brižna većina nadohvat ruke 185

POST SCRIPTUM: Manifest skoka 193

Zahvale 197

O autorici 199

Predgovor

ŠOK.

Ta se riječ neprestano ponavlja otkad je Donald Trump izabran za američkoga predsjednika u studenome 2016. godine – njome se opisuju rezultati izbora koji su bili u opreci s predizbornim anketama, emocionalno stanje mnogih koji prate njegov uspon na vlast kao i njegovo poimanje oblikovanja politike, uvelike nalik na *Blitzkrieg*. „Šok za sustav", upravo je tim riječima njegova savjetnica Kellyanne Conway neprekidno opisivala novu eru.

Gotovo dva desetljeća proučavam socijalne šokove velikih razmjera – kako su nastali, kako su ih iskorištavali političari i korporacije, kako se čak i smišljeno produbljuju ne bi li se tako stekla prednost nad izbezumljenim stanovništvom. Također sam izvještavala i o naličju tog procesa – kako se društva mogu okupiti oko shvaćanja da je zajedništvom u krizi moguće poboljšati svijet.

Prateći uspon Donalda Trumpa, progonili su me čudni osjećaji. Ne samo zbog toga što on politiku šoka primjenjuje na najmoćnijoj i najnaoružanijoj naciji svijeta. Problem je mnogo veći. U knjigama, dokumentarnim filmovima i istraživačkom novinarstvu otkrila sam cijeli niz trendova: porast superbrendova, sve veću moć privatnog kapitala nad političkim sustavom, globalno nametanje neoliberalizma – pri čemu se rasizam i strah od „drugih" često zlorabe kao moćno sredstvo uvjeravanja – štetne posljedice korporacijske slobodne trgovine kao i ukorijenjenost poricanja klimatskih promjena na desnoj strani političkoga spektra. Kada sam počela istraživati Donalda Trumpa, počeo me podsjećati na Frankensteinovo čudovište, sastavljeno od dijelova svih tih pogibeljnih trendova, ali i još mnogih drugih.

Prije deset godina objavila sam knjigu *Doktrina šoka – uspon kapitalizma katastrofe*, istraživanje koje obuhvaća četiri desetljeća povijesti – od Čilea nakon Pinochetova vojnog puča do Rusije nakon propasti Sovjetskoga Saveza; od Bagdada izložena američkoj taktici „šokiraj i zastraši" pa do New Orleansa nakon uragana Katrina. Pojam „doktrina šoka" opisuje vrlo surovu taktiku

sustavnog iskorištavanja dezorijentacije javnosti kao posljedice kolektivnoga šoka – ratova, državnih udara, terorističkih napada, burzovnih slomova ili prirodnih katastrofa – s ciljem promicanja radikalnih prokorporacijskih mjera, poznatih kao „šok-terapija".

Iako se Trump čak i djelomično ne uklapa u taj obrazac, njegove taktike šoka ipak prate scenarije poznate iz nekih drugih država koje su pogodile radikalne promjene nametnute pod krinkom krize. Tijekom prvoga Trumpova tjedna u uredu, dok je potpisivao bujicu predsjedničkih ukaza, a ljudi su padali s nogu trudeći se održavati tempo, uhvatila sam se kako razmišljam o opisu poljskog iskustva iz pera odvjetnice za ljudska prava, Haline Bortnowske, nakon što je SAD njezinoj domovini nametnuo ekonomsku šok-terapiju usred urušavanja komunizma. Ona brzinu promjena u Poljskoj opisuje kao „razliku između pseći h godina i onih ljudskih", primijetivši da „čovjek postaje svjedok polupsihotičnih reakcija. Od ljudi se više nije moglo očekivati da djeluju u svom najboljem interesu jer bili su toliko zbunjeni da nisu znali – ili više nisu marili – koji su to zapravo interesi".

Iz dosad viđenog jasno je da se Trump i njegovi najbliži savjetnici nadaju polučiti reakciju kakvu je opisala Bortnowska; nastoje u djelo provesti internu doktrinu šoka. Njihov cilj je totalni rat protiv javne sfere i javnih interesa, bez obzira na to je li riječ o propisima o ograničenju zagađenja ili pak o programima za pomoć gladnima. Zamijenit će ih neobuzdana korporacijska moć i sloboda. To je program toliko bezobrazno nepravedan i toliko bezočno izopačen da ga je moguće provesti u djelo samo s pomoću rasno i spolno obojene politike „razdvoji pa vladaj", baš kao i stalnim spektaklom koji skreće pažnju medija. Naravno, podržan je drastičnim povećanjem izdataka za vojsku, radikalnom eskalacijom vojnih sukoba na raznim bojišnicama, od Sirije do Sjeverne Koreje – i popraćen predsjedničkim razmišljanjima o tome kako je „tortura učinkovita".

Trumpov kabinet sastavljen od milijardera i multimilijunaša otkriva nam mnogo o temeljnim ciljevima njegove administracije. ExxonMobil za državnog tajnika. General Dynamics i Boeing dobivaju Ministarstvo obrane. A ekipica iz Goldman Sachsa zadužena je za manje-više sve ostalo. Šačica profesionalnih političara postavljenih za ravnatelje agencija izabrani su zato što ne vjeruju u njihovo temeljno poslanje ili zato što smatraju da agencije uopće ne bi trebale postojati. Steve Bannon, Trumpov očito privrženi glavni strateg, posve je otvoreno govorio o tome tijekom obraćanja konzervativnom auditoriju u veljači 2017. godine. Cilj je, kako je rekao, „dekonstrukcija administrativne države" (pritom je mislio na državnu regulativu i agencije zadužene za zaštitu ljudi i njihovih prava). I ako „pogledate kandidate za Kabinet, znate da su odabrani s razlogom, a to je dekonstrukcija".

Podigla se velika prašina zbog sukoba između Bannonova kršćanskog nacionalizma i transnacionalizma Trumpovih pomoćnika iz establišmenta, osobito

njegova zeta Jareda Kushnera. No Bannona će se vjerojatno, prilično brzo, izbaciti iz toga ogavnog realityja (možda čak i u trenutku dok budete ovo čitali)*. I upravo zato vrijedi naglasiti da, kada je riječ o dekonstrukciji države i odabiru stranih dobavljača radi obavljanja što više poslova za komercijalne korporacije, Bannon i Kushner nisu u sukobu – oni su zapravo savršeno usklađeni.

Dok se sve to događalo, shvatila sam da ono što se odvija u Washingtonu nije puko predavanje palice iz jednih stranačkih ruku u druge. Riječ je o otvorenom korporacijskom puču pripremanome više desetljeća. Čini se da su ekonomski interesi koji su financirali obje glavne stranke da plešu kako im oni sviraju naposljetku zaključili da im je dosta poigravanja. Očito je da sve to pridobivanje i ugošćivanje izabranih dužnosnika, sve to umiljavanje i legalizirano podmićivanje, vrijeđa njihovo poimanje samih sebe kao bogom ustoličene. Stoga su odlučili izbaciti posrednika – te nevoljne političare koji navodno štite javni interes – i učiniti ono što velike face čine kada žele da se posao obavi kako treba: obavili su ga sami.

Upravo zato sva ozbiljna pitanja o sukobima interesa i kršenju etike jedva nalaze odgovore. Baš kao što se Trump usprotivio objavljivanju poreznih prijava, tako je odlučno odbio prodati svoje poslovno carstvo ili prestati izvlačiti korist iz njega. Takva odluka, uzimajući u obzir oslanjanje Trumpove tvrtke na strane vlade koje će joj zajamčiti unosne licence i dozvole, moguće proturječi zabrani navedenoj u Ustavu Sjedinjenih Država koja ne dopušta da predsjednik prima darove ili ikakvu „korist" od stranih vlada. Naime, na temelju tog članka već je i podignuta tužba.

No Trumpove kao da sve to ne zabrinjava. Taj gotovo nesalomljiv osjećaj nedodirljivosti – da su iznad uobičajenih pravila i zakona – temeljna je značajka cijele njegove administracije. Svi koji predstavljaju prijetnju toj nedodirljivosti, odmah dobivaju nogu – slobodno pitajte bivšeg direktora FBI-a, Jamesa Comeyja. Sve dosad korporacijska država morala je prerušiti svoga pomazanika u Bijeloj kući, bilo da je riječ o nasmiješenom licu glumca Ronalda Reagana ili patvorenom kauboju Georgeu W. Bushu (dok su se Dick Cheney i Halliburton kreveljili u pozadini). Sada je krinka pala. I nitko se više ne trudi hiniti da nije tako.

Situacija je još više pogoršana činjenicom da Trump nikad nije predsjedao tradicionalnom kompanijom nego je, zapravo, već dugo samo figura na čelu imperija nastaloga oko njegova osobnog brenda – brenda koji je, zajedno s brendom Trumpove kćeri Ivanke, stekao neopisivu korist od njegova stupanja na mjesto američkog predsjednika. Trumpov obiteljski poslovni model dio je šire mijene u korporacijskom ustroju koji se odvija unutar mnogih brendiranih multinacionalnih kompanija i koji preobražava kulturu i tržište rada – a riječ je o onim trendovima o kojima sam pisala u svojoj prvoj knjizi *No Logo*. Taj

* Autorica je u tom smislu imala pravo; 18. kolovoza 2017. Steve Bannon smijenjen je s dužnosti glavnog Trumpova savjetnika u Bijeloj kući, *nap. ur.*

nam model otkriva da temeljna postavka glasi – ili bi trebala glasiti – da je svaka različitost između Trumpova brenda i Trumpove predsjedničke funkcije samo koncept koji trenutačni stanovnik Bijele kuće nipošto ne može pojmiti. Predsjednički mandat zapravo je krunski produžetak Trumpova brenda.

Dok sam istraživala Trumpov neraskidiv odnos s njegovim komercijalnim brendom, kao i njegov utjecaj na budućnost politike, počela sam uviđati zašto su toliki napadi na njega bili bezuspješni – ali i kako možemo iznaći načine na koje ćemo mu se učinkovitije moći suprotstaviti.

Već i sama činjenica da se takve bezočne razine profitiranja od javne dužnosti mogu otkriti u punome sjaju izaziva dovoljan nemir. Baš kao i bezbrojni Trumpovi potezi tijekom prvih mjeseci na dužnosti. No povijest nas uči da, bez obzira na trenutačnu destabiliziranost, doktrina šoka može učiniti stvari mnogo gorima.

Osnovni su stupovi Trumpova političkog i ekonomskog projekta dekonstrukcija regulatorne države; otvoren napad na socijalnu državu i socijalne službe (dijelom opravdavan rasističkim huškanjem i napadima na žene koje traže veća prava); oslobađanje divljanja na domaćem tržištu fosilnih goriva (što iziskuje protjerivanje klimatologije u zapećak i gušenje velikih dijelova državne birokracije); te civilizacijski rat protiv imigranata i „radikalnog islamskog terorizma" (popraćen stalnim širenjem domaćih i stranih bojišnica).

Osim očitih prijetnji koje cijeli taj projekt donosi onima najranjivijima, on je i pokretačka sila što pokreće neprekidne valova šokova i kriza. Ekonomski šokovi, kao primjerice tržišni mjehuri – nabubrili zahvaljujući deregulaciji – pucaju; sigurnosni šokovi nastali kao posljedica antimuslimanske politike i agresije u stranim državama stižu na američko tlo; klimatski šokovi, jer klima se još više destabilizira; i industrijski šokovi izazvani pucanjem cjevovoda i urušavanjem platformi, što se obično događa nakon dokidanja sigurnosne i ekološke regulative.

Sve to je pogibeljno. A još je pogibeljnije to što će se Trumpova administracija oslanjati na te šokove i zlorabiti ih kako bi promicala još radikalnije smjernice svoga programa.

Kriza velikih razmjera – mogući teroristički napad ili financijski slom – vjerojatno će pružiti izgovor za objavljivanje neke vrste kriznog stanja, a tada uobičajena pravila više ne vrijede. Time se zauzvrat dobiva pokriće za promicanje dijelova Trumpova programa koji iziskuju daljnje ukidanje temeljnih demokratskih zasada – prisjetimo se njegovih obećanja da će zabraniti ulaz svim muslimanima (ne samo onima iz određenih država); njegovih tvitova o tome kako će s pomoću „federalaca" ugušiti uličnе nerede u Chicagu; ili pak njegove neskrivene žudnje za cenzuriranjem tiska. Dovoljno velika ekonomska kriza bila bi mu izlika za ukidanje programa poput socijalnog osiguranja, koje je Trump bio prisegao štititi, ali koje mnogi oko njega već desetljećima žude zatrti.

Trump vjerojatno ima i druge razloge za podizanje razine krize. Kao što je argentinski romanopisac César Aira zapisao 2001. godine: „Svaka promjena znači promjenu teme." Trump se već pokazao neopisivo spretnim u mijenjanju tema, pri čemu se koristi svime – od suludih tvitova do krstarećih raketa. Njegov napad na Siriju – kao reakcija na grozan napad kemijskim oružjem – donio mu je najpohvalnije novinske napise tijekom cijeloga mandata (u nekim je izdanjima došlo čak i do prijelaza na nešto pristojnije tonove). Bilo da je riječ o daljnjim otkrićima njegovih ruskih veza, ili pak o skandalima povezanima s njegovim labirintom međunarodnog poslovanja, moguće je očekivati nove promjene tema – a ništa tako dobro ne mijenja temu kao šok velikih razmjera.

U stanje šoka ne upadamo kada se dogodi nešto veliko i loše – mora se dogoditi nešto veliko i loše što ne razumijemo. Stanje šoka posljedica je jaza koji nastaje između onoga što se zbiva i naše urođene sposobnosti da to objasnimo. Kada se nađemo u takvome stanju, bez povijesti, bez vlastitih temelja, velika većina postaje ranjiva i podložna autoritetima koji nam govore da se bojimo jedni drugih i da se odreknemo vlastitih prava u ime općega dobra.

A to je trenutačni svjetski fenomen, i nipošto nije ograničen na Sjedinjene Američke Države. Poslije koordiniranih terorističkih napada u Parizu u studenome 2015., francuska vlada proglasila je krizno stanje, zabranivši politička okupljanja više od petero ljudi – zatim je to stanje produljila, davši si za pravo da mjesecima ograničava javne prosvjede. U Britaniji, nakon šoka izazvana Brexitom, mnogi su govorili da se osjećaju kao da su se probudili u novoj, neprepoznatljivoj zemlji. U takvu je okružju britanska konzervativna vlast počela provoditi niz nazadnjačkih reformi, među njima i ideju da će Britanija povratiti konkurentnost isključivo rezanjem obveza i poreza najbogatijima, u tolikoj mjeri da će u konačnici postati poreznom oazom cijele Europe. U tom kontekstu premijerka Theresa May sazvala je *ad hoc* izbore s ciljem rušenja ionako loše stojećeg protivnika, očito se nadajući da će si osigurati još jedan mandat prije nego što javnost dobije priliku pobuniti se protiv novih mjera štednje koje se oštro kose s načinom na koji je Brexit izvorno bio predstavljen glasačima.

Na svaku prethodnu knjigu potrošila sam pet ili šest godina dubinski istražujući temu, sagledavajući je s bezbroj strana i izvještavajući iz najteže pogođenih područja. Posljedica toga su debeli svesci s gomilama fusnota. Ovu sam knjigu napisala za samo nekoliko mjeseci. Htjela sam da bude kratka, konverzacijski otvorena, znajući da danas tek šačica ljudi ima vremena za debele knjige, a da ostali već pišu o dijelovima ove zakučaste priče koju shvaćaju mnogo bolje od mene. No shvatila sam kako mi moja „stara" istraživanja mogu pomoći rasvijetliti ključne točke „trumpizma". Praćenjem korijena njegova poslovnog modela i njegovih ekonomskih programa, razmišljanjem o sličnim destabilizacijskim trenucima u povijesti kao i učenjem od ljudi koji su otkrili učinkovite načine odolijevanja taktikama šoka, moguće je dijelom objasniti kako smo završili na

ovome pogibeljnom putu, shvatiti na koji se način možemo najbolje nositi sa šokovima koji tek dolaze te – što je najvažnije – kako se možemo brzo izvući na sigurno. Dakle, ovo je početni nacrt za borbu protiv šokova.

Izvještavajući s desetaka krizom pogođenih mjesta – od Atene usred grčkoga dužničkog kaosa preko New Orleansa nakon uragana Katrina, ili pak Bagdada tijekom američke okupacije – naučila sam da se tim taktikama šoka *može* oduprijeti. A da bi se to moglo, moraju se dogoditi dvije ključne stvari. Prvo, moramo imati jasnu predodžbu o tome kako funkcionira politika šoka i čijim točno interesima služi. To će nam omogućiti da se brzo oporavimo od šoka i počnemo uzvraćati. Drugo, jednako važno, jest da moramo ispričati *drugačiju* povijest od one koju nam prodaju doktori šoka, viziju svijeta dovoljno privlačnu da se ravnopravno takmiči s njihovom. Ta vizija, utemeljena na vrijednostima, mora nuditi drugačiji put, sasvim drugačiji od stalnih šokova; put koji se temelji na nadilaženju rasnih, etničkih, vjerskih i rodnih podjela umjesto još većeg udaljavanja, kao i na iscjeljivanju planeta umjesto pokretanja novih ratova i zagađenja koji još više pridonose destabilizaciji. Najviše od svega, ta vizija mora ponuditi osjetno bolji život onima koji pate – zbog nezaposlenosti, nedostatka zdravstvene skrbi, nedostatka mira, nedostatka nade.

Ne tvrdim da točno znam kako izgleda ta vizija. Oblikujem je zajedno s ostalima i uvjerena sam da ju je moguće iznjedriti samo istinskom suradnjom, pri čemu će vodstvo proizići od onih koji su najveće žrtve našeg trenutačnog sustava. U zadnjim poglavljima ove knjige istražit ću neke stare i vrlo perspektivne temeljne suradnje između desetaka udruga i mislilaca koji su se okupili i počeli izgrađivati naš program, sposoban nositi se s rastućim militarizmom, nacionalizmom i korporatizmom. Iako još u početnoj fazi, moguće je nazrijeti obrise napredne većine, nekoć ukorijenjene u smionu planu za siguran i blag svijet kakav svi želimo i trebamo.

Sav taj rad rađa se iz spoznaje da reći „ne" lošim idejama i lošim glumcima jednostavno nije dovoljno. I ono najodlučnije „ne" mora pratiti smiono i budućnosti okrenuto „da" – plan za budućnost, vjerodostojan i toliko privlačan da će se mnoštvo boriti za njegovo ostvarenje bez obzira na sve šokove i zapreke na koje će naiIaziti. Upravo je „NE" – Trumpu u SAD-u, Marini Le Pen u Francuskoj, svim onim ksenofobičnim i ultranacionalističkim partijama koje ponovno niču diljem svijeta – možda ono što će za početak izvući milijune na ulice. A samo „DA" održat će nas u borbi.

„DA" je svjetionik u skoroj oluji koji će nam pomoći da ne skrenemo s puta.

Najjednostavnije rečeno, postavka ove knjige glasi da je Trump, bez obzira na to koliko je ekstreman, manjim dijelom zastranjivanje, a većim logičan zaključak – kolaž gotovo svih najmračnijih trendova proteklih pola stoljeća. Trump je proizvod moćnih sustava razmišljanja koji vrijednost ljudskoga života procjenjuju na temelju rase, vjere, spola, spolne orijentacije, tjelesnog

izgleda i tjelesnih sposobnosti – koji su sustavno zlorabili rasu kao oružje za promicanje surovih ekonomskih programa od najranijih dana sjevernoameričke kolonizacije i prekoatlantske trgovine robljem. Također je personifikacija spoja ljudi i korporacija – čovjek-superbrend, čija su žena i djeca pomoćni brendovi, sa svom pratećom patologijom i sukobima interesa prirođenima takvu stanju. On je utjelovljenje vjerovanja da novac i moć daju pravo nametanja vlastite volje drugima – bez obzira na to očituje li se to pravo kroz grabljenje žena ili kroz grabljenje ostatka resursa planeta na rubu katastrofalnog zagrijavanja. On je proizvod poslovne kulture koja se klanja „kršiteljima", koji svoja blaga stječu bezočno zanemarujući zakone i regulatorna pravila. Najviše od svega, on je utjelovljenje i dalje moćnog ideološkog projekta slobodnog tržišta – koji su prigrlile centrističke stranke jednako kao i one konzervativne – a koji ratuje protiv svega javnog i društvenog, zamišljajući generalne direktore korporacija kao superjunake koji spašavaju svijet. Godine 2002. George W. Bush organizirao je u Bijeloj kući proslavu devedesetog rođendana čovjeka koji je bio intelektualni arhitekt rata protiv javne sfere, radikalnog ekonomista slobodnog tržišta Miltona Friedmana. Tijekom proslave tadašnji američki ministar obrane Donald Rumsfeld izjavio je: „Milton je utjelovljenje istine da ideje imaju posljedice." Imao je pravo – Donald Trump izravna je posljedica tih ideja.

U tom smislu, na jedan bitan način Trump *nije* šokantan. On je potpuno predvidljiv, točnije rečeno klišeiziran ishod sveprisutnih ideja i trendova koji su trebali biti još davno zaustavljeni. I zato će se, čak i ako to njegovo kaotično predsjedništvo već sutra okonča, tek trebati sukobiti s političkim okolnostima koje su ga stvorile i koje stvaraju njegove replike diljem svijeta. Sve dok američki potpredsjednik Mike Pence i predsjednik Predstavničkog doma američkog Kongresa Paul Ryan vrebaju iza kulisa, a Demokratska stranka i dalje se petlja s kastom milijardera, svijet kakav nam je potreban nećemo ostvariti pukom smjenom trenutačnog stanara Ovalnoga ureda.

Malo o zamjenici „mi"; čitajući knjigu vjerojatno ste primijetili da se katkad tom zamjenicom koristim kada pišem o Sjedinjenim Državama, a katkad pišući o Kanadi. Jedan od razloga prilično je jednostavan. Državljanka sam obiju država, s čvrstim vezama i odnosima s obje strane granice. Roditelji su mi Amerikanci i sva moja šira obitelj živi u Sjedinjenim Državama. No odgojena sam u Kanadi te sam odlučila živjeti ondje. (U izbornoj noći otac mi je poslao poruku: „Zar nisi sretna što smo se već preselili u Kanadu?") Ipak, najveći dio moje novinarske karijere kao i političkog djelovanja vezan je za Sjedinjene Države, gdje sam sudjelovala na bezbrojnim susretima i raspravama o tome kako se možemo odgovorno nositi s trenutačnim stanjem.

Drugi razlog zbog kojega se katkad, pišući o SAD-u, koristim zamjenicom „mi", nema nikakve veze s putovnicama. Činjenica je da američko predsjedništvo utječe na život svakog pojedinca na ovome svijetu. Nitko nije potpuno zaštićen od djelovanja najveće svjetske ekonomije, drugoga najvećeg proizvođača

stakleničkih plinova na svijetu i nacije s najvećim svjetskim vojnim arsenalom. Oni pogođeni Trumpovim raketama i čudovišnim bombama ponijeli su najteže breme i rizik. No uz toliku moć i toliko bezumnu politiku, svi na ovom planetu žive u mogućoj zoni udara, u radioaktivnoj zoni, i svakako u zoni zagrijavanja.

Ne postoji samo jedna priča koja može objasniti kako smo točno stigli na ovo raskrižje, ne postoji nacrt koji objašnjava kako popraviti stanje – naš je svijet previše isprepleten i složen za to. Ovo je tek pokušaj raščlambe načina na koji smo stigli do ovog nadrealnog političkog trenutka; na koji nam način – i to vrlo konkretno – može postati mnogo gore; i na koji bismo način, ako sačuvamo bistre glave, možda mogli biti sposobni odbaciti scenarij i ostvariti drastično bolju budućnost.

Za početak, prvo moramo shvatiti čemu govorimo ne, jer „NE" koje stoji u naslovu knjige nije upućeno samo nekom pojedincu ili skupini pojedinaca (iako se obraća i njima). Istodobno govorimo ne i *sustavu* koji ih je toliko uzvisio. A potom trebamo prijeći na „DA" – da koje će donijeti toliko korjenitu promjenu da će od današnjeg korporacijskog puča ostati tek povijesna fusnota, za pouku i opomenu našoj djeci. Donald Trump i njegova subraća bit će potpuno ogoljeni – kao simptom teške bolesti koju smo odlučili potući zajedničkim snagama.

Napomena: manji dio ovdje napisanog objavljen je ranije u esejima, knjigama i predavanjima – ipak, najveći dio objavljujem prvi put. Svakako posjetite web-stranicu noisnotenough.org kako biste otkrili sve moguće načine uključivanja u pokrete opisane na ovim stranicama i povezivanja s još mnogo drugih organizacija i teoretičara.

I. DIO

KAKO SMO SE NAŠLI OVDJE: USPON SUPERBRENDOVA

Moramo što prije otpočeti preobrazbu od društva okrenuta stvarima u društvo okrenuto pojedincu.
Sve dok se strojevi i računala, mogućnost zarade i vlasnička prava smatraju važnijima od ljudi, gigantsko trojstvo rasizma, materijalizma i militarizma nemoguće je pobijediti.

MARTIN LUTHER KING

„Beyond Vietnam", 1967.

1. POGLAVLJE

Kako je Trump pobijedio postavši neprikosnoven brend

Noć u kojoj je Trump proglašen pobjednikom izbora 2016. godine, postavši četrdeset peti predsjednik Sjedinjenih Država, za mene je bila neobično zbunjujuća, jer meni to uopće nije bila noć. Bila sam u Sydneyju, gdje sam držala predavanja, a zbog vremenske razlike ondje je bila srijeda oko podne, 9. studenoga. No većini meni bliskih ljudi bio je utorak navečer, a prijatelji su mi slali poruke s pijanki na kojima su pratili izbore. No Australcima je to bio početak uobičajenoga radnog dana, što je u meni – kada su počeli pristizati rezultati – izazvalo još veći i sveopći osjećaj vrtoglavice.

U tom trenutku sjedila sam na sastanku s nekih petnaestak direktora različitih australskih ekoloških organizacija, radničkih udruga i organizacija za socijalnu pravdu. Raspravljali smo o jednom bitnom uvidu. Sve dosad borbe protiv globalnog zagrijavanja, rasizma, nejednakosti, kršenja prava starosjedilaca, migranata i žena, kao i još mnoge druge progresivne bitke, često su se trpale svaka u zasebnu ladicu. Mi smo se pitali – kao što čine brojni današnji pokreti – koje su njihove dodirne točke. Koje su njihove temeljne poveznice? Kako se tim problemima može pristupiti zajednički i istodobno? Koje bi vrijednosti mogle upravljati takvim pokretom? I na koji bi ga se način moglo preobraziti u političku silu? Sa skupinom kolega već sam bila radila na projektu izgradnje takve „ispreplетene platforme" u Sjevernoj Americi – projekt se zvao „Manifest skoka", o čemu ću opširnije pisati u zadnjem poglavlju knjige – a mnoge su australske skupine bile zainteresirane za isprobavanje sličnog pristupa.

Otprilike prvih sat vremena sastanak je protjecao u sjajnoj atmosferi, s mnogo ushita izazvanog mogućnostima. Ljudi su posve opušteno pratili

američke izbore. Kao mnogi naprednjaci i liberali, pa i brojni tradicionalni konzervativci, bili smo sigurni da će Trump izgubiti.

A onda su svima počeli zvoniti telefoni. Soba je postajala sve tiša, a sve nas koji smo bili u toj sobi za sastanke ispunjenom svjetlom obuzela je rastuća panika. Odjednom nam se razlog okupljanja – ideja da bismo mogli potaknuti zajednički korak naprijed, povezujući borbu za klimu, rasnu pravdu, radna mjesta itd. – učinio potpuno besmislenim. Kao da smo svi u tom trenutku shvatili, bez potrebe da to izgovorimo, kako će nas u sljedećem momentu pogoditi olujni udar i da nam preostaje samo održati se na mjestu. Misao o koraku naprijed na području bilo koje stvarne krize kao da nam je nestajala pred očima.

I tada je, a da to nitko nije formalno obznanio, sastanak bio završen – kolege su se jedva međusobno pozdravljali. CNN je dozivao poput neke začarane navigacije i svi smo šutke pošli u potragu za većim ekranima.

Većina američkih birača ipak nije dala svoj glas Donaldu Trumpu. Hillary Clinton dobila je gotovo 2,9 milijuna glasova više – što je činjenica koja i dalje žulja sadašnjeg predsjednika. Njegova pobjeda ishod je elektorskog sustava, izvorno osmišljena kako bi se njime štitila prava robovlasnika. Što se ostatka planeta tiče, golema većina ljudi izjavila je anketarima kako bi, da su kakvim čudom imali pravo glasa u tim presudnim izborima, svoj glas dali Hillary Clinton. (Iznimka vrijedna pozornosti unutar tog globalnog trenda bila je Rusija, gdje Trump uživa čvrstu podršku.)

Unutar toga brojnog antitrumpovskog tabora kolaju razne priče o tome kako se tko osjećao te noći (ili toga dana). Među mnogima je prevladavao osjećaj šoka da je takvo što u Sjedinjenim Državama uopće bilo moguće. Velikoj većini bila je to bolna spoznaja i savršeno jasna potvrda svih već dugo postojećih pretpostavki o dubini američkog rasizma i mizoginije. Drugi su pak osjećali gubitak gledajući kako prva kandidatkinja za predsjednicu Sjedinjenih Država ne uspijeva postati uzorom njihovoj djeci. Neke je preplavio gnjev što se Trumpu usprotivio tako kompromitiran kandidat. A prevladavajući osjećaj među milijunima ljudi u SAD-u i izvan njega bio je strah – iskonska tjelesna spoznaja da će Trumpov predsjednički mandat poslužiti kao katalizator oslobađanja radikalnog rasizma, nasilja i tlačenja. Mnogi su iskusili mješavinu tih emocija, ali i više od toga.

Mnogi su također shvatili da takav izborni ishod nije povezan samo s jednim čovjekom u jednoj državi. Trump je samo jedna nit očite globalne zaraze. Svjedoci smo navale autoritarne i ksenofobične politike krajnje desnice – od Marine Le Pen u Francuskoj, Narendre Modija u Indiji, Rodriga Dutertea na Filipinima, preko Stranke za neovisnost Ujedinjenog Kraljevstva (UK Independence Party – UKIP) pa sve do Recepa Tayyipa Erdoğana u Turskoj, kao i sve njihove subraće (nekih neskrivenih neofašista) – koja se trudi preuzeti vlast u svijetu.

Razlog zbog kojega dijelim s vama svoja iskustva toga izbornog dana (noći) u Sydneyju jest taj što se ne mogu riješiti osjećaja da je nešto važno što se moralo naučiti iz načina na koji je Trump pobijedio uspjelo prekinuti naš razgovor, gotovo bez riječi raščiniti planove jednog programa okrenuta budućnosti. Ako pak prihvatimo postavku da će odsad pa nadalje sve bitke kojima ćemo spašavati svoj teritorij pred Trumpovim nazadnjačkim napadima biti one obrambene, naći ćemo se na jako tankom ledu. Jer teritorij na kojem smo bili prije Trumpova izbora jest onaj koji je iznjedrio Trumpa. To je teritorij koji mnogi od nas doživljavaju kao mjesto društvene i ekološke krize, čak i bez najnovijeg niza poraza.

Naravno da se svijet treba žestoko suprotstaviti napadima kojima ga zasipaju Trump i njegova demagoška bratija. No ne možemo provesti sljedeće četiri godine igrajući samo u obrani. Krize su toliko teške da nam neće oprostiti izgubljeno vrijeme. Prilično dobro poznajem jedno područje, klimatske promjene, gdje čovječanstvo ima krajnji rok – nakon kojega će očuvanje imalo stabilne klime postati nemoguće. Kao što ćemo vidjeti u 4. poglavlju, taj rok istječe vrlo skoro.

Dakle, moramo se nekako – i to istodobno – braniti i napadati kako bi se oduprli trenutačnim napadima i otvorili prostor u kojemu ćemo graditi budućnost kakvu trebamo. Istodobno reći „ne" i „da".

No prije nego što dođemo do onoga što želimo umjesto Trumpa i svega onoga što predstavlja njegova administracija, moramo hrabro sagledati gdje se nalazimo i kako smo ovdje dospjeli – i priznati si da će se stanje ubrzo iznimno pogoršati. S punim poštovanjem prema potonjemu, jedan savjet: usud zna biti prilično uvjerljiv. No ne smijemo mu dopustiti da nas onesposobi. Crtanje zemljovida tog područja težak je posao, ali to je jedini način da izbjegnemo ponavljanje starih pogrešaka i stignemo do trajnih rješenja.

To nije tranzicija, nego korporacijski puč

Trumpov kabinet sastavljen od milijardera i multimilijunaša predstavlja jednostavnu činjenicu: oni koji već posjeduju apsolutno nemoralan dio bogatstva planeta, i čiji udjeli rastu iz godine u godinu (najnovija Oxfamova izvješća ukazuju na to da osmorica ljudi posjeduju veće bogatstvo od polovice svijeta), odlučni su ugrabiti još više.

Kako prenosi NBC u prosincu 2016., Trumpovi izabranici za ministarske fotelje posjeduju vrtoglavu neto vrijednost od 14,5 milijardi dolara (u što nije uračunat „specijalni savjetnik" Carl Icahn, koji sam posjeduje više od 15 milijardi). Nadalje, ključni pojedinci koji nastanjuju Trumpov kabinet nisu samo reprezentativni primjerci superbogatih. U krajnje odbojnoj mjeri, on je okupio skupinu pojedinaca koji su svoja osobna bogatstva stekli svjesno i smišljeno

čineći zlo nekima od najranjivijih skupina na planetu, kao i samome planetu, i to često na vrhuncu kriza. Čini se kao da je to bio gotovo preduvjet za posao.

Među njima je i bankarski lešinar Steve Mnuchin, Trumpov ministar financija, nekadašnji predsjednik i glavni ulagač u „stečajnu mašineriju" OneWest, koja je nakon financijskog sloma 2008. godine izbacila desetke tisuća ljudi iz njihovih domova. Tu je i Trumpov državni tajnik, Rex Tillerson, bivši generalni direktor ExxonMobilla, najveće privatne naftne kompanije na svijetu. Kompanija koju je vodio desetljećima je financirala i podržavala borbu protiv klimatologije te iza kulisa bjesomučno lobirala protiv svake suvisle klimatske akcije – istodobno se trudeći prokljuviti kako bi Exxon mogao profitirati od svijeta koji se zagrijava. Tu su i predstavnici vojne industrije i nadgledanja te plaćeni lobisti koji vrtoglavo zarađuju na Trumpovim imenovanjima u Ministarstvima obrane i Domovinske sigurnosti.

A upravo nam je bilo krenulo

Možda se olako zaboravlja, no prije Trumpove izborne pomutnje obični ljudi dizali su se i borili protiv nepravdi koje su predstavljale mnoge od tih industrijskih i političkih sila – i počeli pobjeđivati. Iznenađujuće uspješna predsjednička kampanja Bernieja Sandersa – iako u konačnici neuspješna – natjerala je Wall Street da se zabrine za svoje bonuse i polučila bitne promjene unutar službenog programa Demokratske stranke. Pokreti Black Lives Matter i Say Her Name promicali su nacionalnu raspravu o sustavnom rasizmu protiv crnačkog stanovništva i militarizaciji policije te su pripomogli u borbi protiv izgradnje privatnih zatvora i smanjenja broja zatvorenih Amerikanaca. Do 2016. nijedan veći sportski ili kulturni događaj – od Oscara pa do Super Bowla – nije mogao početi bez spominjanja činjenice kako se promijenio ton rasprava o rasi i nasilju poticanom od države. Ženski pokreti pretvorili su seksualno zlostavljanje u glavne vijesti, raskrinkavali su „kulturu silovanja" i mijenjali stavove o istaknutim pojedincima optuženima za spolno zlostavljanje, primjerice o Billu Cosbyju, te pripomogli smjeni Rogera Ailesa s visokog položaja u Fox Newsu, nakon optužbe da je ondje seksualno napastovao više od dvadeset žena (on te optužbe odbacuje).

Klimatski pokret također je kročio naprijed, žnjeo pobjedu za pobjedom protiv ekspanzije naftovoda, frakiranja prirodnoga plina, bušotina na Arktiku, pri čemu su ga često vodili probuđeni starosjedilački pokreti. Smiješile su im se nove pobjede: obveze održavanja razine temperature preuzete potpisivanjem Pariškog sporazuma o klimi iz 2015. iziskivale su da bilijuni dolara neopisivo unosnih fosilnih goriva ostanu u zemlji. Tvrtki poput ExxonMobila ostvarenje tih ciljeva bila je smrtna presuda.

Kako se pokazalo na sastanku u Sydneyju, sve je više ljudi u Sjedinjenim Državama i drugdje shvaćalo da je najvažniji cilj povezati dodirne točkice među

pokretima i stvoriti zajednički program, a s njime i pobjedničku koaliciju – utemeljenu na etici iskonske socijalne inkluzije i skrbi za planet.

Trumpova administracija, koja nipošto nije puka priča o nekoj opasnoj i zastrašujućoj pojavi, u tom se kontekstu djelomično mora sagledati kao divljački protuudar na rastuću moć ujedinjenih socijalnih i političkih pokreta koji zahtijevaju pravedniji i sigurniji svijet. Umjesto da riskiraju mogućnost daljnjeg napretka (i daljnjeg gubitka profita), ta banda grabežljivih kamatara, zagađivača koji uništavaju planet, ratnih i „sigurnosnih" profitera, ujedinila je snage kako bi preuzela vlast i štitila svoje nečasno stečeno blago. Nakon desetljeća promatranja privatizacije i komadanja javne sfere, Trump i njegovi suradnici konačno su zgrabili i samu vlast. Preuzimanje je dovršeno.

Ispunjavanje korporacijske liste želja

Svjestan posvemašnjeg manjka iskustva u obnašanju vlasti, Trump se biračima prodao s novim dvozupcem. Prvo: toliko sam bogat da me se ne može potkupiti. I drugo: možete mi vjerovati da ću srediti taj korumpirani sustav zato što ga ja poznajem iznutra – krojio sam ga kao biznismen, kupovao sam političare, izbjegavao plaćanje poreza, preseljavao proizvodnju. Dakle, tko bi bolje, od mene i mojih bogatih prijatelja, mogao isušiti tu močvaru?

Ne iznenađuje i što se dogodilo još nešto. Trump i njegov kabinet bivših direktora preobražavaju vlast bjesomučnim tempom kako bi služila interesima njihovih poslova, njihovih bivših poslova i njihovim poreznim prijevarama u cjelini. Samo nekoliko sati nakon što je zasjeo u fotelju, Trump je zatražio radikalno rezanje poreza, prema kojem bi korporacije plaćale samo 15 posto (ranije 35 posto), kao i 75-postotno smanjenje regulative. Njegova porezna reforma sadrži i cijeli niz drugih rezova i rupa za superbogataše koji obitavaju u njegovu kabinetu (da ne spominjem i njega osobno). Svoga zeta, Jareda Kushnera, imenovao je vođom „udarne grupe" načičkane korporacijskim direktorima, dodijelivši im zadaću da pronađu još propisa za eliminaciju, nove programe privatizacije i nove načine koji bi američkoj vlasti omogućili da funkcionira poput „sjajne američke kompanije". (Kako otkriva analiza Public Citizena, Trump se u prva tri mjeseca mandata sastao s najmanje 190 korporacijskih direktora – a potom objavio da popisi posjetitelja više neće biti dostupni javnosti.) Ponesen onim što je administracija uspjela ostvariti tijekom prvih mjeseci, ravnatelj Ureda Bijele kuće za proračun Mick Mulvaney slavio je Trumpovu lavinu predsjedničkih naredbi i naglasio sljedeće: „Većinom su to zakoni i propisi kojima se rješavamo drugih zakona. I propisi kojima se rješavamo drugih propisa".

Upravo tako. Trump i njegova ekipa odlučni su uništiti programe koji štite djecu od toksičnog okoliša, objavili su plinskim kompanijama da više ne moraju objavljivati izvješća o svim štetnim stakleničkim plinovima koje emitiraju, a

sukladno tome, promiču još desetke sličnih mjera. Riječ je, ukratko, o velikom razaranju. I zato se Trump i njegova klika smiju svim mlakim primjedbama na račun sukoba interesa – jer cijela je ta priča jedan veliki sukob interesa. U tome je bit.

Ni za koga više od Donalda Trumpa, čovjeka koji se toliko stopio s vlastitim korporacijskim brendom da više ni sam ne shvaća gdje završava jedno a počinje drugo. Jedan od najzanimljivijih vidova Trumpova predsjedništva jest pojava Mar-a-Lagoa, Trumpova privatnog odmarališta u Palm Beachu, kao karnevalske, profitne „Zimske Bijele kuće", rezervirane samo za članstvo (neko vrijeme su je upravo tako i oglašavali na internetskim stranicama državnih ministarstava). Jedan od članova tog kluba izjavio je *New York Timesu* da je odlazak u Mar-a-Lago kao „odlazak u Disneyland, znajući da će Mickey Mouse biti tamo cijeli dan" – samo što u ovom uvježbavanju sveobuhvatnog brendiranja nije riječ o Disneylandu nego o Americalandu, a predsjednik Sjedinjenih Država dežurni je Mickey Mouse.

Neprikosnoveni brendovi zlostavljači

Kada sam pročitala taj navod, shvatila sam da ću, ako već želim shvatiti taj predsjednički mandat, morati učiniti nešto čemu sam se dugo opirala – ponovno zaroniti u svijet korporacijskog marketinga i brendiranja, temu svoje prve knjige, *No Logo*.

Knjiga se bavila ključnim trenutkom korporacijske povijesti – kada su titani poput Nikea i Applea prestali sebe promatrati kao kompanije koje proizvode materijalne proizvode i počeli se sagledavati prvenstveno kao proizvođače brendova. Vjerovali su da njihovo bogatstvo leži upravo u brendiranju – koji je iznjedrio osjećaj plemenske pripadnosti. Pusti tvornice! Kakvo održavanje brojne radne snage!? Nakon što su shvatili da najveća zarada dolazi od proizvodnje imidža, ti „šuplji brendovi" zaključili su da zapravo i nije toliko važno tko izrađuje njihove proizvode i jesu li oni koji ih izrađuju slabo plaćeni. Taj su dio prepustili stranim dobavljačima – a takav razvoj događaja imao je katastrofalne posljedice za radništvo u Americi i inozemstvu, istodobno podjarivši novi val antikorporacijskog otpora.

Istraživanja za *No Logo* značila su četiri godine dubokog prekapanja po kulturi brendova – četiri godine beskonačnog pregledavanja reklama za vrijeme Super Bowla, pretraživanja časopisa *Advertising Age* za najnovijim dostignućima korporacijske sinergije, čitanje po dušu pogibeljnih knjiga o tome kako se povezati s osobnim vrednotama brenda, izlete u Niketown, posjete azijskim manufakturama, odlaske u čudovišno velike trgovačke centre, brendirane gradove, ali i noćne pohode na jumbo plakate u društvu „istjerivača reklama" i „kulturnih ometala".

Dijelom je bilo i zabavno – nipošto nisam imuna na čari dobrog marketinga. No pred kraj sam se osjećala kao da sam prešla određeni prag tolerancije i razvila nešto što bi se moglo nazvati alergijom na brendove. Nisam više željela pisati o tome kako je Starbucks otkrio nov način „odbrendiravanja" svojih kafića i kako su se na reviji Victoria's Secreta nosile indijanske perjanice po pisti – nastavila sam dalje i ostavila iza sebe taj pohlepni svijet. Ali postoji problem; naime da biste razumjeli Trumpa, morate razumjeti svijet koji ga je stvorio takva kakav jest, što znači da treba razumjeti svijet brendova. Trump je odraz svih najgorih trendova o kojima sam pisala u knjizi *No Logo*: od odbacivanja odgovornosti za radnike koji izrađuju proizvode u mreži često nasilnih stranih dobavljača koji udovoljavaju nezasitnoj kolonijalističkoj potrebi da svojim imenom obilježi svako mjesto na svijetu. Upravo sam zato odlučila ponovno zarovati u taj blještavi svijet, kako bih vidjela što nam on može otkriti o tome kako se Donald Trump uzvisio do mjesta najmoćnijeg čovjeka na svijetu, pa čak i o tome što nam on može reći o stanju politike u širem kontekstu.

Nadilaženje materijalnog svijeta

Uspon superbrendova poput onoga kakva je Trump stvorio oko svoje neuljuđene osobnosti, vuče korijene iz jedne naizgled nevažne ideje koju su sredinom osamdesetih godina razvili teoretičari menadžmenta: da bi bila uspješna, korporacija mora proizvoditi prvenstveno brendove, a ne proizvode.

Sve do tada, iako se podrazumijevalo da je važno promicati brend reklamiranjem, glavna briga svakoga poštenog proizvođača bila je proizvodnja materijalnih dobara. Kako urednički komentar časopisa *Fortune* iz 1938. godine navodi: „Temeljna i nepromjenjiva funkcija industrijske ekonomije jest proizvodnja stvari... Kupovna moć stvara se u tvornici, na zemlji i pod zemljom."

No u osamdesetima, prodaja klasičnih brendiranih proizvoda poput Tidea, Levi'sa i Marlboroa počela je opadati. Činilo se da je problem u tome što je tržište preplavljeno gotovo identičnim proizvodima, a usred recesije mnogi su potrošači počeli donositi odluke na temelju cijena a ne brendova. Stari trikovi – plakati, televizijske reklame – kao da više nisu prolazili; potrošači kao da su razvili otpornost. (Kako je to nezaboravno sročio propagandni direktor David Lubars, potrošači su „kao žohari – ti ih špricaš i špricaš, a oni nakon nekog vremena postanu imuni".)

Otprilike u to vrijeme nova vrsta korporacija pokazala se kao konkurencija tradicionalnim američkim proizvođačima u borbi za tržišni udio. Bili su to Nike i Apple, a zatim Tommy Hilfiger, Starbucks i tako dalje. Ti pioniri koristili su se drugačijim pristupom – stvoriti neopipljivu ideju ili brend oko svoje kompanije. Koristiti se time kao poveznicom s potrošačima koji dijele iste vrijednosti. Zatim nabiti opaku cijenu proizvodima koji su, zapravo, manje

puki predmeti, a više proizvod iskonske ljudske čežnje da bude dio plemena – kruga pripadanja.

Kad su klinci stali u red kako bi za 250 dolara kupili Nikeove tenisice, oni nisu kupovali samo tenisice – kupovali su ideju „Just Do It", snove o Michaelu Jordanu koji je postao sam svoj superbrend; u svoje su domove donosili duboko optimističnu viziju budućnosti obuhvaćenu sloganom „Misli drugačije". (Aura izvornosti jačala je svakom revolucionarnom ili umjetničkom ikonom, živom ili mrtvom, čije je lice resilo kampanju – bili su tu Gandhi, Martin Luther King, Picasso, Mandela, Dalaj Lama.) A kad su mušterije odjednom počele plaćati kavu četiri puta skuplje, razlog tomu bio je što Starbucks zapravo nije prodavao kavu; kako su njegovi direktori tvrdili, ondje se prodavala ideja o „trećem prostoru", koji nije ni dom ni radno mjesto. (Treći prostor nekoć je bio stvarni zajednički prostor gdje su se ljudi okupljali bez pomoći korporacija, no takvi su prostori brzo nestajali.)

Drugi ključni razvojni korak u tom razdoblju bila je postavka kako je brend, s obzirom na to da je istinski proizvod zapravo brend, moguće projicirati na bezbroj naizgled nepovezanih predmeta. Ralph Lauren izbacio je liniju boja, Virgin se prebacio na vjenčanice i ugljen, Starbucks je objavljivao kolekciju *jazz* CD-a. Mogućnosti su se činile beskonačnima.

Mnoge od tih snažno brendiranih tvrtki tada su iznijele (smionu) tvrdnju kako je proizvodnja dobara samo slučajan dio njihova djelovanja te da, zahvaljujući nedavnim pobjedama u borbi za liberalizaciju trgovine i reformi radnoga prava, sada mogu proizvoditi svoje proizvode po najnižim cijenama kod svojih izvođača i dobavljača, većinom smještenih u inozemstvu. Nije bilo važno tko obavlja fizički posao, jer stvarna vrijednost nije ležala u proizvodnji nego u dizajnu, inovaciji i, naravno, marketingu.

Ubrzo je na razini uprava došlo do konsenzusa da je većina korporacija koje ne prihvaćaju taj model zapravo napuhana i predimenzionirana; da posjeduju previše, zapošljavaju previše ljudi te da ih opterećuje previše toga. Staromodni proces proizvodnje – vođenje vlastite tvornice, odgovornost za desetke tisuća stalno zaposlenih na puno radno vrijeme – počeo je sve manje podsjećati na put do uspjeha, a sve više na neželjeno breme. Cilj je bio postati šuplji brend – posjedovati malo, brendirati ama baš sve.

Ubrzo su se multinacionalne kompanije počele nadmetati u utrci prema beztežinskom stanju – pobjeđuje onaj tko posjeduje najmanje, ima najmanje zaposlenika i stvara najmoćnije slike u opreci sa količinom stvarnih dobara.

Bez prostorija, s tek nekoliko radnih mjesta

Meteorski uspon takvoga poslovnog modela imao je dvije izravne posljedice. Naša kultura postala je sve više zatrpana marketingom jer su brendovi tragali za novim prostorima i novim „ekstenzijama brendova" kojima bi projicirali

svoje velike ideje i postizali marketinške ciljeve. S druge strane, rad i radnici postali su prezreni te ih se sve više počelo promatrati kao zamjenjivu robu.

Brendovi poput Nikea i Adidasa bjesomučno su se nadmetali u marketinškoj sferi, ali i dalje su svoje proizvode proizvodili u istim tvornicama, gdje su njihove cipele izrađivali isti radnici. Zašto ne? Proizvodnja stvari ionako se više nije smatrala „temeljnom sposobnošću". Uredi uprave (koji su sve češće nazivani „kampusima") htjeli su biti što usredotočeniji na ono što su u tom trenutku smatrali najvažnijim poslom – stvaranje korporacijske mitologije, dovoljno moćne da podari značenje gotovo svakom predmetu, nakalemivši na nj svoj brend.

U tisku se o takvim pojavama najčešće pisalo u stilu da kompanija X ili Y odlučuje svoje tvornice prebaciti u dio svijeta gdje je cijena rada niža. Obilazeći manufakture koje proizvode brendirane proizvode poput GAP-ove odjeće ili IBM-ovih računala u Indoneziji ili na Filipinima, otkrila sam da je istina ponešto drugačija. U većini slučajeva te kompanije nisu selile svoje sjevernoameričke ili europske pogone da bi ih ponovno otvarale u Aziji, nego su ih zatvarale da ih više ne bi otvarale nigdje. To razdoblje bilježi procvat iznimno zakučastih opskrbnih lanaca koji su uvelike onemogućili otkrivanje gdje je proizvod nastao i tko ga je izradio. Osim toga, tu je i cijeli val skandala u kojima su nebrojeno puta neustrašivi istraživački novinari i radne skupine otkrivale kako se Nikeove tenisice s imenom Michaela Jordana ili pak Disneyjeve majice proizvode u jezivim i sablasnim uvjetima na Haitiju ili Indoneziji. No kad su novinari ili potrošači pokušali za to optužiti brend, kompanije bi, gotovo uvijek, uzvraćale jednako: „Mi smo užasnuti kao i vi. I zato više nećemo poslovati s tim izvođačem".

Nije tajna zašto je taj model poslovanja uspio. Kada sve ide po planu – izrađuju se sjajni proizvodi, naveliko se troši na dizajn, identitet brenda pokušava se učiniti stvarnim bezbrojnim sponzorstvima i promocijama – onda je mnogo onih koji su spremni platiti bilo kakvu cijenu za proizvod. I zato je uspjeh brendova poznatih kao „brendovi životnog stila" pokrenuo određen oblik manije u kojoj su se kompanije međusobno natjecale tko će stvoriti najširu mrežu ekstenzija brenda ili pak tko će stvoriti najživotnija trodimenzionalna iskustva – priliku kupcima da se uvuku u nutrinu i stope se sa svojim omiljenim brendovima.

Dakle, što sva ta povijest devedesetih godina dvadesetoga stoljeća ima s Donaldom Trumpom? Mnogo toga. Trump je izgradio carstvo potpuno se pridržavajući iste formule. Zatim je, kao predsjednički kandidat, shvatio da može profitirati od gnjeva i beznađa što se rađaju u zajednicama koje su se nekoć, za pristojne plaće, bavile proizvodnjom kakvu su kompanije poput njegove još davno odbacile. Čista prijevara.

Trumpov show

Osamdesetih godina, kada je Trump kao pojava izišao na nacionalnu scenu, bio je prilično tradicionalan građevinac obuzet, činilo se, neopisivom željom da svoje ime vidi u tisku i, manje-više, posvuda. Svoje ime lijepio je po zgradama u New Yorku i Atlantic Cityju, neumorno je tlačio tisak, a svoj odnos sa suprugom i ljubavnicom pretvorio je u dokumentarnu sapunicu. Kao rezultat toga, Trump je nadišao svoju kategoriju kada je u pitanju medijska pojavnost; njegovo lice zurilo je s naslovnica časopisa, od *Timea* do *GQ-a*. Pojavljivao se u kameo ulogama u holivudskim filmovima i na televiziji. Vrlo rano shvatio je veliku istinu u vezi s brendiranjem. Kao što je izjavio u *Playboyu*: „Trump je *show*, a predstave su posvuda rasprodane." Unatoč tomu, srž njegova posla ostala je konvencionalna – kupnja nekretnina i upravljanje njima, bez obzira na to je li riječ o hotelima, stambenim neboderima ili kockarnicama.

Tijekom devedesetih stanje se mijenja, uglavnom zato što je Trump kockarnice u Atlantic Cityju vodio toliko loše da su banke počele preuzimati sve veći dio njegova posla – čak i prije nego što je doživio svoje prve stečajeve. Ipak, nije potpuno izgubio vlasništvo. Ulagači su, čini se, bili uvjereni da im je potrebno Trumpovo ime – njegov osobni brend – kako bi spriječili potpuno urušavanje te kule od karata. A to se pokazalo važnom poukom o realnoj vrijednosti pomno promoviranog imena.

Iako je bio prvenstveno građevinac, Trump je uvidio da kompanije poput Nikea manijakalno zarađuju služeći se modelom šupljih brendova. Postupno je slijedio taj primjer. Njegova prvotna inovacija bila je brendiranje dijela poslovanja koji dotad nije bio brend – skupih nekretnina. Naravno, i prije su postojali globalni i brendirani hotelski lanci i odmarališta. No Trump je prvi iznio ideju da se radno mjesto (poslovni neboder), životni prostor (stambena zgrada) i prostori za zabavu (golf-klub ili odmaralište) obuhvate jedinstvenim i globalnim luksuznim brendom. Baš kao u gradu Celebration na Floridi – potpuno brendiranom gradu u Disneyjevu vlasništvu – Trump je ljudima prodavao mogućnost da danonoćno žive u njegovu brendu.

Ipak, prava revolucija nastaje kada je Mark Burnett, direktor reality TV imperija, prodao Trumpu ideju za serijal *Pripravnik* (*The Apprentice*). Sve do tada Trump se naporno borio s posljedicama stečaja i nestrpljivošću svojih bankara. Tada je najednom dobio priliku za skok u stratosferu superbrendova; tih nekoliko kompanija koje svoje neopisive profite ostvaruju prvenstveno oblikovanjem i projekcijom značenja njihovih brendova na potrošače, što ih je oslobodilo bremena potrebe da proizvode vlastitu robu – ili, u Trumpovu slučaju, grade vlastite zgrade.

Odmah je shvatio potencijal. Budući da će *show* u fokus dovesti njegov raskošan stil života, s dugim kadrovima njegovih palača i luksuznih mlažnjaka, to će imati čudesan učinak na njegovu desetljećima dugu misiju da

ime Trump poistovjeti s materijalnim uspjehom. I prije nego što je prikazan prvi nastavak, već je sklapao ugovore da svojim imenom potpiše liniju muških odijela. Televizijskom novinaru rekao je da će, čak i ako *Pripravnik* ne uspije, „to učiniti čuda za (moj) brend".

Emisija je imala iznenađujuće dobru gledanost. Trump je ubrzo pokrenuo cijelu lepezu rubnih brendova – od Trumpove kolonjske vode, Trumpove mineralne vode, Trumpovih naočala pa do Trumpova sveučilišta. Kad je riječ o sadašnjem predsjedniku Sjedinjenih Država, nije postojala kategorija proizvoda koju se nije moglo nabaviti s Trumpovim potpisom.

I ono najvažnije: Trump, za razliku od ostalih, u *Pripravniku* nije morao plaćati da bi svoje brendove mogao oglašavati u hit-emisiji. Naprotiv, njemu su plaćali cijelo bogatstvo za neprocjenjivo vrijedno besplatno oglašavanje. I ne samo to, njegove emisije zarađivale su milijune reklamiranjem drugih brendova. Primjerice, u travnju 2011. *Slavni pripravnik* (*Celebrity Apprentice*) zaradio je na reklamama više od ijedne druge emisije, i to samo na plaćenom pozicioniranju proizvoda (njih 120). To je značajka istinskog superbrenda; Trump je stvorio brend koji u sebi sadrži mnoštvo brendova. (Nakon što je u *show* doveo vlastitu djecu, počeo je *uzgajati* brendove.)

Nakon takva junačkog pothvata, što je sljedeće? Spojiti brend s najvećim simbolom moći i vlasti – Bijelom kućom.

Oligarhijski šik

No prije toga, Trumpu je bilo potrebno još nešto kako bi dovršio svoj preobražaj. Korjenito je promijenio srž svoga biznisa – nekretnine. Umjesto da gradi i posjeduje građevine, kao što je ranije činio, Trump je shvatio da može zarađivati mnogo lakše pukom prodajom svoga imena građevinarima diljem svijeta koji će potom njegovu slavu iskoristiti da privuku kupce poslovnih zgrada, stanova i hotela. Vanjski izvođači bavit će se izgradnjom i snositi svu odgovornost. Ako bi projekt i propao (što se često događalo), Trump bi, unatoč tomu, pokupio novac za licencu. Svote su bile zastrašujuće. Kako navodi *Washington Post*, na samo jednom hotelskom projektu u Panami, „Trump je zaradio najmanje 50 milijuna dolara a da doslovno nije uložio ništa".

I dalje posjeduje nekoliko najvažnijih nekretnina, među kojima su Trumpov toranj u New Yorku i Mar-a-Lago na Floridi. No ako se istraži šira mreža nekretnina brendiranih Trumpovim imenom – od golf-kluba Trump International u Dubaiju pa do brojnih Trumpovih nekretnina u Indiji, Kanadi, Brazilu, Južnoj Koreji i gradu New Yorku – postaje jasno kako one uopće nisu u Trumpovom vlasništvu ili su to samo djelomično. Njegov prihod dolazi od ustupanja imena.

Velik dio Trumpova međunarodnog uspjeha leži u odabiru trenutka. Na globalno tržište skupih nekretnina ulazi u vrijeme kad je dotad neviđen iznos neoporezivoga privatnog kapitala lutao svijetom i tražio sigurnu luku – što je

slučaj i danas. Kako navodi James S. Henry, viši savjetnik britanske organizacije Tax Justice Network, procjenjuje se kako se 2015. godine vrijednost privatnog financijskog blaga što su ga pojedinci neprijavljeno pohranili u raznim poreznim oazama kretala između 24 i 36 trilijuna dolara. Kičasto opremljeni pozlaćeni apartmani savršeno su pristajali novorođenim oligarsima od Moskve do Kolumbije.

No Trumpovo tržište nije uključivalo samo bogate. Njegovo carstvo brendova nastalo tijekom *Pripravnika* omogućilo mu je da istodobno privuče i bogate i one sa osrednjim prihodima. Za masno potkožene šminkere bili su tu članstvo u njegovim golf-klubovima, apartmani u neboderima s Trumpovim potpisom, opremljeni namještajem iz Trumpova kataloga. Masama bez tih para Trump je prodavao djeliće sna – žarko crvenu Trumpovu kravatu, Trumpov odrezak i Trumpovu knjigu.

Svi ste otpušteni!

Trump je osvojio Bijelu kuću kampanjom koja je danonoćno trubila o gubitku poslova u proizvodnji – istih onih poslova koje je on sam selio u inozemstvo kad god bi mu se za to ukazala prilika. Kao biznismen, potpuno se okoristio svim prednostima ekonomije stranih dobavljača – što čini i Ivankina tvrtka. Ne iznenađuje stoga što su se pojavila izvješća o sramotnim uvjetima u kojima se proizvode Trumpove kravate u kineskom gradu Shengzhouu, ali i još lošijim uvjetima u kineskim tvornicama gdje se proizvodi Ivankina linija obuće. U travnju 2017. udruga Fair Labor, nadzorno tijelo koje je izniklo iz skandala s manufakturama devedesetih godina, objavilo je izvješće koje otkriva da radnici koji u kineskim tvornicama za glavnog dobavljača Ivankine tvrtke proizvode bluze i haljine rade gotovo 60 sati tjedno i zarađuju otprilike dolar po satu (što je mnogo ispod prosjeka urbanih kineskih tvorničkih radnika). Većina zaposlenika ne uživa nikakvo zdravstveno osiguranje kao ni pravo na porodiljni dopust – što baš i ne priliči nekome tko zagovara veću zastupljenost žena među radnom snagom.

Slične kontroverze pratile su izgradnju brojnih hotela i nebodera potpisanih Trumpovim imenom – u SAD-u kao i drugim državama. Primjerice, istraga koju je proveo *Vice* otkriva da je odnos prema uvezenim radnicima koji su gradili Trumpovim imenom potpisan teren za golf u Dubaiju na lošem glasu čak i u gradu ozloglašenom po robovlasničkim uvjetima rada. Ben Anderson, autor izvješća, opisuje radnike u spavaonicama, gdje „u prostoriji spava 21 čovjek dok štakori jurcaju posvuda", a kupaonice su „neprikladne za ljude".

Tvrtka Trump Organization objavila je izjavu o „nultoj toleranciji prema protuzakonitim radnim praksama na bilo kojem projektu koji nosi Trumpovo ime". Nepotrebno je dodati kako je taj projekt realizirala vanjska tvrtka, a Trump je samo iznajmio ime.

Takva otkrića nanijela bi golemu štetu nekim brendovima, dok ih tvrtka Trump Organization jednostavno otrese s ramena. I to je potpuno u skladu s genijalnom idejom brenda na čijim je temeljima Donald Trump odlučio izgraditi svoje carstvo.

Imunost na skandale

Trump oglašava u javnosti svoj brend kao kvalitetu i luksuz. Riječ je o varci – Trumpovi hoteli i odmarališta ne uspijevaju ući na listu deset najboljih smještaja svijeta, na popise na kojima se trajno nalaze Four Seasons i Oberoi (kao da želi to potvrditi, samo u siječnju 2017. u Mar-a-Lagou zabilježeno je gotovo desetak kršenja propisa o ispravnosti hrane). Istina, koja ne zvuči ni izdaleka tako blistavo, glasi da Trumpov brend znači samo bogatstvo – jednostavnije rečeno, novac. To je tajna estetike koja podsjeća na spoj *Dinastije* i vladavine Louisa XIV. Trumpov odnos prema zlatu potpuno je suprotan od Supermanova odnosa prema kriptonitu – Trump se stisne ako se više od jednog metra udalji od ičega velikog i blistavog.

Osobni brend Donalda Trumpa malo je drugačiji, ali vrlo sličan. Njegov je brend biti glavni šef, tip toliko bogat da može što god želi, kada i kome god to poželi (to se odnosi i na drpanje žene koju poželi, za koji god dio tijela želi).

To objašnjava zašto su Trumpu toliko važni označitelji njegova bogatstva. Zlatne zavjese i snimke privatnih mlažnjaka način su na koji Trump neprekidno osnažuje svoj brend kao legendu o savršeno uspješnom kapitalistu – utjelovljenju moći i bogatstva. I to je razlog zašto je svoje osobno bogatstvo (bez obzira na to koliko ga preuveličavao) smjestio u središte svoje predsjedničke kampanje.

To je i razlog zašto se za njega ne veže nijedan radni skandal. U svijetu koji je stvorio, on se jednostavno ponaša kao „pobjednik" – ako pritom nagazi na nekoga, taj je očito „gubitnik". Pritom nije riječ samo o kršenjima radnih prava – iako se svaki tradicionalni politički skandal doslovno odbija od Trumpa. I to zato što Trump nije ušao u politiku kao takozvani „autsajder", netko tko jednostavno ne igra prema pravilima. On je u politiku ušao igrajući po potpuno drugačijim pravilima – pravilima brenda.

Prema tim pravilima, nije potrebno biti objektivno dobar ili pošten – treba biti iskren i vjeran samo brendu koji si stvorio. Zato su brend menadžeri toliko opsjednuti disciplinom i ponavljanjem – nakon što se odredi što je temeljni brend, jedini je posao utjeloviti taj brend, projicirati ga i ponavljati njegovu poruku. Ako se uspiju usredotočiti samo na to, gotovo im ništa ne može nauditi.

Problem je kada se to pravilo primijeni na trenutačnog američkog predsjednika, osobito zato što je prije mnogo, mnogo godina, doslovno zapanjujućom čvrstinom, Donald Trump stvorio potpuno nemoralan brend. Tijekom kampanje Trump je uspio sa sebe otresti gotovo svaku klasičnu optužbu. Uhvaćen u neplaćanju saveznog poreza? Pa samo je bio lukav. Odbija objaviti porezne

prijave? A tko će ga natjerati na to? Samo se djelomično šalio kada je tijekom kampanje izjavio: „Mogao bih stati nasred Pete avenije, ustrijeliti nekoga i ne bih izgubio nijedan glas." U Trumpovu svijetu ta je nedodirljivost, čak i više od gomila zlata, najuvjerljiviji znak uspjeha.

A to uvelike oslabljuje svaku nadu da je ovu administraciju moguće spriječiti da se ponaša kao čista kleptokracija. No kako ćemo vidjeti u sljedećem poglavlju, postoje načini na koje je moguće probušiti mjehur Trumpova brenda. Samo treba znati gdje zabosti iglu.

2. POGLAVLJE

Brend prve obitelji

Donald Trump možda nije ni pomišljao da ima izgleda osvojiti Bijelu kuću – malotko jest. No nakon što je osvojio republikansku nominaciju, shvatio je da mu je nadohvat ruke i to najjače oružje – funkcija američkog predsjednika. Svake minute mandata rastu vrijednosti njegova brenda i poslova, stoga on izravno i uvelike zarađuje od javne djelatnosti – upravo ono što bi trebala sprječavati pravila o sukobu interesa.

I tako smo se našli na neobilježenom području jer, istini za volju, ljudski megabrendovi relativno su nova pojava. Ne postoje pravila koja su predvidjela išta slično tome. Ljudi se pitaju – hoće li se Trump odreći imovine. Hoće li prodati svoje poslove? Hoće li to učiniti i Ivanka? No nije uopće jasno što ta pitanja znače, s obzirom na to da su primarna djelatnost Trumpovih zapravo njihova imena. Čovjeka Trumpa nemoguće je odvojiti od brenda Trumpa – ta dva entiteta spojena su još davno. Svaki put kad Trump, s novinarima iz Bijele kuće u pratnji, zakroči na neki svoj posjed – golf-klub, hotel, odmaralište – on povećava ukupnu vrijednost brenda, što njegovoj kompaniji omogućuje prodaju još članstava, iznajmljivanje još stanova i podizanje cijena.

Logika kojom Trumpova obitelj sagledava odnos između brendiranja i političke funkcije razotkrila se u tužbi koju je Melania Trump podnijela malo prije nego što je postala Prva dama. Zatražila je 150 milijuna dolara odštete od tvrtke koja posjeduje web-stranicu *Daily Maila* zbog neistinite vijesti da je u prošlosti radila kao eskort djevojka. Imala je potpuno pravo podnijeti zahtjev za odštetu, no na čemu se temeljila tvrdnja da je pretrpjela gubitak vrijedan 150 milijuna dolara, ako maltene i nema vlastiti biznis? Naime, u njezinoj tužbi iznesena je tvrdnja da bi, kao Prva dama, imala mogućnost – u budućnosti – stvoriti

vrijedan brend „raznorodnih kategorija proizvoda od kojih bi svaki stvorio više milijuna dolara vrijedne poslovne odnose u višegodišnjim razdobljima, s obzirom na to da je Tužiteljica jedna od najfotografiranijih žena svijeta". (*Daily Mail* se nagodio, ispričao Trumpu i isplatio Melaniji neobjavljenu svotu.)

Nije neviđeno da prve supruge svoj politički profil utrže i pretvore u brend životnog stila. Samantha Cameron, supruga britanskog premijera Davida Camerona, pričekala je samo pet mjeseci od njegova odstupanja s premijerskog položaja da bi najavila svoju liniju odjeće za „zaposlene žene". No ono što bode oči u Melanijinoj sada riješenoj tužbi jest činjenica da je zapravo pokušala preskočiti fazu stvarnog lansiranja ozbiljnog brenda i umjesto toga – odmah se bacila na zaradu. Štoviše, izvorni sudski spisi jasno otkrivaju kako Trumpovi shvaćaju javnu dužnost: kao kratkoročno ulaganje kojim će neopisivo, dugoročno povećati vrijednost svog komercijalnog brenda.

To je primjetno i kod Ivanke, čije proizvode već gotovo bolesno reklamiraju javni dužnosnici plaćeni od poreznih obveznika, među inima i njezin otac Donald putem Twittera, kao i njegova savjetnica Kellyanne Conway, koja je na nacionalnoj televiziji izvela nešto što je nazvala komercijalnom „izjavom", poručivši gledateljstvu: „Kupujte Ivankinu robu!" Ti su sukobi poprimili razmjere parodije kada je 6. travnja 2017. *Associated Press* objavio da je „kompanija Ivanke Trump dobila privremeno odobrenje kineske vlade za tri nove robne marke, omogućivši tako monopolističko pravo prodaje Ivankinih brendiranih nakita, torbi i usluga njege u drugoj najvećoj ekonomiji svijeta". A tada se dogodilo još nešto. „Te su noći prva kći i njezin suprug, Jared Kushner, sjedili pokraj kineskog predsjednika i njegove supruge te večerali goveđe odreske i lista na doverski u Mar-a-Lagou." Bio je to politički skup čije je pojedinosti dogovorio, glavom i bradom, Jared Kushner. Kad god se Ivanki postavi pitanje o takvim sukobima interesa, ona vječito odgovara kako se njezin otac odvojio od tvrtke Trump Organization, ostavljajući upravu u rukama sinova (iako i dalje ubire zaradu), dok je ona svoju kompaniju predala u ruke „neovisnim povjerenicima" – suprugovu bratu i sestri (iako i dalje ubire zaradu). Ovo uvelike nadilazi nepotizam – to je američka vlast kao profitabilna obiteljska prćija.

Znamo da je Trumpov predsjednički mandat učinio brendiranu obitelj još bogatijom, s obzirom na to da Ivankin biznis bilježi rekordnu prodaju nakon što je Kellyanne Conway izvela svoj televizijski *show*. Mar-a-Lago već je podigao cijenu članstva sa 100.000 dolara na 200.000. Uostalom, zašto i ne bi? Sad je za tu cijenu moguće za večerom biti nazočan važnim konverzacijama o nacionalnoj sigurnosti. Postoji mogućnost i za kratko druženje s gostujućim šefom države. A može vam se dogoditi i da postanete svjedokom Trumpove objave kako je upravo naredio zračni napad na stranu državu. Naravno, možda naletite i na Predsjednika osobno i tako dobijete priliku da diskretno utječete na njega. (S obzirom na to da ne postoje dnevnici ulazaka u klub, svašta je moguće.) Trump je desetljećima prodavao privid bliskosti s bogatstvom i moći – to je

zapravo smisao njegova brenda. Sada može ponuditi to isto svima onima koji plaćaju, ali kao stvarnost.

Trumpovo vlasništvo nad Mar-a-Lagom priča je za sebe. Desetljeće prije nego što je Trump otkupio posjed, 1985. godine, njegova vlasnica Marjorie Merriweather Post, pripadnica visokog društva, ostavila je posjed američkoj vladi u nadi da bi ga se moglo iskoristiti kao predsjedničko odmaralište ili kao „Zimsku Bijelu kuću". No nijedan se predsjednik nije koristio njime, pa ga je država vratila. Mnogo prije izbora 2016., Trump je uživao hvastajući se da živi u kući namijenjenoj predsjednicima. Nakon izbora 2016., san je postao stvarnost – ili je riječ o stvarnosti koju je potpuno progutala Trumpova fantazija? Kao i sa svime u vezi s Trumpom, teško je točno reći. Trump svoj posjed u Palm Beachu može nazvati „Zimskom Bijelom kućom" ili „Južnjačkom Bijelom kućom", ali takvo što, naravno, ne postoji. Bijela kuća javna je institucija. Mar-a-Lago i dalje je privatni, profitni klub, rezerviran samo za članstvo, čiji prihodi idu izravno Trumpu i njegovoj obitelji.

Svaki predsjednik koji bi odbio prodati svoje poduzeće suočio bi se s mogućim sukobom interesa, s obzirom na to da potezi američke vlade mogu utjecati na sve – od cijena dionica pa do, kao što ćemo vidjeti u nekim sljedećim poglavljima, cijena nafte. Ali brendirane kompanije poput Trumpove posve su druga priča. Sukobi interesa nisu povezani samo s određenim potezima ili djelovanjima. Točnije bi bilo reći da su sukobi sveprisutni i neprekidni, ukorijenjeni u činjenicu Trumpa kao predsjednika. Razlog je tomu što vrijednost brendova životnog stila bjesomučno raste i pada ovisno o prostoru koji zauzimaju unutar kulture. Stoga sve ono što pojačava nazočnost Donalda Trumpa, kao i percepciju njega kao svemoćnoga, aktivno podiže vrijednost Trumpova brenda, a time i cijenu koju klijenti moraju platiti da bi ih se povezivalo s njim: za postavljanje njegova imena na novi stambeni blok ili, u nešto manjoj mjeri, igranje golfa na njegovu terenu ili pak kupnju jedne od njegovih kravata.

I nema naznaka da Trump odustaje od potpunog iskorištavanja te činjenice. Kako je *New York Times* objavio u travnju 2017.: „Tvrtka gospodina Trumpa, kojom sada upravljaju dvojica njegovih sinova, zaprimila je 157 zahtjeva iz 36 različitih zemalja za korištenjem njegova imena kao zaštitnog znaka."

Što to prodaju Trumpovi dječaci?

U siječnju 2017. godine sin Donalda Trumpa, Eric, otputovao je u Urugvaj kako bi se sastao s građevincem koji kupuje pravo na korištenje Trumpova imena na svom novom neboderu. U to vrijeme bjesnio je javni skandal izazvan troškovima kojima američki porezni obveznici plaćaju Tajnu službu i druge državne dužnosnike koji su s Ericom pošli na taj put – oko 100.000 dolara hotelskih troškova, što je izravno javno subvencioniranje Trumpovih privatnih poslova.

No, onaj veći skandal skriva se u razlogu zbog kojega su se uopće uputili u Urugvaj – reklamirati Trumpov brend, kojemu je vrijednost neizmjerno porasla, zbog činjenice da se vlasnik upravo spremao položiti predsjedničku prisegu.

A to ne govori ništa o mogućoj korupciji, od koje se vrti u glavi. Uzimajući u obzir činjenicu da je ono što prodaju Trumpovi sinovi – Eric i Donald ml. – zapravo efemerno (ime), kupac bi ga mogao platiti 6 milijuna dolara, ali i 60 milijuna. Tko može prosuditi kolika je prava tržišna cijena? I još važnije, tko nam može reći kakve se to točno usluge kupuju kada privatna tvrtka plaća milijune za najam Trumpova brenda? Vjeruju li zaista kupci da je to dodatna vrijednost njihovome stambenom neboderu, ili pak misle da će, dodavši još 5 milijuna dolara, možda biti povlašteni u nekom budućem poslovanju koje iziskuje prijateljske veze s Bijelom kućom? Teško je reći kako se sve to može raspetljati. Brend vrijedi onoliko koliko su ga kupci spremni platiti. I to je oduvijek bila privlačnost toga poslovnog modela – da se nečemu, savršeno efemernom poput imena može pridati realna monetarna vrijednost.

Tvrtka Trump Organization izjavila je da neće sklapati nove ugovore sa stranim izvođačima, kako bi se izbjeglo svako neprikladno djelovanje. No to nije samo međunarodni problem. Ako američka gradska ili državna vlast omogući Trumpovoj tvrtki porezne olakšice ili olabavi propise, čini li to zbog uvjerenja da će upravo ta aktivnost pomoći zajednici – ili pak zato što žele nešto od Bijele kuće? Isto vrijedi za svaku drugu vlast ili tvrtku – stranu ili domaću – koja održava zabave na Trumpovim posjedima ili useljava u njih radnike. Smatraju li to zaista najboljim poslovnim potezom ili se samo grebu za usluge?

Takva etička pitanja fascinantna su zato što su nevjerojatno slična skandalima koji okružuju Clintonovu zakladu, što je vjerojatno pridonijelo Hillarynu izbornom porazu. Mnogo je neugodnih pitanja o tome što su privatne tvrtke ili strane vlasti mislile postići svojim pozamašnim donacijama Clintonovoj zakladi. Možda je riječ o pukoj filantropiji, potaknutoj pošastima zaraznih bolesti ili dječje pretilosti? Ili su ipak računali da će im se ulaganje isplatiti, s obzirom na to da je Hillary Clinton bila državna tajnica koja će, vrlo vjerojatno, postati novom američkom predsjednicom?

Bile su to opravdane dvojbe i Trump ih se nije oklijevao iskoristiti protiv svoje suparnice. No s novcem koji Trumpovi sinovi žanju iznajmljivanjem očeva imena, pregovarajući o uslugama, mogućnost trgovine utjecajem poprima sasvim nove razmjere – jer sada novac pritječe obitelji aktualnog predsjednika, ne mogućeg predsjednika, bez ikakvih filantropskih izlika kojima se branila Clintonova zaklada. Ne namjeravam time pravdati Clintonove – daleko od toga. Desetljeća koja su Bill i Hillary proveli muteći etičke granice unutar Zaklade samo su dio procesa koji je Trumpu pripremio teren za njihovo potpuno brisanje (više o tome u 6. poglavlju).

Ostvarenje Reaganova proročanstva

Nekoliko mjeseci po dolasku nove administracije časopis *New Yorker* na naslovnici objavljuje ilustraciju na kojoj Trump ispucava loptice za golf na Bijelu kuću i redom razbija prozore. Slika izaziva nelagodu, dobrim dijelom zato što nam pomalo sviće da se razbijeni prozori ne nalaze ni u Mar-a-Lagou ni na Trumpovu tornju, nego na zgradi u javnom vlasništvu, u kojoj se Trumpova obitelj svim silama trudi ne živjeti.

Ona nam ujedno otkriva i neugodnu istinu. Svakim kršenjem etike, svakom bezočnom laži, svakim poremećenim tvitom, ova administracija sve više lomi i ponižava javnu sferu. Čak i ako korupcija (ili veleizdaja) u konačnici protjeraju Trumpa iz Bijele kuće, za njim će ostati ruševine; dokaz temeljne postavke Trumpova političkog projekta – da vlast nije samo močvara, nego je i breme, da se ondje nema što štititi, da je privatno bolje od javnoga. I ako je sve to istina, zašto ne bismo prije odlaska sve sravnili sa zemljom – metaforički, ako ne i doslovno.

To je podsjetnik na činjenicu da bi Trumpova politička karijera bila nemoguća bez uništenja cjelokupne ideje javne sfere, što se odvija već nekoliko desetljeća. A to bi bilo nemoguće bez postojanja ideje da „vlada nije rješenje nego problem", što je legendarna Reaganova izjava. Niti bi to bilo moguće da nakon te izjave nisu uslijedila desetljeća deregulacije kojom se zapravo legaliziralo podmićivanje zastrašujućim svotama koje su se iz korporacija počele slijevati u politiku.

Apsolutno je točno da je sustav korumpiran, da je sustav – močvara. I da ljudi to znaju. Znaju da je preinačivanje pravila u korist male skupine korporacijskih interesa i onog jednog postotka zapravo dvostranački proces – da je upravo Bill Clinton deregulacijom banaka postavio temelje za kolaps 2008., da je Obama odustao od sudskog progona bankara te da demokratski kandidat koji se natjecao s Trumpom sigurno ne bi postupio drugačije.

Svakako je odbojno kada se samoproglašeni milijarder koji sjedi na zlatnom tronu prodaje kao spasitelj radničke klase. Ali potpuno sumanuta izjava poput „vjerujte mi *zato* što sam preveslao sustav" mogla se prodati većem dijelu američke javnosti samo zato što je „uobičajeno poslovanje" u Washingtonu, na koje bi svugdje drugdje gledali kao na korupciju, postojalo još davno prije Trumpa.

I baš zato su mnogi bili sretni što su izborne programe mogli promatrati kao kakvu mračnu zabavu. Politika je ionako već doslovno dotaknula dno, zašto bismo se onda trudili zaštititi je od babaroga poput Trumpa? Ionako je sve to septička jama, pa neka igre počnu. Kao stanovnica Toronta već sam jednom doživjela takvu patologiju. Naš bivši gradonačelnik, Rob Ford, bio je neka vrsta lokalne inačice Trumpa. Ford, koji je umro 2016. godine, stvorio je doslovno performerski imidž koji je bilo nemoguće posramiti – jer besramnost je pretvorio u osobni brend. Nije ga dotuklo ni to što su ga snimili dok je pušio

crack, jer sve se to ionako uklapalo u njegov uvrnuti *show*, a njegovi pristaše bili su mu napola ironično nastrojena odana publika koja je sve to pratila kao kakav noćni televizijski program. Kao i kod Trumpa, pretjerana teatralnost i osobni skandali skretali su pozornost s onih zlokobnijih planova, pseudonarodnjaštva koji se specijalizirao za prodaju svega korporacijama, bjanko mjenice policiji i uništavanje skrbi za one najranjivije.

Kad sam prije dvadeset godina počela pisati o tome, nisam predvidjela da će kultura brendova otići toliko daleko. Ipak, nisam ni iznenađena. Tada sam brendiranje sagledavala kao kolonijalistički proces – brendiranje se neprekidno trudi osvojiti što više prostora i nekretnina te stvoriti samodostatni mjehur. Ono neobično u Trumpovu predsjedničkom mandatu jest činjenica da se svi nalazimo unutar njegova brendiranog svijeta – htjeli mi to ili ne. Svi smo postali statisti u njegovu unosnom realityju koji je toliko nabujao da je uspio progutati i najmoćniju vlast na svijetu.

Postoji li izlaz? Temeljna amoralnost Trumpova brenda predstavlja jedinstvenu zapreku vjerodostojnosti aktualne administracije. Ali ipak, postoji nada. Trumpova pokretačka životna sila – potraga za novcem – može ga učiniti ranjivijim od svih njegovih prethodnika.

Ometajmo Trumpov brend

U vrijeme kad sam objavila knjigu *No Logo* takvo što smo nazivali „kulturnim ometanjem", koje je uvijek funkcioniralo na isti način: otkriti veliku i smionu ideju koju kompanija prodaje i potom razotkriti prljavu stvarnost ispod blještavila. Potrošači i aktivisti već su se mnogo puta pokazali sposobnima utjecati na ponašanje komercijalnog brenda – najnovija je uspješna kampanja skidanje Billa O'Reillyja s *Fox Newsa* nakon otkrića da su on i njegov poslodavac isplatili 13 milijuna dolara za izvansudske nagodbe zbog seksualnog zlostavljanja (bez priznanja krivice).

Shvativši da se O'Reillyjev brend ne može posramiti, udruga za rasnu pravdu Color of Change, uz još nekoliko ženskih skupina, odlučila se za neizravan pristup – okomili su se na oglašivače i obavijestili ih da ih se odsad smatra suučesnicima u dugoročnoj strategiji kupovine ženske šutnje. Oglašivači su istu poruku čuli od tisuća potrošača – klasičnim putem i preko interneta – te su počeli masovno napuštati emisije. Manje od tri tjedna nakon što je *New York Times* objavio vijest o nagodbama, a unatoč vrhunskom rejtingu emisije na američkoj kabelskoj televiziji, O'Reilly je izletio iz etera (navodno uz zlatni padobran vrijedan oko 25 milijuna dolara).

Kampanja je dokazala da je svaki brend moguće omesti, čak i onaj korjenito amoralan kakav je Trumpov – samo treba prepoznati njegove slabe točke.

Budući da je Trumpov osobni brend „biti veliki šef" koji može činiti što poželi, jedan od načina ometanja jest prikazati ga kao marionetu. Pritom nije

bitno tko povlači konce. Nakon što je izložena, Trumpova pomno njegovana slika počinje blijedjeti. Ta je taktika učinkovita. Trump je toliko podivljao zbog neprekidne bujice viceva na temu #PredsjednikBannon da se odmah bacio na Twitter kako bi sam sebe proglasio vrhovnim donositeljem odluka – ali njegova slika svemoćnog glavnog stratega ubrzo je počela gasnuti.

Budući da se Trumpov brend vrti samo oko posjedovanja goleme količine novca, drugi način ometanja jest osiromašiti ga. I baš kao u slučaju O'Reillyja, najbolji način za takvo nešto jest izazvati krizu u njegovu brendiranom carstvu. Centar za bojkot Trumpove mreže brendova #GrabYourWallet radi na tomu još prije nego što je on bio izabran za predsjednika, uspjevši prisiliti nekoliko lanaca da otkažu razne Trumpove brendove.

U veličanstvenoj pojavi Trumpova brendiranog carstva ipak postoje pukotine. Glavni su izvor prihoda tvrtke Trump Organization prodaja i najam uredskog te stambenog prostora, kao i prodaja Trumpova imena građevinskim kompanijama diljem svijeta. Trump se očito kladio na to da će mu predsjednički mandat podići cijenu. No što ako se pokaže da je u krivu? Što ako počne gubiti najmoprimce nakon što se nađu pod pritiskom zbog povezanosti s njegovim brendom (nekoliko kampanja za bojkot brenda već su u punom zamahu)? I što ako se građevinci zateknu pod tolikim pritiskom javnosti i zaključe da će ih Trumpovo ime na pročelju zapravo stajati zarade? U New Yorku su stanari Trump Placea zatražili od upravnika zgrade da s njihova doma skine Trumpovo ime. Jedna stanarka izjavila je da je već umorna od „gađenja" koje osjeća svaki put kad ulazi u zgradu. Upravitelj je popustio i naposljetku uklonio Trumpovo ime.

Kad su Trumpovi sinovi otputovali u Vancouver kako bi proslavili otvaranje najnovijeg Trumpova „hrama", dočekali su ih prosvjedi i bojkot lokalnih političara. Ako se takvi prosvjedi prošire, i drugi bi se građevinci mogli odlučiti na *detrumpizaciju*. A prilično je sigurno da Trump neće dobro podnijeti kada njegovo zlatno ime počne nestajati s divovskih faličkih simbola od Vancouvera do Manile, neće to dobro podnijeti ni njegovi sinovi koji, navodno, već strepe zbog šteta koje su viši savjetnici poput Stevea Bannona nanijeli obiteljskom imenu.

Nakon što je u siječnju 2017. Bijela kuća zatvorila svoje linije za pritužbe, web-stranica whitehouseinc.org predložila je biračima da nazivaju Trumpove hotele i odmarališta te da onima koji podignu slušalicu kažu koliko strepe zbog predsjednikovih planova da im oduzme zdravstveno osiguranje ili o bilo kojem drugom političkom problemu što ih tišti. Bila je to mudra taktika. Deseci tisuća ljudi neprekidno su nazivali, a mjesec dana kasnije Bijela kuća odlučila je ponovno otvoriti liniju za pritužbe. Ako vam se išta od toga čini nekorektnim, razmislite o sljedećem. Jedini razlog zbog kojega želimo da političari, dok obnašaju dužnosti u vlasti, zamrznu svoje poslovanje i poslovnu imovinu, ili ih povjere nekom zaista neovisnom tijelu na upravljanje, jest taj što takva praksa onemogućuje bilo kakvu vrstu potencijalnih sukoba interesa ili

zakulisnih pogodovanja. Trump je odlučio da to neće učiniti. Isto je odlučila i njegova kći-savjetnica. I upravo je zato savršeno legitimno koristiti se takvim sredstvima i pokušati ostvariti što veći utjecaj s pomoću njih.

Ako njegovo brendirano carstvo izgubi dovoljno prihoda i ako se dovoljno naruši njegov osobni šefovski imidž, Trump bi možda mogao i ispraviti neke od svojih štetnijih programa. U najmanju ruku, ometanje njegove temeljne poruke biračima – „vjerujte mi, ja sam uspješan milijarder" – oslabjet će njegove izglede na izborima 2020. godine.

No prije toga, svi ćemo morati još neko vrijeme trpjeti nove epizode *Trumpova showa*.

3. POGLAVLJE

Igre gladi u Mar-a-lagou

Jednom su prilikom upitali Ronalda Reagana kako je biti predsjednik nakon što je bio glumac, na što je on, navodno, odvratio: „Predsjednik mora biti glumac." Možete lako zamisliti Trumpa kako to isti misli o svojoj ulozi zvijezde u reality showu.

Trumpovo ovladavanje žanrom bilo je temelj konstrukcije njegova brendiranog carstva, a bilo je ključno i tijekom predsjedničke kampanje. Sada se Trump koristi istim onim vještinama koje je naučio u *Pripravniku* – uvjerenjem da može rezati, montirati i preoblikovati stvarnost kako bi se uklopila u velikim dijelom unaprijed pripremljen koncept samoveličanja – kako bi preobrazio ne samo Bijelu kuću nego i velike dijelove svijeta.

Kralj laktaškog kapitalizma uživo

Kolonizacija televizije koju su na prijelazu milenija proveli reality sadržaji odvijala se brzinom koju je malotko mogao predvidjeti. U najkraćem roku, Sjevernoamerikanci su prešli s pronalaženja zabave u unaprijed pripremljenim emisijama na emisije koje su naizgled bez scenarija, a u kojima dramu stvara spremnost ljudi da se međusobno izbacuju iz svake moguće simulacije stvarnosti na ekranu. Deseci milijuna ljudi bili su prikovani za zaslone dok se biralo sudionike koji će morati napustiti otok u *Survivoru*, kao i one koji će biti izbačeni iz apartmana u *The Bacheloru* te – u konačnici – dobiti otkaz od Donalda Trumpa.

Izbor trenutka savršeno je logičan. Prva sezona *Survivora* – toliko suludo uspješna da je iznjedrila vojsku oponašatelja – prikazivala se 2000. godine.

Dakle dva desetljeća nakon „revolucije slobodnog tržišta" kojoj su vjetar u leđa dali Ronald Reagan i Margaret Thatcher svojim obožavanjem pohlepe, individualizma i natjecanja kao temeljnih načela društva. A sada je postalo moguće pretvoriti u masovnu zabavu promatranje ljudi kako se tuku za ćup zlata.

Cijeli taj žanr – savezi, niski udarci, jedini preostali – uvijek je bio oblik kapitalističke burleske. No prije *Pripravnika* postojao je barem privid da je riječ o nečemu drugom – o opstanku u divljini, o tome kako uloviti muža, kako biti cimer. Dolaskom Donalda Trumpa taj privid nestaje. *Pripravnik* se temeljio isključivo na utrci i opstanku u krvožednoj „džungli" razvijenog kapitalizma.

Prva epizoda počinje kadrom beskućnika koji spava na golom betonu – drugim riječima, propao čovjek. Zatim rez na Trumpa u njegovoj limuzini, kako živi svoj san – taj vrhunaravni pobjednik. Poruka se nije mogla protumačiti krivo – možete biti beskućnik, ili možete biti Trump. I to je cijela sadistička drama emisije – ako odigraš pametno, onda ti se posreći pa pobijediš, u protivnome otrpi totalno poniženje prijekora i otkaza. A to je prilično kulturološko postignuće: poslije desetljeća masovnih otpuštanja, pada životnog standarda te nesigurnosti radnog mjesta kao uobičajene pojave, Mark Burnett i Donald Trump izveli su *coup de grâce* – davanje otkaza pretvorili su u zabavu za mase.

Život nije fer

Svakog tjedna *Pripravnik* je milijunima gledatelja prenosio temeljnu poruku teorije slobodnog tržišta; uvjeravao ih da je herojski osloboditi svoju najsebičniju i najbešćutniju stranu – tako se stvaraju poslovi i potiče rast. Nemojte biti dobri, budite ubojica. Tako pomažete ekonomiji i, što je još važnije, sebi samima.

U sljedećim sezonama ta je temeljna okrutnost emisije skrenula u još veći sadizam. Pobjednička ekipa stanovala je u luksuznom apartmanu – ispijali su šampanjac na luftićima u bazenu, izlazili iz limuzina i susretali se sa zvijezdama. Gubitnici bi završili po šatorima u stražnjem dvorištu, nazvanom „Trumpov kamp".

Šatoraši, koje je Trump duhovito nazvao „sirotinja", nisu imali struju, jeli su iz papirnatih tanjura i spavali uz pratnju psećeg laveža. Virili bi kroz rupe u živici ne bi li mogli vidjeti u kakvim dekadentnim čudesima uživaju „imućni". Trump i Burnett smišljeno su stvorili mikrokozmos iznimno stvarnih i sve većih nejednakosti izvan *showa*, iste one nepravde koje su razjarile brojne Trumpove birače – ali s tim su se nejednakostima poigravali i pretvarali ih u mamce za gledateljstvo. (U svemu tome nazire se tračak *Igara gladi*, iako cenzuriran televizijskim pravilima o nesimuliranom nasilju.) U jednoj je emisiji Trump poručio šatorašima da „život nije fer", stoga bi im bilo bolje da učine sve što mogu kako bi pogazili gubitnike i postali pobjednici poput njega.

Zanimljivo je da u tom nastavku televizijske klasne borbe, prikazanom 2007., nema ni traga onoj laži koju je „popušila" prethodna generacija – o tome

kako će kapitalizam stvoriti najbolji od svih svjetova. Ne – ovo je sustav koji stvara velike pobjednike i legije gubitnika, stoga vam je bolje da se što prije uvalite u pobjedničku ekipu.

To je odraz činjenice da je – već više od desetljeća – ideološka i intelektualna strana neoliberalnog projekta u teškoj krizi. Godine 2016. banka Credit Suisse procijenila je da se ukupno svjetsko bogatstvo kreće oko 256 trilijuna dolara – i da je ono zastrašujuće neravnomjerno raspoređeno. „Dok donja polovica posjeduje manje od 1 posto ukupnog bogatstva, 10 posto najbogatijih posjeduje 89 posto svih globalnih blaga." I upravo zato nema više mnogo onih koji su spremni ozbiljno izjaviti kako je davanje još više bogatima najbolji način pomaganja siromašnima. Trump je oduvijek tvrdio drugačije. Od samoga početka: pretvorit ću vas u pobjednika – a potom zajedno možemo zgaziti gubitnike.

U svijetu noćnih mora snovi se dobro prodaju

Vrijedi zapamtiti da Trumpov uspon do statusa nacionalne zvijezde nije išao preko prodaje nekretnina, nego s pomoću knjige o prodaji nekretnina. *Umijeće prodaje*, koje se reklamiralo kao rješenje svih tajni što vode do basnoslovna bogatstva, objavljeno je 1987. – na vrhuncu Reaganove ere. Tijekom godina, slijedile su manje-više ogavne varijacije na temu: *Razmišljajte kao milijarder, Razmišljaj na veliko i rasturi u poslu i životu, Trump za početnike* i *Kako se obogatiti.*

Trump je započeo prodajući privid da dijeli ulaznice za ulazak u klub onoga jednog postotka koji zarađuje, i to točno u trenutku kad su se brojne ljestve koje su omogućavale kretanje između klasa – poput, recimo, besplatnog i kvalitetnog javnog obrazovanja – počele urušavati, zajedno s mrežom socijalnog osiguranja. Sve je to značilo kako je poriv da se nekim čudom obogati, da se stvarno omasti brk, da se dočepa one sigurne ekonomske niše, dostigao razinu mahnitosti.

Trump, koji se rodio bogat, znalački se okoristio tim beznađem na mnogim područjima, no način na koji je to učinio služeći se Trumpovim sveučilištem bio je definitivno najodvratniji. U jednom oglasu za to skandalima poharano i sada već pokojno „sveučilište" (riječ je o nizu sumnjivih seminara u hotelskim kongresnim dvoranama), Trump navodi: „Mogu bilo koga pretvoriti u uspješnog investitora u nekretnine – uključujući i vas."

A tu su i kockarnice, koje čine velik dio Trumpova američkog portfelja nekretnina. Snovi u srži kockarske ekonomije ne razlikuju se previše od snova o prodaji na Trumpovom sveučilištu ili u knjizi *Kako se obogatiti* – danas ste možda na rubu osobnog stečaja, no ako (doslovno) bacite pravu kartu, sutra ujutro živjet ćete kao Krez.

To je temelj Trumpova oblikovanja vlastitog brenda i zgrtanja bogatstva – prodaja obećanja da „i vi možete biti Donald Trump" – u trenutku kada je

život postao uistinu neizvjestan za sve izvan onih jedan posto najbogatijih. Nakon toga se okrenuo i istu priču prodao biračima – da će Ameriku ponovno učiniti zemljom pobjednika – iskorištavajući temeljne ekonomske zebnje i sva umijeća podražavanja stvarnosti što ih je pokupio tijekom godina na kormilu vrhunskog televizijskog *showa*. Nakon desetljeća prodavanja priručnika o bogaćenju, Donald Trump savršeno dobro razumije koliko se malo toga treba skrivati iza obećanja – o otvaranju novih pregovora o trgovinskim sporazumima ili pak povratku proizvodnih pogona – samo ako je beznađe dovoljno snažno.

Uživanje u laži na putu do Bijele kuće

Davno prije Trumpova uspona izbori su se već bili pretvorili u zabavne emisije kojima se podizala gledanost na kabelskim programima. Trump je samo eksponencijalno povećao faktor zabave i, posljedično tomu, gledanost. Kao veteranu žanra bilo mu je jasno da su izbori postali inačica realityja te da će pobijediti onaj najbolji natjecatelj (koji nužno ne mora biti i najbolji kandidat). Možda neće dobiti u posljednjem krugu, ali barem će steći medijsko pokriće, što s gledišta brenda opet znači pobjedu. Kada je 2000. godine Trump razmišljao o kandidaturi za predsjednika (predomislio se), izjavio je: „Velika je mogućnost da bih mogao postati prvi predsjednički kandidat koji će se natjecati i iz toga izvući zaradu."

Nakon izbora čuli smo nekoliko javnih pokajanja direktora raznih medija koji su priznali da su pripomogli Trumpovu usponu dajući mu nesrazmjeran dio medijskog prostora. Istina je, neizmjerno su mu pomogli, ali to nije sve. Odgovorni su i zato što njihov najveći dar Trumpu nije bila samo količina vremena nego i sveobuhvatan zabavni model kojim su praćeni izbori – to beskonačno razvlačenje međusobnih drama između kandidata, uz istodobno odbacivanje tradicionalne novinarske zadaće prekapanja po detaljima programa i objašnjavanja načina na koji će stavovi raznih kandidata o pitanjima poput zdravstvene skrbi i regulatorne reforme utjecati na živote birača.

Web-stranica Tyndall Report otkriva da su tijekom cijele izborne kampanje tri glavna večernja informativna programa potrošila samo 32 minute na „izvještavanje o problemima" – što je pad s već ionako jadnih 220 minuta tijekom izbora 2008. godine. Ostatak emisija sveo se na reality program s temom tko vodi i gdje prema anketama. Milijunsko gledateljstvo dobilo je iznimno zabavan program. (To je vjerojatno razlog zbog kojega su francuski mediji gotovo u stopu slijedili znakovito sličan scenarij tijekom iznimno rizičnih izbora 2017. godine)

Ovo vrijedi podvući: Trump nije stvorio problem – on ga je iskoristio. I budući da konvencije lažne stvarnosti shvaća bolje od ikoga, igru je podigao na posve novu razinu.

Lažne borbe, istinski rizici

Trump u izbornu politiku nije unio samo svoje znanje stečeno u reality programu – spojio ga je s drugim iznimno unosnim žanrom koji se također temelji na groteskno ishitrenoj slici stvarnosti – profesionalnim hrvanjem. Teško je pretjerati s naglašavanjem Trumpova oduševljenja hrvanjem. Najmanje osam puta nastupio je glumeći samoga sebe (ultrabogatoga šefa) u prijenosima World Wrestling Entertainmenta, što mu je bilo dovoljno da zasluži mjesto u Dvorani slavnih. U „Bitci milijardera" hinio je da mlati hrvačkog šampiona Vincea McMahona, a onda je pobjedu proslavio tako da je pred razgaljenom svjetinom protivniku obrijao glavu. Povrh toga, pobacao je na tisuće dolara u gotovini publici koja je vrištala. Sada je bivšu direktoricu WWE-a, Lindu McMahon (Vinceovu suprugu), uključio u svoj kabinet kao direktoricu Uprave za malo poduzetništvo – ta se pojedinost izgubila u bujici svakodnevnih potopa.

Baš kao i u *Pripravniku*, Trumpova karijera u profesionalnom hrvanju otkrila ga je i približila masama – na stadionima, televiziji i internetu. Možda je, kao kulturološki čimbenik, profesionalno hrvanje gotovo neprimjetno najvećem dijelu liberalnih birača, no WWE bilježi oko milijardu dolara godišnjih prihoda. A Trump iz svega toga nije izvukao samo iskustvo – pokupio je i smicalice.

Kako u časopisu *Rolling Stone* piše Matt Taibbi, cjelokupna Trumpova kampanja izrazito je podsjećala na WWE. Njegovi brižno njegovani sukobi s drugim kandidatima bili su čisto hrvanje, osobito način na koji im je lijepio uvredljive nadimke („Mali Marco", „Lažljivi Ted"). A najbliži hrvanju bio je način na koji je Trump na svojim skupovima oponašao voditelje – što su okupljeni pratili pretjerano uvredljivim poklicima („U zatvor s njom!", „Killary!") – te skretao gnjev mase na već unaprijed obilježene krivce: novinare i prosvjednike. Promatrači su te skupove napuštali potreseni, ne znajući ni sami što se dogodilo. A dogodilo se to da su nazočili bizarnom spoju profesionalnog hrvanja i sleta bjelačkih supremacista.

Ono što je zajedničko reality televiziji i profesionalnom hrvanju jest da su i jedno i drugo oblici masovne zabave, relativno nove u američkoj kulturi, i oboje uspostavljaju zanimljiv odnos prema stvarnosti – istodobno i lažan, ali na neki način i istinit.

U WWE-u sve su borbe namještene i svi znaju da je sve unaprijed dogovoreno. No to ni najmanje ne umanjuje užitak. Činjenica da su svi dio igre, da su poklici zadovoljstva i nezadovoljstva dio predstave, samo pridonose zabavi. Hinjeno nije mana – ono je bit.

Hrvanje i reality serije cvatu na spektaklu graničnih emocija, sukoba i patnje. U oba slučaja ljudi urlaju jedni na druge, čupaju si kose te, kada je riječ o hrvanju, mlate se na mrtvo ime. No istodobno, dok to gledate, svjesni ste da ništa nije stvarno pa se zato ne morate ni brinuti – možete biti dijelom drame a da pritom ne osjećate ni tračak empatije. Nitko ne plače kada borci dobiju

batine i trpe poniženja – ništa više nego što bismo trebali plakati zbog onog trenutka kada Trump otpušta ili ponižava natjecatelje u *Pripravniku*. Tu se, na sigurnom mjestu, možemo smijati patnji. A sve to bio je dio pripreme terena za tog kneza svega lažnoga, Donalda Trumpa. Lažni dijelovi tijela, lažno hrvanje, lažni reality, lažne vijesti – i cijeli jedan lažni poslovni model.

Sada je Trump na svoju administraciju nakalemio isti taj izopačen odnos prema stvarnosti. Njegova objava da ga je Obama prisluškivao jednaka je izjavi nekog borca kako će smrviti i zgromiti protivnika. Nije važno je li to istina. Sve je dio „farbanja" javnosti, dio teatra. *Pripravnik* se možda više i ne prikazuje, Trump se možda i povukao iz svoje hrvačke karijere, ali *show* se i dalje nastavlja. Nikad ne prestaje.

Newta Gingricha, prilično odana Trumpova navijača, pitali su prije inauguracije što misli o odluci budućeg predsjednika da zadrži svoj položaj izvršnog producenta serije *Slavni pripravnik*. Njegov odgovor prilično je zanimljiv – rekao je da Trump griješi, jer uskoro će postati „izvršni producent emisije 'Američka vlast'. I imat će divovski televizijski *show* 'Vladam svijetom'."

Upravo to se i događa. Trumpov *show* sada ide uživo iz Ovalnog ureda. I iz Mar-a-Lagoa, što još više podsjeća na *show*, zato što ondje dobro potkoženi članovi kluba služe kao studijska publika. Jasno je da Trump upravo tako shvaća svoj mandat – vidi sebe kao izvršnoga producenta države koji nikad ne skida pogled s izvješća o gledanosti. Odgovarajući na prijedlog da bi mogao otpustiti svoga šeprtljavog glasnogovornika Bijele kuće, navodno je odgovorio: „Neću otpustiti Seana Spicera. Tip ima sjajnu gledanost. Prate ga svi."

Jednako tako, bezočno i cirkusantski, Trump sada upravlja – ili ne uspijeva upravljati – obećanjima o povratku zlatnih vremena procvata tvornica i radničkih poslova koji su donosili prihode srednjoj klasi, obećanjima da će nametnuti krilaticu „kupujte američko, zaposlite Amerikanca" (slobodno zažmirite na činjenicu da njegov imperij upošljava strane dobavljače i izrabljuje radnike).

Ta poza jednako je autentična kao i nasilje koje je hinio u nastupima u WWE-ovu ringu, ili kad je birao natjecatelje za *Slavnog pripravnika*. Trump jako dobro zna da je ideja o povratku američkih korporacija na oblik proizvodnje iz sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća okrutna šala. On to zna zato što, kako otkriva njegova poslovna praksa, velik dio američkih kompanija nisu više proizvođači nego šuplje ljuske koje vlastite proizvode otkupljuju od mreže jeftinih dobavljača. Možda bi mogao i vratiti nekoliko tvornica, ili barem tvrditi da je to učinio, no njihov će broj biti zanemariv u usporedbi s potražnjom. (Postoji način stvaranja velikog broja dobro plaćenih poslova – no potpuno je različit od Trumpova pristupa. On iziskuje gledanje u budućnost, a ne u prošlost, kao što ćemo vidjeti u zadnjem poglavlju.)

Trumpova strategija, koja je već na djelu, rješava krizu nezaposlenosti i manjka radnih mjesta na isti način na koji rješava sve drugo – kao spektakl. Preuzet će zasluge za relativno malen broj radnih mjesta – od kojih većina

ionako već postoji – a onda se masno okoristiti pričama o navodnom uspjehu. A nije nebitno ni to hoće li broj radnih mjesta podržati njegove tvrdnje. On će sve to urediti da pristaje njegovoj priči, kao što je naučio u *Pripravniku*, i baš kao što je učinio prvoga dana svoga mandata, tvrdeći – unatoč svim objektivnim dokazima – da povijest ne bilježi toliko ljudi koliko ih je bilo na njegovoj inauguraciji.

Tako radi Trump, i tako je oduvijek radio. Godine 1992., kada mu je imperij visio na rubu stečaja zahvaljujući nizu loših ulaganja, krizu nije riješio dovevši u red financije. Umjesto toga, organizirao je „povratničku zabavu" za ulagače i financijere u Trump Taj Mahalu u Atlantic Cityju koja je vrhunac dostigla kad je Trump – u satenskim boksačkim gaćama i crvenim boksačkim rukavicama – probio papirnati paravan, praćen glazbenom temom iz filma *Rocky*. To je čovjek koji vjeruje da je sve moguće riješiti dobro režiranom predstavom, što je potvrdio već mnogo puta u prošlosti. Baš kao što se smicalicama izvukao iz stečaja, sada vjeruje da može učiniti isto s gospodarstvom cijele države.

Krivotvorene vijesti, alternativne činjenice – i Velika laž

Ako išta pouzdano znamo, onda je to činjenica da su u Trumpovu svijetu one nebitne. Kod Trumpa nije toliko prisutna Velika laž koliko Konstantna laž. Da, on laže i naveliko, kao onda kada je izjavio da je otac Teda Cruza bio umiješan u JFK-ovo ubojstvo, kao i sve one godine izricanja laži o Obaminu mjestu rođenja. No, upravo ta neprekidna bujica laži – koje nam se izopačeno nude kao „alternativne činjenice" – izaziva mučninu. Prema istraživanju *Politica*, riječ je o smišljenom potezu: „Osoblje Bijele kuće velik dio laži lansira iz zabave, a ne radi promicanja nekog programa", čak se i natječu tko će „medijima uvaliti najveći biser". Iako se te tvrdnje temelje na anonimnim izvorima, pa bi i same mogle biti laži, priča se uklapa u sve što znamo o Trumpu – kakva korist od dostizanja na vrhu moći, ako ne možeš podvrgnuti stvarnost vlastitoj volji? U Trumpovu svijetu, sukladno unutarnjoj logici njegova brenda, lagati i proći nekažnjeno dio su imidža velikog šefa. Nepromjenjive i dosadne činjenice su za luzere.

Sve je to naizgled učinkovito, barem među njegovim biračima. Neki liberali uhvatili su se te očite snošljivosti prema „alternativnim činjenicama" pa su njegove birače iz radničke klase proglasili „naivcima". No vrijedi zapamtiti da je i velik dio Obaminih birača s velikim zadovoljstvom prigrlio pomno oblikovane simbole koje je stvorila njegova administracija – dugine boje na Bijeloj kući kao podrška homoseksualnom braku, prijelaz na uljudan i učen ton razgovora, spektakularan izostanak većih skandala u cijelom obiteljskom stablu tijekom osam godina mandata. Sve je to bilo pozitivno. No isti su ti pristaše i prečesto zatvarali oči kada je bila riječ o ratu dronovima u kojem su poginuli mnogi civili, ili deportaciji otprilike 2,5 milijuna imigranata bez

isprava tijekom Obamina mandata, ili pogaženim obećanjima da će zatvoriti Guantanamo i ugasiti infrastrukturu masovnog nadgledanja uvedenu za Georgea W. Busha. Obama se postavio kao heroj klimatologije, ali jednom se prilikom pohvalio kako je njegova administracija „izgradila dovoljno novih naftovoda i plinovoda da njima okruži Zemlju".

Mnogi kanadski liberali pokazuju istu vrstu selektivnog sljepila. Zadivljeni progresivnim izjavama našeg privlačnog premijera Justina Trudeaua, dopuštaju mu da na životu održava brojne katastrofalne programe svoga prethodnika – od vremenski neograničenog zadržavanja brojnih imigranata, pa do nastavka crpljenja nafte iz katranskog pijeska (više o tome poslije). Justin Trudeau uvelike se razlikuje od Donalda Trumpa, no njegovim najvatrenijim pristašama – koji se često ponašaju kao obožavatelji – njegova slava djeluje jednako zasljepljujuće. Ta nova „trudeaumanija" podsjeća nas da konzervativci nisu jedini kadri pomiješati angažirano građanstvo sa slijepom odanošću.

Naravno, Trumpov uspješan pokušaj da bijeloj radničkoj klasi proda san o povratku proizvodnje u konačnici će biti bolno prizemljen. No najviše brine ono što bi Trump tada mogao učiniti – kada više ne bude mogao prikrivati činjenicu da ugljenokopi neće biti otvoreni, kao ni tvornički poslovi koji su omogućavali radnicima dovoljnu zaradu da svojim obiteljima mogu osigurati životne uvjete dostojne srednje klase. Vrlo je vjerojatno da bi se Trump tada mogao poslužiti jedinim preostalim oružjem – svim silama pokušati nahuškati bijele radnike na useljenike, truditi se raspiriti strahove o crnačkom nasilju, trubiti na sav glas o problemima transrodnih osoba i toaleta te bjesomučno napadati reproduktivna prava i medije.

I, naravno, uvijek će na raspolaganju imati rat.

Apokaliptični *show*

Potvrda da je Trumpov predsjednički mandat nalik na reality nipošto ne umanjuje opasnost koju on predstavlja – upravo suprotno. Ljudi su već ginuli u tom *showu* – u Jemenu, Afganistanu, Siriji, Sjedinjenim Državama – i još će mnoge snaći isti usud prije nego što bude skinut s programa. Samo u ožujku, jedna britanska promatračka skupina zabilježila je navode o više od 1500 civilnih žrtava koalicijskih napada (pod vodstvom SAD-a) u Iraku i Siriji – više nego što je zabilježeno tijekom Obamina mandata.

No to ne znači da sve to nije *show*. Krvavi sport uživo klišej je iz znanstvene fantastike. Sjetite se *Igara gladi*, reality spektakla u kojem umiru svi osim jednoga. Ili *Trkača*, još jednog filma o televizijskoj emisiji u kojoj je život na kocki. (Wilbur Ross, Trumpov ministar trgovine, navodno je u Mar-a-Lagou opisao bombardiranje Sirije kao „zabavu nakon večere".)

Najgore od svega, dok ovo pišem, Trump je tek započeo s prikazivanjem svoje inačice *Igara gladi u Mar-a-Lagou*, koristeći se cjelokupnim američkim vojnim

arsenalom kao rekvizitom – a pritom dobiva i snažnu podršku za nastavak. Kad je Trump na Siriju ispalio rakete Tomahawk, MSNBC-ov urednik Brian Williams slike je proglasio „prelijepima". Samo tjedan dana poslije, Trump je smislio nov spektakl, bacivši najveće američko neatomsko oružje na mrežu špilja u Afganistanu – nasilan čin, toliko neobuzdan i nesrazmjeran da se analitičari još uvijek trude otkriti ijedan razlog koji bi mogao podsjećati na suvislu vojnu strategiju. No strategije nije bilo – bit je u megatonaži, masovnoj komunikaciji bombama.

Uzimajući u obzir da je Trump naredio uporabu oružja nikad prije korištenu u ratu, i da je to učinio nakon samo dvanaest tjedana mandata, bez ikakve jasnije provokacije, nema previše razloga nadati se kako će se uspjeti obuzdati od prikazivanja „majke svih *showova*" – televizijskog prijenosa apokaliptičnog nasilja totalnoga rata, uz zajamčenu rekordnu gledanost. Davno prije Trumpa bilo je ratova koji su se vodili kao televizijska zabava. Zaljevski rat 1990. bio je proglašen prvim ratom u stilu „videoigre", popraćen vlastitim logotipom i glazbenom temom na CNN-u. No to nije ništa u usporedbi s invazijom na Irak 2003., temeljenoj na vojnoj taktici „šokiraj i zastraši". Napadi su bili osmišljeni kao spektakl za gledateljstvo kabelskih programa, ali i za Iračane, kako bi im se prouzrokovao krajnji osjećaj bespomoćnosti i tako ih se „naučilo pameti". Sad se ta stravična tehnologija nalazi u rukama prvog reality predsjednika. Moramo se pripremiti, a to je tema kojoj se vraćam u 9. poglavlju.

Šuplji čovjek

Ako postoji neki vid stvarnosti u tom sajmu hinjenosti Trumpova predsjednikovanja, onda je to glad. Iskonska nezasitnost. Trump rado govori o tome kako mu više ne treba novac – ima ga i više nego dovoljno. Unatoč tomu, ne može si pomoći a da u svakoj prilici ne prodaje svoje proizvode, ne može se zaustaviti dok sve ne „obradi". Kao da pati od neke opskurne suvremene boleštine – nazovimo je poremećajem osobnosti brenda – koja ga tjera da gotovo uvijek nesvjesno skrene u promicanje vlastitog brenda. Drži politički govor i onda, iz vedra neba, progovori o tome kako je lijep i skupocjen mramor u Trumpovom hotelu. Svome sugovorniku, usred rasprave o tome kako je naredio smrtonosno bombardiranje Sirije, izjavi da je čokoladna torta u Mar-a-Lagou „nešto najljepše... što se može vidjeti".

Ta neutaživa glad, ta iskonska šupljina, obraća se nečemu stvarnome – iskonskoj praznini u srži same kulture koja je iznjedrila Donalda Trumpa. A ta je šupljina prisno povezana s usponom brendova životnog stila, s mijenom koja je podarila Trumpu bazu koja se vječno širi. Uspon šupljih brendova – prodaja svega, posjedovanje gotovo ničega – dogodio se u desetljećima kada su se ključne institucije koje su pojedincima davale osjećaj zajedništva i zajedničkog identiteta našle u strmoglavu padu; čvrsto povezane četvrti u kojima su se ljudi

skrbili jedni za druge; veliki pogoni koji su obećavali doživotna zaposlenja; prostor i vrijeme u kojima su obični ljudi mogli sami stvarati umjetnička djela, a ne ih samo konzumirati; organizirana religija; politički pokreti i sindikati koji su se temeljili na izravnim odnosima; mediji okrenuti javnosti koji su se trudili povezati nacije u zajedničkom dijalogu.

Sve te institucije i tradicije bile su i ostale nesavršene – neke čak i duboko. One su isključivale mnoge i često nametale nezdrav konformizam. No pritom su ipak nudile nešto što je nama ljudima potrebno za blagostanje i za čime nikad ne prestajemo čeznuti; zajedništvo, povezanost, osjećaj pripadnosti misiji koja nadilazi naše trenutačne i pojedinačne žudnje. Ta dva trenda – raspad institucija zajednice i uspon korporacijskih brendova u našoj kulturi – povezana su inverznim odnosom, odnosom nalik na klackalicu, već desetljećima; kako je slabio utjecaj institucija koje su nam pružale onaj temeljni osjećaj pripadnosti, jačala je moć komercijalnih brendova.

U toj sam dinamici uvijek pronalazila utjehu. Naime, iako naš brendirani svijet može iskorištavati neostvarenu potrebu pripadanja nečemu višemu od nas samih, on to ne može trajno činiti ni ostvarivati; čovjek kupuje da bi pripadao plemenu, velikoj ideji, revoluciji, i zakratko se osjeća dobro, no zadovoljstvo nestaje još i prije nego što odbacimo ambalažu novih tenisica, najnovijeg modela iPhonea ili bilo kojega drugog surogata. I tada se ponovno mora pronaći način ispunjavanja praznine. A to je savršena formula za neograničenu potrošnju i neprekidnu vlastitu komercijalizaciju putem društvenih medija – što je katastrofa za planet koji ne može održavati takvu razinu potrošnje.

Ipak, vrijedi zapamtiti da se u samoj srži tog ciklusa skriva velika moć – ljudska čežnja za zajedništvom i povezanošću koja jednostavno odbija umrijeti. To znači da ipak postoji nada – ako obnovimo vlastite zajednice i počnemo iz njih izvlačiti više smisla i osjećaja dobrog življenja, mnogi od nas bit će mnogo otporniji na pjev sirena bezumnog konzumerizma (kada već govorim o tome, možda ćemo i manje vremena provoditi stvarajući i oblikujući osobne brendove na društvenim mrežama).

Kao što ćemo vidjeti u IV. dijelu knjige, mnogi pokreti i teoretičari trude se oblikovati upravo takvu mijenu unutar kulture i vrijednosti. No prije toga moramo prijeći još nekoliko važnih putova koji će nam pomoći da shvatimo kako smo ovamo stigli.

II. DIO

GDJE SMO ZAPRAVO SADA: KLIMA NEJEDNAKOSTI

Mislim da je jedan od razloga zašto se ljudi toliko tvrdoglavo drže vlastitih mržnji taj što će se, jednom kada shvate da je mržnje nestalo, morati ponovno nositi s patnjom.

JAMES BALDWIN

Notes of a Native Son, 1955.

4. POGLAVLJE

Otkucava ponoć na klimatskome satu

Vratimo se malo unatrag, u tjedan kada je Trump pobijedio. U tom trenutku vrtjelo mi se u glavi jer sam svjedočila dvjema katastrofama, ne samo jednoj. A vjerujem da ne možemo pojmiti istinsku pogibelj Trumpove kataklizme ako se ne uhvatimo u koštac s obje.

Kao što sam već spomenula, bila sam poslovno u Australiji, ali i savršeno svjesna da se, zbog ugljika povezanog s tim putovanjem, možda još neko vrijeme neću moći vratiti. Zato sam, prvi put u životu, odlučila posjetiti Veliki koraljni greben uz obalu Queenslanda, zaštićenu Svjetsku prirodnu baštinu i najveću prirodnu strukturu na Zemlji načinjenu od živih bića. Bilo je to istodobno nešto najljepše i najstrašnije što sam vidjela.

Kao dijete mnogo sam ronila. Otac me naučio roniti na dah kada mi je bilo šest ili sedam godina, a ta su mi sjećanja među najsretnijima u životu. Vječno ostajem zadivljena bliskošću interakcije s oceanskim svijetom. Kad prvi put zaplivate prema grebenu, većina se riba razbježi. No ako se zadržite nekoliko minuta, prestaju vas smatrati uljezom i postajete dio morskoga krajobraza – doplivat će vam ravno na masku ili grickati ruku. Kao bojažljivo dijete, ta sam iskustva uvijek doživljavala kao neopisivo snovita i umirujuća.

Kako se približavalo putovanje u Australiju, shvatila sam da su moji osjećaji u vezi s posjetom Grebenu povezani s mojom ulogom majke četverogodišnjeg dječaka Tome. Kao roditelji, možda katkad griješimo prerano izlažući djecu svim prijetnjama i pogibeljima s kojima se suočava prirodni svijet. Prva knjiga o prirodi koju čita mnogo djece, knjiga je Dr. Seussa, *Lorax*, koja govori o zagađenju i prelijepim mjestima pretvorenima u smetlišta, o životinjama koje

ugibaju, nestaju i guše se. Stvarno strašno. Čitala sam je Tomi kad mu je bilo dvije godine i gledala kako mu užas buja na licu. Pomislila sam: „Ne, to je potpuno krivo." Sada čitamo priče o brbljavim vjevericama i knjige koje slave ljepotu i čaroliju prirode. Čak i ako znam da te knjige govore o vrstama na rubu izumiranja, Toma ne mora još brinuti o tome. Smatram da mi je posao pokušati stvoriti što više pozitivnih iskustava koja će ga vezati za svijet prirode. Čovjek prvo mora zavoljeti nešto da bi to mogao štititi i braniti.

Greben sam željela posjetiti i kao novinarka. Tijekom prethodne dvije godine dogodilo se nešto još neviđeno u povijesti. Zbog rekordnih temperatura više od 90 posto Velikog koraljnog grebena pogodila je pojava poznata kao „masovno izbjeljivanje". Teško je opisati razmjere te kataklizme. Kada koralj izbijeli, ta prelijepa stvorenja žarkih boja – ekosustav bogat i bujan poput amazonske prašume – postaju sablasno i koštano bijela. Izbijeljeni koralj može se oporaviti ako se temperature brzo spuste na normalnu razinu. Taj put nisu se spustile – i tako je uginula gotovo četvrtina života u Grebenu.

Vrijedi naglasiti koliko je malo zatopljenja bilo potrebno za tako radikalnu promjenu. Oceanske temperature narasle su za samo jedan Celzijev stupanj više od razina na koje su se prilagodile te nevjerojatne vrste – i to je bilo dovoljno za masovni pomor. Za razliku od mnogih drugih klimatskih promjena – i s njima povezanih događaja – ovo nije bila ni dramatična oluja ni bjesomučan požar; samo nijema, vodena smrt.

Kad smo došli na Greben, ondje je još vladala nevjerica. Brodice iz Port Douglasa, nakrcane turistima i dalje su isplovljivale, površina mora bila je i dalje modra i prelijepa, a bilo je i veličanstvenih tirkiznih predjela. No ocean zna kako skrivati najcrnje tajne čovječanstva – što sam prvi put shvatila prateći katastrofu BP-ove platforme Deepwater Horizon, i uvjerila se kakvom brzinom prolivena nafta nestaje s naslovnica nakon što je počela tonuti, iako se u dubinama razaranje neometano nastavilo.

Isplovili smo na Greben s ekipom neobično odlučnih morskih biologa (svi odreda bili su emocionalno slomljeni onime što su dokumentirali) i filmskom ekipom iz *Guardiana*. Počeli smo snimati preživjele dijelove Grebena te smo uspjeli nagovoriti Tomu da navuče masku. Istini za volju, nisam bila sigurna hoće li se uopće moći usredotočiti na koralje jer je tek naučio plivati i nosio je narukvice za plivanje. No znanstvenici su s njim bili neopisivo strpljivi te mu je, na punih pet minuta, uspjelo zaroniti i ugledati istinsko čudo – vidio je „Nema", vidio je trpa. Mislim da je vidio čak i morsku kornjaču. Neizbijeljeni i preživjeli dijelovi Grebena samo su djelić cjeline, ali i dalje su veličanstveni – eksplozija života, koralja i riba drečavih boja pokraj kojih plivaju morske kornjače i morski psi.

Tomu nismo poveli na brod kad smo snimali mrtve i izbijeljene dijelove Grebena. Bilo je to groblje. Kao da je netko okrenuo kozmički prekidač i u trenu se jedno od najljepših mjesta na zemlji pretvorilo u jedno od najružnijih.

Koraljne kosti prekrivene su sluzi raspadajućeg života – smeđom sluzi. Čovjek samo želi što prije otići odatle. Naša ronilačka odijela vonjala su po smrti.

Odlučili smo snimati Greben u tom stanju jer su klimatske promjene mnogima samo neka daleka kriza i vjeruju kako je ostalo još malo vremena da se širimo prije nego što postane ozbiljno. Željeli smo pokazati da korjenite promjene našeg planeta, među njima i onih dijelova koje smatramo punima života, nisu toliko daleko u budućnosti – da se zbivaju sada i da su posljedice nemjerljive. Oko milijardu ljudi ovisi o ribi što obitava po koraljnim grebenima.

Tu sam katastrofu željela prikazati i Tominim očima, jer jedan od najnepravednijih aspekata klimatskih poremećaja (a ima ih napretek) jest taj da naše sadašnje djelovanje kao odraslih osoba uvelike utječe na naraštaje koji tek dolaze, ali i na današnju djecu, premladu da bi mogla utjecati na politiku – djecu poput Tome i njegovih prijatelja, njegov naraštaj diljem svijeta. Ta djeca ničim nisu stvorila krizu, ali oni su ti koji će se nositi s najgorim vremenskim prilikama – olujama, sušama, požarima i rastom razine mora – te svim socijalnim i ekonomskim krizama koje će nastati kao njihova posljedica. Oni su ti koji odrastaju usred masovnog izumiranja, kojima je oteta beskrajna ljepota i velik dio zajedništva koje proistječe iz života u okruženju drugih živih bića.

To je oblik krađe i nasilja, koji pisac i teoretičar Rob Nixon naziva „sporim nasiljem". Čist i vitalan planet pravo je koje rođenjem stječu sva živa bića. Zato je Veliki koraljni greben uvršten u Katalog Svjetske prirodne baštine. On pripada svijetu, a umire nam pred očima. Upravo zato tada sam prvi put odlučila staviti Tomu pred kameru – nećkala sam se, ali nisam tu priču mogla ispričati bez njega.

Navečer smo svi bili iscrpljeni. Vidjeli smo previše smrti, previše gubitaka, ali moj je sin doživio nesvakidašnje iskustvo. Kad sam ga te noći spremala u postelju u motelu u Port Douglasu, rekla sam: „Toma, danas si otkrio da ispod mora postoji tajni svijet." Samo me pogledao, savršeno blažen, i rekao: „Vidio sam ga." Briznula sam u plač, u nekom spoju radosti, patnje i spoznaje da sva ljepota i čarolija svijeta nestaju baš u trenutku kad ih on postaje svjestan.

Moram priznati, bila sam bijesna. Cijeli taj dan nisam mogla prestati razmišljati o ExxonMobilu – o tome kako ta kompanija za klimatske promjene zna još od sedamdesetih godina, o čemu postoje jasni dokazi. Kako iznosi revolucionarno istraživanje koje je provela organizacija *InsideClimate News* (nominirana za Pulitzerovu nagradu), Exxon je provodio vlastita revolucionarna istraživanja; uzimali su uzorke ugljičnog dioksida s tankera i stvarali savršene klimatske modele koji su predviđali nadolazeće promjene poput porasta razine mora. Tvrtka je dobivala i upozorenja svojih glavnih znanstvenika, među inima i Jamesa Blacka, koji je odlučno izvješćivao poslodavca o „općoj znanstvenoj suglasnosti da je najvjerojatniji način na koji čovječanstvo utječe na globalnu klimu oslobađanje ugljičnog dioksida izgaranjem fosilnih goriva". Pisao je i o tome kako „čovjek ima rok od pet do deset godina prije nego što potreba za

radikalnim odlukama na području promjene energetskih strategija postane ključna". Bilo je to 1978. godine.

U vrijeme kada je Rex Tillerson preuzeo položaj glavnog direktora središnjeg proizvodnog ogranka američkog Exxona te su činjenice već odavna kolale kompanijom – među njima i ona neugodna o tome koliko je malo vremena preostalo. Unatoč tome, ExxonMobil otada je potrošio više od 30 milijuna dolara na trustove mozgova koji su u medijima sustavno širili sumnje o stvarnosti klimatskih promjena. Mobil je (prije spajanja s Exxonom) čak i zakupljivao cijele stranice u *New York Timesu* kako bi svojim oglasima bacao sumnju na znanost. Zbog tih navodnih zavaravanja ExxonMobil je trenutačno pod istragom državnih odvjetništava država New Yorka, Kalifornije i Massachusettsa. Zbog tih dezinformacija koje je podržavao cijeli sektor proizvodnje fosilnih goriva, čovječanstvo je izgubilo ključna desetljeća u kojima se moglo poduzeti sve neophodno za prijelaz na čistu ekonomiju – ista ona desetljeća kada su ExxonMobil i ostali osvajali golema prostranstva za naftu i plin. Da nismo izgubili to vrijeme, Veliki koraljni greben danas bi bio zdrav.

No moje vrijeme na Grebenu nije me otjeralo u potpunu bespomoćnost, jer postoje uporne zajednice i sve snažniji pokreti diljem svijeta, odlučni natjerati vlade da se probude i prestanu bušiti nova naftna i plinska polja te otvarati nove ugljenokope. Montirali smo film luđačkim tempom kako bismo ga dovršili za četiri dana, dakle neposredno prije američkih izbora – vjerujući kako bi mogao odigrati barem malenu ulogu u poticanju ljudi da glasuju i kako bismo poslije mogli pritisnuti Hillary Clinton da se malo više posveti klimi. Uspjeli smo – video smo objavili 7. studenoga.

Sljedećeg je dana Trump pobijedio, a potom je generalni direktor ExxonMobila postao državni tajnik.

Vrijeme istine

Na izborima 2016. godine odlučivalo se o mnogo toga; od milijuna ljudi kojima je prijetio gubitak zdravstvenog osiguranja do onih koji su postali meta rasističkih napada, kako je Trump podgrijavao rastući bjelački nacionalizam; od obitelji koje je razdvojila okrutna useljenička politika do žena koje su bile na rubu gubitka prava na izbor žele li postati majke ili ne – pa sve do stanja u kojem je seksualno zlostavljanje postalo nešto sasvim normalno i trivijalno na najvišim razinama moći. Kada je riječ o toliko života na kocki, ništa se ne može postići redanjem problema prema važnosti i trubljenja o tome kako je „moja kriza bitnija od tvoje". Ako se nešto od toga događa vama, ako razdvajaju vašu obitelj ili ako ste sami izdvojeni kao predmet policijskog zlostavljanja, ako si vaša baka ne može priuštiti liječenje koje bi joj spasilo život, ili vam je voda za piće puna olova – sve to znak je za uzbunu najvišeg stupnja.

Klimatske promjene nisu važnije od ijednog od tih problema, no one stoje u drugačijem odnosu prema vremenu. Ako programi borbe protiv klimatskih promjena krenu krivim putom – a sad su na jako, jako krivom putu – nećemo imati mogućnost pokušati iznova za četiri godine. Zato što će u međuvremenu svi ispušteni plinovi drastično promijeniti Zemlju, a naše mogućnosti da izbjegnemo nepopravljivu katastrofu bit će još manje.

To možda zvuči kao paničarenje, no razgovarala sam o tome s vodećim svjetskim znanstvenicima čija istraživanja ukazuju na to da je riječ o nepristranom prikazu stvarnosti. Razdoblje tijekom kojega još ima vremena za uspješno smanjenje emisija plinova s ciljem izbjegavanja istinski katastrofalnog zagrijavanja istječe ubrzo. Mnogi društveni pokreti prihvatili su slavnu izreku Samuela Becketta – „Pokušaj iznova. Podbaci iznova. Podbaci bolje." – kao nekakav razigran moto. Taj stav oduvijek mi je bio drag – ne možemo biti savršeni, nećemo uvijek pobijediti, ali moramo stremiti poboljšanju. Problem je što Beckettova izreka ne vrijedi u slučaju klime – ne na ovoj razini igre. Ako ne uspijemo smanjiti emisije ugljika, ako ne uspijemo pokrenuti istinski odmak od fosilnih goriva i prijelaz na ekonomiju utemeljenu na obnovljivim izvorima, ako i dalje izbjegavamo problem štetne potrošnje i vječite pomame za „još više" i „još veće", onda nećemo imati preveliku priliku podbaciti bolje.

Gotovo se sve odvija brže nego što su predviđali klimatski modeli – među ostalim i nestanak arktičkog leda, raspad ledenih ploča, zagrijavanje oceana, porast razine mora i izumiranje koralja. Kad sljedeći put birači diljem svijeta izađu na birališta, otopit će se još više ledenih santi, nestat će još više priobalnih područja i još više vrsta nestat će zauvijek. Vjerojatnost da ćemo zadržati temperaturu ispod razine koje bi spasile od potapanja otočne nacije, poput Tuvalua ili Maldiva, postaje sve manja. A riječ je o nepovratnim promjenama – ne postoji mogućnost obnove zemlje pod zemljom.

Najnovija revidirana istraživanja otkrivaju nam da, ako želimo imati realnu priliku zaštititi priobalne gradove tijekom života moga sina – među njima i metropole poput New Yorka i Mumbaija – onda fosilna goriva moramo odbaciti nadljudskom brzinom. Tijekom predsjedničke kampanje Oxfordsko sveučilište objavilo je rad u časopisu *Applied Energy*, koji zaključuje da će čovječanstvo imati 50 posto izgleda ostvariti temperaturnu razinu dogovorenu Pariškim sporazumom o klimatskim promjenama potkraj 2015. godine samo pod uvjetom da od 2018. godine svaka nova izgrađena elektrana uopće ne emitira ugljik. Dakle, u drugoj godini Trumpova predsjedničkog mandata.

Za većinu nas – a tako i za mene – taj je podatak iznimno teško probaviti, s obzirom na to da smo navikli na priče koje nas uvjeravaju u neizbježnost daljnjeg napretka. Martin Luther King rekao je: „Luk moralnog univerzuma jest dug, ali svija se ka pravdi." To je moćna misao koja, nažalost, ne funkcionira kada je riječ o klimatskoj krizi. Bogate vlade svijeta previše su odugovlačile i u međuvremenu neopisivo pogoršale stanje, stoga se luk mora saviti jako brzo

– ili će prilika za uspostavljanje pravde nepovratno nestati. Gotovo je otkucala ponoć na klimatskom satu.

Nije riječ o još samo jednom izbornom ciklusu (u najgorem mogućem trenutku ljudske povijesti)

Tijekom demokratskih predizbora duboko me se dojmio trenutak kada se jedna mlada žena sukobila s Hillary Clinton i upitala je bi li – uzimajući u obzir razmjere krize globalnog zagrijavanja – prisegnula da neće više primati novac od interesnih skupina koje zagovaraju fosilna goriva i koje ubrzavaju tu krizu. Sve do tog trenutka njezina je kampanja primala velike svote od zaposlenika i službenih lobista naftnih kompanija – oko 1,7 milijun dolara, kako navodi Greenpeaceovo izvješće. Hillary Clinton reagirala je s gnušanjem i mladoj ženi odbrusila da joj je „već preko glave" nabijanja tih problema na nos. Nekoliko dana poslije u jednom je intervjuu izjavila da bi mladi „trebali provesti vlastita istraživanja". Inače, mlada žena koja joj je bila postavila pitanje, Eva Resnick-Day, radila je kao vođa kampanje za Greenpeace. Odvratila joj je da je provela svoja istraživanja te da „upravo zato toliko strahujemo za budućnost... Ono što se dogodi u sljedeće četiri ili osam godina moglo bi odrediti budućnost našeg planeta i ljudske vrste".

Meni su njezine riječi razotkrile samu srž pitanja zašto nije riječ o samo još jednom izbornom ciklusu. Zašto nije samo legitimno, nego i nužno preispitati Hillarynu mrežu korporacijskih veza. Komentari Eve Resnick-Day rasvjetljuju i jedan od važnih razloga zbog kojih je Trumpov predsjednički mandat toliko štetan: najmoćniji čovjek na svijetu jest osoba koja tvrdi da je globalno zagrijavanje obmana koju su iznjedrili Kinezi i koja grozničavo gazi (ionako nedovoljna) ograničenja na proizvodnju fosilnih goriva što ih je uvela njegova domovina, potičući i druge da čine isto. A sve to zbiva se u najgorem mogućem trenutku ljudske povijesti.

Dosad smo zagrijali planet za samo jedan Celzijev stupanj, što je, kako vidimo, urodilo strašnim posljedicama; masovno izumiranje koralja, blaga arktička klima koja dovodi do velikog gubitka leda, lomljenje antarktičkih ledenih ploča. Nastavimo li trenutačnom putanjom zagađivanja, zagrijat ćemo planet za četiri do šest stupnjeva. Klimatolog i stručnjak za emisije plinova Kevin Anderson tvrdi da je zagrijavanje od četiri stupnja „nekompatibilno s ijednom idejom ustrojene, ravnopravne i civilizirane globalne zajednice". Zato su se i sastale vlade u Parizu, sastavile sporazum i obvezale se istinski potruditi skrenuti s tog opasnog puta, pokušavši ograničiti zagrijavanje na „prilično manje" od dva stupnja, a trudeći se zadržati ga ispod jednog i pol stupnja. Gornja razina tog temperaturnog cilja predstavlja dvostruko veće zagrijavanje od onoga koje smo već iskusili – dakle, nipošto i nimalo sigurno.

I upravo zato moramo se ozbiljno potruditi ostvariti donju granicu cilja, što je također težak zadatak. Kako navodi istraživanje što ga je u rujnu 2016. proveo washingtonski trust mozgova Oil Change International, ako vlade zaista žele održati rast temperature manji od dva Celzijeva stupnja, onda sve nove i neiskorištene rezerve fosilnog goriva moraju ostati u zemlji. Problem je što, čak i prije Trumpa, nijedna veća ekonomija nije činila ono što je trebala. Svi su se trudili pokupiti i ovce i novce – uvoditi čvrste ekološke programe uz istodobno odobravanje povećanja crpljenja fosilnih goriva te izgradnju novih cjevovoda. To je kao da jedete mnogo salate i mnogo nezdrave hrane – i očekujete da ćete smršavjeti.

Obama je u SAD-u pokrenuo Plan za čistu energiju kojim je predviđeno ubrzano gašenje starih ugljenokopa i ograničavanje novih kako bi se zaustavile ugljične emisije, no istodobno je blagoslivljao nov procvat frakiranja prirodnog plina i nafte u Bakkenu. U Kanadi je vlada donijela odluku o uvođenju nacionalnog poreza na ugljik i zabrani korištenja ugljena, ali je istodobno dopustila širenje bušotina na katranskim pijescima i odobrila izgradnju novog izvoznog terminala za ukapljeni plin – što je prilično vjerojatno jamstvo da neće uspjeti ostvariti ciljeve iz Pariškog sporazuma.

Unatoč tome, činjenica da su tolike vlasti, uz veliku pompu, potpisale Pariški sporazum te barem deklarativno priznale potrebu da se ostvare njezini ambiciozni klimatski ciljevi potaknula je klimatski pokret da se bori za programe sukladne navedenim ciljevima. Trudili smo se držati ih za riječ koju su dali u Parizu, i uspjeli smo ostvariti određen napredak.

No sada Trump govori: „Ostaviti sav taj novac pod zemljom? Jeste li ludi?!"

Dobro podmazana administracija

Tijekom kampanje Trumpov uobičajeni govor pouzdano je sadržavao sve bitne pojedinosti kojima se ulizivao masi – izgradit ćemo zid, vratit ćemo poslove, uvesti zakon i red, pokvarena Hillary. Poricanje klimatskih promjena nije stiglo na taj popis (iako bi Trump pljunuo i na to, kada bi ga upitali). No iako je tijekom kampanje problem bio naizgled na rubu, sve se promijenilo čim je Trump započeo s imenovanjima. A nakon inauguracije opći napad na bilo kakav oblik zaštite klime postao je temeljnom značajkom Trumpove administracije. Kao da su u utrci s vremenom, on i njegova ekipa odlučili su sustavno ostvariti sve stavke s popisa želja naftne industrije. Njegovi glavni suradnici, njegovi planovi da radikalno sreže proračunska sredstva i ukine ekološke propise, njegovo gotovo zavjereničko poricanje klimatske promjene, pa čak i petljanje s Rusima – sve to upućuje na isto: na duboku i postojanu odlučnost da ukine svako ograničenje na divljanje s fosilnim gorivima. Oko Washingtona se vrte mnoge urote i spletke, uglavnom zlokobne tvrdnje o tome kako se Trumpova ekipa slizala s Rusijom i tako utjecala na ishod izbora 2016. – što je postalo

predmetom istrage. No nemojte se zavaravati – Trumpov brak sa sektorom fosilnih goriva zavjera je koja se odvija pred očima sviju.

Samo nekoliko dana nakon što je zasjeo u fotelju odobrio je izgradnju cjevovoda Dakota Access, pregazio ekološku studiju kao i moćne protivnike, pleme Siouxa iz Standing Rocka. Prokrčio je put i odobrio izgradnju cjevovoda Keystone XL iz Alberte, koji je Obama dijelom odbio zbog štetnog utjecaja na klimu. Izdao je predsjedničku naredbu kojom ukida Obamin moratorij na nove koncesije za ugljen na saveznim područjima te već objavio planove o povećanju broja naftnih i plinskih bušotina u Meksičkom zaljevu. Također je nagazio i na Obamin Plan za čistu energiju. I dok administracija lupa pečate po novim projektima u vezi s fosilnim gorivima, istodobno se oslobađa svih mogućih ekoloških regulativa koje su kompanijama poput ExxonMobila umanjivale zaradu nastalu iskapanjem i preradom tog ugljika. Posljedično tomu, ti projekti, ionako katastrofalni za klimu, vjerojatno će dovesti do industrijskih katastrofa kakva je bila ona s platformom Deepwater Horizon – jer takve se stvari događaju kada ne postoje regulacije.

Dok ovo pišem, nije još jasno hoće li se SAD službeno povući iz Pariškog sporazuma – o tome unutar administracije vlada djelomično neslaganje. No, bez obzira na konačan ishod, ne može se poreći da Trumpova administracija gazi sve potpisane obveze.*

Osim Rexa Tillersona, Trump je u svoju administraciju doveo mnoštvo direktora iz sektora fosilnih goriva, kao i političke figure čvrsto povezane s tom industrijom – od kojih se nekolicina protivi mandatima agencija na čije su čelo došli, ili su u najmanju ruku ravnodušni prema njima. Scott Pruitt, Trumpov ravnatelj Agencije za zaštitu okoliša (Environmental Protection Agency), nekoliko je puta kao javni tužitelj Oklahome tužio tu agenciju i, štoviše, nimalo slučajno, primao desetke tisuća dolara od naftne industrije. Trump je za ministra energetike odabrao Ricka Perryja, s gomilom veza s naftnom industrijom, koji je sjedio u odborima dviju kompanija koje grade cjevovod Dakota Access. Godine 2011., kada se natjecao za republikansku nominaciju, Perry je izjavljivao da će potpuno ukinuti Ministarstvo energetike.

Ne pitaj, ne govori

Ta skupina čini usluge naftnoj, plinskoj i rudarskoj industriji na raznim područjima. Primjerice, Trump je ukinuo program koji je obvezivao naftne i plinske kompanije da javno obznanjuju koliko metana – iznimno snažnog staklenčkog plina – oslobađaju svojim aktivnostima, što podrazumijeva i curenje

* Početkom kolovoza 2017., dakle nepuna dva mjeseca nakon objavljivanja ove knjige na engleskom jeziku, Trumpova administracija službeno je obavijestila UN o namjeri povlačenja SAD-a iz Pariškoga sporazuma čim se za to steknu zakonski uvjeti. Naime, SAD se prema Sporazumu može povući tek po isteku tri godine od njegova stupanja na snagu, dakle najranije 4. studenoga 2019., *nap. ur.*

plina. Industrija je mrzila taj program, koji je svoj konačan oblik poprimio u zadnjim tjednima Obamina mandata, jer se njime namjeravalo potući tvrdnju da je prirodni plin rješenje klimatskih promjena. Trump daje industriji vrijedan dar, izjavljujući – ne govorite nam, ne želimo znati. Odsad pa nadalje ostatak svijeta morat će nagađati o razmjerima američkog klimatskog odmetništva jer ključni dio podataka više neće postojati.

Nedvojbeno najveća prijetnja s kojom se suočava ta industrija zahtjevi su za stvarnim djelovanjem u borbi protiv klimatskih promjena, zahtjevi koji se iznose diljem svijeta, kao i sve snažnija suglasnost da ozbiljno suočavanje s krizom iziskuje zaustavljanje novih projekata iskorištavanja fosilnih goriva. Upravo ta mogućnost utjeruje strah u srce naftnih magnata kao i vlada petrodržava (poput, recimo, Rusije) jer to bi značilo da će zalihe fosilnih goriva, otkrivene i potvrđene, vrijedne bilijune dolara – koje trenutačno napuhavaju vrijednost dionica – preko noći postati bezvrijedne. To se katkad naziva „ugljičnim mjehurom", koji se 2016. već počeo ispuhavati. Na Trumpa treba gledati kao na tipa koji pristiže u pomoć s pumpom za bicikl, dajući industriji znak da će njihov mjehur još nekoliko godina puniti otrovnim zrakom. Kako? Lako. Tako što će učiniti da klimatske promjene nestanu.

Svi imamo priliku pratiti kako se to odvija, gotovo apsurdnom jasnoćom. Prvoga dana s internetske stranice Bijele kuće nestale su brojne vijesti i informacije o klimatskim promjenama. Postoje i planovi da se sreže NASA-in program koji satelitima prati promjene na Zemlji – među njima i nestanak ledenjaka te porast razine mora. Ravnatelj Ureda Bijele kuće za proračun Mick Mulvaney prilično je grubo uobličio tu ideju: „U vezi s pitanjem klimatskih promjena, mislim da je predsjednik bio prilično otvoren – na to više ne trošimo novac. Smatramo da tim i takvim projektima uludo rasipamo vaša sredstva."

Toliko su odlučni izbrisati stvarnost klimatskih promjena da čak namjeravaju i dokinuti programe koji zajednicama pomažu da se nose s njihovim posljedicama. Trump je predložio ukidanje programa Nacionalne udruge za oceane i atmosferu (National Oceanic and Atmospheric Association – NOAA) koji zajednicama pomaže da štite svoje obale. Također je želio srezati i Saveznu agenciju za krizna stanja (Federal Emergency Management Agency – FEMA), zaduženu za obuzdavanje velikih prirodnih katastrofa, a potpuno je ugasio njezin program kojim se pomagalo zajednicama u pripremama za buduće krize. Njegov je plan srezati za 30 posto sredstva Agenciji za zaštitu okoliša (Environmental Protection Agency – EPA), što bi moglo dovesti do masovnih otkaza i gašenja cjelokupnog programa ekološke pravednosti. Upravo taj program pomaže siromašnim zajednicama – većinom afroameričkim, latinoameričkim i starosjedilačkim – nositi se s posljedicama življenja u blizini toksičnih industrijskih pogona. I uopće mu nije važno što će mnoge mjere – među ostalim i rezovi programa zamjene otrovnih olovnih vodovodnih cijevi – nesrazmjerno

pogoditi djecu iz rubnih zajednica. Kongresna rasprava o proračunu odgodila je najteže rezove Agenciji za zaštitu okoliša na 2018. godinu.

Dakle, Trumpov plan spašavanja sektora fosilnih goriva jest višestruk – zakopati dokaze o postojanju klimatskih promjena gašenjem istraživanja i ukidanjem agencija; srezati programe okrenute borbi sa stvarnim posljedicama klimatskih poremećaja; ukloniti sve zapreke ubrzavanju onih aktivnosti koje potiču klimatsku krizu, a riječ je o otvaranju novih naftnih i plinskih bušotina te iskapanju i spaljivanju još više ugljena.

To nazadovanje dijelom je moguće uravnotežiti hrabrim djelima u velikim državama poput Kalifornije i New Yorka, koje traže brz prijelaz na obnovljive izvore i ne obaziru se na Trumpov profosilni program. No postoji jedan ključan čimbenik koji bi mogao presuditi je li podružnica ExxonMobila, bolje poznata kao Trumpova administracija, kadra pokrenuti nepopravljivu katastrofu.

Cijena je sve

Postoji nešto što trenutačno više od svega obuzdava naftne kompanije u namjeri pokretanja velikih i novih projekata crpljenja, a to nisu zakonski propisi koje je donio Obama i koje Trump pokušava izmijeniti. Zaustavljaju ih cijene nafte i plina. Dok ovo pišem, 2017. godine, cijena je mnogo niža nego u vrijeme početka Obamina mandata, s obzirom na to da postoji višak ponude – više nafte i plina nego što potrošači trebaju.

Razlog zbog kojeg je cijena toliko važna za pokretanje novih projekata jest taj što jeftina i lako dostupna goriva nestaju, osobito u SAD-u. I, što ostaje? Ono do čega se dolazi na težak i skup način. Iznimno je skupo bušiti na Arktiku ili u dubokom moru, ili iskapati i rafinirati polukrutu naftu koja leži u kanadskim katranskim pijescima Alberte. Dok je cijena nafte vrtoglavo rasla, kao što je bilo 2014., naftne kompanije ulagale su milijune i milijune kako bi krenule u lov na te skupe izvore goriva. Kada je nafta stajala 100 dolara po barelu, kompanije su, čak i unatoč visokim troškovima ekstrakcije, mogle ostvariti debeli profit, a razvoj u tom sektoru poticao je ekonomski rast i stvorio velik broj radnih mjesta. No ekološka cijena bila je strašna – katastrofa na platformi Deepwater Horizon u Meksičkom zaljevu blisko je povezana s činjenicom da kompanije buše dublje nego ikada prije. Razlog zbog kojega su katranski pijesci u Alberti toliko problematični jest taj što su starosjedilačka područja i vodotokovi teško zagađeni invazivnim procesom rudarenja koji pri vađenju teške rudače oslobađa velike količine ugljika.

ExxonMobil Rexa Tillersona mahnito je otkupljivao skupe rezerve teške nafte; u jednom trenutku čak trećina rezervi tvrtke ležala je u katranskim pijescima Alberte. Kada se cijena nafte urušila, uslijedio je težak šok. Cijene su počele padati 2014., kada se vrijednost barela Brenta – globalno mjerilo cijene nafte – u samo šest mjeseci strmoglavila sa 100 dolara na 50; otada se

cijena kreće oko 55 dolara po barelu. Posljedično tomu, mnoge su se kompanije povukle iz tih ekstremnih energetskih projekata. Frakiranje nafte i plina u Sjedinjenim Državama primirilo se, ali uz razorne posljedice za ljude – procjenjuje se da je nakon pada cijena 2014. godine posao izgubilo oko 170.000 radnika u industriji nafte i plina. Sljedeće godine ulaganje u katranske pijeske Alberte palo je za otprilike 37 posto, a pada i dalje. Shell se povukao s Arktika i prodao najveći dio svojih ležišta na pijescima. Francuska naftna kompanija Total također se povukla s pijesaka. Čak je i ExxonMobil bio prisiljen otpisati gotovo 3,5 milijuna barela katranskih pijesaka jer je tržište smatralo da je neisplativo crpsti rezerve pri trenutačnim cijenama nafte. Dubinsko podmorsko bušenje također je zamrlo.

Velikim naftnim kompanijama – osobito onima koje su računale na to da će cijena nafte ostati visoka – sve je to bila katastrofa. No nijedna naftna kompanija nije pretrpjela toliko težak udarac kao ExxonMobil. Dok su cijene bile visoke, s Tillersonom na kormilu, kompanija je srušila rekord najvećim korporacijskim profitom ikad objavljenim u Sjedinjenim Državama – 2012. godine zarada je iznosila 45 milijardi dolara. Usporedite to s 2016. i padom Exxonova profita na svega 8 milijardi. Tijekom četiri godine došlo je do 80-postotnog pada zarade.

Što sve to znači? Da naftni magnati kakav je ExxonMobil, i banke koje jamče za njihove neuspješne rizike, očajnički priželjkuju porast cijena nafte – kako bi povratili superprofite i ponovno pokrenuli naftnu groznicu. Dakle, važno pitanje koje zahtijeva odgovor, glasi: što će Trumpova administracija – odnosno ExxonMobilova ekipa – učiniti kako bi to ostvarila?

Već smo svjedoci nekih programa koji se čine smišljenima da podignu cijene nafte. Primjerice, Trump se namjerio ukinuti propis, iz Obamina mandata, o većoj energetskoj učinkovitosti vozila – što potrošačima znači češće odlaske na crpke. Trumpov proračunski plan smjera potpuno ugasiti financiranje novih projekata javnog prijevoza, kao i novčana sredstva za međugradski željeznički prijevoz.

Ipak, tržište dosad nije pretjerano reagiralo. Cijena nafte dobila je malen poticaj poslije Trumpova dolaska na vlast, no otad je pretežno stabilna. Klimatološki gledano, to su dobre vijesti – jeftina nafta može potaknuti kratkoročnu potrošnju, ali odbija velik dio dugoročnih ulaganja koja nas okivaju u katastrofalnoj budućnosti. Strepnja – i to realna – jest da Trump i njegova bratija imaju još asova u rukavu kojima će pokušati nabiti cijene nafte i ostvariti cilj pokretanja nove groznice za fosilnim gorivima

Razlog zbog kojega moramo budno pratiti tu dinamiku jest taj što cijenu nafte ništa ne podiže tako dobro kao rat i razni drugi šokovi na svjetskom tržištu – taj scenarij istražit ćemo u 9. poglavlju.

Ono što konzervativci shvaćaju kada govorimo o globalnom zagrijavanju – a liberali ne

Mnogo godina pitala sam se zašto neki ljudi toliko odlučno poriču postojanje globalnog zagrijavanja. Na prvi pogled, zaista čudno. Zašto bi se netko toliko trudio poreći znanstvene činjenice koje je potvrdilo 97 posto klimatologa – činjenice čije posljedice možemo vidjeti posvuda oko sebe, uz mnoštvo potvrda u svakodnevnim vijestima? To me pitanje povelo na putovanje koje je oblikovalo moju knjigu *Ovo mijenja sve* – i mislim da nam dio toga što sam otkrila pišući je može pomoći da shvatimo zašto je klimatsko barbarstvo u samoj srži Trumpove administracije.

Otkrila sam da kada okorjeli konzervativci poriču klimatske promjene, oni ne čine to samo da bi zaštitili milijarde dolara vrijedna bogatstva koje ugrožava borba protiv klimatskih promjena. Oni brane ono što im je još dragocjenije: jedan cijeli ideološki projekt – neoliberalizam – koji zagovara postavku da je tržište uvijek u pravu, da je regulacija uvijek pogrešna, da je privatno dobro a javno loše, i da su porezi koji hrane javne usluge nešto najgore od svega.

Riječ „neoliberalizam" stvara brojne pomutnje – kao i pitanje tko je neoliberal. To je i razumljivo. Stoga, raščlanimo problem. Neoliberalizam je ekstremni oblik kapitalizma koji postaje dominantan tijekom osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća, dakle u mandatima Ronalda Reagana i Margaret Thatcher, a nakon devedesetih postaje vladajućom ideologijom svjetske elite, bez obzira na stranačku pripadnost. Ipak, njegovi najokorjeliji i najdogmatičniji pristaše i dalje su ostali na mjestu gdje je sve počelo – na američkoj desnici.

Neoliberalizam je skraćeni naziv za ekonomski projekt koji hara javnom sferom i svime onime što nema veze s funkcioniranjem tržišta ili pojedinačnim odlukama potrošača. Vjerojatno ga najbolje opisuje jedna Reaganova legendarna izreka: „Najstrašnijih devet riječi u našem jeziku: ja sam vlast i došao sam vam pružiti pomoć." Sukladno neoliberalnom svjetonazoru, vlade postoje kako bi stvorile optimalne uvjete u kojima privatni interesi izvlače najveći mogući profit i bogatstvo, temeljeći sve to na teoriji da će se – u konačnici – profit i ekonomski rast koji nakon toga slijede slijevati s vrha nadolje. Ako to ne uspije i ako se uporne nejednakosti zadrže ili pogoršaju (što je neizbježno), onda su za to, prema takvom svjetonazoru, krive osobne pogreške pogođenih pojedinaca ili zajednica. Primjerice, zato što u njima vlada „kultura kriminala" ili im nedostaje „radna etika"; a možda je riječ o odsutnom ocu ili nekom drugom rasno obojenom opravdanju zbog kojih se državni programi i javni fondovi nikad ne bi smjeli rabiti za ublažavanje nejednakosti, poboljšanje kvalitete života ili rješavanje strukturnih kriza.

Osnovna oruđa tog projekta predobro su poznata – privatizacija javne sfere, deregulacija korporacijske sfere, snižavanje poreza rezanjem javnih usluga, a sve to zapakirano u trgovinske sporazume koje pogoduju korporacijama. Isti recept

posvuda – bez obzira na kontekst, povijest ili nade i snove ljudi. Larry Summers, tadašnji glavni ekonomist Svjetske banke, definirao je 1991. taj etos: „Širite istinu – zakoni ekonomije nalik su na zakone mehanike. Jedna skupina zakona funkcionira svugdje." (Upravo zato neoliberalizam katkad nazivam „McVladavinom".)

Pad Berlinskog zida 1989. godine tumačio se kao znak za početak globalizacije kampanje. Dok je socijalizam kopnio, činilo se da više ne postoji potreba za ublažavanjem oštrih rubova kapitalizma. Kako je Margaret Thatcher izjavila: „Alternativa ne postoji." (Drugi način razmišljanja o tome svodi se na zaključak da je neoliberalizam puki kapitalizam bez konkurencije, ili kapitalizam koji se u gaćama izvalio na kauč i pita: „I što ćeš sad, ostaviti me?")

Neoliberalizam je iznimno unosan skup ideja, stoga ga se pomalo nećkam opisati kao ideologiju. U svojoj srži, neoliberalizam je izlika za pohlepu. To je američki milijarder Warren Buffet mislio kada je prije nekoliko godina dospio na naslovnice, izjavivši CNN-u: „Zadnjih dvadeset godina vodi se klasna borba u kojoj pobjeđuje moja klasa... klasa bogatih." Time se osvrnuo na nevjerojatne porezne olakšice koje su bogati uživali u tom razdoblju – a što je moguće protegnuti na cijeli paket neoliberalnih programa.

I kakve sve to ima veze s učestalim odbijanjem desnice da povjeruje u stvarnost klimatskih promjena – odbijanjem koje je duboko uvriježeno u Trumpovoj administraciji? Debele veze. Zato što se protiv klimatskih promjena, osobito ovako kasno, može boriti samo zajedničkim djelovanjem koje oštro ograničava ponašanje korporacija kao što su ExxonMobil ili Goldman Sachs. Ta borba zahtijeva ulaganje u javnu sferu – u nove energetske mreže, javni prijevoz, gradske željeznice i energetsku učinkovitost – u razmjerima neviđenima još od Drugoga svjetskog rata. A to je moguće ostvariti samo povećanjem poreza bogatima i korporacijama, upravo onima koje se Trump sprema zasuti neopisivo širokogrudnim poreznim olakšicama, rupama u zakonu i regulatornim slobodama. Borba protiv klimatskih promjena zahtijeva da se zajednicama omogući sloboda davanja prioriteta lokalnim ekološkim industrijama – a taj se proces često izravno kosi s korporacijskim sporazumima o slobodnoj trgovini, tim neodvojivim dijelom neoliberalizma koji „kupujmo lokalno" žigoše kao protekcionizam. (Trump se protivio tim dijelovima Sporazuma o slobodnoj trgovini, no kako ćemo vidjeti u 6. poglavlju, nema ih namjeru ukinuti.)

Ukratko, klimatske promjene urušavaju ideološke temelje na kojima počiva suvremeni konzervativizam. Priznati da su klimatske promjene stvarne znači priznati kraj neoliberalnog projekta. I zato se desnica buni protiv fizičkog svijeta, protiv znanosti (što je u travnju 2017. potaknulo stotine tisuća znanstvenika sa svih strana svijeta da sudjeluju u Maršu za znanost i tako kolektivno brane načelo koje se u normalnim okolnostima ne bi trebalo braniti – da je znati što više o našem svijetu nešto dobro). Postoji razlog zbog kojega se znanost pretvorila u takvu ratnu zonu – jer uvijek iznova zaključuje da neoliberalno poslovanje obično vodi do katastrofe koja uništava vrste.

Ono što već desetljećima tvrde umjereni liberali – nasuprot desnici – jest da trebamo samo malo „prepraviti" postojeći sustav i da će sve biti u redu. Moguće je da kapitalizam Goldman Sachsa postoji uz bok solarnim pločama. Ali pravi izazov seže mnogo dublje. On zahtijeva odbacivanje neoliberalne biblije i sukob sa samom srži vječno rastuće potrošnje koja se prometnula u mjerilo ekonomskog napretka. Na neki način, članovi Trumpova kabineta – u svojoj očajničkoj potrebi da poreknu stvarnost globalnog zagrijavanja, ili barem umanje njegove posljedice – shvaćaju nešto što je u temelju istinito: kako bismo izbjegli klimatski kaos, moramo dovesti u pitanje kapitalističke ideologije koje su osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća pokorile svijet. Ako izvlačite iz njih korist, to će vas duboko unesrećiti. I to je razumljivo. Globalno zagrijavanje ima radikalne i progresivne posljedice. Ako je stvarno – a očito jest – onda oligarhijska klasa ne može bezglavo i neobuzdano divljati. Njihovo zaustavljanje stvar je kolektivnog opstanka čovječanstva.

Ako ne uspijemo, onda će se smrt koju sam vidjela na Velikom koraljnom grebenu proširiti u sve zakutke našeg zajedničkog doma, i to na nama potpuno nezamislive načine.

5. POGLAVLJE

Vrhovni lopina

Otkako je Trump zasjeo u predsjednički ured, mnogo se govorilo o tome da bi svi trebali prestati „nanovo raspravljati o izborima 2016." – kako je vrijeme da gledamo u budućnost, a ne u prošlost.

Istini za volju, umorna sam od gledanja u prošlost, zbog svih napetosti tijekom izbora, a osobito za vrijeme prvoga kruga unutar Demokratske stranke, što je bilo gotovo nepodnošljivo. Dugo vremena nisam mogla pratiti društvene mreže koje su ratovale zbog „Bernie Brosa" ili „Hillary Bots". Zbog toga sam izgubila prijatelje, kao i mnogi drugi – ljude koji mene i meni slične optužuju za Hillaryn poraz jer je nismo javno podržali ili zato što smo se svom silinom obrušili na njezine veze s korporacijama za vrijeme predizbora. Teško mi je oprostiti ljudima poput liberalnog ekonomista Paula Krugmana, koji je godinama naveliko pisao o važnosti ekonomske nejednakosti i višegodišnjim bankovnim prijevarama, ali je svoj utjecajan položaj u *New York Timesu* iskoristio kako bi neprekidno napadao samo jednog kandidata – Bernieja Sandersa, koji je ozbiljno krenuo u boj protiv nejednakosti i banaka. Savršeno je razumljivo da ljudi ne žele prežvakavati te ružne bitke – bile su vrijedne žaljenja.

Svi se različito nosimo sa strahom i neizvjesnošću. Velik broj konzervativaca bori se s vlastitim strahovima zbog mogućih promjena i destabilizacije svijeta pokušavajući se vratiti u prošlost. No ako se desnica specijalizirala za okretanje unatrag, onda se ljevica opredijelila za okretanje prema unutra i međusobnu razmjenu vatre u zatvorenom krugu optužbi.

Ipak, i dalje sa sumnjom gledam na brzinu kojom nam je rečeno da moramo krenuti dalje. Budući da moramo stvoriti najširi mogući savez protiv Trumpa i njemu sličnih sila gdje god živjeli, moramo isto tako izbjeći ponavljanje istih

onih pogrešaka koje su stvorile uvjete za uspon trumpizma i njegove subraće diljem svijeta. Nažalost, postoje dokazi da su u vrhu demokrata iz toga izvukli samo jednu pouku – ne daj da ti Rusi hakiraju elektronsku poštu.

Dakle, mislim da trebamo duboko udahnuti i osmjeliti se pogledati unatrag, barem nakratko – ne da bismo otvarali stare rane, nego da bismo vidjeli kakvu je pouku moguće izvući. Jer ne možemo sići s puta kojim kročimo, ako iskreno ne istražimo čimbenike koji su nas doveli na nj.

Porast neraspoloženja

Ako postoji jedna i sveobuhvatna pouka koju je moguće izvući iz neraspoloženja što se rađa diljem svijeta, onda vjerojatno glasi ovako: ne smijemo nikad, baš nikad, podcjenjivati snagu mržnje. Nikad ne podcjenjujte privlačnost vladanja „drugima", bili oni migranti, muslimani, Crnci, Meksikanci, žene – bilo koji oblik onih drugih. Osobito u trenucima ekonomskih kriza, kada mnogi imaju dobre razloge strahovati da poslovi koji osiguravaju pristojan život nestaju zauvijek.

Trump se izravno obraća takvoj ekonomskoj panici, a istodobno i odbojnosti koju osjeća velik dio bijele Amerike suočen s preobrazbom krajobraza njihove domovine, položajima u vlasti i povlasticama koje sve više uživaju oni koji ne sliče njima. Žestina i iracionalnost gnjeva koju su Trump i njegovi najmoćniji pristaše sačuvali za Baracka Obamu, godine grozničavih žudnji da mu se oduzme njegovo američko podrijetlo „dokazivanjem" da je Kenijac kako bi ga se učinilo „onim drugim", moguće je objasniti isključivo rasnom mržnjom. To je „bijeli udar" o kojem je CNN-ov komentator Van Jones govorio u izbornoj noći, i nema sumnje da on za dobar dio Trumpovih birača predstavlja silovitu moć.

Velik dio gnjeva usmjeren prema Hillary Clinton tijekom kampanje proistječe iz slične iskonske točke. Ona nije samo kandidatkinja, dakle žena, nego i žena koja se poistovjećuje s pokretom za oslobođenje žena, njegov je produkt, i svoj pohod prema moći nije zabašurila u ljupkost ili čednost. Kao što su manijački povici: „U zatvor s njom!" jasno pokazali, mnogima u Americi takvo što jednostavno nije podnošljivo.

Nisam pristaša velikog dijela njezina programa. No njezini programi nisu ono što je pokrenulo uzavrelu mržnju koja ju je dočekala – ona dopire iz većih dubina. Mislim kako nije nevažno da je jedna od prvih i velikih kontroverzi kampanje bio Trumpov komentar – nakon što ga se tadašnja komentatorica Fox Newsa, Megyn Kelly, usudila otvoreno upitati o njegovim ranijim seksističkim primjedbama – koji je glasio „da iz nje krvari na sve rupe". Najniža od svih uvreda – koja priziva drevnu postavku kako menstruacija žene čini neprikladnima za javni život – bila je rano upozorenje da će slijepi bijes okrenut prema ženama koje se usude prijeći određene im granice postati temeljnom pokretačkom silom kampanje. Bila je to i naznaka koja otkriva kakvo to ljepilo veže oholog plejboja Donalda Trumpa sa seksualno okljaštrenim Mikeom

Penceom (koji odbija nasamo objedovati sa suradnicama) – zajedničko uvjerenje da ženska tijela postoje kako bi služila muškarcima, bilo kao objekti spolnog zadovoljavanja ili kao strojevi za proizvodnju beba. Bio je to kratak uvid u sobe ispunjene bijelim muškarcima koji će ubrzo donositi sudbonosne odluke o ženskom zdravlju i reproduktivnim slobodama.

Pošto ljudski život?

Na američkim predsjedničkim izborima 2016. čuli smo riku mužjaka koji vjeruju da oni – i samo oni – imaju pravo vladati, u javnosti kao i iza zatvorenih vrata. Jedna od najjezovitijih pojedinosti o ljudima koji okružuju Trumpa i koji ga najžešće podržavaju u medijima tiče se broja onih među njima koji su optuženi za premlaćivanje, zlostavljanje ili seksualno napastovanje žena. Na tom popisu našli su se Steve Bannon (čija je bivša supruga izjavila policiji da ju je fizički i verbalno zlostavljao – slučaj je odbačen nakon što tužiteljstvo nije uspjelo pronaći suprugu i dovesti je kao svjedokinju); zatim Trumpov prvotni kandidat za ministra rada, Andrew Puzder (čija je bivša supruga u sudskome zapisniku izjavila da joj je nanio trajne ozljede nakon što ju je „divljački udarao po licu, grudima, leđima, ramenima i vratu bez ikakva povoda ili razloga" – što je poslije povukla); naravno, Bill O'Reilly, jedan od najvatrenijih Trumpovih pristaša u medijima; i Roger Ailes (koji je završio kao savjetnik Trumpove kampanje nakon što je prisilno otišao s Fox Newsa zbog optužbi za seksualno napastovanje koje je iznijelo više od dvadeset žena, većinom s njegove televizije, i koji je, jednako kao i O'Reilly, poricao optužbe). Popis ne bi bio potpun bez samoga Trumpa – više žena optužilo ga je za seksualno napastovanje i zlostavljanje, što je dovelo čak i do tužbi (Trump poriče sve optužbe), a njegova prva supruga Ivana, navodno je službeno izjavila da ju je suprug silovao 1989. godine (izjavu je povukla, kao i bivša supruga Andrewa Puzdera).

Ni na liberalnom kraju političkog spektra ne manjka seksualnih manijaka, no vrtlog navoda, optužbi i novaca kojim se plaćala šutnja što se kovitla oko Trumpova najužeg kruga nešto je dosad neviđeno. Bez obzira na optužbe – sve se dočekuje zidom poricanja, pri čemu jedni moćnici jamče za druge moćnike, odašiljući tako svijetu poruku da ženama ne treba vjerovati. Možda to i ne iznenađuje, s obzirom na Trumpov brend – on je gazda koji radi što želi – grabi što i koga poželi; izruguje se, posramljuje i ponižava koga god poželi i gdje god to poželi. To je ono što prodaje Vrhovni Lopina. I očito je da za to postoji široko tržište.

Problem „glasača zbog posla"

Mnogi Trumpove pristaše zapravo ne pokreću ni „bjelački" ni „mužjački" porivi. Mnogi od njih izjavili su da su glasali za Trumpa zbog onoga što je govorio o trgovini i radnim mjestima, ili zbog odbojnosti prema „močvari" washingtonske elite.

No te su priče problematične. Ne možete dati glas osobi koja otvoreno podjaruje mržnju utemeljenu na rasnom podrijetlu, spolu ili tjelesnim sposobnostima, osim ako ta pitanja ne smatrate važnima. I ako ne smatrate živote ljudi koje takva retorika (kao i potezi koji proistječu iz nje) dovodi u stvarnu pogibelj manje vrijednima od vašeg života kao i života ljudi sličnijih vama. To možete učiniti samo ako ste voljni one druge kategorije ljudi žrtvovati u ime vlastitog (mogućeg) probitka. Grubo rečeno, glas za Trumpa možda ne odražava aktivnu mržnju, no iza njega se, u najmanju ruku, skriva neugodna ravnodušnost.

Rasne i spolne odbojnosti koje su velikim dijelom omogućile dolazak Trumpa na vlast nisu nikakva novost. One su sveprisutne diljem povijesti, jačaju i slabe sukladno dodatnim stresovima i izazovima. No, postoje duboki i temeljni razlozi zašto je Trumpova inačica prastare taktike toliko uspješna upravo u sadašnjem trenutku. Neki od njih povezani su s promjenama statusa bijelog muškarca, no to je samo dio priče. Trumpu je pobjedu osigurao način na koji su se ti gubici unutar društvenog statusa nagomilali povrh gubitaka na području temeljne ekonomske sigurnosti.

Oni, najteže pogođeni neoliberalnim programima – ukidanjem socijalnih prava i deregulacijom banaka – nisu Trumpovi bijeli glasači, nipošto. Ti programi u velikoj su mjeri ugrozili financijski status crnačkih i latinoameričkih obitelji; upravo su te zajednice pretrpjele najteže rezove usluga.

Štoviše, naličje neoliberalnih ekonomskih programa koje je dijelove populacije izgnalo iz formalne ekonomije bila je eksplozija državnog aparata s namjerom uspostavljanja nadzora i ograničenja: militariziranje policije, pojačavanje granica, pritvaranje imigranata i masovna uhićenja. Četrdeset godina otkako je započela neoliberalna revolucija, doživjeli smo da je broj ljudi iza rešetaka u Sjedinjenim Državama porastao za otprilike 500 posto – fenomen koji nesrazmjerno pogađa Afroamerikance i Latinoamerikance, iako su i bijelci također završavali unutar tog sustava.

Također je važno primijetiti da Trumpova biračka baza nije većinski siromašna – čine je ljudi sa solidnim srednjim primanjima, s tim da većina njih zarađuje između 50.000 i 200.000 dolara godišnje (pri čemu je brojka koncentriranija na donjem dijelu tog raspona). Budući da velik dio Trumpovih glasača nije siromašan, neki tvrde da ih ekonomska kriza nije mogla potaknuti da glasuju za njega.

No pritom se previđa bitan čimbenik. CNN-ova analiza izlaznih anketa otkriva kako je Trump osvojio 77 posto glasova onih koji su tvrdili da im je financijsko stanje „lošije" nego prije četiri godine. Drugim riječima, možda su i dobro zarađivali u usporedbi s državnim prosjekom, no mnogi su izgubili tlo pod nogama. A gubici su nastali davno prije.

Nesigurnost na svim područjima

Tijekom protekla tri desetljeća, a naročito nakon financijske krize 2008. godine, gotovo su svi, osim onog jednog postotka, počeli osjećati da nestaje sigurnost radnih mjesta, baš kao i zaštitna mreža, bez obzira na to koliko slaba bila. A izgubljeni poslovi teško pogađaju sposobnost pojedinca da plaća zdravstvenu zaštitu ili zadrži dom. Takav razvoj situacije šteti Trumpovim bjelačkim, radničkim biračima, ali i mnogima drugima. S druge strane, budući da su mnogi Trumpovi radnički birači živjeli zamjetno bolje, barem donedavno – imali su dobro plaćene, sindikalno zaštićene, proizvodne poslove koji su im jamčili život dostojan srednje klase – njihovi gubici bili su još teži.

Sve to odražava se i u zamjetnom porastu smrtnih slučajeva među bijelim, sredovječnim Amerikancima bez visoke naobrazbe – većinom su to samoubojstva, predoziranja lijekovima ili oboljenja uzrokovana alkoholom. To se uglavnom odnosi na bijelce – stopa smrtnosti među crnačkim i hispanskim zajednicama unutar slične skupine opada. Anne Case i Angus Deaton, ekonomisti s Princetona koji su primijetili da se navedeni trend javlja još 1999., napisali su bitan znanstveni rad o pojavi koju nazivaju „smrt zbog očaja", objašnjavajući je raskorakom između ranijeg iskustva i očekivanja, odnosno „neuspjehom da se živi kako se očekivalo". Drugim riječima – kada se zgrada počne rušiti, oni s viših katova doživljavaju gori pad – čista fizika.

Povrh tih gubitaka, prisutna je i velika neizvjesnost povezana sa životom u zemlji koja se mijenja, u naciji koja postaje etnički sve šarolikija i u kojoj su žene sve bliže moći. To je dio napretka prema jednakosti – ishod teško izvojevanih bitaka – što znači da bijelci (muškarci) gube ekonomsku sigurnost (na koju svatko ima pravo), a istodobno i osjećaj „nadmoći" (na koji nikad nisu imali pravo). Žureći što prije žigosati taj drugi oblik prava ne smijemo smetnuti s uma nešto važno – nisu sva prava nelegitimna. Svi ljudi imaju pravo na dostojanstven život. Očekivanje temeljne zaštite radnog mjesta nakon desetljeća radnog vijeka ne može se u bogatim državama tumačiti kao izraz pohlepe ili nezasluženih povlastica – riječ je o nekoj vrsti sigurnosti da će o vama skrbiti u starosti, da vas bolest neće otjerati u stečaj i da će vaša djeca imati pristup svim sredstvima potrebnima za ostvarivanje životnog uspjeha. U poštenom društvu ljudi bi trebali vjerovati da na to imaju pravo. To je ljudsko pravo. No upravo su ta prava pod žestokom paljbom desnice, već puna četiri desetljeća, u tolikoj mjeri da je riječ „pravo" – u kontekstu mirovine i zdravstvene skrbi – u Washingtonu postala porugom.

Upravo je ta zakučasta kaša čimbenika omogućila Trumpu da izroni i izjavi – zastupat ću sve ratoborno radništvo. Vratit ću vam radna mjesta u proizvodnji. Riješit ću se Sporazuma o slobodnoj trgovini. Vratit ću vam vlast. Ponovno ću vas učiniti pravim muškarcima. Slobodnima da grabite žene, ne postavljajući sva ona glupa pitanja. I naravno, ono najteže Trumpovo obećanje biračkome tijelu: oslobodit ću vas konkurencije onih smeđih koje ćemo deportirati ili

zabraniti, kao i onih crnih, koji će završiti iza rešetaka ako se usude boriti za svoja prava. Drugim riječima, ponovno će ustoličiti bijelog čovjeka čvrsto na vrh.

Snaga tog obećanja dio je razloga zbog kojega je Trumpova pobjeda izgledala kao svjetionik za sve one žedne mržnje. Centar Southern Poverty Law izvješćuje o tome da se, samo tijekom 2016. godine, utrostručio broj antimuslimanskih skupina. Prvih mjesec dana nakon Trumpova izbora prijavljeno je više od tisuću zločina iz mržnje čije su žrtve bili oni drugačije boje kože. Tridesetdvogodišnji Srinivas Kuchibhotla, inženjer koji je došao iz Indije, ustrijeljen je u baru u gradu Olathe u Kanzasu – ustrijelio ga je bijelac koji je pritom navodno povikao: „Gubi se iz moje zemlje!" U prva dva mjeseca 2017. godine ubijeno je sedmero transseksualaca, što je urodilo zahtjevima za saveznom istragom zločina iz mržnje.

Zastrašujuće je u kolikoj mjeri boja kože i rodna pripadnost određuju tko je fizički zaštićen od države, komu prijeti opasnost od osvetničkih akcija, tko može izraziti svoje mišljenje bez sustavnog zlostavljanja, tko može bez straha prijeći granicu, tko bez zebnje može obavljati svoje vjerske obrede.

Identitet je kriv za sve

I zato nije nimalo kratkovidno, da ne kažem opasno, prozivati liberale i naprednjake da su se odrekli fokusa na „rodnu politiku" i umjesto toga okrenuli se ekonomiji i klasi – kao da se ti čimbenici mogu razdvojiti.

Protivljenje takozvanoj rodnoj politici i političkoj korektnosti postalo je standard na Fox Newsu i Breitbart Newsu, iako to nisu jedini izvori, a kritičari su poslije izbora postali još grlatiji. Pouka koju su mnogi istaknuti liberalni demokrati, barem naizgled, izvukli iz poraza Hillary Clinton glasi da je njezino izravno obraćanje ženama i manjinama tijekom kampanje izazvalo privid odbačenosti među bjelačkom radničkom klasom, što ih je otjeralo Trumpu. Mark Lilla, profesor sa Sveučilišta Columbia, sjajno je to izrazio u postizbornom eseju objavljenom u *New York Timesu*. Prekorio je Hillary Clinton zbog „izravnog obraćanja afroameričkim, latinoameričkim, LGBT i ženskim biračima na svakom koraku. Bila je to strateška pogreška". Takvo okretanje tradicionalno marginaliziranim skupinama kao i „moralna panika zbog rasnog, rodnog i spolnog identiteta... izobličila je poruku liberalizma i onemogućila joj da postane silom koja ujedinjuje, sposobnom vladati". Jedinstvo, očito, zahtijeva da sve te bučne manjine (koje, ako se spoje, postaju nadmoćna većina) moraju pregristi sva svoja osobna nezadovoljstva kako bi se demokrati mogli vratiti krilatici „to je ekonomija, budalo" – mantri kojom je Clinton pobijedio u predsjedničkoj utrci 1992. godine.

Ali to je pogrešan zaključak u vezi s izborima 2016. godine. Za neuspjeh Hillary Clinton nije kriva poruka nego njezini rezultati. Točnije, stupidna ekonomija neoliberalizma – koju su ona, njezin suprug i krema njezine partije potpuno prigrlili – ostavila ju je bez uvjerljive ponude bjelačkom radništvu koje je

ranije glasovalo za Obamu (dvaput), a ovaj je put odlučilo glas dati Trumpu. Trumpovi planovi nisu bili vjerodostojni, ali barem su zvučali drugačije.

Također, ako već postoji problem s njezinim usredotočivanjem na spol, seksualnost i rasni identitet, onda je to činjenica da njezin brend politike identiteta ne propituje sustav koji je stvorio i učvrstio te nejednakosti, nego se samo trudi isti taj sustav učiniti „inkluzivnijim". Dakle, podržavamo jednakost braka, slobodu pobačaja i transrodne toalete, ali zaboravite na stanarska prava, pravo na plaću kojom možete prehranjivati obitelj (Hillary Clinton odbila je zahtjeve za minimalnom satnicom od 15 dolara), opće pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu, kao i sve ostalo što zahtijeva ozbiljniju preraspodjelu blaga od vrha nadolje, a što bi značilo preispitivanje te neoliberalne slikovnice. Tijekom kampanje Hillary Clinton rugala se suparnikovoj „patvorenoj ekonomiji na kapaljku", no njezinu filozofiju mogli bismo definirati kao „politiku identiteta na kapaljku" – prepravi sistem tek toliko da se izmijene spolovi, boje i spolna orijentacija dijela vrhuške, i onda pričekaj da pravda „dokapa" do svih ostalih. Pokazalo se da „kapaljka" jednako dobro funkcionira u sferi identiteta kao i u sferi ekonomije.

Znamo to zato što je već bilo iskušano. Raznolikost je zadnjih godina odnijela neke simbolične pobjede – prva afroamerička obitelj u Bijeloj kući, dva afroamerička ministra pravosuđa, Hollywood je bio prisiljen priznati afroameričke redatelje i glumce, homoseksualci i lezbijke rade kao urednici vijesti i vode najuspješnije tvrtke, televizijski hitovi vrte se oko transrodnih likova, a tu je i ukupan porast udjela žena na vodećim položajima – da nabrojimo samo neke. Te pobjede u ime raznolikosti i pitanja inkluzije mijenjaju živote i otvaraju inače nepostojeća pitanja. Bilo je neopisivo važno što je naraštaj djece odrastao gledajući Obamu u najmoćnijoj fotelji svijeta. No ako njegov pristup promjeni koji je tekao odozgo prema dolje ne prate programi koji niču na dnu i uspinju se, programi koji se bave problemima sustava poput ruševnih škola i nedostupnosti pristojnog stanovanja, neće doći do istinske jednakosti. Ni približno.

Zadnjih godina u Sjedinjenim Državama bitni pomaci u ime veće raznolikosti i inkluzije dogodili su se u vrijeme masovnih deportacija imigranata, i to u trenutku stvarnog produbljivanja jaza između crnih i bijelih Amerikanaca. Prema podacima instituta Urban, između 2007. i 2010. prosječno bogatstvo bjelačkih obitelji smanjilo se za 11 posto (što je mnogo), no crnačke obitelji pogodio je čak 31-postotni pad. Drugim riječima, crnci i bijelci postali su „nejednaki" upravo u razdoblju velikih simboličnih napredaka. Razlog tome dijelom leži u činjenici da su crne obitelji nerazmjerno osuđene na nepovoljnije kredite te su stoga bile najteže pogođene u trenutku kolapsa tržišta 2008. godine.

Tijekom tog istog razdoblja policija je ranjavala i ubijala doslovno nemoralan broj mladih Afroamerikanaca (pet puta više od bijelaca iste dobne skupine, kako otkriva *Guardianovo* istraživanje); ta ubojstva često su bila snimana, što ih je usijecalo u maštu mladih umova u razvoju. U takvom je okruženju Black Lives Matter postao pokret za građanska prava ove generacije. Kako piše Keeanga-Yamahtta

Taylor, autorica knjige *From #BlackLivesMatter to Black Liberation*: „Crnački politički establišment, pod vodstvom predsjednika Baracka Obame, ponovno je, po ne znam koji put, dokazao da nije sposoban izvršiti temeljnu zadaću: održati na životu crnačku djecu. Mladi ljudi morat će to učiniti sami." Jednako tako, iako je na vodećim položajima mnogo žena – nedovoljno, no znakovito više nego tijekom prošle generacije – još uvijek je mnogo potplaćenih žena koje rade prekovremeno, često više poslova, bez osiguranja, samo kako bi mogle platiti račune (dvije trećine radništva na minimalcu u Sjedinjenim Državama su žene). U globalnom ocjenjivanju ekonomskog jaza između spolova, koje provodi Svjetski ekonomski forum, SAD je sa 28. mjesta 2015. godine strmoglavo pao na 45. mjesto 2016. godine.

Dok su Trumpovi bijeli glasači iskazivali svoje strahove bjesneći na cijeli svijet, mnogi tradicionalni liberali kao da su reagirali isključivanjem iz svega. Dok se Hillary Clinton na svakom skupu obraćala prepoznatljivim skupinama i trubila kako će se „zauzimati" za svaku ponaosob, bilo je to previše mlako da stvori veću podršku. Dok je politika bjelačkog identiteta pumpala bazu Trumpovih glasača, politika identiteta „na kapaljku" potpuno je podbacila kod njegove suparnice. U presudnim državama poput Iowe, Ohija i Wisconsina, Hillary Clinton prikupila je 15 do 20 posto manje demokratskih glasača od Baracka Obame 2012. godine. Tako je taj nesretni obrat progresivaca postao bitan dio Trumpova izbornog uspjeha (bez obzira što je osvojio brojčano manji broj glasova).

Možda je ovo još jedna pouka koju je moguće izvući iz izbora 2016. godine. Strah od onih „drugih" možda je pokretačka silnica za mnoge pristaše krajnje desnih stranaka, no „inkluzija" tih drugih u temeljno nepravedan sustav neće biti dovoljno moćna da bi porazila te sile. Nije bila dovoljno nadahnjujuća da pokrene demoralizirane demokratske baze 2016. godine, niti da porazi Brexit, stoga nema previše razloga vjerovati da će se takva dinamika promijeniti u skorije vrijeme.

Umjesto toga, naša glavna zadaća nije redati razne probleme prema važnosti – identitet nasuprot gospodarstvu, rasu nasuprot rodu – kako bi jedno svrgnulo ostale. Moramo shvatiti da su ti oblici tlačenja, u svojoj biti, međusobno povezani i međusobno se podupiru, stvarajući tako zakučastu mrežu koja je omogućila kleptokratskom lopini da zgrabi najmoćniju fotelju na svijetu kao kakvu plesačicu u striptiz klubu.

Rasistički kapitalizam

Vrijedi imati na umu da je uspostavljanje lažnih hijerarhija temeljenih na rasi i spolu, s ciljem nametanja surovog klasnog sustava, iznimno stara priča. Naša suvremena kapitalistička ekonomija rodila se zahvaljujući dvama velikim dobicima – otetoj starosjedilačkoj zemlji i otetim ljudima iz Afrike. I jedno i drugo iziskivalo je stvaranje intelektualnih teorija koje su vrednovale relativnu vrijednost ljudskog života i rada, smještajući tako bijelog čovjeka na vrh. Takve

državno i crkveno blagoslovljene teorije o bjelačkoj (i kršćanskoj) nadmoći čimbenik su koji je europskim istraživačima omogućio da aktivno „previde" starosjedilačke civilizacije – vizualno su ih primjećivali, no nisu im priznavali tradicionalno pravo na zemlju – te su na taj način mogli cijele, gusto naseljene kontinente zakonito proglasiti nenastanjenima, dakle plijenom koji se temeljio na apsurdnoj logici „tko prvi, njegovo".

Istim tim sustavom vrijednosti ljudi su se koristili kao opravdanjem za masovne otmice, utamničenja i mučenje drugih ljudi kako bi ih se primoralo da obrađuju otetu zemlju – što je pokojnoga politologa Cedrica Robinsona ponukalo da tržišnu ekonomiju koja je iznjedrila Sjedinjene Države opiše ne samo kao kapitalizam, nego kao „rasistički kapitalizam". Pamuk i šećerna trska što su ih brali porobljeni Afrikanci bili su gorivo koje je pokrenulo Industrijsku revoluciju u SAD-u. Sposobnost neuočavanja tamnoputijih ljudi i tamnoputijih nacija s ciljem otimanja njihove zemlje i rada bila je u samom temelju, a ništa od navedenoga ne bi bilo moguće bez teorija o rasnoj nadmoći koje su tom cjelokupnom moralno izopačenom sustavu podarile sjaj ozakonjene vjerodostojnosti. Drugim riječima, ekonomija nikad nije bila odvojena od „politike identiteta", osobito ne u kolonijalnim nacijama poput Sjedinjenih Država – zašto bi najednom bila danas?

Kako je odvjetnica za ljudska prava Michelle Alexander napisala u svojoj knjizi *The New Jim Crow*, politika rasne hijerarhije vječni je suučesnik u višestoljetnom razvoju tržišnog sustava. U Sjedinjenim Državama, piše ona, elite su se koristile rasom kao klinom „kojim su desetkovale multirasni savez siromašnih" – prvo sučeljeni s pobunama robova koje su podržavali bijeli radnici, zatim zakonima o segregaciji („Jim Crow"), a i kasnije, tijekom takozvanog rata protiv droge. Svaki put kad su te multietničke koalicije postale dovoljno moćne da zaprijete moći korporacija, bijele radnike uvjeravali su da su im pravi neprijatelji oni tamnoputi koji otimaju „njihove" poslove ili ugrožavaju „njihove" četvrti. Nema učinkovitijeg načina uvjeravanja bijelih glasača da podrže rezanje sredstava za škole, javni prijevoz i socijalnu pomoć od tvrdnje (ma koliko bila neistinita) da su najbrojniji korisnici tih usluga upravo oni tamnoputi, većinom „ilegalci", koji samo žele opelješiti sustav. U Europi su strašne priče o tome kako migranti kradu poslove, izrabljuju socijalne službe i ugrožavaju civilizaciju odigrale sličnu, poticajnu ulogu.

Ronald Reagan pridonio je tome mitom da bonove za hranu prikupljaju „socijalne kraljice" u bundama i limuzinama, potpomažući tako kulturu zločina. Trump je odigrao važnu ulogu u toj histeriji. Godine 1989., nakon što su petorica Afroamerikanaca i Latinoamerikanaca bila optužena za silovanje bjelkinje u Central Parku, kupio je oglasni prostor u nekoliko njujorških dnevnih novina i pozivao na ponovno uvođenje smrtne kazne. Petorica iz parka naposljetku su oslobođena optužbi DNK-ispitivanjem, a presude su im poništene. Ne čudi stoga što Trumpovo Ministarstvo pravosuđa, pod vodstvom državnog

odvjetnika Jeffa Sessionsa, tvrdi da se socijalna pomoć i infrastruktura u gradovima poput New Yorka i Chicaga „urušavaju pod bremenom ilegalne imigracije i nasilnih zločina" – spretno skrećući temu s godina neoliberalnog zanemarivanja koje se opravdavalo navodnom potrebom za iskorjenjivanjem zločina i sprječavanjem da ti gradovi postanu „imigrantska pribježišta".

Razdvoji pa vladaj

Istini za volju, nastanku naše trenutačne korporativne distopije najviše je pridonijelo uporno i sustavno huškanje radničke klase na Afroamerikance, građana na migrante te muškaraca na žene. Bjelačka nadmoć, mizoginija, homofobija i transfobija najmoćnije su crte obrane elite protiv istinske demokracije. Strategija razdvoji-pa-ugnjetavaj, uza sve kreativnije propise kojima se brojnim manjinama otežava glasovanje, jedini je način ostvarivanja političkog i ekonomskog programa koji pogoduje toliko malenom dijelu populacije.

Povijest nas uči da su fašistički pokret, kao i onaj bjelačkog supremacizma – iako vječito tinjaju negdje u pozadini – mnogo skloniji procvatu tijekom razdoblja trajnih gospodarskih kriza i nacionalnog raspada. To je pouka Weimarske Njemačke, koja je – razorena ratom i ponižena okrutnim ekonomskim sankcijama – postala plodno tlo za bujanje nacizma. To bi upozorenje trebalo zvoniti i danas.

Poslije Holokausta svijet se ujedinio u pokušaju stvaranja uvjeta koji su trebali spriječiti da se takva genocidna logika nikad više ne ponovi. To je, zajedno sa snažnim pritiskom odozdo, pokrenulo razmišljanja o širokogrudnim socijalnim programima diljem Europe. Zapadne sile prihvatile su načelo da tržišne ekonomije moraju jamčiti dovoljno temeljnog dostojanstva kako razočarani građani ne bi ponovno počeli tragati za dežurnim krivcima ili ekstremističkim ideologijama.

No sve je to odbačeno i sada dopuštamo da uvjeti, zastrašujuće slični onima tridesetih godina dvadesetoga stoljeća, ponovno ožive. Nakon financijske krize 2008. godine Međunarodni monetarni fond, Europska komisija i Europska središnja banka (takozvana „Trojka") tjerale su jednu državu za drugom da prihvate „šok-terapiju" – nametnute reforme u zamjenu za očajnički potrebna spasonosna sredstva. Državama poput Grčke, Italije, Portugala, pa čak i Francuske, poručili su: „Naravno da ćemo vas spasiti, no samo u zamjenu za vaše potpuno poniženje. Samo ako nam predate nadzor nad svojim gospodarstvom, samo ako nam povjerite sve ključne odluke, samo ako privatizirate velike dijelove svoje ekonomije – među njima i one koje su temelj vašeg identiteta, poput rudnih bogatstava. Samo ako prihvatite rezanje plaća, mirovina i zdravstvene skrbi." U tome leži gorka ironija, s obzirom na to da je MMF nastao nakon Drugoga svjetskog rata, s izričitom zadaćom sprječavanja ekonomskog ugnjetavanja kakvo je podjarilo njemačku odbojnost nakon Prvoga

svjetskog rata. Usprkos tome, MMF bio je aktivan sudionik procesa koji je pripomogao stvaranju uvjeta za procvat neofašističkih stranaka u Grčkoj, Belgiji, Francuskoj, Mađarskoj, Slovačkoj i brojnim drugim državama. Naš trenutačni financijski sustav sije ekonomsku bijedu posvuda po svijetu – upravo s onakvim učincima na koje je, prije jednoga stoljeća, upozoravao ekonomist i diplomat John Maynard Keynes, napisavši da se, ako svijet nametne Njemačkoj stroge ekonomske sankcije, „usuđuje proreći kako osveta neće biti mlaka".

Razumijem potrebu da se Trumpov izbor svede na samo jedan ili dva uzroka. Tvrdnjom da je sve to samo razotkrivanje najcrnjih sila koje u SAD-u nikad nisu nestale, a sada su, pojavom demagoga koji je strgnuo krinku, izbile na samu površinu. Ili da iza svega stoji rasno pitanje, slijepi gnjev zbog gubitka bjelačkih povlastica. Ili pak pripisivanjem svega mržnji prema ženama, s obzirom na to da je već sama činjenica da je Hillary Clinton porazio takav zlotvor i ignorant poput Trumpa zapravo rana koja velikom broju žena odbija zacijeliti.

No svođenje trenutačne krize na jedan ili dva čimbenika isključivanjem svega ostaloga neće nas približiti shvaćanju načina na koji je moguće potući te snage sada ili prvom sljedećom prilikom. Ako ne možemo biti imalo radoznali i istražiti na koji se način svi ti čimbenici – rasa, spol, klasa, ekonomija, povijest, kultura – međusobno isprepliću i stvaraju trenutačnu krizu, ostat ćemo, u najboljem slučaju, ondje gdje smo bili prije Trumpove pobjede. A to nije sigurno mjesto.

Jer i prije Trumpa imali smo kulturu koja je ljudima i planetu prijetila kao golemoj hrpi smeća. Sustav koji je cijeli vijek izrabljivao radnike i potom ih odbacio bez zaštite. Koji prijeti milijunima onih uskraćenih za ekonomske blagodati i koje smatra otpadom vrijednim zatvora. Sustav koji iskorištava vlast kao prirodno bogatstvo s ciljem privatnog bogaćenja, ostavljajući za sobom pustoš. Sve to prijeti kopnu, vodi i zraku koji održavaju život na rubu bezdane kloake.

Bešćutnost kao program

Pisac i intelektualac Cornel West rekao je da je „pravda oličenje ljubavi u javnosti". Često pomišljam da je neoliberalizam oličenje bešćutnosti u politici. Čini se kako su naraštaji djece, pretežito crnačke i latinoameričke, odrasli usred potpuno bezosjećajnog okoliša. To podsjeća na detroitske škole kojima haraju štakori. I na vodovod koji ispušta olovo i truje mlade umove u Flintu. I na ovrhe na domovima podignutima da bi se urušili. Na izgladnjele bolnice koje više podsjećaju na zatvore – i pretrpane zatvore, koji su najbliži opisu pakla na zemlji. To nalikuje na razaranje ljepote planeta koji kao da je potpuno bezvrijedan. Sve je to, baš kao i sam Trump, utjelovljenje pohlepe i nemara.

Dok naš globalni ekonomski model iznevjerava golemu većinu ljudi na planetu, ne čini to u jednakoj mjeri svima. Mržnja koju se Trump i njegovi suradnici trude usmjeriti prema najbespomoćnijima neodvojiva je od ekonomskog

grabeža u ime superbogatih, njihova korporativnog puča – prvo stvara uvjete za potonje. Trumpova odbojnost prema drugoj rasi i spolu služi pomno osmišljenom paketu iznimno unosnih ciljeva, čemu su sve mržnje temeljene na identitetu oduvijek služile.

Nasreću, najbrže rastući *grassroots* politički pokreti našeg doba – od pokreta za okončanje nasilja nad ženama do pokreta za spas crnačkih života, od radnika koji traže pristojnu plaću do starosjedilačkih prava i pokreta za klimatsku pravdu – odbijaju takav jednostran pristup. Oni su prihvatili „isprepletenu" mrežu kakvu gradi aktivistkinja za ljudska i feministička prava Kimberlé Williams Crenshaw, a koja podrazumijeva prepoznavanje činjenice da su višestruki problemi – rasa, spol, prihodi, seksualnost, fizičke sposobnosti, imigracijski status, jezik – isprepleteni i preklapaju se unutar privatnog života pojedinca, kao i unutar struktura moći.

Trump i njegovi suradnici ne biraju između osnaživanja zakona i reda, napada na ženska reproduktivna prava, raspirivanja međunarodnih sukoba, žrtvovanja imigranata, pokretanja bjesomučnog crpljenja fosilnih goriva i još kojekakvih deregulacija gospodarstva u ime superbogatih. Oni napreduju na svim tim bojišnicama (i ne samo njima) istodobno, svjesni kako su sve to sastavnice jedinstvenog projekta „stvaranja Amerike ponovno velikom".

I zato svaka oporba koja se ozbiljno okrenula protiv Trumpa i ostalih krajnje desnih snaga (sličnih njemu) diljem svijeta mora prihvatiti zadaću oblikovanja nove povijesti našeg dolaska do ovoga toliko pogibeljnog trenutka. Povijesti koja jasno otkriva ulogu koju su odigrali programi podjela i razdvajanja. Rasnih podjela. Klasnih podjela. Podjela prema spolu. Podjela prema građanskim pravima.

Kao i lažna podjela između ljudi i prirodnoga svijeta.

Tek tada postat će moguće istinski se ujediniti i postići svijet kakav trebamo.

6. POGLAVLJE

Politika ne podnosi vakuum

Dosad se u Trumpovu mandatu pronašlo podosta gadosti – od huškačkih samita pod svijećama u Mar-a-Lagou do necenzuriranih, gnjevnih tvitova o robnim kućama. No s gledišta otpora, i dalje je teško nadmašiti dno koje je Trump dotaknuo svojim prvim radnim danom u uredu – onog ponedjeljka nakon inauguracije. Tada je skupina nasmiješenih američkih sindikalnih vođa izišla iz Bijele kuće, stala pred kamere i izrazila svoju odanost Donaldu Trumpu.

Sean McGarvey, predsjednik Sjevernoameričkih građevinskih sindikata, izvijestio je da je Trump poveo izaslanstvo koje je predstavljalo pet ili šest sindikata u obilazak Ovalnog ureda, pritom pokazavši razinu poštovanja koja je „graničila s nevjerojatnim". Još je hvala poteklo od Douga McCarrona, predsjednika Ujedinjenog bratstva tesara. On je Trumpov nastupni govor – koji je većina ljudi ocijenila kao ratobornu bujicu tvitova – opisao kao „bitan trenutak za radnike i radnice".

Bilo je to mučno promatrati. Trump je već ratovao protiv najbespomoćnijih radnika unutar gospodarstva, govorilo se o iznimno drastičnim rezovima koji će značiti masovna otpuštanja u javnome sektoru, što se osobito odnosilo na vozače u javnome prijevozu. Dakle, zašto su ti sindikalni vođe koji zastupaju otprilike četvrtinu svih članova sindikata u Sjedinjenim Državama, pogazili najsvetije načelo sindikalnog pokreta – solidarnost s ostalim radništvom? Većina sindikata čiji su vođe obilazili Bijelu kuću već je desetljećima bila odana demokratima. Zašto, dakle, baš u tom trenutku, kada mnogi pate, hvaliti i slaviti Donalda Trumpa?

Pa, eto, objasnili su da je dio tog ugovora s vragom imao veze s Trumpovim energetskim projektima – svim onim naftovodima. Dijelom je sve to imalo i veze s Trumpovim obećanjem da će ulagati u infrastrukturu (iako se to prešutjelo

– moguće da ih je kupio razgovorima o 21 milijardi dolara koje se sprema potrošiti na izgradnju zida prema Meksiku). Ipak, šlag na torti – sindikalni vođe bili su jasni – bila je izjava da se konačno pojavio predsjednik koji će im čuvati leđa u slobodnoj trgovini.

Trump na toj bojišnici zaista nije gubio vrijeme. Tog istog dana, malo prije sastanka sa sindikalnim izaslanstvom, potpisao je predsjedničku uredbu kojom se Sjedinjene Države povlače iz Transpacifičkog partnerstva (TPP), trgovinskog sporazuma jedanaest država protiv kojega je grmio u kampanji, proglašavajući ga „silovanjem naše domovine". Tijekom ceremonije potpisivanja uredbe, čime se SAD službeno povukao iz TPP-a, Trump je objavio: „Ovo je velika stvar za američkog radnika."

Nekoliko mi je ljudi nakon toga pisalo i pitalo me bi li to mogla biti pozitivna strana Trumpova mandata. Nije li dobro da se trgovinski sporazumi koje mnogi napredni umovi desetljećima kritiziraju ipak raskinu, ili da se, kao što je slučaj sa Sjevernoameričkim sporazumom o slobodnoj trgovini (NAFTA), ponovno otvaraju te da se raspravlja o njima kako bi se „vratilo radna mjesta"? Razumijem potrebu da se pronađe nešto pozitivno u svakodnevnom kaosu koji hara Bijelom kućom, ali Trumpovi trgovinski planovi nisu ništa ni približno tomu.

Sve to podsjeća me na one liberalne jastrebove koji su podržavali Georgea W. Busha u invaziji na Irak, jer rat se podudarao s njihovom željom da Iračane oslobode Saddama Husseina – argument o „humanoj intervenciji". No s obzirom na Bushevu i Cheneyjevu povijest, kao i njihov svjetonazor, ništa nije govorilo u prilog tvrdnji da bi njihova invazija i okupacija Iraka mogla biti imalo demokratska ili humanitarna – naravno, okupacija se ubrzo prometnula u mjesto ubojstava i mučenja što su ih počinili američka vojska i njezini kooperanti, baš kao i neobuzdanog ratnog profiterstva. Dakle, što bi to u Trumpovoj povijesti, s obzirom na njegov odnos prema vlastitim zaposlenicima, imenovanjima u administraciji, prokorporacijskoj politici koju već gura, mogło ikoga navesti da povjeruje kako će njegovi pregovori o trgovinskim sporazumima, ili pak „povratku radnih mjesta", na ikoji način biti u interesu radništva ili okoliša?

Umjesto da se nadamo kako će se Trump nekom čarolijom preobraziti u Bernieja Sandersa i odabrati to jedinstveno područje u kojem će istinski zastupati i one koji mu nisu bliski, bilo bi nam mnogo pametnije postaviti neka neugodna pitanja o tome kako je bandi okorjelih plutokrata, koji otvoreno preziru demokratske norme, uspjelo prigrabiti strukturu korporacijske slobodne trgovine.

Trka prema dnu

Trump je zbog dva razloga postavio trgovinske sporazume u prvi plan. Prvi razlog, koji je obznanio pred svima u Bijeloj kući, jest taj što je to sjajan način da se demokratima pokrade glasove. Desničarski znalac, Charles Krauthammer

– nipošto ljubitelj sindikata – izjavio je za Fox News kako je Trumpovo opušteno sindikalno druženje bilo „sjajan primjer političke prijetvornosti".

Drugi razlog jest taj što je Trump – a dobro znamo koliko vjeruje u svoje nadljudske pregovaračke moći – izjavio da može dogovoriti bolje uvjete od svojih prethodnika. Ipak, tu postoji jedna kvaka: ono što su bolji uvjeti za njega ne znači da je bolje za radnike u sindikatima, a osobito ne za okoliš. Njegovo „bolje" jest ono vječno „bolje za njega" – bolje za njega i njegov korporacijski imperij, bolje za bankare i naftaške magnate iz njegove administracije. Drugim riječima, ako Trump uspije u svome naumu, trgovinski sporazumi bit će mnogo nepovoljniji za obične ljude – ne samo one u Sjedinjenim Državama nego i ljude diljem svijeta.

Trebate samo pogledati što je sve Trump učinio otkad je preuzeo mandat. Istoga dana kad se ulizivao sindikalnim vođama i osobno im pokazivao rezidenciju, sastao se i s poslovnim glavešinama, objavivši im namjeru da sreže ograničenja za 75 posto i smanji korporacijama poreze za 15 posto. Takve poteze plaća radništvo. Bez zakonske regulative, njihovi poslovi postaju neizvjesni, ozljede na radu bivaju češće, a radnici koji se koriste olakšicama trpe posljedice poreznih rasterećenja bogatima. Trump je već pogazio svoje obećanje kako će se naftovod Keystone XL graditi američkim čelikom – što rađa ozbiljnu sumnju u iskrenost njegove posvećenosti motu „kupujte američko, zapošljavajte Amerikance".

Postoji savršeno opravdan razlog za sumnju kako će planovi administracije da ponovno vrati proizvodnju u SAD počivati na ukidanju mnogih zaštita koje su sindikati izborili tijekom prošloga stoljeća – među njima i zaštitu prava na kolektivno pregovaranje. Mnogi oko Trumpa svim su se silama trudili otežati sindikatima organiziranje, osobito s pomoću takozvanog zakona o pravu na rad – a dok republikanci kontroliraju Zastupnički dom i Senat, taj će program i dalje živjeti.

Dugačak popis darova koje je Trumpova administracija dosad udijelila korporativnoj Americi jasno pokazuje da se Trumpova strategija „povratka američkog zlatnog doba" oživljavanjem proizvodnje svodi na ponovno „pojeftinjenje američke proizvodnje". Bez svih tih neugodnih ograničenja, uz snižene porezne stope za korporacije, s otvorenim napadom na zaštitu okoliša, američki radnici zaista će mnogo lakše cijenom svoga rada konkurirati jeftinim državama poput Meksika.

Sve što trebamo znati o Trumpovu viđenju radništva, rekao nam je već samim izborom ministra rada, položajem u kabinetu koji bi trebao štititi američku radnu snagu. Odlučio se za Andrewa Puzdera – nominacija mu nije prošla, no bila je toliko odbojna da je vrijedi zapamtiti kao znamen Trumpovih namjera. Puzder je izvršni direktor ugostiteljskog imperija koji obuhvaća lance brze hrane Hardee i Carl's Jr., te ga se smatra jednim od najnepoželjnijih poslodavaca u državi. Podneseni su deseci tužbi jer njegova kompanija i njezine

franšize zaposlenicima nisu plaćale prekovremeni rad i ostale naknade, što je imalo za ishod milijunske isplaćene odštete. Ispravni naziv za to glasi „krađa plaće". Također je u javnosti glasno razmišljao o prednostima koje strojevi imaju nad radnicima: „Oni ne idu na godišnji, nikad ne kasne, nijedan od njih neće se spotaknuti niti će se tužiti na dobnu, spolnu ili rasnu diskriminaciju", izjavio je časopisu *Business Insider*. Vođa senatske manjine, Charles Schumer, nazvao je Puzdera, koji posjeduje imovinu vrijednu 45 milijuna dolara, vjerojatno „najgorim mogućim izborom za radništvo". Trumpovo divljenje Puzderu otkriva kako se njegov stvarni plan za privlačenje proizvodnje svodi na uskraćivanje prava, plaća i zaštite radnicima do mjere u kojoj će rad u tvornicama nalikovati na rad u Hardeeju pod Andrewom Puzderom. Drugim riječima, još jedan plan da se bespomoćnima otme još više kako bi se dalo već ionako nemoralno bogatima.

Ovo čemu svjedočimo nije nikakvo svjetlo na kraju tunela. To je samo još jedan korak bliže cilju u „utrci prema dnu", čega su se oduvijek plašili protivnici takvih korporacijskih sporazuma.

Da, moguće je loše trgovinske sporazume učiniti još gorima

Trump ne namjerava ukinuti dijelove trgovinskih sporazuma najštetnije za radništvo – primjerice, one što brane poteze kojima se lokalnoj proizvodnji daje prednost nad stranom. Ili one što korporacijama omogućuju tužiti nacionalne vlasti ako one donesu zakone – među njima i zakone koji stvaraju radna mjesta i štite radnike – koje korporacije smatraju nepoštenim napadom na svoj profit.

Nasuprot obećanjima iz kampanje kako će kažnjavati kompanije koje proizvodnju sele iz Sjedinjenih Država, čini se da je zapravo riječ o „proširenju" zaštite korporacijama koje proizvodnju sele u inozemstvo. I to nisu nagađanja. Samo dva mjeseca nakon početka mandata, procurio je nacrt pisma koje je administracija uputila Kongresu, objavivši u njemu namjeru otvaranja pregovora o Sjevernoameričkom sporazumu o slobodnoj trgovini (NAFTA). Kako otkriva analiza udruge Global Trade Watch, administracija namjerava preuzeti najgore elemente Transpacifičkog partnerstva i dodati ih, ili ih pak osnažiti, u NAFTA-u – čak i ne zadirući u segment koji brani SAD-u primjenu pravila „kupujmo američko". Kako navodi Lori Wallach, direktorica Global Trade Watcha, „to je šaka u lice onima koji su vjerovali Trumpovu obećanju da će NAFTA 'uvelike poboljšati' uvjete za radništvo".

Jedan od najgorih dijelova brojnih trgovinskih sporazuma upravo je agresivni protekcionizam koji pokriva patente i brendove, čime često životno važni lijekovi i presudna tehnološka rješenja ostaju nedostupni siromašnima. Trumpovi su izgradili globalno carstvo koje, više od svega, počiva na zajamčenim licencama

i brendovima koje se žestoko brani – stoga možemo očekivati da će dijelovi sporazuma koji se odnose na intelektualno vlasništvo postati mnogo štetniji.

Najbolji dokaz Trumpovih planova jest osoba koju je odabrao da nadgleda trgovinske pregovore. Njegov ministar trgovine Wilbur Ross, bivši je bankar i milijarder koji je bogatstvo zgrnuo na rizičnim transakcijama, preuzimajući tvrtke i preustrojavajući ih kako bi ih učinio unosnijima – što je gotovo uvijek postizao masovnim otkazima i premještanjem proizvodnje na jeftinija tržišta. Primjerice, godine 2004. kupio je Cone Mills, američku tekstilnu tvrtku. Nakon manje od desetljeća preustroja, korporacijskih spajanja i prebacivanja posla stranim dobavljačima, broj američkih zaposlenika u pogonu u Sjevernoj Karolini smanjen je sa 1000 na 300, dok je Ross istodobno širio proizvodnju u Kini i Meksiku.

Imenovanje direktora poput Rossa ministrom trgovine samo je još jedan dokaz korporativnog puča – nestaje svaki privid neutralnog državnog posrednika, a umjesto toga korporacijama se daju otvorene ruke da nadgledaju posljednju fazu desetkovanja javne sfere i javnih interesa.

Ako se taj plan provede do kraja, radnici u Sjedinjenim Državama bit će najslabije zaštićeni još od vremena dickensovski košmarnoga Pozlaćenog doba.

Ali otpor buja. Andrew Puzder morao je povući nominaciju za mjesto ministra rada, dijelom i zbog organiziranih prosvjeda ugostiteljskih radnika diljem države. A kada je Trump dobio poziv da održi govor ispred dvije tisuće uzvanika na konvenciji Sjevernoameričkih građevinskih sindikata, iste one udruge koja ga je zasipala hvalama u Bijeloj kući, skupina radnika zaključila je da im je dozlogrdila odluka sindikata da se ulizuje „vrhovnome milijarderu". Kad se Trump obratio dvorani prepunoj članova sindikata, ustali su, okrenuli mu leđa i podigli transparente s natpisom #OTPOR – nakon čega su ih zaštitari izbacili.

Nisu svi sindikati „popušili" Trumpovu trgovačku prevaru. Većina sindikalnih vođa, osobito onih koji zastupaju multirasnu radnu snagu – među kojima su Ujedinjeni sindikat bolničara, sindikati javnog prijevoza i Međunarodni savez uslužnih djelatnosti – shvatili su da je Trump ozbiljna prijetnja njihovu pokretu te su se sukladno tome i organizirali. Ipak, ostaje pitanje – kako je uopće Trumpovo posve apsurdno i prozirno izigravanje branitelja radničke klase pronašlo spremnu publiku unutar velikog dijela američkoga sindikalnog pokreta?

Taj je odgovor uvelike povezan s činjenicom da su velik dio te političke bojišnice liberali prepustili desnici.

Ne zaboravimo utjecajan globalni pokret

Još tijekom devedesetih bila sam dijelom borbe protiv globalnog zagrijavanja koja je upozoravala da korporacijski sporazumi o slobodnoj trgovini, kao i model globalne trgovine koji promiču, vode prema razini obespravljenosti ljudi i razaranja okoliša koja će ubrzo postati neodrživom. Bio je to multigeneracijski

pokret koji je obuhvaćao desetke država i sektora te spajao neprofitne udruge, radikalne anarhiste, starosjedilačke zajednice, crkve, sindikate i još mnoge druge. Bio je čudan, ideološki raspršen, nesavršen – no bio je masivan i, barem privremeno, dovoljno snažan da ostvari neke važne pobjede.

Na određen, bitan način, zamalo je postao neka vrsta labave koalicije potrebne za napad na trenutačnu pseudonarodnu desnicu. Dakle, sada je dobar trenutak da se revidiraju pouke uspona našeg pokreta – kao i njegove propasti. Jer da je pokret bio sposoban svoju silinu s ulice preobraziti u višestruke političke pobjede, Trumpu i njegovom korporacijskom kabinetu bilo bi nemoguće suprotstaviti se gnjevu izazvanom nepoštenim globalnim trgovinskim pravilima i skrivati se pod plaštem „poštene trgovine".

Kasnih devedesetih i prvih godina dvadeset prvoga stoljeća, od Londona do Genove, Mumbaija, Buenos Airesa, Québeca i Miamija nije bilo moguće organizirati neoliberalni ekonomski samit a da ne dođe do prosvjeda. To se dogodilo i u Seattleu tijekom samita Svjetske trgovinske organizacije, kada su prosvjednici potpuno blokirali grad i onemogućili sastanke. Kao i nekoliko mjeseci kasnije tijekom godišnjih konferencija Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke u Washingtonu, tijekom okupljanja zagovornika Američke zone slobodne trgovine – sporazuma koji bi obuhvatio sve zemlje od Aljaske do Ognjene zemlje. Taj pokret nipošto nije bio minoran – do srpnja 2001. na ulicama Genove tijekom samita G8 protestiralo je oko 300.000 ljudi.

Za razliku od današnjih ultranacionalističkih desničarskih pokreta koji rogobore protiv „globalizma", mi smo se ponosili internacionalizmom svoga pokreta i koristili se tada još mladim internetom kako bismo se s lakoćom organizirali bez obzira na granice – preko mreže i uživo. Nalazeći dodirne točke u sve većoj nejednakosti koju stvaraju ti sporazumi te njihovom pljačkom javne sfere u svim našim državama, zahtijevali smo otvaranje granica svima, liberalizaciju medicine, sjemenarstva i svih ključnih tehnologija – od restriktivne zaštite patenata do mnogo strožeg nadzora nad korporacijama.

Zapravo, pokret je okupila ideja iskonske demokracije – od lokalne do globalne – protiveći se onome što smo nazivali „korporacijskom vladavinom". Taj je okvir danas prisutniji nego ikada. Nismo se, naravno, bunili protiv trgovine; civilizacije su oduvijek razmjenjivale dobra preko granica, i tako će uvijek biti. Bunili smo se zbog načina na koji su se transnacionalne institucije koristile trgovinskim sporazumima kako bi globalizirale programe koji su pogodovali korporacijama i bili neopisivo unosni malenoj skupini zainteresiranih, ali trajno su nagrizali velik dio onoga što je dotad bilo javno i zajedničko – sjemenje, pravo na vodu, javno zdravstvo i još mnogo toga.

Jedan od prvih sukoba koji je upozorio što je sve na kocki dogodio se između bolivijskoga grada Cochabambe i američke korporacije Bechtel. U sklopu pokušaja privatizacije gradskih službi, Bechtel je dobio ugovor za upravljanje lokalnim sustavom opskrbe vodom. Zbog toga su cijene te najosnovnije usluge

poletjele u nebesa, a čak je i skupljanje kišnice bez posebne dozvole postalo protuzakonito. Stanovnici Cochabambe poveli su „Vodeni rat" i uspjeli izbaciti Bechtel iz države. No Bechtel je uzvratio i tužio Boliviju, tražeći 50 milijuna dolara odštete zbog gubitka prihoda. Dakle, čak i kad su se ljudi izborili za svoja demokratska prava, korporacija se okrutno obračunala s njima na trgovačkom sudu. I upravo smo zato trgovinske programe smatrali temeljem borbe između demokracije i oligarhije.

Svatko tko je imalo promatrao prvih nekoliko mjeseci Trumpova mandata, ili vidio s kakvim se likovima okružio, svjestan je da on neće obrnuti smjer tih kretanja, nego ih samo ubrzati.

Vozači i borci za zaštitu okoliša – napokon zajedno!

Postojala je zabrinutost da će takvi sporazumi dovesti do katastrofalnih gubitaka radnih mjesta i za sobom ostaviti „pojaseve hrđe" od Detroita do Buenos Airesa dok će tvrtke poput Forda i Toyote vječno tragati za jeftinijom proizvodnjom. Ipak, naša opozicija većim dijelom nije bila ukorijenjena u trumpovskom protekcionizmu – trudila se zaustaviti početak onoga što je nalikovalo na utrku prema dnu, novi svjetski poredak koji je negativno utjecao na radništvo i okoliš u svim državama svijeta. Mi smo zahtijevali trgovinski model koji otpočinje s imperativom zaštite ljudi i planeta. Tada je to bilo presudno – sada je neizbježno.

Pokret je čak počeo nizati pobjede. Usprotivili smo se sporazumu o Američkoj zoni slobodne trgovine. Zaustavili smo pregovore Svjetske trgovinske organizacije. A ni Svjetska banka ni Međunarodni monetarni fond nisu više mogli govoriti, barem ne javno, o „strukturnim prilagodbama" – što je značilo prisilno uvođenje neoliberalizma u siromašne zemlje.

U retrospektivi, jedan od razloga uspjeha bio je taj što se nismo okretali razlikama, nego smo prešli granice država i sektora kako bismo se borili za zajednički cilj. Mnogo se raspravljalo o taktici; borci za zaštitu okoliša i sindikalisti još uvijek se ne slažu u mnogočemu. Unatoč tomu, na ulicama Seattlea našli su se sindikati poput Međunarodnog bratstva vozača kamiona, rame uz rame s borcima za zaštitu okoliša, i to pod transparentom „Vozači i borci za zaštitu okoliša – napokon zajedno!".

A to je nešto sasvim drugačije od onih sindikalnih vođa koji su klicali Trumpu ispred Bijele kuće.

Dogodio se šok

Dakle, što se, zaboga, dogodilo?

Najkraće rečeno: šok. Napadi 11. rujna i cijelo razdoblje takozvanog rata protiv terorizma izbrisali su najveći dio našeg pokreta sa zemljovida Sjeverne

Amerike i Europe – a to me potaknulo na istraživanje političkih iskorištavanja (i zloporaba) kriza, što me zaokuplja i danas.

Naravno, pokret nije potpuno zamro; te brojne organizacije i dobri ljudi i dalje su se vrijedno trudili upozoriti na nove, nepoštene trgovinske sporazume. U Latinskoj Americi na vlast su došle oporbene snage – u Boliviji i Ekvadoru – koje su osnovale vlastite mreže „poštene trgovine". No na globalnom Sjeveru uskoro smo prestali biti masovni pokret vrijedan pozornosti koji je u mnogim državama promijenio tijek rasprava. Poslije 11. rujna 2001. odjednom smo se našli pod baražnom vatrom političara i medija koji su žestoke antikorporacijske ulične prosvjede (istina, bilo je sukoba s policijom i razbijanja izloga) uspoređivale s poremećenim snagama koje su organizirale napad na Svjetski trgovački centar. Bila je to maliciozna usporedba, potpuno neutemeljena. Ali to nije bilo ni važno.

Naš pokret oduvijek je bio veliki šator – „pokret svih pokreta", kako smo ga nazivali (ta je fraza ušla i u leksikon). No, poslije napada 11. rujna velike dijelove koalicije uplašila je retorika „ako niste s nama, onda ste uz teroriste". Neprofitne udruge koje su ovisile o velikim zakladama plašile su se da će izgubiti izvore financiranja pa su se povukle, kao i neki ključni sindikati. Gotovo preko noći ljudi su se vratili svojim privatnim problemima te je taj bitan (iako nesavršen) savez koji je okupljao sve moguće sektore, ujedinivši neopisivo raznorodne ljude pod egidom borbe za demokraciju, doslovno iščeznuo. A to je ostavilo vakuum u koji su se uvukli Trump i europski radikalni desničari te tako iskoristili opravdan gnjev zbog gubitka kontrole nad brojnim transnacionalnim institucijama, okrenuvši ga protiv imigranata, muslimana i svih koji su se pokazali lakim metama, i tako skrenuli projekt korporacijske vladavine u nove, još nepoznate vode.

Mnogi su u tom razdoblju ostali aktivni, pridruživši se drugim širokim koalicijama, no u usporedbi s nama, one su bile slabe i uskogrudne: „Pobijedimo Busha", „Zaustavimo rat". Podrobnija analiza globalnih ekonomskih sila protiv kojih smo se bunili, bez obzira na to koja je stranka bila na vlasti, najvećim je dijelom izgubljena.

Vakuume, upoznaj Trumpa

To je važno zapamtiti jer danas postoji stvaran rizik ponavljanja istih pogrešaka: okupljanja pod najmanjim zajedničkim nazivnikom – s parolama poput „Smijenimo Trumpa" ili „Birajmo demokrate" – i pritom izgubimo iz vida uvjete i programe koji su Trumpu omogućili uspon i potakli razvoj radikalne desnice diljem svijeta. U jedno smo sigurni – još od Bushevih vremena, reći „NE" nije dovoljno.

Nikad neću zaboraviti kada je u *National Postu* – kanadskim desničarskim novinama – samo nekoliko dana poslije napada 11. rujna objavljen članak s naslovom „ANTIGLOBALIZACIJA NIJE VIŠE U MODI". Jedva su čekali

pokopati naš pokret. No, neopisivo su pogriješili – u uzbuni koju smo oglasili ništa nije „demode". Bol i iščašenje nisu nestali sami od sebe samo zato što su mediji zaključili kako je došlo vrijeme da se danonoćno govori o terorizmu.

Upravo suprotno – kriza se produbila i natjerala milijune ljudi da napuste svoje domove u potrazi za boljim životom. Istraživanje iz 2017. koje je proveo Centar za ekonomska i politička istraživanja otkriva da je stopa siromaštva u Meksiku porasla nakon stupanja na snagu NAFTA-e te da sada još 20 milijuna ljudi živi u siromaštvu – što je bitan čimbenik poticanja meksičkih migracija u Sjedinjene Države. U međuvremenu su, u Sjevernoj Americi i Europi, bijeli radnici sve gnjevniji zbog zanemarivanja svojih zahtjeva. Sve je to demagozima poput Trumpa oslobodilo prostor da zasjednu i skrenu gnjev radništva s plutokrata kakav je on sam – ekipe koja se masno okoristila prilikama za angažiranje stranih dobavljača, što su omogućili ti sporazumi – i usmjere ga prema meksičkim migrantima, žrtvama istih onih planova koji su opustošili njihove zajednice, istih onih prljavih rabota.

Taj prostor iskoristila je i kampanja za Brexit – pod parolom „Vratimo kontrolu". Isti taj gnjev sije Marine Le Pen iz radikalno desne francuske Nacionalne fronte dok svjetini drži prodike kako globalizacija znači „proizvodnju s pomoću ropske radne snage da bi se prodavalo nezaposlenima". Diljem svijeta radikalna desnica grabi moć koristeći se snagom nacionalističke nostalgije i gnjeva okrenuta prema dalekim ekonomskim birokracijama – bio to Washington, NAFTA, WTO ili EU – koje kombinira s rasizmom i ksenofobijom da bi ponudila privid vlasti ostvaren protjerivanjem imigranata, blaćenjem muslimana i ponižavanjem žena.

To je smrtonosan spoj, no moglo ga se izbjeći. Sučeljavanje s okrutnostima sustava što su ga za vlastite interese stvorili oni najbogatiji područje je koje po svom pravu pripada ljevici. No gruba istina glasi da se poslije napada 11. rujna velik dio naprednjačkog političkog spektra uplašio te za sobom ostavio slobodan prostor za uzurpaciju ekonomskog populizma. Politika ne podnosi vakuum – ako nije ispunjen nadom, netko će ga ispuniti strahom.

Dobre vijesti su da se zadnjih godina napredna koalicija protivnika slobodne trgovine počela oporavljati. U Europi – osobito u Njemačkoj, Francuskoj i Belgiji – javlja se snažan, ponovni procvat sindikata i boraca za zaštitu okoliša koji se ujedinjuju kako bi se suprotstavljali korporacijskim trgovinskim sporazumima sa Sjedinjenim Državama i Kanadom. U međuvremenu, Bernie Sanders, grmi protiv Transpacifičkog partnerstva, raskrinkavajući ga kao „dio globalne utrke prema dnu, s ciljem povećanja profita velikim korporacijama i Wall Streetu, i to preseljavanjem poslova, rezanjem radničkih prava, ukidanjem zakona o radu, okolišu, zdravlju, sigurnosti hrane i financijskih zakona, omogućujući korporacijama da preispituju naše zakone pred međunarodnim sudovima, a ne unutar domaćeg pravosudnog sustava".

Da je Sanders s tom porukom krenuo na Trumpa, možda bi uspio preoteti dio bijelih i latinoameričkih radnika koji su 2016. glasali za republikance. No Sanders se nije borio protiv Trumpa – to je učinila Hillary Clinton; sa svojom prošlošću podržavanja i osobnog sklapanja upravo takvih sporazuma, nije imala vjerodostojnost kritizirajući ih tijekom kampanje. Kad god je to pokušala, ukazala bi se nova prilika da bude prokazana kao tipična dvolična političarka.

Opasnosti prepuštanja ekonomskog populizma radikalnoj desnici

Umorni od izdaja, neki su odbacili centrističke stranke i glasovali za samoproglašene „autsajdere" i „buntovnike" poput Trumpa. Mnogi su, diljem svijeta, jednostavno digli ruke i točka – ostajali bi doma u vrijeme izbora, udaljavali se od biračke politike, uvjereni kako je cijeli sustav namješten i kako im nikad neće pomoći da poboljšaju živote. Ta je pojava bila najočitija u SAD-u tijekom izbora 2016., kada je, unatoč tomu što se u izbornoj utrci pojavio razmetni i opasni demagog, unatoč prilici da se izglasa prva američka predsjednica, otprilike 90 milijuna Amerikanaca s biračkim pravom slegnulo ramenima i odlučilo ostati doma. Mnogo je više potencijalnih birača odlučilo ne glasovati – otprilike 40 posto – nego što ih je dalo svoj glas Hillary Clinton ili Donaldu Trumpu, koji su, svaki ponaosob, osvojili otprilike 25 posto glasova od ukupnog broja birača. Riječ je o zastrašujućoj razini otuđenja unutar demokracije.

A to nas vraća na one sindikalne vođe iz Bijele kuće. Da – bio je to ugovor s vragom. No sama činjenica da su ti sindikalni vođe bili voljni stati uz bok administraciji, toliko nazadnjačkoj kao što je Trumpova, odraz je sustavnog zanemarivanja i prezira prema radnicima, što već desetljećima karakterizira i demokrate i republikance.

Ne, Oprah i Zuckerberg neće nas spasiti

Trumpov put ka Bijeloj kući dijelom su popločala dvojica miljenika mnogih američkih liberala – Bill Clinton i Bill Gates. Na prvu možda zvuči nelogično, no molim vas, strpite se.

Donald Trump stao je pred svijet i izjavio kako posjeduje jednu kvalifikaciju koja ga čini predsjednikom: *Ja sam bogat.* Preciznije, izjavio je: „Dio moje ljepote krije se u tome što sam jako bogat." Svoje bogatstvo predstavio je kao dokaz svoje „velike mudrosti", kao posvemašnje i sveobuhvatne nadmoći. Moć koja je kuljala iz puke činjenice da je zgrnuo toliku količinu novca (koliko točno, ne znamo) bila je toliko čarobna da će zacijelo nadomjestiti totalno političko neiskustvo ili manjak onih temeljnih upravljačkih ili povijesnih znanja. Kad je zasjeo u ured, tu logiku proširio je i na ostale članove kluba superbogataša,

nakrcavši vladu individuama kojima je jedina kvalifikacija za obavljanje državničkih poslova bilo golemo, često naslijeđeno bogatstvo.

Trump je izjednačavanje bogatstva s magičnim moćima proširio i na članove vlastite dinastije, povjerivši svome zetu, Jaredu Kushneru (građevinskom poduzetniku iz milijunaške obitelji) tolike važne zadaće da se sve ubrzo pretvorilo u medijsko izrugivanje. Popis njegovih dosadašnjih zadaća – mir na Bliskom istoku, samit s Kinom u Mar-a-Lagou, nadzor američkog djelovanja u Iraku, pretvaranje državne uprave u poduzeće – natjerao je kolumnista *New York Timesa*, Franka Brunija, da se upita: „Zašto mu ne skrojimo još crveni plašt, navučemo triko i nalijepimo mu stilizirano 'S', pa tako riješimo sve probleme? SuperJared se vinuo u nebesa."

Možda bi donekle umirilo duhove kada bi se taj kompleks milijardera-spasitelja moglo pripisati Trumpovu mozgu zaraženom Twitterom, ili pak njegovim savjetnicima iz Zaklade Heritage, kao i njihovom randijanskom klanjanju „slobodnom poduzetništvu" i ljudima koji grade visoke zgrade. No činjenica je da ni Trump ni Kushner nisu prvi koji vjeruju kako im golemo bogatstvo pridaje supermoći iz stripova, kao ni prvi koji su bili ohrabrivani u toj zabludi.

Već dva desetljeća liberalne elite okreću se klasi milijardera kako bi riješile problem koji smo pokušavali riješiti zajedničkim djelovanjem i snažnim javnim sektorom – ta se pojava katkad naziva „filantrokapitalizmom". Direktori i zvijezde milijarderi – Bill Gates, Richard Branson, Michael Bloomberg, Mark Zuckerberg, Oprah te uvijek (nije baš jasno zašto) Bono – ne smatraju se samo običnim ljudima nadarenima u svojim područjima koji su, tako je ispalo, sposobni zaraditi jako mnogo novca, nego polubogovima. *Business Insider* objavio je 2011. tekst „Deset načina na koji Bill Gates spašava svijet" – savršen koncentrat golemih moći i odgovornosti pridruženih, ili projiciranih, na tu sićušnu kliku i njihove karitativne zaklade.

Sama Gatesova zaklada vrijedi 40 milijardi dolara te je najveća karitativna udruga na svijetu. U ključnim područjima, među kojima su poljoprivreda u Africi, zarazne bolesti i obrazovni sustav u SAD-u, moć Zaklade na razini je one kakvu imaju Ujedinjeni narodi i američke državne agencije. No unatoč toj dosad neviđenoj moći, unutarnji ustroj Zaklade i njezine aktivnosti zlokobno su skrivene, a ključne odluke donose Bill i njegova supruga Melinda, njegov otac William Gates i njihov prijatelj-milijarder Warren Buffett (takav nepotizam u zapošljavanju ravan je onome Trumpovih). Vrijedi zapamtiti da se Gatesa nije oduvijek smatralo spasiteljem svijeta. Devedesetih godina mnogi su ga smatrali korporacijskim zločincem, poznatim po izrabljivačkoj praksi i monopolističkom grabežu prava na softver. Zatim se, munjevitom brzinom, preobratio u globalnog superjunaka, sposobna vlastoručno razriješiti najzakučastije društvene krize. Nije važno je li Gates imalo stručan za ta područja, ili to što su mnogi čudotvorni pripravci iz Gatesove zaklade za sobom ostavili pustoš.

Gates i njegova bratija mlijardera-spasitelja dio su takozvane „klase iz Davosa", koja je naziv dobila prema godišnjem sastanku održavanome na vrhu planine u švicarskom gradu Davosu. Riječ je o neopisivo čvrsto povezanoj mreži bankara i tehnoloških milijardera, izabranih državnika kojima takvi interesi odgovaraju te holivudskih zvijezda koji cijelom događaju daju glamurozan sjaj. Primjerice, na samitu 2017. Shakira je govorila o svom humanitarnom radu posvećenom obrazovanju u Kolumbiji, dok je slavni kuhar Jamie Oliver opisivao svoj plan za borbu protiv dijabetesa i pretilosti. Gates se, kao i obično, istaknuo objavom da će on i partneri utemeljiti novu zakladu koja će se s pomoću 460 milijuna dolara boriti protiv širenja zaraznih bolesti.

Moć klase iz Davosa dosiže vrhunac devedesetih godina dvadesetoga stoljeća, kada su počasni članovi postali američki predsjednik Bill Clinton i britanski premijer Tony Blair. Nakon isteka mandata, Blair i Clinton nastavili su suradnju. Clintonova zaklada utemeljila je globalnu inicijativu „Davos na Hudsonu", koja se svodi na neprekinutu paradu oligarha koji, umjesto da plaćaju poštenu poreznu stopu, radije objavljuju javnosti svoje planove o tome kako će, zato što su dobra srca, popraviti svijet.

Clintonova zaklada mnogima se čini kao utjelovljenje javnog spoja Demokratske stranke – tradicionalne stranke radništva i sindikata – i najbogatijih na svijetu. Njezina zadaća mogla bi se opisati ovako: našim planetom kulja toliko privatnog bogatstva da se svaki problem, bez obzira na to koliko velik, može riješiti uvjeravanjem superbogatih da postupe ispravno i potroše nešto sitniša.

Prirodno je da su oni koji će ih u to uvjeriti upravo Clintonovi, najveći pregovarači i posrednici, s pomoću prve lige zvijezda.

Onima iznutra, naravno, sve to čini se dostojno i pravedno. Ostatku svijeta cijela klasa iz Davosa počela je simbolizirati ideju da je uspjeh tulum na koji nisu pozvani te su počeli shvaćati da je porast njihova bogatstva i moći na neki način povezan s rastom dugova i nemoći, kao i sve većim rizikom u kojem se našla budućnost njihove djece. Činjenica da su političari koji su obećali štititi interese radništva toliko povezani s klasom iz Davosa samo je razbuktala gnjev. Rasprava o tome kako je Barack Obama primio 400.000 dolara za govor pred publikom iz Wall Streeta mora se sagledati u tom kontekstu.

Trump se nije petljao s ekipom iz Davosa (ruku na srce, pljuvao je po njima); njegov je predsjednički mandat užasnuo mnoge iz tog bajnog, liberalno okrenutog svijeta. Ipak, presedani nastali djelovanjem te planinarske filantropije dio su razloga zbog kojega je Trumpu postalo jasno da se i on može natjecati, a milijunima Amerikanaca da trebaju glasati za čovjeka čija je jedina kvalifikacija za to radno mjesto njegovo bogatstvo. Nije samo riječ o tome tko je sve dao glas Trumpu. Mnogi od nas koji nikada ne bismo glasovali za njega otupjeli smo već na tvrdnju da netko s debelim računom (ili brojnim računima, većinom skrivenima u inozemstvu) znači da je taj netko neopisivo stručan.

I upravo se tako zbilo – vlasti svih boja bile su presretne predavati ono što se nekoć smatralo izazovima društvene politike, malenoj skupini iznimno dobro potkoženih pojedinaca.

Trumpova izjava da zna kako popraviti Ameriku zato što je bogat nije ništa više od nemušta i vulgarna odjeka opasne ideje koju slušamo već godinama – da Bill Gates može popraviti Afriku. Ili da Richard Branson i Michael Bloomberg mogu riješiti klimatsku krizu.

Kritična točka: spašavanje banaka

Jaz između Davosa i svih ostalih širi se još od osamdesetih godina. No mnogi su kritičnu točku dodirnuli tek s financijskom krizom 2008. godine.

Nakon više desetljeća prisilne štednje, ministri financija te uprave saveznih rezervi i nacionalnih banaka odjednom su iznjedrili bilijune dolara za spas banaka – ljudi su gledali kako njihove vlasti tiskaju goleme svote novca. A oni su se odrekli skoro svega – mirovina, plaća, pristojnog školovanja – koji su, unatoč onomu što je tvrdila Margaret Thatcher, bili alternativa. Odjednom se pokazalo da vlade mogu činiti sve što požele i miješati se u tržište, te da posjeduju naizgled neograničena sredstva kojima mogu pomoći, ali samo ako si dovoljno bogat. U tom trenu, svi su shvatili da im se lagalo.

Posljedice tog razotkrivanja odjekuju do danas. Biračko tijelo, jednako na lijevom kao i na desnom političkom spektru, ne ključa samo zbog gubitka. Ključa i zbog nepravde, jer svima je jasno da trenutačni gubici nisu ravnopravno raspodijeljeni i da ekipa iz Davosa zapravo ne mari za one u podnožju brda.

A to znači da borba protiv jačanja pseudonarodne desnice nije samo pitanje izborne strategije – nisu u pitanju samo oni pravi kandidati. Važno je biti spreman uključiti se u bitku ideja – tijekom izbornih razdoblja, ali, što je još važnije, i između njih – kojima će se napasti razarajući, dvopartijski mentalitet obožavanja bogatstva, koji je glavni krivac za nastanak krize.

Ako naprednjaci ne nauče uobličiti riječima pravičan gnjev okrenut postojećim grotesknim razinama nejednakosti, desnica će i dalje pobjeđivati. Ne postoji nijedan superjunački, prosvijećeni milijarder koji će nas spasiti od zločinaca na vlasti. Ni Oprah ni Zuckerberg, a ni Elon Musk.

Morat ćemo spašavati sami sebe, ujedinjujući se kao nikada prije. Godine 2016. nazreli smo tračak takve mogućnosti.

7. POGLAVLJE

Naučite voljeti „ekonomski populizam“

Bernie Sanders jedini je kandidat za američkog predsjednika kojega sam otvoreno podržavala. Nikad nisam blagonaklono gledala na izraze podrške kandidatima. Iznimku sam učinila 2016., prvi put u životu, jer se unutar Demokratske stranke našao kandidat koji je otvoreno progovorio o trostrukoj krizi neoliberalizma, ekonomskoj nejednakosti i klimatskim promjenama. Činjenica da se njegova kampanja zasnivala na tome učinila ju je drugačijom, jer nisu ga mogli ocrniti kao destruktivca ili kradljivca tuđih glasova (iako su mnogi to pokušavali). Bernie nije bio protestni kandidat – nakon što je podigao prašinu osvojivši New Hampshire, sve je krenulo svojim tokom. Odjednom je postalo jasno, unatoč svim mudrovanjima (uključivši i ona moja), da Sanders ima priliku potući Hillary Clinton i postati demokratski predsjednički kandidat. Na kraju je pobijedio u više od dvadeset država, osvojivši 13 milijuna glasova. Za samoprozvanoga demokratskoga socijalista, to je divovski pomak na političkoj karti.

Mnoge nacionalne ankete pokazivale su da Sanders ima veće izglede potući Trumpa nego Hillary Clinton (iako se i to moglo promijeniti da je pobijedio na unutarstranačkim izborima i morao se suočiti s punom snagom desničarskih navala). Bernie je bio nevjerojatno dobro prilagođen tom trenutku narodnoga gnjeva i odbacivanja već ukorijenjenih programa. Uspio je izravno govoriti o odbojnosti prema legaliziranoj političkoj korupciji, no s naprednjačkog stajališta – iskreno, toplo i bez imalo zloće, što je rijetkost. Zagovarao je programe koji bi obuzdali banke i obrazovanje ponovno učinili dostupnim. Grmio je protiv nepravde što bankari nikad nisu snosili odgovornost. A nakon cijeloga

života provedena u politici bio je neokaljan korupcijskim skandalima, što je još veća rijetkost. Bernie je nezamislivo daleko od blistava svijeta zvijezda i reality televizije, i bilo bi teško pronaći boljeg protivnika Trumpu i razuzdanoj ekipi iz Mar-a-Lagoa.

Tijekom kampanje jedna od prvih slika koja je obišla svijet bila je ona iz zrakoplova, gdje Sanders sjedi, raskuštrane sijede kose, u tijesnom sjedištu ekonomske klase. Takav kandidat protiv čovjeka s privatnim mlažnjakom i velikim zlatnim slovima na boku zrakoplova – bila bi to kampanja stoljeća. I jasno je da ljude i dalje privlači ta suprotnost – dva mjeseca nakon početka Trumpova mandata anketa Fox Newsa otkriva da je Sanders najomiljeniji od svih političara u državi.

Treba zapamtiti tu činjenicu, jer kada kandidat poput Sandersa istupi u javnost, i kada takav kandidat dokaže, uz dovoljnu podršku i potporu, da je sposoban uvjerljivo pobijediti, vrijedi dobro proučiti što mu se ispriječilo na putu – kako se pogreške više ne bi ponavljale. Jer tijekom izbora 2016. umalo se pojavila transformacijska mogućnost koja bi sljedeći put mogla postati stvarna.

Strah od neposlušne gomile (i neposlušne frizure?)

Ovo nije rasprava o tome je li narod trebao glasati za Hillary, a protiv Trumpa. Ovdje je riječ o tome je li mogao postojati kandidat na izborima, ne samo sposoban potući Trumpa, nego i one podzemne sile koje su tolikom silinom potaknule Trumpov uspon. Za mene, tragedija u vezi s Trumpom ne svodi se samo na činjenicu da Sjedinjene Države vodi čovjek koji predstavlja ono najgore za što je neka civilizacija sposobna – i to sve utjelovljeno u jednom čovjeku. Svodi se na spoznaju da je država bila nadohvat najbolje i najsvjetlije političke mogućnosti koja se rodila tijekom moga života, bez obzira na to što je nesavršena koliko i sam Sanders, i to baš u trenutku kada se klimatski sat spremao otkucati ponoć.

Kako se onda nije uspio povezati s biračima i tako doprijeti do vrha?

Jasno mi je da okorjeli neoliberali u Demokratskoj stranci nisu željeli Sandersa. On je prijetnja cijelome modelu, a njegov „ekonomski populizam" gotovo posvuda stvara nelagodu. Dakle, neću tratiti vrijeme raspredajući o tome kako je Demokratski nacionalni odbor sabotirao Berniejevu kampanju, dijelio informacije i strategiju s Hillary Clinton kako bi ostvario svoj cilj. No njegovu su kampanju napadali i oni progresivni. Neki su čak i pogledali u oči kandidatu koji je obećao materijalno i korjenito poboljšati živote radništva diljem zemlje, klimatsku promjenu proglasiti zadaćom cijeloga naraštaja – i onda, umjesto njega, odlučili podržati Hillary Clinton, kandidatkinju neodrživa *statusa quo*.

Nesklonost tolikih moćnih američkih liberala prema Bernieju Sandersu – i odlučnost da ga zaustave dok je pobjeđivao – mučna je, ali i poučna. S obzirom

na to koliko često slušamo da, iako i sami podržavaju radikalne političke poteze u borbi protiv nejednakosti, takve programe nije vrijedno podržavati zato što je američka javnost previše konzervativna, previše zagovara kapitalizam te ih nikad neće podržati. Stoga, u ime pragmatizma, podupiru mlake kandidate – odlučuju se za pojedinca koji ima najveće izglede potući republikance.

No Bernie je pokazao da su programi, dotad otpisivani kao preradikalni za sve osim za rubnu ljevicu – poput, recimo, opće zdravstvene skrbi, razdvajanja banaka, otpisivanja studentskih kredita, besplatnog studiranja, očuvanja fosilnih goriva u tlu i prijelaz na potpuno obnovljivu energiju – neopisivo popularni u najkapitalističkijoj državi svijeta i da ih podržavaju milijuni ljudi. Pokazao je kako transformacija i promjena nisu samo pusti snovi. S druge strane, ono što se smatralo „sigurnim" izborom – Hillary Clinton – pokazalo se jako pogibeljnim.

Čija revolucija?

Presudno je shvatiti zašto Sanders nije uspio pokrenuti veći broj naprednih intelektualaca i važnih društvenih pokreta koje nisu nimalo oduševljavali ni Hillary Clinton ni demokratski establišment. Neki su blago podržavali Sandersa, ili su pak odlučili ne podržati nikoga, uvjereni da nitko ne zaslužuje njihov glas, a da se Bernijeva „politička revolucija" ne odnosi na njih.

Iako sam i sama podržavala Bernieja, shvatila sam da postoje opravdani razlozi zbog kojih su mnogi obojeni i žene glasovali drugačije. Iako je Hillary Clinton svojim priklanjanjem pitanju identiteta mogla nadomjestiti neku bitniju ekonomsku stavku, često se činilo kao da Bernie smatra kako ekonomijom može nadoknaditi jedinstvene potrebe i povijesti Crnaca, žena te ostalih, uglavnom rubnih skupina. U tom smislu suočio se s nepoštenjem i klevetama. No mnogo je bitnija činjenica da je mogao pobijediti, bez obzira na to koliko ga je vrh Demokratske stranke pokušavao obuzdati, da je posvetio više pažnje pitanjima rase i spola. Mogao je pobijediti da je uspio uvjeriti više sredovječnih i starijih žena da razumije koliko su važna i osjetljiva reproduktivna prava i da potpuno shvaća svu strahotu epidemije nasilja nad ženama. U ključnim državama kao što su Pennsylvanija i New York mogao je pobijediti da je samo uspio pridobiti polovicu crnih glasača. No da bi uspio u tome, morao je jasno i uvjerljivo izložiti poveznice između najdubljih ekonomskih nejednakosti u državi i još uvijek živuće ostavštine ropstva, zakona Jima Crowa te stambene i financijske diskriminacije.

Pišući u *Atlanticu*, Ta-Nehisi Coates ističe kako su, kada je došlo do suočavanja s tom ostavštinom, Sandersovi hrabrost i radikalizam koje je iskazivao napadajući Wall Street jednostavno nestali. Kada su ga upitali podržava li neki oblik odštete za ropstvo, odbacio je ideju kao politički nepraktičnu i kao izvor razdora – dodavši kako bi velika ulaganja u obojene zajednice postigla jednak učinak. No kako je Coates okrutno istaknuo, cijela bit Sandersove

kandidature svodila se na proširivanje granice onoga što se smatralo politički mogućim – dakle, gdje je ta smionost kada je u pitanju rasna jednakost? „Spektakl socijalističkog kandidata koji se protivi odštetama kao izvoru razdora (malo je političkih oznaka u američkome umu koji izazivaju veću podjelu od riječi 'socijalista') može se usporediti samo sa Sandersovom neuvjerljivom pozom političkog pragmatičara", pisao je. (Unatoč oštroj kritici, Coates je javno izjavio kako bi na predizborima glasovao za Sandersa, prvenstveno zato što je „najbolja prilika koju imamo u utrci".)

Michelle Alexander, autorica knjige *The New Jim Crow*, javno je ustala protiv Hillary Clinton tijekom predizbora, tvrdeći da njezina postignuća na područjima kaznenog zakona i socijalne skrbi ne zaslužuju crnačke glasove. No također je odlučila javno ne podržati Sandersa. Najvažnija poruka izbora 2016., kako mi je rekla: „Ako naprednjaci smatraju da mogu dugoročno pobijediti bez istinskog povezivanja s Crncima i ozbiljnijeg poimanja rasne povijesti, onda im je bolje da zapišu broj Elona Muska i počnu planirati preseljenje na Mars, jer ovaj će planet otići kvragu."

Tu pouku moramo što prije prihvatiti. Jer ako lijevi građanski i narodni kandidati nastave promašivati, a demokrati nastave kandidirati predstavnike establišmenta, onda s punim pravom možemo očekivati da će ratoborna desnica i dalje pobjeđivati.

Toksični koktel posvuda u svijetu

Trump je grmio: Sve je pakao. Clintonova je odgovorila: Sve je dobro – moramo sve samo malo prekrojiti i poboljšati inkluziju. „Ljubav nadjačava Mržnju" – tako je glasio njezin zadnji slogan. No ljubav sama nije dorasla zadaći – potrebno joj je nešto snažnije da joj pomogne; poput, recimo, pravde.

Kao kandidatkinja, Hillary Clinton nije bila u poziciji obratiti se rastućem narodnom gnjevu koji karakterizira naše doba. Ona je pripomogla sklopiti trgovinske sporazume poput TPP-a, koji mnogi smatraju prijetnjom; prva Clintonova administracija deregulirala je banke i tržište vrijednosnica, polažući tako temelje za financijski slom (nikad nije podigla glas protiv toga, štoviše primila je velike honorare za predavanja upravo od banaka). Pokušala je prijeći preko problema... ishod nam je dobro poznat.

U nedostatku napredne alternative, Trump je imao slobodne ruke povezati se sa skeptičnim biračima govoreći: „Osjećam vašu patnju. Vi ste izigrani." Tijekom kampanje skretao je dio gnjeva na korporacije – što je najvećim dijelom sada zaboravljeno. Najveći dio gnjeva sačuvao je za razne rasističke babaroge koje je izmislio – imigranti će vas silovati, muslimani dolaze s bombama, crni aktivisti ne poštuju naše zakone, crni predsjednik koji je zasrao sve.

Brexit se poigravao tim istim toksičnim koktelom stvarne ekonomske patnje i istinski narušene demokracije u kombinaciji s pravima koja su se pozivala na

identitet. I baš kao što Hillary Clinton nije imala čime uzvratiti Trumpovu lažnom ekonomskom populizmu, britanska kampanja Remain nije se mogla nositi s Nigelom Farageom i UKIP-om, kada su tvrdili da su ljudski životi izmaknuli nadzoru, a javne službe ostale bez sredstava (unatoč tomu što su svojim planom namjeravali još više pogoršati stanje).

Temeljna pouka Brexita i Trumpove pobjede glasi da vođe koji se smatraju predstavnicima posrnula neoliberalnog statusa nisu dorasli demagozima i neofašistima. Samo hrabar i istinski redistributivan, naprednjački program može ponuditi prave odgovore na nejednakost i krizu demokracije, usmjeravajući gnjev ljudi na pravu stranu – na one koji su se neopisivo nemoralno okoristili rasprodajom javnih dobara, zagađenjem kopna, zraka i vode, te deregulacijom financijskog sektora.

Moramo to upamtiti kada sljedeći put zatraže od nas da podržimo stranku ili kandidata na izborima. U ovom destabiliziranom vremenu, političari koji zastupaju *status quo* ne mogu odraditi posao. S druge strane, izbor koji se na prvi pogled čini radikalnim, čak i riskantnim, mogao bi biti najpragmatičniji u ovom eksplozivnom razdoblju.

S gledišta našeg zagrijanog planeta, važno je zapamtiti da su radikalna politička i ekonomska promjena jedina nada za izbjegavanje radikalne promjene našega fizičkog svijeta.

Što god se dogodilo, sljedećih nekoliko godina bit će teške. Prije nego što se usredotočimo na pitanje kako ostvariti svijet kakav želimo i trebamo, moramo se pripremiti za sljedeći val kriza koje će prokuljati iz Trumpove Bijele kuće, šokove koji bi mogli preokrenuti cijeli svijet.

III. DIO

KAKO STVARI MOGU POSTATI JOŠ GORE: ŠOKOVI KOJI TEK PRISTIŽU

Povijest je važna. Ako ne poznajete povijest, onda ste se rodili jučer. Ako ste se rodili jučer, svatko na vlasti može vam reći bilo što, a vi nećete moći provjeriti što vam govore.

HOWARD ZINN

„You Can't Be Neutral on a Moving Train",
dokumentarni film iz 2004.

8. POGLAVLJE

Gospodari katastrofe

Pobjednički krug oko demokracije

U vrijeme dok sam izvještavala iz područja pogođenih katastrofama bilo je trenutaka kada me znao obuzeti neugodan osjećaj da ne promatram samo trenutačnu krizu, nego i nazirem tračak naše zajedničke budućnosti – pretpremijernu projekciju filma o tome kamo vodi put kojim putujemo svi, osim ako ne zgrabimo volan i naglo zaokrenemo u suprotnom smjeru. Kada slušam Trumpove govore, kako očito uživa u stvaranju atmosfere kaosa i nestabilnosti, često pomišljam – sve sam to već bila vidjela, u onim čudnim trenucima kada se otvaraju dveri što vode u našu zajedničku budućnost.

Jedan od tih trenutaka obuzeo me u New Orleansu nakon uragana Katrina, dok sam promatrala kako se legije privatnih vojnih kooperanata obrušavaju na poplavljeni grad ne bi li iz katastrofe izvukli profit, dok se istodobno prema tisućama stanovnika – koje je vlastita vlada napustila – postupalo kao prema opasnim zločincima samo zato što su pokušavali preživjeti.

Drugi takav distopijski prozor ponovno se otvorio 2003. u Bagdadu, nedugo nakon početka invazije. U to vrijeme američka okupacija podijelila je grad napola. U samome srcu, iza titanskih betonskih zidina i detektora eksploziva, ležala je Zelena zona – djelić Sjedinjenih Država izniknuo u Iraku, gdje se u barovima poslužuje žestica, gdje se jede brza hrana, gdje su teretane i bazen na kojem se, kako se činilo, tulumari danonoćno. I potom – s druge strane bedema – grad sravnjen bombama gdje često nije bilo struje za bolnice i gdje su međusobna trvenja iračkih frakcija i američkih okupacijskih snaga često izmicala nadzoru. Crvena zona.

Zelena zona u to je vrijeme bila prćija Paula Bremera, bivšeg pomoćnika Henryja Kissingera i direktora njegove konzultantske tvrtke, kojega je George W. Bush imenovao glavnim američkim poslanikom u Iraku. Budući da nacionalna vlada nije funkcionirala, on je tako *de facto* postao vrhovni irački vođa. Bremerovo carstvo bilo je potpuno privatizirano. U vojničkim čizmama i elegantnom odijelu, Bremera su vječno štitile falange u crno odjevenih plaćenika, zaposlenika danas nepostojeće tvrtke Blackwater, dok je samu Zelenu zonu vodila tvrtka Halliburton – jedna od najvećih naftnih kompanija na svijetu (kojom je ranije predsjedavao tadašnji američki potpredsjednik Dick Cheney) – kao i mreža drugih privatnih tvrtki.

Kad su američki dužnosnici izlazili iz Zelene zone („Smaragdnoga grada", kako su zonu nazivali neki novinari), činili su to u teško oklopljenim konvojima dok su vojnici i plaćenici okretali svoje automate u svim smjerovima – vođeni pravilom „prvo pucaj, potom pitaj". Obični Iračani, koje je navodno oslobodilo sve to naoružanje nisu uživali nikakvu zaštitu, osim one što su je vjerske milicije pružale u zamjenu za odanost. Konvoji su odašiljali jasnu poruku – neki životi neusporedivo su vredniji od drugih.

Iz dubina svoje tvrđave u Zelenoj zoni Bremer je izbacivao proglas za proglasom o tome kako se Irak mora preobraziti u uzornu ekonomiju slobodnog tržišta. Ako bolje razmislimo, to uvelike podsjeća na Trumpovu Bijelu kuću. A i proglasi su zvučali slično. Primjerice, Bremer je naredio da se u Iraku mora uvesti jedinstvena porezna stopa od 15 posto (prilično slično Trumpovu prijedlogu), da se sve državno vlasništvo mora što brže rasprodati (o čemu razmišlja i Trump) te da se vladina administracija mora radikalno srezati (ponovno Trump). Ritam je bio bjesomučan. Bremer, koji nije skidao pogled s iračkih i inih nalazišta fosilnih goriva, bio je odlučan preoblikovati zemlju prije nego što Iračani izađu na izbore i uspiju se izjasniti o tome kako bi to trebala izgledati njihova „budućnost u slobodi".

U jednom osobito nadrealnom razdoblju Bremer i Državno tajništvo dovode čak i savjetnike iz Rusije koji su vodili katastrofalni ruski eksperiment „ekonomske šok-terapije", korupcijom prožetu deregulaciju i privatizacijsko ludilo koji su stvorili tamošnju ozloglašenu klasu oligarha. Unutar Zelene zone uzvanici su – među njima i Jegor Gajdar, poznatiji kao ruski „Doktor Šok" – poučavali američke političare u Iraku o tome koliko je važno korjenito preobraziti ekonomiju, i to odjednom, bez oklijevanja, prije nego što se irački narod oporavi od rata. Iračani nikad ne bi prihvatili takve programe da su imali pravo glasa (štoviše, poslije su odbacili veći dio). Samo je ekstremna kriza mogla Bremerovu planu dati uvjerljivost.

Zapravo, Bremerova neskrivena odlučnost da pod okriljem krize rasproda sve iračko državno vlasništvo uvelike je potvrdila općeprihvaćeno viđenje da je glavni cilj invazije bio osloboditi Irak za račun stranih kompanija, a ne irački narod od njegovih tlačitelja. Zemlju je zahvatio val nasilja. Američka

vojska i privatni kooperanti uzvratili su novim nasiljem i novim šokovima. Nezamislive svote novca nestajale su u crnoj rupi suradnje s kooperantima – taj novac poznat je kao „nestale iračke milijarde".

Prozor u tu distopijsku budućnost nije otvorio samo bešavni spoj korporativne moći i otvorenog rata – kako ga zamišljaju bezbrojni holivudski znanstveno-fantastični filmovi. Prisutan je bio i mehanizam iskorištavanja krize s ciljem provođenja programa koji u normalnim vremenima nikad ne bi prošli. Upravo sam u Iraku razvila tezu *Doktrine šoka*. Prvotno sam knjigu mislila usredotočiti isključivo na Bushev rat, no tada sam počela primjećivati iste taktike (i iste kooperante – Halliburton, Blackwater, Bechtel...) u kriznim područjima diljem svijeta. Prvo se dogodi strašna kriza – prirodna katastrofa, teroristički napad – zatim nastupa *blitzkrieg* prokorporacijskih poteza. Često se o strategiji iskorištavanja krize raspravljalo posve otvoreno – mračne teorije zavjere bile su nepotrebne.

Kako sam zadirala dublje, shvatila sam da je ta strategija bila tajni partner nametanju neoliberalizma već više od četrdeset godina. „Taktika šoka" slijedi jasnu putanju – čekamo krizu (a u nekim slučajevima – kao što su Čile ili Rusija – pripomažemo njezinu nastanku), objavimo stupanje na snagu „nesvakidašnjih mjera" i ukidamo dio ili sve demokratske zasade – a potom, što je brže moguće, ostvarimo popis korporacijskih želja. Istraživanja pokazuju da svaki nemir ili nered, ako ga politički vođe ukrase s dovoljno histerije, može poslužiti za oslabljivanje stanja. Može biti riječ o radikalnom trenutku kakav je vojni udar, no ekonomski šok tržišne ili proračunske krize također služi svrsi. A na vrhuncu hiperinflacije ili raspada bankarskog sustava, vladajuće elite često uspijevaju uspaničenom narodu prodati priču o neizbježnosti rezanja socijalne zaštite, ili pak onu o golemim svotama za spas financijskog privatnog sektora – budući da bi alternativa, tako tvrde, bio totalni ekonomski raspad.

Priručnik doktora šoka

Taktika šoka prvi je put primijenjena, u službi neoliberalizma, ranih sedamdesetih godina u Latinskoj Americi, a i danas se njome koristi kako bi se, protiv volje naroda, nametnuli ustupci „slobodnome tržištu".

Doživjeli smo je nedavno, prije Trumpa, u američkim gradovima Detroitu i Flintu, gdje je neizbježan stečaj gradskog proračuna postao izlika za rastakanje lokalne demokracije i imenovanje „krizne uprave". Trenutačno se događa u Portoriku, gdje je dužnička kriza poslužila za postavljanje „Odbora za financijski i upravni nadzor" – mehanizma prisile za mjere stroge štednje koje uključuju rezanje mirovina i val zatvaranja škola. Odvija se i u Brazilu, gdje je, nakon iznimno upitne smjene predsjednice Dilme Rousseff 2016. godine, na vlast došao neizabrani režim, krajnje naklonjen biznisu, koji je tijekom vala privatizacijskog ludila zamrznuo javne rashode na sljedećih dvadeset godina,

nametnuo strogu štednju i počeo rasprodavati zračne luke, elektrane i drugu državnu imovinu.

Događa se i sada, potpuno otvoreno, u predsjedničkom mandatu Donalda Trumpa. Tijekom kampanje nije rekao svojim obožavateljima da će srezati sredstva za dostavu kućnih obroka, što je ključan izvor prehrane starijima i invalidima, niti da će pokušati uskratiti zdravstveno osiguranje milijunima Amerikanaca. O tome je govorio upravo suprotno, kao i o mnogim drugim stvarima.

Otkako je zasjeo u Ovalni ured ni na trenutak nije dopustio da mine atmosfera kaosa i krize. Užasi su se nizali tolikom brzinom i žestinom da se mnogi još uvijek bore kako bi se održali na nogama. Nakon cunamija Trumpovih proglasa iz Ovalnog ureda – sedam predsjedničkih uredbi u samo prvih jedanaest dana te još jedanaest predsjedničkih memoranduma u tom istom razdoblju – čovjek se osjeća kao da stoji pred nekim od strojeva za ispaljivanje loptica.

Protivnici mogu vratiti jednu ili dvije loptice, ali ostale nastavljaju pogađati u glavu. Čak i rašireno uvjerenje (ili je to nada?) da Trump neće preživjeti prvi mandat, samo pridonosi kolektivnoj omamljenosti – trenutačno ništa nije stabilno ni statično, što je iznimno teška pozicija za razvijanje strategije ili organiziranja i čega.

Demokracija – ukinuto do daljnjega

Zadnjih pola stoljeća otkriva koliko su se državne vlasti smišljeno – i učinkovito – koristile strategijom doktrine šoka kako bi nadjačale demokratski otpor duboko štetnim programima. Naravno, potrebna je nekakva strategija izbjegavanja demokracije, s obzirom na to da su mnogi neoliberalni programi toliko omraženi da ih ljudi neprekidno odbijaju u anketama i na ulicama. Postoji dobar razlog za to: neopisivo zgrtanje (i skrivanje) golemih svota novca koje provodi malobrojna i nevjerodostojna globalna klasa virtualnih oligarha jasno otkriva da najveću korist iz takvih korjenitih društvenih restrukturiranja izvlači tek šačica, dok većina doživljava stagnaciju ili pad životnog standarda, čak i u razdobljima brzoga ekonomskog rasta. I to je razlog zbog kojega, onima koji su odlučni provesti te programe, vladavina većine i demokratske slobode nisu prijatelji – nego zapreka i smetnja.

Naravno, nije svaka neoliberalna politika omražena. Ljudima su draga smanjenja poreza (barem srednjoj klasi i zaposlenim siromasima, ako ne i superbogatima), kao i ideja smanjenja administrativnog aparata (barem u teoriji). Naposljetku, drago im je i to što porezima plaćaju državnu zdravstvenu skrb, čistu vodu, kvalitetno javno obrazovanje, sigurna radna mjesta, mirovine i ostale programe skrbi za starije i nemoćne. Političari koji planiraju srezati takve oblike temeljnih zaštita i usluga pomno izbjegavaju smjestiti takve planove u središte svog izbornog programa. Neoliberalnim političarima mnogo je milije voditi

kampanju na obećanjima smanjenja poreza i rezanja državne uprave nauštrb zaštite temeljnih usluga, da bi potom, pod krinkom nekakve krize (stvarne ili napuhane), izjavili – vidno nevoljko, pritom perući ruke – kako im je, eto žao, ali nemaju izbora te moraju srezati zdravstveno osiguranje.

U jedan mah, tako da manje boli

Sve se svodi na zaključak da okorjele zagovornike slobodnog tržišta, kao i „libertarijance" (kako sebe opisuju milijarderi, braća Koch) privlače trenuci katastrofa, s obzirom na to da je neapokaliptična stvarnost negostoljubiv okoliš za njihova antidemokratska stremljenja.

A pritom je brzina najvažnija, jer, po svojoj prirodi, razdoblja šoka su privremena. Bremer, kao i drugi, šokom opijeni vođe i njihovi financijeri trude se slijediti Machiavellijev savjet iz *Vladara*: „Nasilja valja činiti u jedan mah, tako da manje bole, jer se slabije osjećaju."* Logika je sasvim prizemna – ljudi mogu razviti otpornost na postupnu ili razvučenu promjenu. No ako deseci promjena nagrnu sa svih strana odjednom, postoji nada da će ljudi brzo postati iscrpljeni i prezasićeni, te na kraju progutati taj gorak lijek. (Prisjetite se opisa poljske šok-terapije koja se odvijala tijekom „pasjih godina".)

Doktrina šoka bila je kontroverzno štivo kada je objavljeno 2007. godine. Propitivala sam uljepšanu verziju povijesti s kojom su odrastali mnogi od nas – verziju koja nas poučava da su deregulirana tržišta i demokracija napredovali rame uz rame tijekom druge polovice dvadesetoga stoljeća. No pokazalo se da je istina mnogo ružnija. Radikalna inačica kapitalizma koja je u tom razdoblju obilježila naš svijet – koju je nobelovac, ekonomist Joseph Stiglitz, okrstio kao „tržišni fundamentalizam" – često je mogla napredovati samo u okruženju gdje je demokracija bila ukinuta, a ljudske slobode radikalno sputane. U nekim slučajevima bjesomučno nasilje – kao i tortura – poslužilo je da se buntovni narod zadrži na uzdi.

Pokojni ekonomist Milton Friedman svoju je najslavniju knjigu naslovio *Kapitalizam i sloboda*, predstavljajući ljudsko oslobođenje i oslobođenje tržišta kao dvije strane istoga novčića. No prva država koja je Friedmanove ideje provela u djelo, u neublaženom obliku, nije bila demokracija – bio je to Čile, netom nakon državnog udara, koji je bila sponzorirala CIA, kojim je svrgnut demokratski izabrani socijalistički predsjednik Salvador Allende te ustoličen radikalno desničarski diktator, general Augusto Pinochet.

To nije bila slučajnost – ideje su bile previše nepopularne da ih je bilo moguće provesti bez pomoći čvrste i despotske ruke. Richard Nixon je, već legendarno, zarežao nakon što je Allende pobijedio na izborima 1970.: „Ekonomija će proplakati". Nakon što je Allende ubijen tijekom krvava državnog udara,

* Preveo Ivo Frangeš u: Niccolo Machiavelli, *Vladar*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1988., *nap. ur.*

Friedman je savjetovao Pinochetu da se drži po strani kada krene ekonomska transformacija, propisavši mu, kako je to nazvao, „šok-terapiju". Uz savjete slavnog ekonomista i njegovih bivših studenata (u Latinskoj Americi poznatih kao „dečki iz Chicaga"), Čile je zamijenio sustav državnih škola vaučerima i plaćenim školama, uveo plaćeno liječenje i privatizirao vrtiće i groblja (te još štošta što američki republikanci priželjkuju već godinama). Prisjetimo se: bila je to država u kojoj je narod bio otvoreno nesklon upravo takvim planovima – država koja je, prije puča, imala demokratski izabran socijalistički program.

Slični režimi ustoličeni su u još nekim latinoameričkim državama tijekom tog razdoblja. Vodeći intelektualci iz te regije iznjedrili su jasne poveznice između ekonomske šok-terapije koja je osiromašila milijune ljudi i epidemije torture koja je poharala stotine tisuća ljudi u Čileu, Argentini, Urugvaju i Brazilu – one koji su vjerovali u poštenije društvo. Kako se zapitao pokojni urugvajski povjesničar Eduardo Galeano: „Kako je moguće očuvati takvu nejednakost, ako ne elektrošokovima?"

Latinska Amerika primila je osobito veliku dozu tog dvojnog oblika šoka. Većina „slobodnotržišnih" preobražaja nisu bili toliko krvavi. Radikalne političke mijene poput raspada Sovjetskog Saveza ili kraja južnoafričkog aparthejda također su pružile dozu dezorijentacije, dovoljnu za neoliberalne ekonomske transformacije. Najpoznatija „babica" dosad bila je teška ekonomska kriza koja je nebrojeno puta korištena za promicanje radikalnih kampanja privatizacije, deregulacije i rezova u javnom sektoru. Istini za volju, svaki šok može upaliti – uključujući i prirodne katastrofe koje zahtijevaju opsežnu obnovu i time otvaraju vrata prijenosu vlasništva nad zemljom i prirodnim bogatstvima s ranjivih na one moćne.

Potpuna suprotnost poštenju

Većina ljudi užasava se od takve zlouporabe krize, i to sasvim opravdano. Jer doktrina šoka dijametralno je suprotna načinu na koji obični ljudi, prepušteni samima sebi, pokušavaju reagirati kada se suoče s velikim traumama – a to je pružanje pomoći. Sjetite se samo nevjerojatnog iznosa od tri milijarde dolara privatnih donacija nakon potresa na Haitiju 2010., milijuna i milijuna dolara pomoći prikupljenih za žrtve potresa u Nepalu 2015. ili nakon cunamija u Aziji 2004. godine. Te katastrofe, kao i mnoge druge, potaknule su nesvakidašnje izraze velikodušnosti pojedinaca sa svih strana svijeta. Tisuće i tisuće običnih ljudi donirali su novac i pomagali bez naknade.

Kako je to lijepo opisala američka povjesničarka Rebecca Solnit, katastrofe na neki način izvlače ono najbolje u nama. U takvim trenucima viđamo neke od najpotresnijih prizora međusobne pomoći i solidarnosti. Unatoč desetljećima međuetničkog građanskog rata na Šri Lanki, nakon cunamija 2004. muslimani su spašavali svoje susjede hinduiste, a hinduisti svoje susjede budiste. U

poplavljenom New Orleansu, poslije Katrine, ljudi su riskirali svoje živote kako bi spašavali i skrbili za susjede. Nakon što je superoluja Sandy pogodila New York, u gradu je nastala razgranata mreža volontera pod sloganom Okupirajmo Sandy – izrasla iz pokreta Okupirajmo Wall Street – kako bi poslužila tisuće i tisuće obroka, očistila više od tisuću domova i osigurala odjeću, pokrivače i medicinsku skrb za tisuće i tisuće potrebitih.

Doktrina šoka temelji se na zaobilaženju tih iskonski humanih poriva da se pomogne i umjesto toga trudi se iskoristiti ranjivost drugih te tako izvući maksimalnu dobit za onih nekoliko odabranih.

Malo je toga na svijetu zlokobnije od nje.

Umijeće grabeža

Logika doktrine šoka savršeno se poklapa s Trumpovim svjetonazorom. On bezočno promatra život kao borbu za prevlašću nad drugima – i opsesivno prati tko pobjeđuje. U pregovorima, kojima se toliko hvali, pitanja su uvijek ista: Kako izvući najveću korist iz toga? Kako iskoristiti protivnikove slabosti?

U iznimno iskrenom trenutku u emisiji *Fox & Friends*, 2011. godine, opisao je posao koji je sklopio s bivšim libijskim vođom, Muammarom Al-Gaddafijem: „Iznajmio sam mu komad zemlje. Za jednu noć platio mi je više od godišnje vrijednosti najma, ili dvogodišnju vrijednost najma – a onda mu nisam dopustio da se koristi njome. Tako bismo trebali raditi. Ne želim upotrijebiti riječ *zajebati*, ali zajebao sam ga. I to bismo trebali činiti."

Da je Trump tako derao kožu samo omraženim diktatorima, malo bi tko prolio suzu. No Trump se tako ponaša u svim pregovorima. U knjizi *Razmišljaj na veliko i rasturi u poslu i životu*, jednom od njegovih priručnika u kojem poučava kako postati sličan njemu, ovako opisuje svoju filozofiju pregovaranja: „Čujete kako mnogi govore da je savršen sporazum kad su obje strane na dobitku. To je čista glupost. U savršenom sporazumu pobjeđujete vi – ne onaj drugi. Zgazite protivnika i izvucite bolje i više za sebe."

Takav hladnokrvan žar prema iskorištavanju tuđih slabosti oblikovao je Trumpovu karijeru u građevinarstvu, i to je crta koju on dijeli s mnogim pripadnicima svoje administracije. Zabrinjavajuće je što nam on to ne govori samo u vezi s atmosferom kaosa koju njegova ekipa očito smišljeno njeguje, već i to da bi oni na taj način mogli iskoristiti svaku veću buduću krizu, a to je mnogo opasnije.

Dosad se Trumpovo ozračje beskonačne krize uglavnom svodilo na njegovu pretjeranu retoriku – proglašavanje gradova „gnijezdima zločina", „popriništima pokolja", dok, zapravo, stopa nasilnih zločina već desetljećima pada diljem cijele države; ponavljanje izmišljene priče o valu zločina što su ih počinili imigranti; općenito, ustrajanje na postavci da je Obama upropastio zemlju. No Trump

bi ubrzo mogao na korištenje dobiti neke mnogo stvarnije krize, s obzirom na to da je kriza logičan zaključak njegove politike na svim područjima.

Uzevši to u obzir, zaista vrijedi pomno proučiti načine na koje su se Trump i njegova ekipa koristili trenucima kriza u prošlosti kako bi ostvarili svoje ekonomske i političke ciljeve. Razumijevanje te statistike umanjit će silinu prvoga sljedećeg šoka, te u konačnici pomoći da se odupremo tim već otrcanim taktikama.

Karijera kovana šokovima

Sredinom sedamdesetih godina dvadesetoga stoljeća neoliberalna revolucija preuzela je primat u New Yorku. Sve do tada, grad je bio smion, možda i nesavršen, socijaldemokratski eksperiment s najširokogrudnijim javnim službama u Sjedinjenim Državama – od javnih knjižnica do javnog prijevoza i bolnica. No 1975. godine savezni i državni rezovi u kombinaciji s nacionalnom recesijom gurnuli su New York na sam rub stečaja, a kriza je iskorištena za radikalnu preobrazbu grada. Pod krinkom krize pojavio se val okrutnih štednji, povoljnih poslova za bogate i privatizacije – ishod je bio takav da se naposljetku grad, koji mnogi od nas vole, pretvorio u hram špekulanata, luksuzne robe i neprekidnog raslojavanja kakvo poznajemo do danas.

U nedavno objavljenoj knjizi *Fear City*, koja govori o tom slabo poznatom poglavlju američke prošlosti, povjesničarka Kim Phillips-Fein pomno bilježi kako je preobražaj New Yorka tijekom sedamdesetih bio samo uvod u ono što će postati globalni plimni val, onaj što je ostavio svijet oštro podijeljen na onih jedan posto i ostale – i nigdje očitije nego u gradu koji Donald Trump naziva svojim domom. U toj priči Trump igra jednu od glavnih uloga, iako ne previše zahvalnu.

Godine 1975., kada je predsjednik Gerald Ford uskratio pomoć New Yorku, bilo je sve vjerojatnije da će najveći i najslavniji grad Sjedinjenih Država zaista otići u stečaj. Njujorške novine *Daily News* na svojoj su naslovnici objavile: „FORD PORUČUJE GRADU: KREPAJTE!" U to je doba Trumpu bilo tek dvadeset devet godina i još je radio u sjeni bogatoga oca, koji je zgrnuo bogatstvo gradeći izrazito neprivlačne kuće za srednju klasu po rubnim predgrađima New Yorka – i bio je na zlu glasu kao kućevlasnik koji je sustavno diskriminirao Afroamerikance.

Trump je oduvijek sanjao o tome kako će ostaviti trag na Manhattanu, a na dužničku krizu gledao je kao na svoju životnu priliku. Krenulo mu je 1976., kada je slavni hotel Commodore, povijesna zgrada u središtu grada, objavio da je u tolikim gubicima da će se morati zatvoriti. Gradsku upravu obuzela je panika pri pomisli da ta legendarna zgrada zjapi pusta i da na sva zvona trubi o urbanom propadanju te sve manjem priljevu sredstava u gradsku blagajnu.

Trebali su kupca i to vrlo brzo; bili su toliko očajni, a „prosjaci ne biraju", kako je rečeno na jednoj lokalnoj televiziji.

I tu u priču ulazi Trump, kapitalist protokatastrofe. Spetljao se s korporacijom Hyatt i iznio plan o zamjeni klasičnog ciglenog pročelja hotela „novom kožom" od metaliziranog stakla te da ga otvori kao hotel Grand Hyatt (bilo je to tijekom kratkog razdoblja prije nego što je budući američki predsjednik počeo inzistirati na tome da sve građevine moraju nositi njegovo ime). Od grada u krizi dobio je nesvakidašnje uvjete. Phillips-Fein o tome piše:

> „Trumpu je dopušten otkup nekretnine od Željeznica za 9,5 milijuna dolara. Zatim ju je prodao korporaciji Urban Development za jedan dolar... u konačnici će UD iznajmiti Trumpu i korporaciji Hyatt nekretninu na devedeset devet godina i omogućiti ulagačima da tijekom četiri desetljeća plaćaju poreze mnogo niže od nominalne stope – što znači stotine milijuna dolara zarade (godine 2016. Trumpova porezna olakšica stajala je grad New York 360 milijuna dolara nenaplaćenih potraživanja)."

Upravo tako – za ulaganje od 9,5 milijuna dolara Trump je od grada izvukao poreznu olakšicu od 360 milijuna dolara (svota nije konačna, raste i dalje). Novi hotel bio je čisto ruglo – jedan kritičar arhitekture opisao ga je kao „seljobersku viziju gradskog života". Drugim riječima, bio je to zreli Trump, onaj koji će poslije svijetu prodavati viziju Sjedinjenih Država kakvom je zamišljaju ruski oligarsi propuštenu kroz ilegalne kopije sapunica iz osamdesetih, *Dinastije* i *Dallasa*. Phillips-Fein piše:

> „Donald Trump i ulagači koji su iskoristili beznađe grada kako bi izgradili svoje tornjeve nisu previše brinuli za ostatak New Yorka. Činjenica da je stotine milijuna dolara nestalo u subvencijama za izgradnju umjesto za obnovu javnih službi ili promicanje oporavka siromašnih i radničkih četvrti grada nikad se nije popela do razine moralne upitnosti."

U ovoj priči ne zapanjuje samo činjenica da je mladi Trump iskoristio njujoršku ekonomsku katastrofu kako bi povećao vlastito bogatstvo upravo ucjenjivačkim uvjetima nametnutim gradskoj vlasti u krizi. Naime, tu nije bila riječ o nekom tamo poslu: bio je to projekt koji je omogućio Trumpu da iziđe iz očeve sjene i dokaže se kao istinski i samostalni igrač. Trumpova karijera iskovana je u šoku, oblikovale su je jedinstvene prilike za zaradu nastale u trenucima krize. Nakon tog prijelomnog trenutka, njegov stav prema javnoj sferi bio je da ju se mora opljačkati u cilju samobogaćenja.

Otad se taj stav nije nimalo promijenio. Vrijedi zapamtiti da je 11. rujna 2001., nedugo nakon što su srušeni Blizanci, Trump nastupio na radijskoj postaji; tijekom intervjua nije mogao prešutjeti da, nakon što više nema Blizanaca, on posjeduje najvišu zgradu na Manhattanu. Leševi su ležali po ulicama, središte

Manhattana izgledalo je kao ratno područje, a Trump je, uz minimalnu pomoć voditelja, razmišljao samo o promociji vlastitog brenda.

Kad sam upitala Phillips-Fein kakvu je pouku izvukla iz proučavanja Trumpovih poteza tijekom njujorške dužničke krize, njezin odgovor sveo se na strah. Rekla je: „Bio je prisutan veliki strah od stečaja, strah od budućnosti. I upravo takav strah omogućio je sve tadašnje rezove, i osjećaj da je, prvo i najvažnije, gradu potreban spasitelj." Nakon izbora 2016. često razmišlja o tome. „Ono što je naizgled politički nemoguće, strah u trenutku preobraća u naizgled jedinu mogućnost. Mislim da se u ovom trenutku moramo boriti protiv toga i pronaći način na koji se može oduprijeti tom sveprisutnom strahu i kaosu – pronaći solidarnost koja mu se može usprotiviti."

Dobar savjet. Osobito zato što je Trump oko sebe okupio zvjezdanu postavu kriznih oportunista.

Upoznajte vladu kapitalizma katastrofe

Važniji pripadnici Trumpova tima svojevremeno su se našli u nekima od najcrnjih nedavnih primjera doktrine šoka. Ovo je kratak pregled njihovih podviga (koji, sudeći prema broju bivših direktora Goldman Sachsa koje je imenovao Trump, nipošto nije zaključen).

Profitiranje na klimatskim promjenama i ratu

Rex Tillerson, američki državni tajnik, karijeru je najvećim dijelom izgradio iskorištavajući profitabilnost rata i nestabilnosti. ExxonMobil zaradio je više od ijedne velike naftne kompanije porastom cijena nafte koja je uslijedila nakon američke invazije na Irak 2003. godine. Također je izravno iskoristio Iračku rat da prekrši naputke Državnog tajništva i sklopi sporazum o istraživanjima u iračkom Kurdistanu – takav potez, s obzirom na to da je zaobišao središnju iračku vlast, mogao je razbuktati bjesomučan građanski rat, no svakako je pridonio i jačanju unutarnjih sukoba.

Kao izvršni direktor ExxonMobila, Tillerson je i na druge načine izvlačio korist iz katastrofa. Kao što smo vidjeli, kao direktor naftnog diva karijeru je proveo radeći za tvrtku koja je, unatoč vlastitim znanstvenim istraživanjima o stvarnosti klimatske promjene potaknute ljudskim utjecajem, odlučila financirati i širiti netočne informacije i neutemeljene klimatološke podatke. Cijelo je to vrijeme – kako otkriva istraga novina *LA Times* – ExxonMobil (i prije i poslije spajanja dvaju kompanija) vrijedno istraživao kako izvući dodatni profit i zaštititi se upravo od one krize koju je dovodio u sumnju. To su činili istraživanjem bušenja na Arktiku (koji se otapa zahvaljujući klimatskim promjenama), promjenom projekta plinovoda u Sjevernom moru kako bi se prilagodili

porastu razine mora i superolujama; isto to čine i na novoj platformi ispred obale Nove Škotske.

Na javnome skupu 2012. godine Tillerson je priznao da klimatske promjene postoje – no ono što je dodao jednako je važno: „Kao vrsta, ljudi su se oduvijek prilagođavali. Dakle, prilagodit ćemo se i ovome. Promjena vremenskih prilika koja mijenja proizvodnju hrane u svijetu – prilagodit ćemo se i tomu."

Gotovo da je u pravu – ljudi se prilagođavaju kada im zemlja prestane davati hranu. Način prilagodbe jest selidba. Mogu napustiti domove i potražiti mjesta za život gdje će moći prehraniti sebe i obitelji. No, kao što Tillerson dobro zna, više ne živimo u vremenu kada države spremno otvaraju granice onima gladnima i očajnima. Zapravo, sada radi za predsjednika koji je žigosao izbjeglice iz Sirije – države gdje je suša poslužila kao katalizator napetosti koje su dovele do građanskoga rata – kao trojanskog konja terorizma. Za predsjednika koji je uveo zabranu putovanja kojom bi, da je sudovi nisu odbacili, sirijske izbjeglice spriječio da uđu u Sjedinjene Države. Za predsjednika koji je o sirijskoj djeci, tražiteljima azila, rekao: „Mogu ih pogledati u lice i reći im – ne možete doći." Za predsjednika koji nije promijenio mišljenje ni nakon što je naredio raketni napad na Siriju, navodno potresen užasnim prizorima napada kemijskim oružjem na sirijsku djecu i „slatke bebe". (Ali nedovoljno potresen da poželi njima i njihovim roditeljima dobrodošlicu.) Za predsjednika koji je objavio plan koji će praćenje, nadgledanje, zatvaranje i deportaciju imigranata učiniti zaštitnim znakom njegove vlasti.

A iza kulisa, čekajući pravi trenutak, stoje brojni pripadnici Trumpove klike, iznimno umješni u izvlačenju profita iz takvih događaja.

Profitiranje na zatvorima

Između dana izbora i kraja Trumpovih prvih mjesec dana mandata, dionice dviju najvećih zatvorskih kompanija u SAD-u, CoreCivic (ranije Corrections Corporation of America) i GEO Grupe, udvostručile su vrijednost i porasle za 140, odnosno 98 posto.

Zašto ne? Baš kao što je Exxon naučio izvlačiti profit iz klimatskih promjena, te su kompanije dio brzorastuće industrije privatnih zatvora, privatne zaštite i privatnog nadgledanja koja na ratove i migracije – oboje su često povezani s klimatskim šokovima – gleda kao na zanimljive i rastuće tržišne mogućnosti. Američka Uprava za imigraciju i carinu (Immigration and Customs Enforcement agency – ICE) drži u zatvorima gotovo trideset četiri tisuće useljenika za koje se smatra da su u nekom trenutku bili ilegalno u državi – 73 posto njih nalazi se u privatnim zatvorima. Dakle, nimalo ne čudi što su dionice tih kompanija strmoglavo poletjele nakon Trumpova izbora. Ubrzo su dobile još razloga za slavlje – Trumpov ministar pravosuđa, Jeff Sessions, odmah je dokinuo odluku Obamine administracije o preseljenju zatvorenika iz privatnih zatvora.

Profitiranje na ratu i sustavima nadgledanja

Trump je za ministra obrane imenovao Patricka Shanahana, jednog od Boeingovih direktora, koji je u jednom trenutku bio odgovoran za prodaju skupe opreme američkoj vojsci – među ostalima i helikoptera Apache i Chinook. Također je nadgledao i Boeingov program razvoja balističkih raketa – bio je to dio operacije koja bi mogla donijeti neopisivu zaradu, ako međunarodne napetosti nastave rasti tijekom Trumpova mandata.

Sve je to dio mnogo šire pojave. Kako Lee Fang piše za *Intercept* 2017. godine: „Imenovanjem lobista i proizvođača oružja na ključne pozicije u vlasti dok traži povećanje vojnog proračuna i jačanje programa domovinske sigurnosti, predsjednik Donald Trump čak je i prelijevanje kadra iz poslovnoga svijeta u svijet politike uspio povezati s oružjem... Najmanje 15 dosad imenovanih dužnosnika financijski je povezano s proizvođačima vojne opreme."

To nije ništa novo. Umirovljeni vojni vrh gotovo se bez iznimke zapošljava ili potpisuje ugovore s tvrtkama za proizvodnju oružja. Novost je broj generala s unosnim vezama s vojnom industrijom koje je Trump imenovao članovima kabineta, s ovlastima da raspolažu sredstvima – među njima i onima koja su potekla iz njegova nauma da poveća proračun za vojsku, odnosno Pentagon, i Ministarstvo domovinske sigurnosti za 80 milijardi dolara u samo godini dana.

Ministarstvo domovinske sigurnosti i industrija sustava nadgledanja znatno su se proširili. Taj sektor rastao je eksponencijalno nakon 11. rujna, kada je Busheva administracija objavila da kreće u beskonačan „rat protiv terora" i da će prepustiti kooperantima što više poslova. Nove tvrtke smještene u zgradama sa zatamnjenim staklima nicale su poput otrovnih gljiva oko gradova u Virginiji i Washingtona, dok su se one postojeće, poput recimo tvrtke Booz Allen Hamilton, proširile na sasvim nova područja. Pišući za *Slate* 2005. godine, Daniel Gross opisuje raspoloženje onoga što su mnogi nazivali „sigurnosnim mjehurom": „Moguće je da je Domovinska sigurnost dosegla razinu koju je ulaganje u internet dostiglo 1997. godine. Tada je bilo potrebno samo dodati 'e-' ispred imena tvrtke i portfelj bi se vinuo u nebesa. Danas je to isto moguće postići s dodatkom 'zaštita'."

A to znači da mnogi Trumpovi odabranici dolaze iz tvrtki specijaliziranih za funkcije koje je donedavno bilo nezamislivo predati u ruke kooperantima. Primjerice, njegov ravnatelj Nacionalnog savjeta za sigurnost, umirovljeni je general-pukovnik Keith Kellogg. Među mnogim poslovima koji su doveli Kellogga u dodir sa zaštitarskim tvrtkama, bio je onaj s korporacijom Cubic Defense. Kako navodi tvrtka, on je vodio „našu borbenu obuku, kao i globalno širenje baze klijenata". Ako pomislite da je „borbena obuka" nešto što su vojske provodile same, onda ste u pravu.

Važno je primijetiti koliko je Trumpovih ugovornih odabranika pristiglo iz tvrtki koje nisu postojale prije 11. rujna: L1 Identity Solutions (tvrtka

specijalizirana za biometriku), Chertoff Group (osnovao ju je Bushev ravnatelj Domovinske sigurnosti Michael Chertoff), Palantir Technologies (tvrtka specijalizirana za nadgledanje i obradu podataka koju je osnovao milijarder iz PayPala i Trumpov pristaša Peter Thiel) i još mnoge druge. Zaštitarske tvrtke u velikoj se mjeri, kada je riječ o novačenju osoblja, oslanjaju na vojne i obavještajne vladine službe. Pod Trumpom se velik broj lobista i dužnosnika iz tih tvrtki vraća u vladu, gdje će vjerojatno tragati za novim prilikama zarade na lovu na ljude koje predsjednik Trump od milja naziva „bad hombres".

Tako je stvoren otrovni koktel. Skupina koja izravno profitira na ratu postavljena je u samo srce vlasti. Tko će zastupati mir? Sama pomisao da bi rat mogao završiti jednom zauvijek zvuči kao mutno sjećanje na ono što se za Busheva mandata obično prezirno nazivalo „razmišljanjem prije 11. rujna".

Profitiranje na gospodarskoj krizi

Veze između američke vlasti i biznisa datiraju još iz 1776. (nekoliko Utemeljitelja potekli su iz bogatih plantažerskih obitelji). Kružna vrata što omogućuju ulazak iz poslovnoga svijeta u svijet politike i obratno vrte se još otada, bez obzira na to tko sjedi u Ovalnom uredu – demokrat ili republikanac. Trump se u tom smislu razlikuje samo po razmjeru svoje besramnosti.

Dok ovo pišem, Donald Trump imenovao je pet sadašnjih ili bivših direktora Goldman Sachsa na vodeće položaje u svojoj administraciji – među njima su Steve Mnuchin kao ministar financija, James Donovan (bivši generalni direktor Goldman Sachsa) kao zamjenik ministra financija, Gary Cohn (bivši Goldmanov direktor proizvodnje) kao ravnatelj Nacionalnog ekonomskog savjeta Bijele kuće, te Dina Powell (bivša Goldmanova šefica za izravne investicije) kao viša savjetnica za Gospodarsku inicijativu Bijele kuće. Čak je i Steve Bannon neko vrijeme radio u Goldmanu. U ovo ne ubrajam Trumpovu odluku da vodstvo Komisije za vrijednosne papire i burzu povjeri Jayju Claytonu, koji je kao odvjetnik radio za Goldman Sachs na parnicama vrijednima više milijardi dolara, a čija je supruga bogata menadžerica u tvrtki.

Imenovanje svih tih Goldmanovih direktora doslovno je bezočno, uzimajući u obzir Trumpovo pljuvanje po bankama prilikom obračuna s konkurencijom. U uobičajeno otrovnom napadu na konkurenta Teda Cruza, izjavio je da ga „ekipa iz Goldmana potpuno, ali potpuno drži u šaci. Jednako kao što u šaci drže i Hillary Clinton".

Uvelike zabrinjava što sve to otkriva o spremnosti Trumpove administracije da iskoristi ekonomske šokove do kojih bi moglo doći tijekom njezina mandata. Od svih vodećih investicijskih banaka s Wall Streeta koje su se našle u središtu krize izazvane precjenjivanjem hipoteka 2008. godine, Goldman Sachs bio je među najpohlepnijima. Ne samo da je Goldman dao sve od sebe kako bi napuhao hipotekarni mjehur svojim složenim financijskim instrumentima,

nego se usred krize navodno čak i kladio protiv hipotekarnog tržišta, zgrnuvši milijarde dolara. Godine 2016. Ministarstvo pravosuđa naredilo je banci da zbog tih i drugih nepravilnosti mora platiti pet milijardi dolara na ime nagodbe – najveću odštetu koju je Goldman Sachs ikad platio. Godine 2010. banka je pristala isplatiti kaznu od 550 milijuna dolara – najveću kaznu koju je neka tvrtka s Wall Streeta platila u 76-godišnjoj povijesti postojanja Komisije za vrijednosne papire i burzu – zbog sudjelovanja u financijskoj krizi.

Demokratski senator Carl Levin, koji je 2010. godine vodio senatski pododbor za istragu Goldman Sachsa nakon financijske krize, ukratko je opisao njihova nedjela:

> „Dokazi otkrivaju da je Goldman Sachs višekratno stavio svoje interese i zaradu ispred interesa klijenata i naše zajednice... Goldman Sachs nije samo zgrnuo novac. Profitirao je iskorištavajući razumne pretpostavke klijenata da neće prodavati proizvode unaprijed osuđene na propast i da ne postoji sukob ekonomskih interesa između tvrtke i klijenata kojima su prisegnuli služiti. Goldmanova djela pokazuju da svoje klijente nisu smatrali vrijednim mušterijama nego predmetima za zgrtanje profita. To je važno jer, umjesto da je Goldmanu išlo dobro dok ide dobro njegovim klijentima, banka je procvala nakon što su klijenti izgubili novac."

Čak i među bivšim zaposlenicima Goldman Sachsa, Steven Mnuchin isticao se spremnošću da unovči jad i bijedu. Poslije sloma Wall Streeta 2008. godine, usred ovršne krize, Mnuchin je otkupio jednu kalifornijsku banku. Preimenovana kompanija, OneWest, donijela je Mnuchinu nadimak „Kralj ovrha", priskrbivši mu 1,2 milijarde dolara (državnog novca) kojim je trebao pokriti gubitke ovršenih nekretnina i iseliti desetke tisuća ljudi između 2009. i 2014. godine. Žrtva jednog pokušaja ovrhe bila je devedesetogodišnjakinja koja je dugovala 27 centi.

Takvo grabežljivo ponašanje izazvalo je buru tijekom Mnuchinova saslušanja za položaj ministra financija (iako nedovoljnu da bi republikanci glasali protiv). Demokratski senator iz Oregona Ron Wyden izjavio je tijekom saslušanja kako je, „dok je gospodin Mnuchin bio direktor, banka dokazala da može nezaštićene izbaciti na ulicu brže od ikoga", optuživši OneWest da „štanca ovrhe jednako brzo kao što kineske tvornice štancaju Trumpova odijela i kravate".

Profitiranje na prirodnim katastrofama

A tu je i potpredsjednik Mike Pence, kojega mnogi smatraju odraslom osobom u Trumpovom vrtiću. No, upravo je Pence, bivši guverner Indiane, obdaren najmračnijom prošlošću kada je riječ o krvožednom iskorištavanju ljudske patnje.

Kada su ga najavili kao Trumpova suborca, pomislila sam: „Znam to ime. Već sam ga negdje vidjela." Onda sam se sjetila. Našao se u središtu jednog od najgorih slučajeva koje sam pratila – kapitalizma katastrofe za sve koji je uslijedio poslije uragana Katrina i potapanja New Orleansa. Njegova djela kao profitera na ljudskoj patnji toliko su gnusna da ih vrijedi malo dublje istražiti, jer nam otkrivaju štošta o onome što možemo očekivati od ove administracije u vremenima težih kriza.

Projekt „Katrina"

Prije nego što malo zaronimo u Penceovu ulogu, vrijedi zapamtiti kako uragan Katrina, iako ga se obično opisuje kao prirodnu katastrofu, nije nimalo prirodno utjecao na grad New Orleans. Kada je u kolovozu 2005. pogodio obalu Mississippija službeno mu je snižena jakost sa 5. kategorije na 3. (i dalje vrlo razornu). Kada je uragan stigao do New Orleansa, izgubio je najveći dio snage, te je ponovno degradiran – u „tropsku oluju".

Ovo je važno, jer tropska se oluja nikad ne bi smjela probiti kroz nasipe i obranu New Orleansa. No Katrina se probila jer obrambeni nasipi nisu izdržali. Zašto? Danas znamo da je, unatoč mnogobrojnim upozorenjima, Inženjerijski korpus dopustio da nasipi propadnu. A taj propust posljedica je dvaju glavnih čimbenika.

Jedan od njih specifičan je nemar za živote siromašnoga crnačkog stanovništva čije je domove neodržavanje nasipa učinilo najranjivijima. Bio je to dio šireg zanemarivanja javne infrastrukture diljem Sjedinjenih Država, što je izravna posljedica višedesetljetne neoliberalne politike. Ako se neprekidno vodi rat protiv same ideje javne sfere i općeg dobra, naravno da će temelji društva u javnom vlasništvu – ceste, mostovi, nasipi, vodotokovi – propasti do te mjere da ih dijeli samo korak do katastrofe. Kada se masovno smanjuju porezi, tako da ostaje novca samo za vojsku i policiju, događa se upravo to.

Fizička infrastruktura nije iznevjerila samo grad, osobito najsiromašnije stanovnike koji su, kao i u mnogim američkim gradovima, pretežno Afroamerikanci. Podbacio je i ljudski sustav zaštite od katastrofe, što je druga velika pukotina. Riječ je o agenciji savezne vlade zaduženoj za upravljanje u kriznim situacijama, poznatoj kao FEMA (The Federal Emergency Management Agency), koja zajedno s državnim i gradskim vlastima ima presudnu ulogu u planiranju evakuacije i reakcije na krizu. Vlast je podbacila na svim razinama.

FEMA-i je trebalo pet dana da stanovnicima New Orleansa, koji su zaklon potražili na stadionu Superdome, dopremi vodu i hranu. Najstrašnije onodobne slike one su s bespomoćnim ljudima na krovovima – kuća i bolnica – s natpisima „UPOMOĆ", kako gledaju helikoptere koji prolijeću pokraj njih. Ljudi su jedni drugima pomagali najbolje što su mogli. Spašavali su se međusobno kanuima i čamcima. Dijelili su jedni drugima hranu. Pokazali su tu neopisivo

lijepu ljudsku sposobnost solidarnosti koju trenuci krize često osnažuju. No na službenoj razini, čista suprotnost. Nikad neću zaboraviti riječi Curtisa Muhammada, iskusnog borca za ljudska prava iz New Orleansa, koji je izjavio kako pouka svega glasi „da nemamo čuvare".

Takvo napuštanje bilo je istinski nepravedno, a podjele su se protezale rasnim i klasnim granicama. Mnogi su mogli sami napustiti grad – sjeli su u aute, odvezli se do hotela na sigurnom, nazvali agente osiguravajućeg društva. Neki su ostali uvjereni da će obrana izdržati. No mnogi drugi ostali su zato što nisu imali izbora – nisu imali automobil, bili su preslabi da voze, ili jednostavno nisu znali što bi trebali učiniti. To su ljudi kojima je bio potreban učinkovit sustav evakuacije i pomoći – nisu imali sreće. Sve je to podsjećalo na reprizu Bagdada – neki su se mogli skloniti u svoju privatnu Zelenu zonu, dok su mnogi ostali zatečeni u Crvenoj zoni – a najgore se tek spremalo.

Napušteni u gradu bez hrane i vode, potrebiti su učinili ono što bi u takvim prilikama učinio svatko – opskrbili su se u lokalnim prodavaonicama. Fox News i ostali mediji iskoristili su odmah priliku da crnačko stanovništvo New Orleansa opišu kao opasne „pljačkaše" koji će ubrzo napasti nepoplavljene i bjelačke dijelove grada, kao i obližnja predgrađa i naselja. Na pročeljima su se počeli pojavljivati grafiti: „Pucamo po lopovima." Postavljene su i kontrolne točke kako bi se ljude zadržalo u poplavljenim dijelovima grada. Na Danzigerovu mostu policajci su ustrijelili Crnce (bez opomene – petorica policajaca izjasnili su se krivima, a grad je morao platiti 13,3 milijuna dolara odštete u toj i još dvije slične parnice poslije Katrine). U međuvremenu su bande naoružanih bijelih čuvara šetale ulicama tražeći – kako je jedan stanovnik izjavio istraživačkom novinaru A. C. Thompsonu – „priliku za lov na Crnce". U Crvenoj zoni, očito, sve je moguće.

Bila sam u New Orleansu i osobno se uvjerila koliko su policija i vojska bili na iglama – a da i ne spominjem privatne zaštitare iz Blackwatera koji su upravo bili pristigli iz Iraka. Sve je jako podsjećalo na ratno područje, sa siromasima i Crncima na nišanu – bili su to ljudi čiji je jedini zločin bio taj da su pokušali preživjeti. Kad su pripadnici Nacionalne garde počeli provoditi opću evakuaciju grada, bili su nezamislivo okrutni i divlji. Vojnici su automatskim puškama tjerali stanovnike u autobuse, uskraćujući im svaku informaciju o tome kamo ih vode, a djecu su često odvajali od roditelja.

Ono što sam vidjela tijekom poplave šokiralo me. No ono što sam vidjela poslije potpuno me dotuklo. Grad je posrtao, stanovnici su se raspršili diljem zemlje i nisu mogli štititi vlastite interese – tako je izronio plan da se korporacijska lista želja provede u djelo što je prije moguće. Milton Friedman, tada devedesettrogodišnjak, napisao je za *Wall Street Journal*: „Većina škola u New Orleansu leži u ruševinama, kao i domovi djece koja su ih pohađala. Djeca su se raspršila diljem zemlje, to je tragedija. Ali i prilika za korjenitu reformu obrazovnog sustava".

U sličnome tonu, Richard Baker, tadašnji republikanski kongresmen iz Louisiane, izjavljuje: „Napokon smo počistili socijalne stanove u New Orleansu. Nismo to mogli sami, pa nam je pomogao Bog." Kada je davao tu izjavu, bila sam u skloništu nedaleko od Baton Rougea. Ljudi s kojima sam razgovarala bili su potpuno zatečeni. Zamislite da ste primorani napustiti dom, spavati na poljskom krevetu u nekakvom hangaru i onda shvatite da ljudi koji vas navodno trebaju zastupati, tvrde kako je riječ o nekom božanskom djelu – Bogu se očito mile stambena naselja u izgradnji.

Baker je dobio svoje „čišćenje" socijalnih stanova. U mjesecima poslije oluje, bez prisutnosti stanovnika New Orleansa – bez njihovih neugodnih mišljenja, bogate tradicije i dubokih korijena – srušene su tisuće socijalnih stanova, mnogi među njima pretrpjeli su prije toga tek minimalne štete jer su se nalazili na uzvisinama. Zamijenili su ih apartmani i gradske kuće, po cijenama daleko izvan dohvata onih koji su ranije živjeli ondje.

I tu u priču ulazi Mike Pence. U trenutku kada je uragan pogodio New Orleans, Pence je bio ravnatelj moćnog i iznimno ideološki obojenog Odbora za republikanske studije (RSC), kvoruma konzervativnih zakonodavaca. Trinaestoga rujna 2005. – samo četrnaest dana nakon što su brane popustile i dok su dijelovi New Orleansa još uvijek bili pod vodom – RSC je sazvao sudbonosni sastanak u prostorijama washingtonske Zaklade Heritage. Pod Penceovim vodstvom, skupina je sastavila listu „slobodnotržišnih ideja kao reakciju na uragan Katrina i visoke cijene goriva" – trideset dvije, navodno spasonosne, točke; ukratko, sve odreda prepisano iz udžbenika kapitalizma katastrofe.

U njima je očita odlučnost u borbi protiv zakona o radu kao i javne sfere – što je gorka ironija, s obzirom na to da je upravo propast javne infrastrukture glavni krivac za preobrazbu Katrine u humanitarnu katastrofu. Pozornost zaslužuje i odlučnost za iskorištavanje svake prilike kojom se učvršćuje položaj industrije nafte i plina. Popis uključuje preporuke za „automatsko ukidanje Davis-Baconova zakona o plaći u pogođenim područjima" (riječ je o zakonu koji obvezuje građevinske poduzetnike na isplatu zajamčenog dohotka), „pretvaranje cijelog pogođenog područja u zonu oslobođenu poreza" i „dokidanje ili privremeno odustajanje od strogih ekoloških propisa... koji koče obnovu".

Predsjednik Bush prihvatio je mnoge preporuke već isti tjedan, iako je, pod pritiskom javnosti, naposljetku bio primoran ponovno uvesti standarde rada. Jedna preporuka pozivala je na dijeljenje vaučera za privatne i subvencionirane škole (profitne institucije subvencionirane prikupljenim porezom), što je savršeno u skladu s Trumpovim izborom ministrice obrazovanja, Betsy DeVos. Za samo godinu dana New Orleans pretvorio se u potpuno privatiziran školski sustav.

A to nije sve. Iako su klimatolozi izravno povezivali porast snage uragana s porastom temperatura oceana, to Pencea i njegov odbor nije spriječilo da

u Kongresu zatraže ukidanje ekoloških propisa za obalu Meksičkog zaljeva, izvuku dopuštenje za izgradnju novih rafinerija u Sjedinjenim Državama te dobiju zeleno svjetlo za „bušotine u Arktičkom nacionalnom parku". Potpuno ludilo. Upravo te mjere jamstvo su porasta razine stakleničkih plinova, taj glavni ljudski prinos klimatskim promjenama, što dovodi do još snažnijih oluja. Bez obzira na to, Pence ih je zagovarao, a Bush kasnije prihvatio – sve pod krinkom reakcije na razornu moć uragana.

Vrijedi zastati kako bi se izvukle implikacije. Uragan Katrina pretvorio se u New Orleansu u katastrofu zbog spoja neobično lošeg vremena, koje je moguće povezano s klimatskim promjenama, te slabe i zapuštene javne infrastrukture. Takozvana rješenja skupine koju je Pence tada vodio bila su upravo ona koja će pogoršati klimatske promjene i još više oslabjeti javnu infrastrukturu. On i njegovi „slobodnotržišni" drugari, čini se, rade upravo ono što jamči još brojnije Katrine u budućnosti.

A sada je Mike Pence u mogućnosti proširiti svoju viziju na cijele Sjedinjene Države.

Besplatna kleptokracija za sve

Nije samo naftna industrija izvukla profit od Katrine. Odmah poslije oluje cijela bagdadska banda kooperanata – Bechtel, Fluor, Halliburton, Blackwater, CH2M Hill i Parsons, čuveni po traljavo obavljenu poslu u Iraku – obrušila se na New Orleans. Imali su zajedničku viziju – dokazati da za privatne usluge koje su pružali u Iraku i Afganistanu postoji zainteresirano domaće tržište – ostvarivši pritom 3,4 milijarde dolara zarade, bez ikakva javnog natječaja.

Kontroverzi je bezbroj; previše ih je da bih se ovdje bavila njima. Stvarno iskustvo kao da nije imalo nikakve veze s dodjelom ugovora. Kao, primjerice, u slučaju tvrtke kojoj je FEMA platila 5,2 milijuna dolara za izgradnju baznog logora za radnike u predgrađu St. Bernard Parish. Izgradnja je kasnila i nikad nije dovršena. Istraga je pokazala da je kooperant, Lighthouse Disaster Relief, zapravo vjerska skupina. „Najbliže ovom poslu bila mi je organizacija crkvenog tabora za mladež", priznao je direktor Lighthousea, pastor Gary Heldreth.

Nakon što su se svi kooperanti dočepali svoga dijela, onima koji su radili nije ostalo gotovo ništa. Mike Davis otkrio je kako je FEMA plaćala tvrtki Shaw 175 dolara po četvornoj stopi za postavljanje modre plastične cerade na krovovima – unatoč tome što je cerade pribavila država. Nakon što su svi kooperanti pokupili svoj dio, radnici koji su pričvršćivali cerade zarađivali su dva dolara po četvornoj stopi. „Drugim riječima, svaka razina u kooperantskom prehrambenom lancu groteskno se prežderava, osim one na samome dnu", pisao je Davis. „One na kojoj se stvarno radi." Ti navodni kooperanti bili su – kao i Trump Organization – šuplje tvrtke koje su isisavale profit i potom udarale svoje ime na jeftine ili nepostojeće usluge.

Kako bi nadoknadili desetke milijardi dolara što su se slijevale privatnim tvrtkama putem ugovora i poreznih olakšica, republikanski Kongres najavio je u studenome 2005. da se savezni proračun mora srezati za 40 milijardi dolara. Među rezovima su se našli – studentski krediti, zdravstveno osiguranje i kuponi za hranu. Dakle, oni najsiromašniji stanovnici Sjedinjenih Država dvaput su subvencionirali kooperantski zlatni rudnik – prvi put nakon što se pomoć stradalima pretvorila u neobuzdanu korporacijsku podjelu, i drugi put, kada je onih nekoliko programa što izravno pomažu nezaposlenima i siromašnima diljem zemlje ukinuto kako bi se platili ti prenapuhani računi.

New Orleans je čisti priručnik kapitalizma katastrofe – projektanti su trenutačni potpredsjednik i Zaklada Heritage, krajnje desničarski trust mozgova kojemu je Trump skrenuo velik dio proračuna svoje administracije. Naposljetku, reakcija na uragan Katrina pokrenula je pad popularnosti Georgea W. Busha, pad koji ga je u konačnici stajao predsjedničkog mandata 2008. godine. Devet godina poslije, kada su republikanci ponovno ostvarili nadzor nad Kongresom i Bijelom kućom, nije teško zamisliti primjenu tog pokusa privatiziranog nadzora katastrofe na nacionalnoj razini.

Nazočnost teško naoružane policije i privatnih vojski u New Orleansu iznenadila je mnoge. Otad se ta pojava širi eksponencijalno jer su lokalne policijske snage do zuba opremljene vojnom opremom – uključujući tenkove i dronove – dok privatne zaštitarske tvrtke često pružaju usluge vojne obuke i podrške. S obzirom na brojnost privatnih vojnih i zaštitarskih kooperanata na ključnim položajima u Trumpovoj administraciji, možemo očekivati da će, sa svakim novim šokom, one sve više bujati.

Iskustvo s uraganom Katrina služi i kao posljednja opomena onima koji vjeruju Trumpovu obećanju da će bilijune dolara potrošiti na infrastrukturu. Time će pokrpati neke ceste i mostove, otvoriti radna mjesta (iako – kao što ćemo vidjeti u 10. poglavlju – nije riječ o ulaganjima u ekološku infrastrukturu, što zahtijeva napuštanje fosilnih goriva). Najvažnije, Trump je nagovijestio da planovi nemaju veze s javnim sektorom, nego s privatno-javnim partnerstvom – već legendarno ozloglašenim zbog korupcije, što će za posljedicu imati mnogo manje plaće nego što zaslužuju projekti javnih radova. S obzirom na Trumpovu poslovnu prošlost, kao i Penceovu ulogu u administraciji, posve je opravdano strahovati da će se to neobuzdano infrastrukturno trošenje pretvoriti u kleptokraciju iz vremena uragana Katrina – u vladu lopova praćenu bratijom iz Mar-a-Lagoa koja se slobodno koristi golemim svotama novca prikupljena porezom.

New Orleans otkriva mučnu sliku onoga što možemo očekivati u trenutku novog šoka. Nažalost, slika nipošto nije cjelovita – još mnogo toga ova administracija može pokušati progurati pod krinkom krize. Da bismo postali otporni na šokove, moramo se za njih pripremiti.

9. POGLAVLJE

Popis štetnih zadaća

Što očekivati kada očekujete krizu

U New Orleansu su, poslije uragana Katrina, neki od glavnih igrača iz sadašnjeg Trumpova okruženja pokazali do kuda su spremni ići kako bi desetkovali javnu sferu i promicali interese građevinara, privatnih poduzetnika i naftnih tvrtki. Danas su u mogućnosti uzdići Katrinu na nacionalnu razinu.

Takvu konstelaciju kapitalista katastrofe sve više zabrinjava što Trump, iako je uspio nanijeti velike štete tijekom prvih mjeseci mandata, stalno nailazi na odbijanje sudova i Kongresa. A još mnogi, radikalniji planovi ove administracije tek trebaju biti iskušani. Primjerice, Trumpova ministrica obrazovanja, Betsy DeVos, svoj je život posvetila promicanju privatizacije obrazovnog sustava – poput onoga u New Orleansu poslije Katrine. Mnogi pojedinci koji okružuju Trumpa strasno zagovaraju ukidanje socijalne zaštite. Nekolicina ih osjeća iskrenu odbojnost prema slobodi tiska, sindikatima i političkim prosvjedima. Sam Trump govorio je u javnosti o tome kako bi se „federalci" trebali obračunati sa zločinom u gradovima poput Chicaga, a tijekom kampanje se zarekao da će spriječiti da ijedan musliman uđe u SAD, a ne samo oni iz država s njegovih popisa. Njegov ministar pravosuđa, Jeff Sessions, oštro je napadao „dekrete o suglasnosti" policijskih uprava – važnu mjeru koja Ministarstvu pravosuđa i saveznim sudovima dopušta nadgledanje lokalnih i državnih policijskih snaga ako se otkrije zlostavljanje, poput, primjerice, učestalih ubojstava crnačkog stanovništva. Sessions tvrdi da takav mehanizam može „oslabjeti moral policijskih službenika" te tako umanjiti njihovu sposobnost da se bore protiv zločina (tu tvrdnju ne podupiru nikakvi podaci).

Najbogatiji financijeri Trumpove kampanje i, šire gledano, krajnje desnice – multimilijarderi braća Koch i obitelj Mercer – namjerili su se ukloniti preostala ograničenja financiranja politike i obračunati se sa zakonima koji zahtijevaju transparentno trošenje tih privatnih sredstava. Pod krinkom borbe protiv izmišljene krize „izborne prevare" podupiru skupine koje zagovaraju mjere kojima bi se još više trebalo otežati glasovanje siromašnima i manjinama – primjerice, propis da je za glasovanje potrebna isprava s fotografijom (neke od tih inicijativa već su bile iskušane u najmanje trideset dvije države do trenutka Trumpova izbora). Ako se potpuno ostvare ti dvojaki ciljevi, napredne izazivače njihovi će republikanski rivali uvelike novčano nadmašiti i toliko im otežati dovođenje pristaša na birališta da će korporacijski puč otjelovljen u Trumpu postati trajno stanje.

Shvaćanje punog opsega takve antidemokratske vizije u sadašnjim okolnostima nije moguće. Dok nema krize, sudovi će i dalje stajati Trumpu na putu, kao i nekoliko vlada saveznih država koje drže demokrati. A kad je riječ o nekim Trumpovim sadističkim snovima – poput ponovnog uvođenja torture – mogao bi mu se usprotiviti čak i Kongres.

No cjelovit plan je gotov i čeka. I zato pisac i novinar Peter Maass, pišući za *Intercept*, opisuje Trumpovu Bijelu kuću kao „pištolj koji samo što ne opali" – točnije rečeno, na prvi znak krize. Kao što je Milton Friedman davno zapisao: „Samo kriza – stvarna ili izmišljena – stvara istinsku promjenu. Kada dođe do takve krize, potezi koji se vuku ovise o dostupnim idejama. I to je, vjerujem, naša temeljna zadaća – razviti alternative postojećim programima, držati ih živima i dostupnima sve dok ono politički nemoguće postane politički neizbježno." Katastrofičari skladište konzerviranu hranu i vodu pripremajući se za velike katastrofe – a Trumpova ekipa skladišti nezamislivo antidemokratske ideje.

Dakle, moramo se usredotočiti na sljedeća pitanja: Kakva katastrofa, ili niz katastrofa, može poslužiti kao detonator? I koje će zadaće s tog štetnog popisa najvjerojatnije izroniti i hvatati svoju prvu priliku?

Krajnje je vrijeme da se pripremimo za katastrofu.

Vremena kriza, vremena izuzetaka

Tijekom kampanje neki su smatrali kako su otvoreno rasistički elementi Trumpova programa samo prazne priče smišljene da razjare bazu – ništa od onoga što bi on zaista mogao učiniti. Tijekom Trumpova prvog tjedna mandata, kada je zabranio ulazak u SAD državljanima sedam pretežito muslimanskih država, taj je umirujući privid nestao u trenu. Reakcija je bila trenutačna. U velikim gradovima diljem Sjedinjenih Država tisuće i tisuće ljudi izišli su iz domova i preplavili zračne luke, tražeći ukidanje zabrane i oslobađanje pritvorenih putnika. Njujorški taksisti nisu naplaćivali vožnje do aerodroma JFK, lokalni političari i pravnici pristizali su masovno pomagati pritvorenicima,

a naposljetku se umiješao i Savezni sud te ukinuo zabranu. Kada je Trump malo preinačio svoju uredbu i ponovno je objavio, na putu mu se našao još jedan sudac.

Taj događaj otkriva snagu otpora i hrabrosti pravosuđa, što je bio razlog za slavlje. No ne smijemo zaboraviti da bi mogući teroristički napad u Sjedinjenim Državama omogućio administraciji izliku da zaobiđe najveći dio tog uzvratnog udarca. Vrlo je vjerojatno da bi to učinili vrlo brzo, proglasivši prosvjede i štrajkove koji blokiraju ceste i zračne luke prijetnjom „nacionalnoj sigurnosti", služeći se tom istom krinkom i za napad na organizatore – nadzorom, uhićenjima i zatočenjima. Mnogi od nas jako dobro pamte atmosferu koja nas je obavila poslije 11. rujna – „tko nije s nama, taj je uz teroriste" – no ne moramo se vraćati toliko daleko u prošlost da istražimo na koji način funkcionira takva dinamika.

Odmah nakon terorističkih napada u londonskom Westminsteru u ožujku 2017., kada se vozač zabio u masu prolaznika, namjerno usmrtivši četvero ljudi i ranivši još nekoliko desetaka, konzervativna vlada nije tratila vrijeme da objavi kako je svako očekivanje privatnosti u digitalnim komunikacijama prijetnja nacionalnoj sigurnosti. Ministrica unutarnjih poslova Amber Rudd izjavila je na BBC-ju da je potpuna enkripcija poruka kakvu pružaju aplikacije poput WhatsApp-a „potpuno neprihvatljiva", dodavši da se sastaju s velikim tehnološkim tvrtkama „kako bi ih zamolili za suradnju" u pronalaženju „stražnjih ulaza" u te platforme.

U Francuskoj je, 2015. godine, nakon koordiniranih napada u Parizu u kojima je poginulo 130 ljudi, vlada Françoisa Hollandea proglasila „krizno stanje" i zabranila političke prosvjede. Bila sam u Francuskoj tjedan dana nakon tih strahotnih događaja, iznenadivši se da su, iako su teroristi napali koncertnu dvoranu, nogometni stadion, restorane i druge simbole pariške svakodnevice, zabranjeni samo prosvjedi na otvorenom. Veliki koncerti, božićni sajmovi i sportski susreti – sve moguće mete novih napada – održavali su se kao i obično.

U mjesecima koji su slijedili krizno stanje samo se produljivalo – sve dok nije potrajalo više od godinu dana. Vjerojatno će ostati na snazi najmanje do srpnja 2017. – što je nova normalnost.* I to se dogodilo za mandata vlade lijevog centra u državi s bogatom tradicijom štrajkova i prosvjeda. Trebali bismo biti jako naivni da pomislimo kako Donald Trump i Mike Pence ne bi istoga trenutka iskoristili bilo kakav napad na SAD te, kročeći istim tim putom, otišli mnogo dalje. Moramo biti pripremni na sigurnosne šokove koje će se zlorabiti kao izlike za uhićenje i zatvaranje velikog broja ljudi iz zajednica koje su već na meti ove administracije – latinoameričkih imigranata, muslimana, vođa crnačkih pokreta, boraca protiv klimatskih promjena. Sve je to moguće. I u ime slobodnih ruku snaga reda i zakona, Jeff Sessions će dobiti izliku da dokine savezni nadzor državne i lokalne policije.

* Početkom srpnja 2017. donesena je odluka o produženju izvanrednih mjera do 1. studenoga 2017., kada je krizno stanje konačno ukinuto. *nap. ur.*

Nažalost, ne postoji jamstvo da će suci u razdoblju poslije napada biti jednako hrabri usprotiviti se Trumpu kao što su učinili neposredno nakon inauguracije. Bez obzira na to koliko se prikazivali kao potpuno neutralni arbitri, sudovi nisu imuni na masovnu histeriju. I nema sumnje da će predsjednik iskoristiti svaki čin domaćeg terorizma kako bi okrivio sudove. To je izrekao savršeno jasno tvitom objavljenim netom nakon rušenja njegove prve zabrane putovanja: „Jednostavno ne mogu vjerovati da bi neki sudac mogao dovesti našu domovinu u takvu pogibelj. Ako se nešto dogodi, krivite njega i pravosudni sustav."

Povratak Princa tame

Trump nije tajio svoje zanimanje za torturu. „Tortura funkcionira", govorio je tijekom kampanje, „i samo budala može tvrditi suprotno." Također je obećao napuniti Guantanamo novim „lošim dečkima" – „vjerujte mi, bit će pun do vrha".

Pravno gledano, to neće biti lako. Još otkako je administracija Georgea W. Busha pronašla rupe u zakonu koje su joj omogućile korištenje sadističkih metoda, američki sudovi otežali su budućim vlastima da slijede njihov primjer – jednako tako i Senat, koji je svojim amandmanom iz 2015. godine izričito odredio da sve tehnike ispitivanja moraju poštivati Operativni priručnik Vojske SAD-a.

No ako se država zatekne u stisku dovoljno velike sigurnosne krize, nema razloga nadati se da će Predstavnički dom i Senat pod republikanskim nadzorom odreći Bijeloj kući zahtijevane ovlasti. A Mike Pompeo, Trumpov ravnatelj CIA-e, nagovijestio je neugodnu otvorenost prema povratku na staro. Nakon što je tijekom kongresnog izlaganja nedvosmisleno izjavio da neće dopustiti povratak torture, poslije je dodao: „Ako stručnjaci vjeruju da je trenutačni zakon prepreka prikupljanju podataka ključnih za zaštitu zemlje, želim razumjeti takve prepreke kao i postoje li ikakve preporuke prikladne za promjenu trenutačnog zakonodavstva." Nadalje, pozvao je na ukidanje ograničenja digitalnog nadzora, koji je stupio na snagu nakon objava Edwarda Snowdena.

Nažalost, čak i bez blagoslova Kongresa ili CIA-e, administracija koja je odlučna kršiti zakon uvijek može pronaći način. Trump bi to najvjerojatnije mogao učiniti prepuštajući prljavu rabotu privatnim izvođačima. Upravo je osnivač Blackwatera, Erik Prince (sasvim slučajno brat ministrice obrazovanja Betsy DeVos) u tajnosti savjetovao Trumpa. Istraživački novinar Jeremy Scahill, koji je napisao nagrađenu knjigu o Blackwateru, izvješćuje da Prince nije samo donirao 100.000 dolara odboru za političko djelovanje sklonome Trumpu nego je i aktivno savjetovao tranzicijsku skupinu „o pitanjima povezanima s obavještajnim djelovanjima i obranom, među inim i procjenom kandidata za Ministarstvo obrane i Državno tajništvo". A u travnju je *Washington Post* objavio izvješće koje otkriva da

„su Ujedinjeni Arapski Emirati upriličili tajni sastanak između osnivača Blackwatera Erika Princea i ruskih državljana bliskih predsjedniku Vladimiru Putinu, kao dio očitog napora da se uspostavi tajna veza između Moskve i predsjedničkog kandidata Donalda Trumpa, kako tvrde američki, europski i arapski dužnosnici. Sastanak se održao oko 11. siječnja – devet dana prije Trumpove inauguracije – na Sejšelskom otočju u Indijskome oceanu, izjavljuju dužnosnici."

Prince se, kako izvještava *Post*, „predstavio kao neslužbeni Trumpov izaslanik". Ali preko glasnogovornika Prince je izvješće proglasio „potpuno izmišljenim. Sastanak nije imao nikakve veze s predsjednikom Trumpom".

Princeova nazočnost u svim tim zbivanjima budi strepnju zbog razloga koji uvelike nadilaze otkriće još jedne povezanosti Trumpove ekipe s Rusijom. Nakon brojnih tužbi i istraga (primjerice, 2014. godine američka savezna porota proglasila je četvoricu Blackwaterovih zaposlenika krivima, po optužbama koje obuhvaćaju i prvostupanjsko ubojstvo, zbog pokolja na bagdadskome trgu Nisour, gdje je poginulo sedamnaest ljudi), Prince je pokušao preimenovati Blackwater i naposljetku je prodao tvrtku. Sada ima novu – Frontier Services Group. Zarađuje na protuimigrantskom bjesnilu koje zahvaća svijet i reklamira tvrtku kao najučinkovitije sredstvo za sprječavanje imigranata da uspješno prijeđu granice. Prodaje europskim državama priču kako će plaćanjem njegovoj tvrtki u Libiji moći „osigurati kopnene granice i tako spriječiti migrante da dopru do Mediterana". Pišući za *Financial Times* 2017., Prince objašnjava kako se, kada bi njegov plan bio proveden u djelo, „krijumčari imigranata ne bi imali gdje sakriti – moglo bi ih se detektirati, zaustaviti i nadgledati kombiniranim zračnim i kopnenim operacijama" – i sve to privatno, sve za zaradu.

Princeov povratak podsjeća na to da postoji bezbroj načina na koje je moguće zaobići ustavne zasade. A Trump se, jednako kao i drugi vođe, može obratiti tvrtkama poput Princeove kada je riječ o nadzoru, ispitivanju i neopisivo strogim graničnim kontrolama.

Ne, oni ne trebaju ništa planirati

Neki su upozoravali kako se Trump može itekako okoristiti atmosferom straha, pomutnje i iskonskog prezira prema istini da možemo očekivati kako će njegova administracija zakuhati krizu. S obzirom na konstelaciju likova u njoj, bilo bi nepromišljeno išta pouzdano tvrditi, ali činjenica je da će zločinačke urote možda biti nepotrebne. Trumpov neobuzdan i nestručan pristup vlasti sam je po sebi najbolji recept za katastrofu.

Pogledajte samo otrovne izjave za javnost koje Trumpova administracija objavljuje o politici prema muslimanima i „radikalnom islamskom terorizmu". Desetljeće i pol takozvanog „rata protiv terora" daje nam pravo izreći očito

– takvi potezi i retorika samo povećavaju vjerojatnost nasilne reakcije. Ovih dana na tu pogibelj ne upozoravaju aktivisti koji se bore protiv rasizma ili rata, nego vodeći pojedinci u vojnim i obavještajnim zajednicama, kao i vrhuška vanjske politike. Oni tvrde da je bilo kakva naznaka da Sjedinjene Države ratuju protiv islama kao vjere i muslimana kao skupine savršen dar ekstremistima koji samo traže izliku za krvave napade na američke vojnike i civile. Daniel L. Byman, viši predavač na Institutu Brookings i član Zajedničkog obavještajnog odbora Predstavničkog doma i Kongresa za istragu događaja 11. rujna, ovako to sumira: „Trumpova djela i retorika daju vjerodostojnost džihadističkoj teoriji o ratu civilizacija."

ISIL je, navodno, već prvu Trumpovu zabranu putovanja opisao kao „blagoslovljenu zabranu", koja će im pomoći unovačiti borce. Iranski ministar vanjskih poslova upozorio je da je zabrana „dar ekstremistima". Čak je i Trumpov savjetnik za nacionalnu sigurnost, general-pukovnik H. R. McMaster, opetovano Trumpovo korištenje fraze „radikalni islamski terorizam" opisao kao štetnu zato što su, kako je rekao, teroristi „neislamski". No ništa se nije promijenilo. Trump je i dalje naizgled odlučan učiniti sve kako bi osnažio poruku o svetom ratu.

Pretpostavka da Trump ne shvaća koliko je zapravo provokativan zvuči jednako šuplje kao i njegove tvrdnje da nije bio svjestan kako je njegova rasistička retorika stvorila plodno tlo za zločine iz mržnje.

Šok rata

Najopasniji način na koji vlade mogu pretjerano reagirati na terorističke napade jest iskorištavanje atmosfere straha kako bi otpočele otvoreni međunarodni sukob. Istini za volju, nije važno ima li cilj veze s izvornim terorističkim napadima. Irak nije bio odgovoran za 11. rujna, no ipak su ga napali.

Trumpovi najvjerojatniji ciljevi leže uglavnom na Bliskome istoku, a među njima su sljedeće zemlje (iako njegovi ciljevi nisu nipošto ograničeni samo na njih): Sirija, Jemen – gdje je Trump već povećao učestalost napada bespilotnim letjelicama, Irak – gdje su smrtonosni udari s mnogo civilnih žrtava također u porastu te, najpogibeljniji od sviju, Iran. Naravno, tu je i Sjeverna Koreja. Posjetivši demilitariziranu zonu koja dijeli Sjevernu i Južnu Koreju, državni tajnik Tillerson već je objavio da su „sve mogućnosti otvorene", znakovito odbivši odbaciti preventivni vojni udar kao mogući odgovor na sjevernokorejske nuklearne pokuse. Potom je slijedilo Trumpovo iskazivanje snage – trenutačan razmještaj udarne skupine američke Ratne mornarice (dva razarača, krstarica s navođenim projektilima i nosač zrakoplova na atomski pogon) uz Korejski poluotok (na sramotu njegove administracije, nosač je snimljen tisućama milja dalje, gdje se uputio na zajedničke vježbe s Australskom ratnom mornaricom). Sve to podcrtao je testosteronom nabijen Trumpov tvit „ako se Kina ne umiješa, problem

ćemo riješiti bez njih! S.A.D." Sjevernokorejski državni mediji u međuvremenu su objavili zastrašujući proglas da je zemlja spremna pokrenuti atomski napad na „američku unutrašnjost".

Trump je otvoreno pozivao na novu, atomsku „utrku u naoružanju" – poziv koji nismo čuli još od osamdesetih. Navodno je, i to više puta, ispitivao svoje savjetnike za vanjsku politiku zašto se Sjedinjene Države ne bi jednostavno smjele poslužiti atomskim naoružanjem – naizgled nije bio sposoban shvatiti pojam odmazde. Jedan od Trumpovih najvećih mecena, Sheldon Adelson, govorio je o potrebi da se Iranu zaprijeti atomskim udarom „usred pustinje, od kojega nitko neće stradati... možda par zvečarki... A onda treba poručiti: 'Vidite! Sljedeći ide ravno u centar Teherana.' Dakle, ne šalimo se." Adelson je za Trumpovu inauguraciju donirao pet milijuna dolara – što je najveća takva donacija u povijesti.

Ne tvrdim da je atomski rat vjerojatan. No u Trumpovu kratkom razdoblju na vlasti, došlo je do eskalacije napetosti koja je istodobno zastrašujuća i neopisivo nasumična. Kao što otkriva njegovo brzo korištenje najmoćnijeg konvencionalnog oružja u američkom arsenalu, masivnu bombu poznatu kao MOAB, Trump je opijen žudnjom da dokaže svijetu kako je on glavna faca. I zato je Mihail Gorbačov, koji je kao lider Sovjetskoga Saveza radio na razoružanju, za časopis *Time* napisao: „Danas se nuklearna prijetnja ponovno čini stvarnom. Tijekom zadnjih nekoliko godina odnosi između velikih sila stalno se pogoršavaju. Zagovornici naoružanja i vojno-industrijski kompleks trljaju ruke." (Bilo je to prije nego što je Trump počeo prijetiti Sjevernoj Koreji.)

Mnogo je razloga zbog kojih ljudi što okružuju Trumpa, osobito mnogi koji su pristigli izravno iz obrambenog sektora, mogu zaključiti kako je potrebno daljnje jačanje napetosti. Kao što smo vidjeli, Trumpov raketni napad na Siriju u travnju 2017. – naređen bez odobrenja Kongresa i stoga, kako tvrde neki stručnjaci, ilegalan – priskrbio mu je najpozitivniji medijski odjek za njegova predsjedničkog mandata; liberalni jastrebovi lebdjeli su oko njega jednakim žarom kao i njegovi vatreni obožavatelji na Foxu. U međuvremenu je njegov najuži krug odmah iskoristio napade kao dokaz da se između Bijele kuće i Rusije ne događa ništa neprilično. „Ako je Sirija išta pokazala, onda je samo potvrdila činjenicu da ne postoje nikakve poveznice s Rusijom", izjavio je za *Daily Telegraph* Trumpov 33-godišnji sin Eric (možda nenamjerno otkrivajući da je iza odluke da se pokrene takav oštar napad ipak postojalo nešto više od sućuti za „prekrasne bebe").

Exxonovi ratovi

Postoji još jedan razlog zbog kojega bi ova administracija mogla požuriti i iskoristiti sigurnosnu krizu kako bi pokrenula novi rat ili razbuktala neki već postojeći: ne postoji brži ili učinkovitiji način podizanja cijene nafte, osobito ako nasilje ometa dotok zaliha nafte na svjetsko tržište.

Na tom području osobito zabrinjava povezanost državnog tajnika Rexa Tillersona s tvrtkom ExxonMobil, jednog od naftnih divova koji bi izvukli izravnu korist od nagloga skoka cijena. Istina, Tillerson je pristao napustiti kompaniju i izuzeti se na godinu dana od donošenja odluka blisko povezanih s ExxonMobilom. No njegove veze s kompanijom i dalje su čvrste. Osim što je proveo četrdeset i jednu godinu u kompaniji, dakle cijeli radni vijek, ExxonMobil mu je pristao isplatiti i umirovljeničku otpremninu od zapanjujućih 180 milijuna dolara, svotu toliko veliku (osobito uzimajući u obzir da je tvrtka pod Tillersonovim vodstvom trpjela gubitke) da bi u državnom tajniku zasigurno mogla pobuditi barem neki osjećaj zahvalnosti. (Što biste vi mislili o korporaciji koja vam je kao otpremninu isplatila 180 milijuna dolara?) Kako je rekao Tom Sanzillo, financijski direktor Instituta za energetsku ekonomiju i financijsku analizu: „Možete tipa izvući iz Exxona, no ne možete Exxon izvući iz tipa."

Štoviše, iako Tillerson možda i jest isključen iz odlučivanja povezana s infrastrukturom u kojoj ExxonMobil ima velike interese (primjerice, blagoslov naftovoda Keystone XL), ne može biti izuzet iz mnogih vanjskopolitičkih odluka koje mogu utjecati na cijenu nafte – odluka koje kompaniji potencijalno donose milijarde prihoda. To bi u konačnici značilo izuzeti se iz svake rasprave o vojnim sukobima u naftom bogatim područjima ili iz izravnih pregovora s vođama država izvoznica nafte. Vidjeli smo da Tillerson čini upravo suprotno.

Povezanost rata i cijena nafte nije hipotetska. Kada cijene nafte padnu, raste nestabilnost u državama ovisnima o nafti, kao što su Venezuela i Rusija. Nasuprot tomu, kad u državama bogatima naftom izbije sukob – recimo, Nigeriji ili Kuvajtu – cijene lete u nebo, jer tržište očekuje manjak opskrbe. (Cijena nafte malo je poskočila čak i u trenu kada je Trump naredio raketni napad na Siriju.) „Postoji bliska povezanost između cijena nafte i sukoba", objašnjava Michael Klare, profesor globalnih mirovnih studija na koledžu Hampshire. Krunski dokaz tog fenomena jest invazija na Irak 2003., koja je pripomogla da cijena nafte sa 30 dolara po barelu na početku invazije premaši 100 dolara po barelu 2008. godine. A to je pak pokrenulo bujicu ulaganja u iskapanja katranskog pijeska na Arktiku. Ta dinamika može se ponoviti. Rat koji izbacuje iz igre velike državne naftne rezerve ili koji uvelike ruši moć OPEC-a, bio bi nebeski dar za naftne divove. ExxonMobil, s gomilama katranskog pijeska i megaprojektima na ruskom Arktiku stavljenima na čekanje, bio bi jedan od najvećih dobitnika.

Jedina osoba koja bi iz takve nestabilnosti izvukla više od njih vjerojatno je Vladimir Putin, glavar goleme petrodržave koja se našla u ekonomskoj krizi otkako se cijena nafte urušila. Rusija je vodeća izvoznica prirodnog plina na svijetu te druga po veličini izvoznica nafte (poslije Saudijske Arabije). Kada je cijena bila visoka, to su za Putina bile sjajne vijesti – prije 2014. gotovo polovicu proračuna Rusije činili su prihodi od nafte i plina. No kada su cijene pale, vlada je odjednom shvatila da joj manjkaju stotine milijardi dolara – bila je to

ekonomska katastrofa s neviđenom ljudskom cijenom. Kako navodi Svjetska banka, 2015. godine realni dohodak u Rusiji zabilježio je pad od gotovo 10 posto; ruska valuta, rubalj, doživjela je 40-postotnu deprecijaciju, dok je dio populacije koji živi u siromaštvu sa 3 milijuna narastao na više od 19 milijuna. Putin glumi snagatora, no ta ekonomska kriza čini ga vrlo ranjivim u domovini.

I zato su mnogi pretpostavljali da je iznimno rizično rusko vojno miješanje u Siriji dijelom potaknuto željom za porastom cijena nafte. Tu teoriju najglasnije zagovara Aleksandar Temerko, desničarski nastrojen britanski biznismen ukrajinskog podrijetla koji radi u naftnoj industriji. Godine 2015. Temerko piše za *Guardian*:

> „Produljivanje rata na Bliskome istoku savršeno služi Putinovim interesima. Što je sukob dublji i širi, vjerojatnije je da će rasti globalne cijene nafte i plina te mu tako pripomoći da u Rusiji ostvari ekonomski oporavak i učini sankcije bezvrijednima.
>
> Stoga je Putinov krajnji cilj povratak boljih vremena u Rusiji, dok pokušava izgraditi sustav koji iskorištava narodno domoljublje i duh. Za njegovo ostvarenje mora povratiti cijene nafte i plina, koje su mu presudne, kako bi mogao kupiti odanost svojih 140 milijuna podanika."

(To zvuči pomalo pojednostavljeno; Putin ima i druge razloge za Siriju, među njima i želju da se dokopa tamošnjih luka, a moguće i ležišta nafte i plina – a rat, kao i obično, sjajno skreće pozornost s jada i čemera u domovini.)

Mnogo smo slušali i o tome kako je ExxonMobil sklopio zamašan ugovor s ruskom državnom naftnom tvrtkom Rosneft za pravo bušenja na Arktiku – Putin se hvalio da je vrijedan 500 milijardi dolara. Taj sporazum uništile su sankcije koje je SAD nametnuo Rusiji za Obamina mandata. No i dalje je izrazito moguće, unatoč prepirkama zbog Sirije, da Trump ukine te sankcije i otvori put sporazumu koji će brzo osnažiti Exxonova poljuljana blaga. (Nekoliko mjeseci nakon Trumpova dolaska na vlast kompanija je zatražila izuzeće od sankcija, ali bila je odbijena.)

No čak i ako se sankcije ukinu, postoji još jedan čimbenik koji sprječava napredovanje projekta – niske cijene nafte. Tillerson je s Rosneftom sklopio sporazum 2011. godine, kada je cijena nafte iznosila zastrašujućih 110 dolara po barelu. Prva obveza bila je traganje za naftom u moru sjeverno od Sibira, u iznimno nepovoljnim, polarnim uvjetima. Nakon pada cijena nafte, ostali naftni divovi, među kojima su Shell i francuski Total, povukli su se s arktičkih bušotina, dijelom i zato što polarni uvjeti uvelike podižu troškove. (Troškovi bušenja na Arktiku kreću se, prema procjenama, oko 100 dolara po barelu, ako ne i više.) Dakle, čak i ako Trump ukine sankcije, ni Exxonu ni Rosneftu neće biti isplativo pokrenuti projekt sve dok cijena nafte ne poraste. Drugim riječima, obje strane imaju važne i višeslojne razloge da priželjkuju uzlet cijena u nebesa.

I zato nam mora biti savršeno jasno da stanje nestabilnosti i nesigurnosti nije ono od čega strepe ključni pojedinci unutar i u blizini Trumpove administracije – upravo suprotno, mnogi bi takvo stanje dočekali raskriljenih ruku. Trump se okružio gospodarima kaosa – od Tillersona do Mnuchina. A na duge staze kaos je rekorder u podizanju cijena nafte. Ako nafta poraste na 80 ili više dolara po barelu, krenut će utrka za iskapanjem i spaljivanjem najprljavijih fosilnih goriva – uključujući i onih ispod leda, koji se već ionako topi. Porast cijena ponovno bi pokrenuo globalnu groznicu u novom, visokorizičnom iskapanju ugljikom bogatih fosilnih goriva – od Arktika do katranskih pješčara. Ako se takvo što dogodi, to će nam zaista ukrasti posljednju priliku da izbjegnemo katastrofalnu klimatsku promjenu.

Dakle, realno govoreći, sprječavanje rata i zaustavljanje klimatske promjene jedna su te ista borba.

Ekonomski šokovi

Baš kao što Trump ne može biti nesvjestan činjenice da njegove akcije usmjerene protiv muslimana povećavaju vjerojatnost za terorističke napade, jednako tako pretpostavljam da su mnogi u njegovoj administraciji savršeno svjesni činjenice da neobuzdana financijska deregulacija vrlo vjerojatno stvara druge vrste šokova i katastrofa. Trump je najavio plan ukidanja Dodd-Frank zakona, najvažnijeg dijela zakonodavstva izglasanog poslije bankovnog sloma 2008. godine. Dodd-Frank zakon nije bio dovoljno strog, no njegovo ukinuće daje Wall Streetu slobodne ruke za stvaranje novih mjehura koji će neizbježno prsnuti i stvarati nove ekonomske šokove.

Trumpova ekipa svjesna je toga i nimalo se ne zabrinjava – profiti nastali takvim mjehurima previše su privlačni. Osim toga, znaju da banke nikad nisu propale te da su i dalje prevelike da bi propale – što će reći da, ako sve i propadne, banke će se ponovno izvući, baš kao i 2008. godine. (Zapravo, Trump je izdao predsjedničku uredbu kojom traži reviziju jednog dijela Dodd-Frank zakona koji štiti porezne obveznike od plaćanja još jednog takvog spašavanja – zlokoban znak, osobito zato što toliki bivši Goldmanovi direktori kreiraju politiku Bijele kuće.)

Neki članovi administracije zacijelo će zamijetiti neke poželjne političke opcije koje nastaju nakon nekoliko snažnijih šokova na tržištu. Tijekom kampanje Trump se dodvoravao biračima obećanjima kako neće dirati socijalnu zaštitu i zdravstveno osiguranje. No to će možda postati neodrživo, uzimajući u obzir brojne porezne olakšice koje se spremaju. Ekonomska kriza pružila bi Trumpu sjajnu izliku za kršenje tih obećanja. Na vrhuncu trenutka koji bi se javnosti mogao predstaviti kao ekonomski Armagedon, možda bi i Betsy DeVos mogla dobiti priliku da ostvari svoj san i državne škole zamijeni školama s vaučerima ili subvencioniranim školama.

Trumpova družina skriva dug popis želja neostvarivih u normalnim vremenima. Primjerice, u prvim danima nove administracije Mike Pence sastao se s guvernerom Wisconsina, Scottom Walkerom, da bi čuo kako je guverner 2011. godine uspio sindikatima javnog sektora oduzeti pravo na kolektivno pregovaranje. (Da nagovijestim: poslužio se pokrićem državne krize u državi i tražio kolumnista *New York Timesa*, Paula Krugmana, da objavi kako Wisconsinom vlada „sveobuhvatna doktrina šoka".)

Slika je jasna. Tijekom prve godine vjerojatno nećemo doživjeti punu snagu ekonomskog divljaštva ove administracije. Ono će se otkriti tek kasnije, nakon neizbježne proračunske krize i nailaska šokova na tržištu. A onda će, u ime spašavanja vlade i vjerojatno cjelokupne ekonomije, Bijela kuća početi provoditi one izazovnije želje s korporacijskog popisa.

Klimatski šokovi

Baš kao što će Trumpova gospodarska politika i politika nacionalne sigurnosti neizbježno stvarati i produbljivati krize, pokušaj administracije da poveća proizvodnju fosilnih goriva, ukine velike dijelove ekološkog zakonodavstva i odbaci Pariški sporazum o klimatskim promjenama otvara put sve većim nesrećama u industriji, a da i ne spominjem buduće klimatske katastrofe. Između ispuštanja ugljičnog dioksida u atmosferu i posljedičnog zagrijavanja postoji vremenski odmak od otprilike jednog desetljeća, dakle najgori klimatski efekti Trumpove politike osjetit će se tek nakon što on i njegova administracija siđu s vlasti.

S time na umu, već smo toliko ogrezli u zagrijavanju da nijedan predsjednik nije u mogućnosti dovršiti mandat a da se ne suoči s težim, klimom uzrokovanim pošastima. Zapravo, Trump nije bio ni dva mjeseca na vlasti kad se morao nositi s golemim požarima u Velikim nizinama koji su doveli do tolikog pomora stoke da je jedan stočar to opisao kao „našu Katrinu".

Trump nije pokazao neko veće zanimanje za požare – nije im posvetio nijedan tvit. No kad prva superoluja udari u obale, mogli bismo očekivati drugačiju reakciju predsjednika koji poznaje vrijednosti obalnog zemljišta i nekretnina, a oduvijek ga je zanimalo graditi samo za onih jedan posto. Naravno, postoji strepnja od ponavljanja posljedica Katrine i iračkih „nestalih milijardi", s obzirom na to da su brzinski potpisani ugovori plodno tlo za korupciju, a sve to kasnije plaćaju radnici i stradali.

Program zaštite od katastrofe za bogate

Najveća revolucija Trumpove ere vjerojatno će biti program zaštite od katastrofe skrojen isključivo za bogate – ono što je *New Yorker* nedavno nazvao „Superbogataška priprema za Sudnji dan". Dok sam pisala *Doktrinu šoka*, ta

industrija bila je još u povojima, a nekoliko prvih kompanija nije preživjelo. Primjerice, pisala sam o kratkovječnoj zrakoplovnoj tvrtki Help Jet, s upravom u Trumpovom omiljenom West Palm Beachu. Za svoga postojanja, tvrtka Help Jet nudila je bogatu lepezu usluga spašavanja u zamjenu za članarinu.

Dok se uragan približavao, Help Jet je limuzinama skupljao svoje članove, smještao ih u otmjene golf-klubove i odmarališta, a potom ih odande odvozio privatnim mlažnjacima. „Nema redova, ne petljate se s ruljom, samo prvoklasno iskustvo koje probleme pretvara u odmor" – tako su glasili reklamni materijali kompanije. „Uživajte izbjegavajući uobičajeni košmar evakuacije pred uraganom." Promatrano u retrospektivi, čini se da je Help Jet, bez obzira na to što je pogrešno procijenio tržište za svoje usluge, jednostavno bio ispred svoga vremena. Ovih dana graditelji luksuznih posjeda u New Yorku počeli su svojim potencijalnim klijentima nuditi ekskluzivne modele za zaštitu od katastrofa – od agregata za rasvjetu, crpki za vodu pa sve do četiri metra visokih preljevnih ustava. Jedan apartman na Manhattanu hvasta se sobama zaštićenim vratima koja se brtve „kao na podmornicama", u slučaju da obalu pogodi još jedan uragan Sandy. I Trumpova igrališta za golf također se pokušavaju pripremiti. U Irskoj je Trumpova tvrtka International Golf Links and Hotel zatražila građevinsku dozvolu za podizanje tri i pol kilometra dugog i četiri metra visokog zida za zaštitu priobalnog posjeda od podizanja razine mora i sve opasnijih oluja.

Evan Osnos nedavno piše za *New Yorker* kako se u Silicijskoj dolini i na Wall Streetu oni radikalniji i dobro potkoženi „survivalisti" spremaju na obranu od klimatskih poremećaja i kolapsa društva kupujući prostore građene po mjeri u podzemnim bunkerima u Kansasu (koje štite teško naoružani plaćenici) i gradeći pribježišta na uzvisinama na Novom Zelandu. Ne treba naglašavati kako vam je za bijeg – u tu konačnu verziju Zelene zone – potreban privatni mlažnjak.

Na samome kraju tog trenda nalazi se milijarder iz PayPala, Peter Thiel, glavni Trumpov mecena i član njegova prijelaznog tima. Thiel je 2008. pokrenuo inicijativu nazvanu Institut Seasteading – suosnivač je Patri Friedman (Miltonov unuk). Cilj instituta je da se oni bogati u konačnici odcijepe i osnuju neovisnu nacionalnu državu koja pluta oceanom – zaštićena od porasta razine mora i savršeno samodostatna. Svi oni što žele izbjeći plaćanje poreza ili zakonsku regulativu moći će, kako glasi manifest pokreta, „glasovati s broda". Thiel je odnedavna naizgled izgubio zanimanje za projekt, tvrdeći da logistika izgradnje plutajućih nacionalnih država „nije sasvim ostvariva", ali nastavlja se.

Ono što zabrinjava u vezi s fenomenom „dobro potkoženih survivalista" (izuzev totalne poremećenosti) jest to što, dok bogati grade svoja luksuzna skloništa, nestaje inicijativa održavanja bilo kakve obrambene strukture koja postoji kako bi pomogla svima bez obzira na prihode – a upravo je takav slijed događaja doveo do golemih i nepotrebnih patnji u New Orleansu tijekom Katrine; „survivalisti" se čak i šale na račun naziva FEMA-e – „Foolishly

Expecting Meaningful Aid" („Budalasto očekujete smislenu pomoć", *nap. prev.*) – dosjetka koja je duhovita samo ako imate dovoljno gotovine platiti svoj bijeg u Zelenu zonu.

Takva dvoslojna infrastruktura programa za obranu od katastrofa napreduje zabrinjavajućom brzinom. U požarima sklonim državama poput Kalifornije ili Colorada, osiguravajuća društva odabranoj klijenteli pružaju usluge „kućepazitelja" – kada požar zaprijeti njihovim kućama, tvrtke šalju privatne vatrogasce da ih prekriju usporivačima gorenja. A javna je sfera i dalje prepuštena propadanju.

Kalifornija pruža dobar uvid kamo je sve to odvelo. U borbi protiv požara država se oslanja na više od 4500 zatvorenika plaćenih dolar po satu dok su na požarištima i riskiraju živote boreći se protiv stihija te dva dolara na dan dok su na čekanju u bazi. Prema nekim procjenama, Kalifornija tim programom štedi oko milijardu dolara godišnje – to je samo kratak prikaz onoga što se zbiva kad se politika štednje udruži s masovnim zatvaranjima i klimatskim promjenama.

Meni nije vruće – vama je vruće?

Razvoj programa zaštite od katastrofe za bogate znači kako postoji sve manje razloga da će velike ribe domaćeg gospodarstva prihvatiti zahtjevne programske promjene nužne sa sprječavanje još toplije budućnosti sklonije katastrofama. To nam može pomoći u rasvjetljivanju odlučnosti Trumpove administracije da učini sve kako bi se ubrzala klimatska kriza.

Dosad se većina rasprava o Trumpovu ekološkom nazadnjaštvu vrtjela oko navodnih raskola između pripadnika njegova najužeg kruga koji aktivno poriču klimatologiju – među njima su ravnatelj Agencije za zaštitu okoliša (EPA) Scott Pruitt i sam Trump – i onih koji priznaju da ljudi stvarno pridonose globalnom zagrijavanju – Rex Tillerson i Ivanka Trump. No time se promašuje bit – svi oko Trumpa dijele uvjerenje da će oni, njihova djeca, pa i njihova kasta biti pošteđeni, da će ih bogatstvo i veze zaštititi od onih najgorih šokova. Zacijelo će ostati bez nekih obalnih posjeda, no to nije ništa što se ne bi moglo nadomjestiti novim vilama u planinama.

Ono što je važno nisu njihove izjave za javnost o znanosti koja proučava klimatske promjene. Važno je da nikoga od njih, čini se, ne zabrinjavaju klimatske promjene. Prvi katastrofalni događaji zbili su se većinom u siromašnim dijelovima svijeta gdje ljudi nisu bjeloputi. A kad katastrofe pogode bogate zapadne nacije, postoji sve više načina da bogati otkupe vlastitu sigurnost. Početkom Trumpova mandata republikanski kongresmen Steve King objavio je kontroverzan tvit: „Svoju civilizaciju ne možemo obnoviti tuđom djecom." Taj otrovan komentar otkriva štošta o mnogočemu. Klimatske promjene ne zabrinjavaju Republikansku stranku jer mnogi moćnici očito misle da će najveći teret ponijeti „nečija tuđa djeca" – djeca koja ne vrijede koliko i njihova.

Možda svi oni ne niječu klimatske promjene – no gotovo nikoga od njih ne zabrinjavaju katastrofe.

Ta bezočnost otkriva iznimno neugodnu pojavu. U vremenu sve veće nejednakosti u prihodima, velik dio naših elita utvrđuje se ne samo fizički nego i psihološki – mentalno se odvajaju od zajedničkog usuda ostatka čovječanstva. To odvajanje od ljudske vrste (makar samo u mislima) ne oslobađa ih samo od odgovornosti provođenja hitne borbe protiv klimatskih promjena, nego ih potiče da razvijaju još odvratnije načine izvlačenja zarada iz sadašnjih i budućih katastrofa i nestabilnosti.

Teturamo prema budućnosti kakvu sam imala priliku vidjeti u New Orleansu i Bagdadu. Svijet podijeljen na Zelene i Crvene zone, te crne točke za one koji odbijaju surađivati. I sve vodi prema ekonomiji po uzoru na Blackwater, u kojoj privatnici profitiraju izgradnjom zidova, nadzorom populacije, privatnim zaštitarima i privatiziranim kontrolnim točkama.

Svijet zelenih i crvenih zona

Na taj se način naš svijet dijeli zastrašujućom brzinom. Europa, Australija i Sjeverna Amerika podižu sve složenije (privatizirane) granične utvrde kako bi se zaštitile od ljudi koji bijegom spašavaju živote. A njihov je bijeg, vrlo često, izravna posljedica silnica što su ih prvenstveno oslobodili upravo ti utvrđeni kontinenti svojim grabežljivim trgovinskim sporazumima, ratovima ili ekološkim katastrofama pogoršanih klimatskim promjenama.

Kada je riječ o „migrantskoj krizi", svi odreda peru ruke – što je ništa u usporedbi s pranjem kada je riječ o krizama koje su pokrenule migracije. Od 2014. godine oko trinaest tisuća ljudi utopilo se u Sredozemnom moru pokušavajući stići do europskih obala. Onima koji u tome uspiju, sigurnost nipošto nije zajamčena. Golemi migrantski logor u francuskom Calaisu dobio je nadimak „džungla" – prisjetite se kako su ljude napuštene nakon Katrine proglasili „životinjama". Potkraj 2016., neposredno prije Trumpova izbora, logor u Calaisu sravnjen je sa zemljom.

Ipak, australska je vlada otišla najdalje u promatranju ljudskog očaja kao neke vrste zaraze. Pet uzastopnih godina, od 2012. nadalje, migrantski brodovi koji su plovili prema Australiji sustavno su presretani, a njihove su posade prebacivane u udaljene logore na otocima Nauru i Manus. Brojna izvješća opisuju uvjete u logoru kao čisto mučenje. No vlada samo sliježe ramenima. Na kraju krajeva, oni ne upravljaju logorima – to čine privatnici, koji (dakako) profitiraju.

Uvjeti na Nauruu toliko su se pogoršali da su se 2016. godine, u samo tjedan dana, dvojica izbjeglica sami zapalili pokušavajući skrenuti pozornost svijeta na svoju muku. Premijer Malcolm Turnbull i dalje odbija zahtjeve mnogih Australaca da izbjeglice primi u tu golemu zemlju. „Ne smijemo se raznježiti",

tvrdi on i nastavlja kako Australci „moraju biti jasni i razboriti u ostvarivanju svojih nacionalnih ciljeva."

Slučajno, upravo je Nauru jedan od pacifičkih otoka osjetljiv na porast razine mora. Nakon što su njegovi stanovnici doživjeli preobrazbu otoka u logor za ljude koji bježe pred ratom iz Somalije ili Afganistana, vjerojatno će i sami biti primorani postati migranti. Još jedan uvid u budućnost koja se ostvaruje – sutrašnji klimatski izbjeglice unovačeni u službu kao današnji logorski čuvari.

Mlažnjaci, dronovi i brodovi

Ironija je osobito otrovna zato što su mnoge sukobe koji danas pokreću migracije već otprije pogoršale klimatske promjene. Primjerice, prije izbijanja građanskog rata u Siriji država se suočila s najgorom sušom u povijesti – otprilike 1,5 milijun ljudi morao se preseliti (unutar granica zemlje). Mnogi iseljeni farmeri preselili su se u pogranični grad Daraa, gdje je 2011. izbio sirijski ustanak. Suša nije bila jedini čimbenik koji je doveo napetosti do vrhunca, no mnogi analitičari, među njima i bivši državni tajnik John Kerry, vjeruju da je bila presudna.

Zapravo, ako obilježimo mjesta najžešćih trenutačnih sukoba u svijetu – od krvavih bojišnica u Afganistanu i Pakistanu pa do Libije, Jemena, Somalije i Iraka – postaje jasno da se sve to zbiva na najvrućim i najsušnijim točkama na svijetu. Izraelski arhitekt Eyal Weizman obilježio je mjesta napada zapadnjačkih bespilotnih letjelica i otkrio „zapanjujuće podudarnosti". Napadi su najviše usredotočeni na područja s prosjekom od 200 milimetara padalina godišnje – što je toliko malo da ih i najblaži klimatski poremećaj može pretvoriti u sušna područja. Drugim riječima, bombardiramo najsušnija mjesta na svijetu, koja su istodobno i ona najdestabiliziranija.

Iskreno objašnjenje tih pojava moguće je pronaći u američkom vojnom izvješću, što ga je objavio Centar za mornaričku analizu prije deset godina: „Bliski istok oduvijek se povezivao s dva prirodna bogatstva, naftom (zbog obilja) i vodom (zbog kroničnog manjka)." Kad je riječ o nafti, vodi i ratu na Bliskom istoku, s vremenom se otkrivaju pravilnosti. Prvo, zapadnjački borbeni zrakoplovi prate obilje nafte u regiji i izazivaju porast nasilja i destabilizacije. Potom stižu zapadnjačke bespilotne letjelice i pomno prate manjak vode dok se spajaju suše i sukobi. Baš kao što bombe prate naftu, dronovi prate sušu – a sada će brodovi pratiti oboje. I to brodovi prepuni izbjeglica što bježe iz domova razorenih ratom i sušom u najsušnijim krajevima planeta.

Ista ona sposobnost dehumaniziranja „drugih", čime se pravdaju civilni gubici i žrtve bombardiranja, sada se uvježbava na ljudima iz brodova (ili autobusa, ili onih što pristižu pješice) – sagledavajući njihovu potrebu za sigurnošću kao prijetnju, njihov očajnički bijeg kao nasrtaj agresora.

Radikalno jačanje desničarskog nacionalizma, bjelačkog rasizma, islamofobije i otvorenog bjelačkog supremacizma tijekom prošlog desetljeća ne može se

odvojiti od tog vrtloga katastrofe – od mlažnjaka, dronova, brodova i zidova. Jedini način na koji je moguće opravdati takve neodržive razine nejednakosti pribjegavanje je teorijama rasne hijerarhije i potom pričanje priča o tome kako oni izgnani iz globalne Zelene zone zaslužuju svoju kob – bez obzira na to je li riječ o Trumpu, koji žigoše Meksikance kao silovatelje i „bad hombres", a sirijske izbjeglice kao pritajene teroriste; ili pak o konzervativnoj kanadskoj političarki Kellie Leitch, koja predlaže da se imigrante mora ispitivati o „kanadskim vrijednostima"; ili o nizu australskih premijera koji zloćudne otočke prihvatne logore opravdavaju kao „humanitarnu" alternativu utapanju u moru.

Tako izgleda globalna destabilizacija u društvima koja se nikad nisu pokajala za svoje temeljne zločine – države koje i dalje tvrde kako su ropstvo i otimačina starosjedilačkih područja samo sitne mrlje na inače besprijekornoj povijesti. Uostalom, postoji li bolji primjer podjele na Zelene i Crvene zone od ekonomije plantažerskog ropstva – plesnih zabava u gospodarevoj kući, samo nekoliko koraka od torture na poljima, pri čemu se sve zbiva na zemlji silom otetoj starosjediocima, na čijim je temeljima izniklo sjevernoameričko blago.

Postaje jasno da iste te teorije rasne hijerarhije kojima su pravdane divljačke pljačke u ime izgradnje industrijskog doba primjetno izranjaju dok sustav bogatstva i ugode što su ga one stvorile počinje djelovati istodobno na više bojišta.

Trump je samo rana i maligna manifestacija tog razotkrivanja. Ali nije sam. I nije posljednji.

Kriza mašte

Tražeći riječ kojom bi mogli opisati goleme razlike u povlasticama i sigurnosti između onih u iračkoj Zelenoj i Crvenoj zoni, novinari se često pomažu izrazom „znanstvena fantastika". Naravno, u pravu su. Utvrđeni grad gdje šačica bogatih živi u relativnom obilju dok mase s druge strane međusobno ratuju za opstanak u velikoj je mjeri temeljna postavka svakog distopijskog znanstvenofantastičnog filma koji nastaje ovih dana, od *Igara gladi*, gdje je dekadentni Capitol suprotstavljen očajnim kolonijama, do *Elysiuma*, sa svemirskom stanicom uređenom poput kakva otmjenog hotela što lebdi iznad beskrajne i smrtonosne favele. Ta je vizija snažno isprepletena s pretežno zapadnjačkim religijama, s njihovim veličanstvenim pričama o velikim poplavama što čiste svijet u kojem priliku za nov početak dobiva samo šačica odabranih. To je priča o velikim požarima što proždiru, pale nevjernike, a pravednike odvode do utvrđena grada na nebesima. Kolektivno smo zamišljali takav konačni obračun pobjednika i poraženih, dakle kraj naše vrste, već toliko puta da je jedna od naših najvažnijih zadaća naučiti zamisliti druge moguće krajeve priče o čovječanstvu, one u kojima se ujedinjujemo u krizi, a ne dijelimo, u kojima rušimo granice, a ne podižemo još više njih.

Zato što svi prilično dobro znamo kamo vodi taj put. Vodi u svijet Katrina, svijet koji potvrđuje naše najcrnje noćne more. Iako postoji bogata kultura utopijske znanstvene fantastike, trenutačno su najpopularnije distopijske knjige i filmovi koji uvijek iznova i bez prestanka zamišljaju istu onu budućnost Crvenih i Zelenih zona. No bit distopijske umjetnosti nije djelovati poput trenutačnog GPS-a, pokazivati nam kamo neizbježno srljamo. Bit je upozoriti nas, probuditi nas, kako bismo, nakon što uvidimo kamo nas vodi taj pogibeljan put, mogli s njega sići.

„U našoj je moći ponovno stvoriti svijet." Tako je, prije mnogo godina, govorio Thomas Paine i jasno uobličio san o bijegu od prošlosti, koji je u srži kolonijalnog projekta, kao i Američkog sna. Istina je da *ne* posjedujemo božansku moć ponovna stvaranja, niti smo je ikad posjedovali. Moramo živjeti s problemima i pogreškama koje smo stvorili, kao i unutar granica onoga što naš planet može otrpjeti.

No imamo moć promijeniti sebe, pokušati ispraviti stare pogreške, popraviti međusobne odnose, kao i odnose s planetom koji dijelimo. Upravo je taj čin temelj otpora šoku.

IV. DIO

KAKO STVARI MOGU POSTATI BOLJE

Ona je na obzoru... načinim dva koraka, ona uzmakne dva koraka.
Načinim deset, obzor uzmakne deset.
Ma koliko hodao, nikad neću doprijeti do nje. Čemu utopija?
Odgovor glasi: pomaže pri hodanju.

EDUARDO GALEANO

Walking Worlds, 1995.

10. POGLAVLJE

Kada se doktrina šoka obije o glavu

Kad sam već bila starija tinejdžerka, majka mi je doživjela niz razornih moždanih udara čiji je uzrok, kako se kasnije pokazalo, bio tumor na mozgu. Prvi moždani udar bio je potpuni šok – bila je mlađa nego ja sada, fizički aktivna i profesionalno motivirana. U jednom je trenutku vozila bicikl, a već u sljedećem ležala je na intenzivnoj njezi, nepokretna i nesposobna disati bez respiratora.

Sve do majčina moždanog udara bila sam prilično teška – povlačila sam se od roditelja, divljala s prijateljima, mnogo lagala. U školi mi je većinom išlo dobro – to me jedino izvlačilo – no život doma bio je u najboljem slučaju naporan.

U trenutku kada se majčin život promijenio zauvijek, promijenila sam se i ja. Otkrila sam da znam kako mogu biti od pomoći. Brižna (zamislite to). Sazrela sam preko noći. Poslije operacije mozga, majci se postupno vratila djelomična pokretljivost, iako daleko od potpune. Dok sam je promatrala kako se prilagođava životu invalida, naučila sam mnogo o ljudskoj moći pronalaženja novih izvora snage.

Istina je da ljudi tijekom krize znaju nazadovati. To sam vidjela mnogo puta. U stanju šoka, kad nam je poimanje svijeta ozbiljno poljuljano, mnogi od nas skloni su postati djetinjasti i pasivni, pretjerano vjerujući onima koji su presretni što mogu zlorabiti takvo povjerenje. No znam i to, iz obiteljskog odnosa prema šoku, da postoji i drugačija reakcija. U krizi možemo evoluirati i odrasti te odbaciti sva moguća sranja – i to vrlo brzo.

Otpor, sjećanje i granice odbijanja

To vrijedi i za društvo u cijelosti. Kad se zajednice suoče sa zajedničkom traumom ili prijetnjom, mogu se okupiti u činu prkosa koji odiše zdravljem i zrelošću. To se već događalo, a prvi znaci govore da bi se moglo i ponoviti.

Trumpova administracija istodobno napada goleme dijelove populacije – deseci milijuna ljudi pogođeni su predloženim proračunskim rezovima: aktivisti za ljudska prava, umjetnici, starosjedilačka plemena, imigranti, klimatolozi... Njihova ratobornost i gaženje ekologije napadi su koji nadilaze američke granice, s obzirom na to da je riječ o ratu protiv globalne stabilnosti i mogućnosti opstanka na Zemlji. Jasno je da Trump i njegova banda, poput mnogih „šok-terapeuta" prije njih, računaju da će takva strategija borbe na svim bojišnicama zateći protivnike i raspršiti ih posvuda, u konačnici ih primoravajući da odustanu potpuno iscrpljeni ili uvjereni u jalovost otpora.

Takva strategija zadavanja rana „u jedan mah", iako je često funkcionirala u prošlosti, zapravo je izniman rizik. Borbe na toliko različitih bojišnica riskantne su jer ako ne uspiju demoralizirati protivnika, obično ga uspiju ujediniti.

Onoga dana kad je Trump potpisao odobrenje za naftovod Keystone XL, pripadnica naroda Ponca, Casey Camp-Horinek iznijela je svoju teoriju novinarki Alleen Brown.

> „Želim zahvaliti predsjedniku za sve loše odluke koje je donio – za sva loša imenovanja u vladi koja je potpisao – jer probudio je usnuloga diva. Ljudi koji se nikad nisu zalagali za sebe, ljudi čiji se glasovi nikad nisu čuli, ljudi koji nikad nisu ustali i borili se, sada su bijesni. Željela bih predsjedniku Trumpu zahvaliti na njegovu licemjerju, seksizmu i zato što je cijeli naš narod natjerao da ustane i ujedini se."

Kada je Argentina rekla „NE"

Budući da se taktika šoka oslanja na trenutačnu dezorijentaciju stanovništva uslijed brzog razvoja događaja, to joj se često zna obiti o glavu na najveličanstveniji način, naročito ondje gdje postoji snažno kolektivno sjećanje na ranije događaje koji su iskorištavali strahove i traume za podrivanje demokracije. Ta sjećanja služe kao zaštita od šoka i pružaju stanovništvu zajedničke referentne točke koje im omogućuju prepoznati što se zbiva i oduprijeti se tomu.

Tu sam pouku izvukla kad sam prije više od petnaest godina nazrela drugu sliku budućnosti na ulicama Buenos Airesa. Krajem 2001. i početkom 2002. Argentina se našla u stisku ekonomske krize, toliko strašne da je zapanjila svijet.

Tijekom devedesetih godina dvadesetoga stoljeća Argentina se otvorila korporacijskoj globalizaciji toliko brzo i toliko sveobuhvatno da ju je Međunarodni monetarni fond stavljao kao uzor. Legendarni logotipovi globalnih banaka,

hotelskih lanaca i američkih restorana brze hrane blještali su na panorami Buenos Airesa, a novi trgovački centri bili su toliko pomodni i luksuzni da je grad često bio uspoređivan s Parizom. Časopis *Time* proglasio je na svojoj naslovnici argentinsku ekonomiju „čudom".

A potom se sve urušilo. Usred razbuktale dužničke krize vlada je pokušala nametnuti novi niz ekonomskih rezova, a sve one blještave globalne banke morale su zakovati izloge i vrata kako bi spriječile klijente da ulete unutra i pokupe ušteđevinu. Prosvjedi su se širili cijelom državom. U predgrađima su opljačkani supermarketi u vlasništvu europskih lanaca. Usred tog kaosa, Fernando de la Rúa, tadašnji argentinski predsjednik, pojavio se na televiziji, lica sjajna od znoja, objavivši da je država napadnuta od „skupina neprijatelja javnoga reda koji se trude sijati neslogu i nasilje". Proglasio je tridesetodnevno opsadno stanje – što mu je dalo ovlasti da ukine niz ustavnih prava, među njima i slobodu tiska – te naredio svima da ne smiju napuštati domove.

Mnogim Argentincima predsjednikove riječi zvučale su kao uvod u vojni udar – to mu je bila fatalna pogreška. Ljudi su, bez obzira na dob, poznavali svoju povijest, među inima i činjenicu da su 1976. godine, kada je vojska provela brutalni puč, kao izlika poslužili potreba za uvođenjem javnog reda i mira te borba protiv unutarnjeg neprijatelja. Hunta je na vlasti ostala do 1983.; do tada je smaknula oko trideset tisuća ljudi.

Odlučni da ponovno ne izgube domovinu, dok je de la Rúa s televizije i dalje naređivao narodu da ne napušta domove, legendarni trg u Buenos Airesu, Plaza de Mayo, ispunili su deseci tisuća ljudi; mnogi su nosili lonce i tave, žlice i vilice – bilo je to zaglušujuće, iako neizgovoreno, odbijanje predsjedničkih naputaka. Argentinci se neće odreći temeljnih sloboda u ime reda. Ne opet, ne ovaj put.

I onda je taj veliki skup pronašao svoj glas; jedinstven, buntovni povik podigao se iz mase baka i studenata, dostavljača na motorima i nezaposlenih tvorničkih radnika... Oni su svoje riječi usmjerili prema političarima, bankarima, MMF-u i svim ostalim „ekspertima" koji su tvrdili da posjeduju savršenu formulu za argentinski napredak i stabilnost: „¡Que se vayan todos!" – tornjajte se svi. Unatoč svemu, prosvjednici su ostali na ulicama, čak i nakon što su neki od njih poginuli u sukobima s policijom – ukupno je poginulo više od dvadeset ljudi u cijeloj državi. Usred tog užasa, predsjednik je bio primoran ukinuti opsadno stanje i pobjeći iz predsjedničke palače helikopterom. Nakon imenovanja novog predsjednika, ljudi su se ponovno pobunili i odbacili ga s gnušanjem – i opet, i opet – u tri tjedna promijenili su trojicu predsjednika.

U međuvremenu, među ruševinama argentinske demokracije rađalo se nešto nesvakidašnje i lijepo – ljudi su provirivali iz stanova i kuća te su, u nedostatku političkog vodstva i stabilne vlade, počeli međusobno razgovarati. Zajedno razmišljati. Mjesec dana kasnije u središtu Buenos Airesa djelovalo je oko 250 „asambleas barriales" (vijeća četvrti, velikih i malih). Zamislite Okupirajte Wall

Street, ali posvuda. Ulice, parkovi i trgovi brujali su od sastanaka do dugo u noć; ljudi su planirali, raspravljali, svjedočili – i glasovali o svemu: treba li Argentina isplatiti svoja međunarodna dugovanja, gdje organizirati sljedeći prosvjed, ili kako pomoći skupini radnika koji su svoju napuštenu tvornicu pretvorili u demokratsku zadrugu.

Mnoge od tih prvotnih skupština bile su i grupne terapije i politički sastanci. Sudionici su raspravljali o svom iskustvu osamljenosti u gradu s 13 milijuna stanovnika. Sveučilišni profesori i ulični prodavači ispričavali su se međusobno što se nisu skrbili jedni za druge, menadžeri su priznavali da su svisoka gledali nezaposlene tvorničke radnike, smatrajući kako su za to sami krivi i ne pomišljajući da će kriza jednog dana dodirnuti i bankovne račune kozmopolitski orijentirane srednje klase. Isprike za trenutačne grijehe ubrzo su uzmaknule pred uplakanim ispovijedima što datiraju još iz vremena diktature. Bila sam nazočna kad je kućanica ustala i javno priznala da je prije tri desetljeća, čuvši još jednu u nizu priča o tome kako je hunta otela nečijeg brata ili supruga, naučila zatvoriti srce pred patnjom i samu sebe uvjeravati – „Por algo sera" – da je zacijelo postojao neki razlog. Trudili su se zajedno shvatiti kako su izgubili toliko mnogo u prošlosti te su gradili veze kako bi izbjegli da se takve pogreške ikada više ponove.

Odozdo su mijenjali povijest nacije.

Političke promjene proistekle iz argentinskog ustanka bile su daleko od utopije. Vlada koja je naposljetku vratila demokraciju, prvo pod vodstvom Néstora Kirchnera, zatim njegove supruge Christine, sjajno je čitala raspoloženje ulice i kanalizirala dovoljnu dozu duha i zahtjeva da više od desetljeća vlada progresivno (iako okružena skandalima). Sve do danas bjesne rasprave o tome je li se moglo izvući više iz toga jedinstvenog političkog trenutka, samo da su narodni pokreti imali spremne planove za preuzimanje moći i da su bili drugačije vođeni. Ipak, neosporno je da su se Argentinci, oduprijevši se de la Rúainim planovima štednje i odbacivši naredbu o policijskom satu, spasili od višegodišnjeg ekonomskog krvoprolića.

Kada je Španjolska rekla „NE"

Drugi primjer u kojem je povijesno pamćenje uspjelo poslužiti kao sjajna obrana od šoka dogodio se nekoliko godina poslije u Španjolskoj. Jedanaestoga ožujka 2004. deset bombi raznijelo je gradske vlakove i kolodvore u Madridu, pri čemu je poginulo gotovo dvjesto ljudi. Bio je to napad na transportni sustav kojim se služe gotovo svi u Madridu, stoga se osjećaj da bi svatko mogao postati sljedećom žrtvom vrlo brzo proširio gradom – baš kao i u Parizu desetak godina poslije, kada su vremenski usklađeni napadi poharali grad.

Službena istraga otkrila je da je napade organizirala teroristička ćelija nadahnuta Al-Kaidom, navodno kao odmazdu za španjolsko sudjelovanje u

invaziji na Irak predvođeno SAD-om. No tadašnji španjolski premijer, José María Aznar, odmah je nastupio na televiziji, objavivši Španjolcima da za napad treba kriviti baskijske separatiste, tražeći ih – u bizarnom nastavku – da podrže njegovu nepopularnu odluku o sudjelovanju u Iračkome ratu. „Nikakvi pregovori nisu mogući ni poželjni s ubojicama koji su već bezbroj puta sijali smrt diljem Španjolske. Takve napade možemo okončati samo čvrstom rukom", izjavio je Aznar.

U Sjedinjenim Državama nakon 11. rujna mnogi su, među njima i najveći dio medija, retoriku Georgea W. Busha i Dicka Cheneyja – „tko nije s nama, taj je uz teroriste" – smatrali dokazom čvrste ruke vodstva, predavši im neopisive nove ovlasti da povedu ono što će se prometnuti u beskonačan „rat protiv terora". (Turski autokratski predsjednik, Recep Tayyip Erdoğan izvest će nešto još okrutnije poslije neuspjelog pokušaja državnog udara 2016., da bi nakon toga nove neograničene ovlasti zapečatio referendumom.) No kada je Aznar pokušao izvesti nešto slično na račun svojih, tugom obuzetih građana, oni to nisu shvatili kao dokaz čvrste ruke, nego kao zlokoban predznak povratka fašizmu. „I danas čujemo odjeke Franca", izjavio je José Antonio Martines Soler, istaknuti madridski novinski urednik koji je bio proganjan tijekom Francove diktature koja je Španjolsku tlačila trideset šest godina. „U svakom činu, svakoj gesti, svakoj rečenici Aznar je rekao narodu da je on u pravu, da on posjeduje istinu, i da su oni koji se s njim ne slažu njegovi neprijatelji."

I tako su sljedeća dva dana, prisjetivši se vremena kada je strah vladao njihovom domovinom, Španjolci u zadivljujućem broju nagrnuli na ulice, rekavši „ne" strahu i terorizmu – a tako i vladinim lažima te Iračkom ratu. Sve to zbilo se uoči nacionalnih izbora, na kojima su birači iskoristili priliku da potuku Aznara i glasuju za stranku koja je obećala španjolske snage povući iz Iraka. Zajedničko sjećanje na nekadašnje šokove učinilo je Španjolsku imunom na nove.

Napadi 11. rujna i pogibelji službenog zaborava

Kad su se 11. rujna 2001. dva zrakoplova zabila u njujorški Svjetski trgovački centar, a treći u Pentagon, napali su državu kojoj je manjkalo ono zajedničko pamćenje trauma kakvo je postojalo u Španjolskoj i Argentini. Time ne želim reći da povijest SAD-a nije obilježena višestrukim traumama. Sjedinjene Države utemeljene su na unutarnjem teroru poticanom od države, na genocidu nad starosjedilačkim narodima, ropstvu, linču i masovnim zatvaranjima – traume su prisutne sve do današnjeg dana. Štoviše, vrlo često, šokovi i krize bili su sluge najgorim oblicima zlostavljanja. Poslije Građanskoga rata obećana podjela zemlje u ime ekonomske reparacije oslobođenim robovima ubrzo je bila zaboravljena. Financijska kriza 1873. godine, poznata i kao Velika panika, još je snažnije učvrstila ispriku da je ekonomija previše razorena, a država previše podijeljena – tako da je umjesto reparacija nastupila vladavina

terora nad oslobođenim robovima na Jugu. Iz SAD-a je, usred ekonomske panike za vrijeme Velike krize, bilo prognano čak dva milijuna Meksikanaca i Amerikanaca meksičkog podrijetla. Poslije napada na Pearl Harbor, otprilike 120.000 američkih Japanaca (dvije trećine njih bilo je rođeno u Sjedinjenim Državama) zatočeno je u logorima za internaciju; baš kao što su i u Kanadi gotovo svi japansko-kanadski državljani bili nasilno okupljeni i pritvoreni.

Dakle, problem u vezi s napadima 11. rujna nije ležao u činjenici da je Sjedinjenim Državama manjkalo iskustvo potresnih događaja koji su bili iskorištavani za napad na demokraciju i ljudska prava. Problem je bio taj što su te ranije traume, iako dobro shvaćene unutar njima pogođenih zajednica, bile nedovoljno dobro shvaćene unutar šire zajednice – one ne pripadaju zajedničkoj nacionalnoj povijesti koja bi svim Amerikancima pomogla uvidjeti razliku između razumnih mjera sigurnosti i vođa koji iskorištavaju strah kako bi promicali svoje oportunističke planove.

I zato je Busheva administracija bila kadra nemilosrdno izrabljivati šok i traumu 11. rujna za napad na građanske slobode unutar države, kao i pokretanje rata izvan nje, a sve je, kao što danas znamo, bilo opravdavano izmišljenim obavještajnim podacima. Stoga zanemarivanje i nasilje države tijekom i poslije uragana Katrina nije pretjerano iznenadilo afroameričko stanovništvo – iako se mnogim bijelim Amerikancima činilo kao nešto dotad neviđeno.

Jaz između ljudi koji su ostali zapanjeni Trumpovom pobjedom i onih koji su je predviđali pratio je slična rasna razgraničenja.

Otpor šoku u SAD-u

No nešto je postalo jasno otkako je Trump preuzeo vlast – da sjećanje na to kako je iskorišten osjećaj straha nakon napada 11. rujna živi i dalje. Iako su Trump i njegovi pristaše davali sve od sebe da se na najbolji mogući način posluže strahom – od muslimana, od Meksikanaca, od nasiljem zaraženih „geta" – kako bi kontrolirali i podijelili stanovništvo, taktika im se nekoliko puta obila o glavu. Poslije Trumpova izbora mnogi su građani prvi put u životu sudjelovali u političkim akcijama i skupovima, pohitavši iskazati solidarnost s onima koji su žigosani kao „drugi".

Počelo je još prvoga dana nove administracije. Za vrijeme Trumpove inauguracije malene skupine koje su pripadale različitim pokretima – od boraca za klimatsku pravdu do aktivista za zaštitu crnačkih života – okupirale su nekoliko križanja kako bi zapriječile pristup ceremoniji. Potom je sljedeći dan uslijedio ženski marš; održan istodobno u oko šesto gradova, bio je to, čini se, najmasovniji koordinirani prosvjed u američkoj povijesti s oko 4,2 milijuna ljudi koji su izišli na ulice. Iako su velike ženske udruge i poznati aktivisti pomogli u organizaciji i logistici prosvjeda, izvorna ideja potekla je od umirovljene

odvjetnice i bake s Havaja koja je nekolicini prijateljica s Facebooka poručila: „Mislim da bismo trebale marširati."

Marširala sam u Washingtonu s obitelji i prijateljima; dirnula me spoznaja da su se na prosvjedu, uz žene koje su bile u većini, pojavili i deseci tisuća muškaraca koji su ustali braniti prava svojih partnerica, majki, sestara, kćeri i prijateljica. Iako su možda u početku vjerovali da marširaju u obranu ženskog prava na odlučivanje o vlastitome tijelu, kao i za izjednačavanje plaća, ubrzo su otkrili da su, u ovom novom dobu, ženska prava mnogo širi pojam, koji, među ostalim, podrazumijeva i prava crnačkih žena na zaštitu od policijskog nasilja, prava imigrantica na zaštitu od deportacije, kao i prava transrodnih žena na zaštitu od mržnje i zlostavljanja. Ovako je glasio proglas: „Ovaj marš prvi je korak prema ujedinjenju naših zajednica, utemeljenih na novim odnosima, u stvaranju promjena odozdo prema gore."

Taj isti duh jedinstva ponovno je oživio kada je administracija uzela na zub određene zajednice, ili kad su one ostale pogođene valom zločina mržnje koje je vlast potpomogla raspiriti. Novi aktivizam najbolje se pokazao nakon što je Trump objavio prvu zabranu putovanja muslimanima, kada su deseci tisuća ljudi – različitih vjera, kao i oni bez vjere – zauzeli ulice i zračne luke te izjavili „svi smo mi muslimani", i „pustite ih da uđu".

Jemen je jedna od država obuhvaćenih tom zabranom. U New Yorku su se jemensko-američke obitelji – koje posjeduju velik broj sveprisutnih dućana na uglovima (takozvanih „bodega") – vrlo brzo organizirale. Ta zajednica nije poznata kao politički aktivna niti je zastupaju velike udruge ili sindikati. No za samo nekoliko dana grad je doživio svoj prvi „štrajk bodega", kada je zatvoreno više od tisuću prodavaonica, a neki od prodavača klanjali su namaz na ulicama. Tisuće članova njihovi obitelji, prijatelji i mušterije, izišli su pružiti im podršku.

Vjerske skupine bile su osobito aktivne u otporu taktici „razdvoji pa vladaj". Kada su oskrnavljena židovska groblja u St. Louisu i Philadelphiji, islamske udruge prikupile su više od 160.000 dolara – osam puta više nego što su planirali – i pomogle platiti popravke. Kada je bijeli nacionalist zapucao u džamiji u Québecu u siječnju 2017., ubivši pritom šestoro ljudi i ranivši još devetnaestoro, reakcija u provinciji i diljem Kanade bila je snažna; organizirano je desetke bdijenja, mnoga izvan džamija – od Vancouvera do Toronta pa do Iqaluita.

Malena djela također mogu nametnuti zajedničku humanost atmosferi straha i podjele. Trumpovi pristaše pokrenuli su malicioznu internetsku kampanju kako bi ocrnili Lindu Sarsour, američku Palestinku i jednu od organizatorica Ženskog marša na Washington – kao pritajenu simpatizerku terorista i antisemitkinju. Takve lažne tvrdnje upravo su onaj tip napada koji su nakon 11. rujna razarali živote i karijere. No ovaj put nije upalilo – protukampanja #IStandWithLinda pokrenuta je gotovo istoga časa, toliko obimna i glasna da je potpuno pokopala sve klevete. Kada su službenici za useljavanje uhitili

24-godišnjeg Daniela Ramireza Medinu – koji je još kao dijete s roditeljima pristigao u SAD – organizirana je uspješna kampanja za njegovo oslobađanje koja je rezultirala njegovim izlaskom iz washingtonskog pritvora, u kojemu je proveo više od šest tjedana.

Stotine gradova i okruga (kojima su se pridružili škole, kampusi, crkve i restorani) istupaju kako bi se proglasili „pribježištima" za imigrante koje Trumpova administracija traži s namjerom da ih deportira. Taj pokret pribježišta (koji je počeo davno prije izbora 2016.) nadahnjuje uvjerenje da zajednice svojim okupljanjem mogu pokušati spriječiti deportacije na svome području. No kako mnogi ističu, to često ne sprječava policiju i granične službe da provode racije i razdvajaju obitelji. I zato Američki savez za građanske slobode, koji je prikupio gotovo 80 milijuna dolara preko interneta tijekom prva tri mjeseca nakon inauguracije, vodi kampanju kojom pritišće državne i gradske uprave da prihvate niz od devet temeljnih točaka smišljenih kako bi zaštitile imigrante od Trumpova progona. Za mjesec dana više od tisuću zajednica počelo je vršiti pritisak na lokalne policijske službe da potpišu te obveze. (Vrijedi primijetiti kako su se čule i kritike da su zahtjevi previše umjereni.)

Bilo je također i brojnih akcija za naglašavanje međuovisnosti koja postoji između građana i imigranata, a koju rastuća ksenofobija pokušava poreći. U veljači 2017. godine radnici iz više različitih područja djelatnosti i gradova sudjelovali su u Danu bez imigranata, naglašavajući koliko je američka ekonomija ovisna o ljudima koje Trump pokušava prognati. Kako je jedan od organizatora tog dana rekao novinaru: „Želimo da ljudi savršeno dobro shvate da bi ovaj grad prestao funkcionirati bez nas koji gradimo, kuhamo ili čistimo." (Nakon što je dvanaest radnika iz restorana u Oklahomi dobilo otkaz zbog sudjelovanja u prosvjedima, najmanje dva susjedna restorana odmah su im ponudila radna mjesta.)

Osveta stvarnosti

Još jedan zaštitni znak Trumpove administracije jest rat protiv činjenica: ne samo da su mediji proglašeni narodnim neprijateljima, nego su i s vladinih internetskih stranica nestali znanstveni podaci, a uvedena je *de facto* zabrana raspravljanja o klimatskim promjenama preko službenih vladinih komunikacijskih kanala. Nasuprot tomu, javilo se nekoliko kreativnih inicijativa s ciljem obrane objektivne stvarnosti. Samo nekoliko dana nakon inauguracije, Nacionalni park Badlands bio je prvi koji je izbjegao vladino zataškavanje znanosti i objavio na svome Twitteru podatke o kiselosti oceana i razini ugljičnog dioksida u atmosferi. Objave su uklonjene nedugo nakon što su postavljene, ali ne prije nego što su pokrenule trend odmetničkih profila.

I dok su ključna znanstvena istraživanja misteriozno nestajala s vladinih internetskih stranica, međunarodna zajednica uložila je napor da ih spasi iz

crne rupe zaborava. Ubrzo nakon Trumpove pobjede, neprofitna digitalna knjižnica sa sjedištem u San Franciscu, Internet Archive, koja je posljednja dva desetljeća rada posvetila očuvanju internetskih sadržaja za javnost (i već posjeduje stotine milijardi arhiviranih stranica), objavila je kako namjerava pronaći server u Kanadi na kojem će pohraniti sve američke podatke. U danima prije Trumpove inauguracije u raznim gradovima održani su skupovi za „očuvanje podataka", jer su se istraživači i zabrinuti volonteri sastali kako bi zaštitili podatke sa stranica Agencije za zaštitu okoliša i ostalih vladinih službi. U veljači 2017. održan je „hackaton" na Sveučilištu Berkeley, okupivši dvije stotine „branitelja podataka" koji su spašavali znanje stvoreno radom javnih institucija poput Ministarstva energetike i NASA-inih programa proučavanja Zemlje.

Znanstvenici se nevoljko uključuju u politički aktivizam, jer se zagovaranje problema koji ujedno istražuješ može smatrati dokazom pristranosti. Takav je oprez razumljiv, no suočeljeni s otvorenim napadima Trumpove administracije na znanstvenu stvarnost i bezočnim pokušajima gušenja nekonvencionalnih istraživanja, mnogi znanstvenici zaključili su da moraju podići svoj glas. Jane Goodall, slavna primatologinja, opisala je napade na znanost kao „poziv na juriš" znanstvenoj zajednici.

I zato su na Dan Zemlje 2017. deseci tisuća znanstvenika sudjelovali u washingtonskom Maršu za znanost, dok je više od četrdeset tisuća ljudi marširalo za znanost u Chicagu i Los Angelesu – a to su samo najveći među više od šesto marševa održanih diljem SAD-a te još šezdeset osam svjetskih država. „Ako ne možemo otvoreno raspravljati o činjenicama," izjavio je za *Guardian* jedan biolog sa Sveučilišta Stanford, „kako će preživjeti demokracija koja se temelji na javnoj raspravi i povjerenju u društvene istine? I zato ćemo marširati." (Jedna pjesma postala je hit: „Što želimo? Istraživanja temeljena na podacima. Kad to želimo? Odmah nakon stručne recenzije.") Samo tjedan dana poslije stotine tisuća ljudi okupilo se po paklenoj vrućini u Washingtonu (još jedanput, uz još stotinu marševa koji su se istodobno održavali posvuda), ujedinivši se pod parolom „klima, radna mjesta i pravda". Tom prilikom nismo samo zahtijevali poštovanje prema znanosti, već i da ona postane temelj smione i hitne ekonomske i društvene transformacije.

U prvom valu otpora pokazalo se da brišu barijere između značenja riječi „aktivist" i „organizator". Masovna okupljanja tada su organizirali ljudi koji dotad nikad nisu sudjelovali ni u čemu političkome. Mnogo ih je otkrilo da, bez obzira na stručno područje, bili odvjetnici ili konobari, posjeduju ključne vještine koje mogu podijeliti u toj novonastaloj mreži otpora. Nije važno gdje žive ili rade – u laboratoriju, dućanu, odvjetničkom uredu ili domu – važno je da ujedinjeni posjeduju moć bacati klipove u zupčanike pogibeljnog sustava.

Istodobno su mnogi od nas shvatili kako su nam, želimo li biti dorasli hitnosti i važnosti trenutka, potrebna određena umijeća i znanja – o povijesti,

o mogućnosti promjene političkog sustava, pa čak i o tome kako mijenjati samoga sebe. I tako je, uz bok iznimno vidljivim kampanjama i prosvjedima, došlo do procvata općeg obrazovanja. Mnogima je prvi korak bio ponovno naučiti kako funkcionira demokracija. Kada su harvardski diplomci objavili da otvaraju internetski i individualizirani „Tečaj otpora", smišljen da novonastale udruge opremi „sredstvima potrebnima za borbu protiv saveznih, državnih i lokalnih vlasti", prijavilo se više od pedeset tisuća ljudi – iz svih pedeset država.

U danima poslije Trumpove pobjede, malena skupina bivših demokratskih kongresnih dužnosnika uobličila je tekst od dvadeset četiri stranice objavljen kao Google dokument u kojemu iznose pouke izvučene iz napada pokreta „Čajanka" (Tea Party) na Obamin program, i to prema pojedinim okruzima. Nazvali su ga „Vodič Nedjeljivih". Tijekom Trumpovih prvih sto dana mandata, nastalo je više od sedam tisuća podružnica „Nedjeljivih" – koje nisu bile sastavljene od okorjelih aktivista, nego većinom od učitelja i umirovljenika, gnjevnih zbog toga što njihovi izabrani predstavnici pomažu promicati Trumpov program. Više od jednostavnog priručnika demokracije odozdo prema gore, „Vodič Nedjeljivih" i aktivizam koji je on iznjedrio ponudili su, kako je jedan novopečeni organizator „Nedjeljivih" iz Virginije izjavio, „ne samo političku zajednicu, nego zajednicu koja skrbi za tebe, gdje ljude okuplja zajednički osjećaj građanske odgovornosti, jer ovaj sustav odlazi kvragu".

Prisutna je i sve veća želja bjelačkog stanovništva da propituje rasne predrasude u nama, našim zajednicama i obiteljima. Skupine kao što je Showing Up for Racial Justice doživjele su procvat zanimanja za svoje tečajeve i radionice. Arab American Association iz New Yorka i druge skupine održavaju uvijek prepune tečajeve na temu kako učinkovito reagirati u slučaju rasnog zločina i rasističkog zlostavljanja.

U međuvremenu, dok administracija priprema temelje za rezanje subvencija skloništima za žene, programima za planiranje obitelji i sprečavanje nasilja nad ženama, stvar su u ruke preuzele spontane akcije prikupljanja sredstava. Udruga Planned Parenthood izvijestila je o zapanjujućih 260.000 donacija u samo mjesec dana nakon izbora, pri čemu je gotovo četvrtina donacija bila naslovljena imenom Mikea Pencea (tijekom izborne kampanje, potpredsjednik je izjavio da želi poslati na „smetlište povijesti" povijesnu odluku Vrhovnog suda u parnici „Roe protiv Wadea", a koja presuđuje u korist slobode izbora).

Sva ta djela solidarnosti i izrazi jedinstva odražavaju činjenicu kako, poslije više desetljeća rješavanja zasebnog rješavanja problema, odnosno vođenja tzv. politike silosa, sve više ljudi shvaća da Trumpa možemo potući samo međusobnom suradnjom – nijedan pokret ne može pobijediti sam. Stoga moramo stajati čvrsto jedni uz druge i štititi jedni drugima leđa kao nikad prije. I zato je više od pedeset progresivnih skupina, proisteklih iz vrtoglava niza borbi, pozdravilo početak saslušanja Trumpovih kandidata deklaracijom „Ujedinjenog otpora" – javno se zaklinjući kako će „učiniti sve da podrže jedni druge, biti

odani jedni drugima, djelovati zajedno i solidarno, na ulicama, po dvoranama moći, ili svakodnevno unutar zajednice. Kad napadnu jednoga, napali su sve nas."

Ne možemo si dopustiti ograničiti se na samo jedno područje. Kako navodi Angela Davis u zaključku svoga vatrenog govora tijekom Ženskog marša na Washington: „Sljedećih 1459 dana Trumpove administracije bit će 1459 dana otpora – otpora na zemlji, otpora u učionicama, otpora na radnim mjestima, otpora u slikarstvu i glazbi. Ovo je samo početak. Riječima neponovljive Elle Baker: 'Mi koji vjerujemo u slobodu ne možemo predahnuti sve dok ona ne stigne'."

Otpor prema Trumpovu nasilništvu prelazi granice SAD-a i širi se Sjevernom Amerikom. Nakon objave zabrane putovanja muslimanima, tisuće Kanađana, pod vodstvom muslimanskih i skupina za prava imigranata, odmah su se bacile na posao i zatražile da Kanada osigura pribježište migrantima i izbjeglicama kojima je zabranjen ulazak u SAD. Tu je i novonastali pokret podrške koji prihvaća sve veći broj imigranata koji bježe iz SAD-a i pješice prelaze u Kanadu, čak i u zimskim uvjetima (uz stravične priče o smrznutim i amputiranim prstima na rukama i nogama).

Kanadski zakon o izbjeglicama trenutačno smatra Sjedinjene Države „sigurnom" zemljom, stoga ne postoji zakonska osnova za bijeg i traženje azila u Kanadi. No mnogi pritišću kanadsku vlast – peticijama i prosvjedima – da promijeni pravila. Kao što ističe pismo skupine profesora prava, Trumpova djela „odražavaju nepatvoreno licemjerje, ksenofobiju i prizemno trgovanje strahom, protiv čega se bori međunarodni režim za izbjeglice".

U međuvremenu, u Meksiku su deseci tisuća ljudi u više od desetak gradova prosvjedovali protiv Trumpove imigracijske politike, kao i zbog njegova blaćenja Meksikanaca na etničkoj osnovi. Pritisak postoji i izvan Sjeverne Amerike. U Ujedinjenom Kraljevstvu gotovo dva milijuna ljudi potpisalo je službenu peticiju da se Trumpu zabrani državnički posjet Velikoj Britaniji (Trump je navodno zatražio da se vozi u zlatnoj kraljevskoj kočiji). Također jača i međunarodni pokret koji poziva vlade da nametnu trgovačke sankcije SAD-u zbog kršenja obveza smanjenja emisija stakleničkih plinova na koju se obvezao potpisom Pariškog sporazuma. Jača i pokret za ometanje Trumpova brenda, kao i globalni poziv na bojkot kompanija koje unajmljuju prostore u raznim Trumpovim tornjevima, ali i kampanje kojima se traži od građevinara da uklone Trumpovo ime s panorama gradova.

... i diljem svijeta

Gotovo svaka država ima svoj bjelački nacionalistički ili neofašistički pokret protiv kojega se treba boriti, a mnogi znaci ukazuju na to da otpor jača. Kao reakcija na protuimigrantske napade u Europi, održani su masovni prosvjedi

diljem kontinenta – od Berlina do Helsinkija – s parolom da su imigranti dobrodošli. U Barceloni se više od 100.000 ljudi odazvalo pozivu novog gradonačelnika (bivšeg aktivista za stanarska prava) i promarširalo ulicama pod parolom „volem acollir" („želimo im dobrodošlicu").

Mnoge udruge spontano su nastale kako bi pružile izravnu pomoć u trenucima kad su vlasti podbacile. Kada su brojni imigranti počeli pristizati u Grčku 2015. godine, naišli su na ljude koji su „preživjeli pet godina šok-terapije štednjom, koji su gledali kako im se urušavaju životi i nestaju socijalna, politička i radnička prava", pisao je sociolog Theodoros Karyotis. I unatoč tomu, umjesto da ljubomorno čuvaju ono malo što su spasili, tamošnji stanovnici dočekali su migrante „bujicom solidarnosti". Tisuće Grka otvorilo je svoja vrata prognanicima, milijuni kod kuće pripremljenih obroka dopremani su u izbjegličke logore, besplatna zdravstvena skrb osigurana je u domovima zdravlja, a u tvornici su radnici otvorili skladište kako bi skupljali donacije u odjeći i hrani za djecu.

U Njemačkoj su stanovnici – nakon što su se pojavili prijedlozi da se izbjeglice udomi u lošim uvjetima, dakle u školskim dvoranama, praznim poslovnim zgradama, praznim skladištima, vojarnama, čak i u bivšem nacističkom radnom logoru – organizirali „Airbnb za izbjeglice" i zadovoljili potrebu izbjegličkih obitelji za smještajem, dajući im gostinjske sobe u svojim kućama. Taj se pokret proširio na još trinaest država. U mojoj domovini djeluje snažan pokret za prava izbjeglica uz čiju su pomoć tisuće Kanađana sponzorirali sirijske obitelji, preuzimajući financijske i osobne obveze pridošlica na godinu dana, dok se ne priviknu na novi jezik, kulturu i klimu. *New York Times* opisao ga je „kao najindividualniji program preseljenja na svijetu".

Najviše ohrabruje činjenica da, iako su prve pretpostavke da bi Trumpov uspon na vlast mogao pokrenuti val desničarskih pobjedničkih slavlja, on u nekim državama polučuje potpuno suprotan učinak. Promatrajući Trumpovu administraciju gadova na djelu, neka glasačka tijela odlučila su zaustaviti tu bujicu. Prije izbora u Nizozemskoj, u ožujku 2017., mnogi su predviđali pobjedu Geerta Wildersa i njegove izrazito antimuslimanske i ksenofobične Stranke za slobodu. Umjesto toga, Wildersova potpora odjednom se urušila, a vladajuća stranka zadržala je većinu mandata. No najveći pobjednik izbora bila je stranka Zelene ljevice koja je s četiri mandata porasla na četrnaest. Stranački vođa, Jesse Klaver, marokansko-indonezijskog podrijetla, kampanju je vodio pod smionom antirasističkom parolom. Na dan izbora, Klaver je ostalim europskim političarima koji su se suočili s povratkom desničarskog populizma i rasizma uputio poruku: „Ne pokušavajte prevariti narod. Borite se za svoja načela. Budite pošteni. Borite se za prognanike. Budite za Europu... Možete zaustaviti populizam."

Taj su savjet poslušali mnogi u Francuskoj samo nekoliko mjeseci poslije, iako u konačnici ne dovoljno. Suočeni s prijetnjom da bi pobjedu mogla odnijeti krajnja desnica Marine Le Pen, mnogi su povukli potporu kandidatima centra strahujući od reprize sraza Hillary Clinton i Donalda Trumpa, i umjesto toga pružili su je lijevom narodnom kandidatu Jean-Lucu Mélenchonu. On se u kampanji zalagao za ukidanje slobodne trgovine, mir te radikalan program ekonomske preraspodjele, a na skupovima je počeo privlačiti i do sedamdeset tisuća pristaša, više nego ijedan drugi kandidat. Unatoč tomu, Mélenchon je – iako se u početku izvještavalo da ima podršku samo 9 posto birača – uspio osvojiti 19,6 posto glasova u prvome krugu, propustivši za samo 2 posto ulazak u drugi izborni krug. U finalnom je krugu Emmanuel Macron, bivši neoliberalni bankar, porazio Marine Le Pen, iako je njezina ekstremistička stranka osvojila rekordan broj glasova. Otprilike trećina registriranih birača odlučila je svoje nezadovoljstvo Marine Le Pen, ali i Macronom, iskazati uopće ne glasavši ili pak poništivši svoje listiće. U Španjolskoj su na izborima za gradonačelnike Barcelone i Madrida pobijedili kandidati duboko ukorijenjeni u socijalne pokrete, i odmah su počeli uvoditi konkretne programe dobrodošlice prognanicima, borbe protiv beskućništva i zagađenja.

Hoće li solidarnost preživjeti veliki šok?

Takve reakcije golema su pobjeda nad ionako već previše uspješnom politikom „razdvoji pa vladaj" uvedenoj poslije 11. rujna. Trumpove taktike šoka zasad ipak ne uspijevaju dezorijentirati oporbu. Umjesto toga, one bude narod – u Sjedinjenim Državama, ali i diljem svijeta. Naravno, ti novi savezi u SAD-u još se nisu morali suočiti s većom sigurnosnom krizom ili kriznim stanjem. No pravi test je tek pred nama; pitanje je hoće li se dosadašnja hrabrost i solidarnost održati kada se ljude počne uvjeravati da su neposredno ugroženi, i da skupina s kojom se solidariziraju moguće skriva osobu koja je prošli tjedan detonirala bombu.

Unatoč tomu, postoje razlozi za vjerovati da će mnoge veze nastale tih prvih dana biti dovoljno snažne da se suprotstave strahu koji se neizbježno rađa tijekom kriznih stanja. Ako Trump pokuša iskoristiti krizu kako bi progurao svoje drakonske mjere, ovaj novonastali pokret otpora spreman je ustati i stvoriti ljudsku barijeru koja će reći: „Ne, ovaj put – ne".

11. POGLAVLJE

Kada „NE“ nije bilo dovoljno

Dakle, ovo je problem – reći „NE“ taktikama šoka često nije dovoljno da ih se zaustavi. Tu sam pouku izvukla godinu dana nakon objavljivanja *Doktrine šoka*, kada je Wall Street doživio najgoru krizu još od Velikog sloma 1929. godine.

Vidjeli samo kako se financijsku krizu iz 2008. – jasan ishod neobuzdane pohlepe financijskog sektora – zlorabilo diljem svijeta, a osobito u južnoj Europi, kako bi se doktrinom šoka izvuklo bolne ustupke od običnih ljudi. Europljani su se toj ciničnoj taktici suprotstavili nezamislivom hrabrošću i upornošću (mnogo većoj od ičega viđenoga u Sjedinjenim Državama pod Trumpovom vlašću). Okupirali su trgove i ondje boravili mjesecima. Organizirali su opće štrajkove koji su blokirali gradove, a u nekim slučajevima čak i glasovali za svrgavanje ljudskog smeća. Izvan Europe, u Tunisu, došlo je do naglog porasta cijena hrane, što je postalo katalizatorom za val pobuna koji je kasnije dobio naziv Arapsko proljeće.

Jedna od uličnih parola iz tog razdoblja, izvorno talijanska prije nego što se proširila u Grčku i Španjolsku, glasila je: „Nećemo plaćati vašu krizu!“ Milijuni su shvatili da se od njih traži upravo to. Na vrat su im natovarili bankarske račune i natjerali ih da tuđe grijehe plaćaju višom cijenom života i smanjenim dohotkom. Rekli su „ne“. Glasno, nedvosmisleno, zastrašujuće brojni.

No u najvećem broju slučajeva, to nije bilo dovoljno – ekonomski udari nastavili su pristizati. Katkad se osobito odbojne mjere štednje uspjelo odbiti uličnim prosvjedima. Studenti iz Québeca uspješno su zaustavili povećanje školarina 2012. godine, baš kao što su se čileanski studenti 2011. borili za obnovu urušenog obrazovnog sustava. No programi štednje nastavljaju mljeti sve pred sobom.

Još važnije: taj val prosvjeda i okupacija nije pokrenuo temeljnu promjenu ekonomskog modela, onu koja bi nas mogla skrenuti s puta što vodi prema svijetu Zelenih i Crvenih zona. Kada su se nedostaci sadašnjeg modela razotkrili na mnogo spektakularniji način nego u ijednom trenutku poslije Velike krize, nismo zajednički iskoristili taj trenutak, zgrabili kormilo povijesti i napravili zaokret.

Odgovornost za to je na svima nama. Ni jedan pojedinac ni politička stranka ne mogu se kriviti za put kojim nismo pošli. No pogreške nastale nakon financijskog sloma 2008. bile su najteže u Sjedinjenim Državama, zbog mnogo čimbenika koji su se naizgled posložili u korist transformacijske, a ne postupne promjene. I zato vrijedi bolje istražiti taj trenutak krize; ne da bismo upirali prstom u krivce, nego da bismo shvatili kako izgleda propustiti toliko rijetku političku priliku – i da ne bismo ponovili iste pogreške kada udari nov ekonomski šok.

Vratimo se na početak 2009. godine. Barack Obama ulazi u Bijelu kuću kao prvi afroamerički predsjednik – težak udarac za osam godina Busheva mandata. S lakoćom je odnio narodne glasove, a njegovi će Demokrati sljedeće dvije godine imati kontrolu nad Kongresom.

Obama je očito imao jasan demokratski mandat da s razorenom ekonomijom učini nešto više od pukog krpanja rupa. Zadnja tri mjeseca prije nego što je preuzeo mandat, država je izgubila gotovo dva milijuna radnih mjesta, a budućnost 2009. izgledala je mračno. Sama ideja napada na Wall Street bila je neopisivo popularna (tako je i ostalo), s obzirom na to da su velike financijske institucije koje su „pumpale" globalnu ekonomiju bile razlog zbog kojega su toliki ljudi ostali bez domova i radnih mjesta, doživjevši da im ušteđevina jednostavno ispari. Banke nisu imale obranu – njihovi direktori doslovno su se skrivali. Tijekom kampanje Obama je grmio kako će obnoviti ekonomiju u ime „napornog rada i žrtava onih iz Glavne ulice", odnosno običnih građana, pritom ustajući protiv „pohlepe i neodgovornosti Wall Streeta".

Nova administracija dobila je mandat za borbu protiv klimatske krize. Poslije osam godina poricanja i podmetanja klipova za vrijeme Busheve vladavine, Obama je obećao naplaćivati ugljik i s pomoću velikih investicija stvoriti pet milijuna „zelenih" radnih mjesta – među njima i ona u sektoru obnovljive energije i proizvodnji hibridnih automobila. Kad je Obama pobijedio na unutarstranačkim izborima, oduševljenoj gomili obratio se riječima kako će se ovo pamtiti kao trenutak kada je rast morske razine počeo usporavati i „planet zacjeljivati". Naravno, detalji su bili slabi, ali to nisu bili obični izbori, tako da nije upitno je li bilo demokratske hrabrosti za mandat.

Kada su banke pale na koljena

Gledano iz današnje perspektive, zaista je nevjerojatno koliko su ekonomske moći imali Obama i demokrati u tom kratkom razdoblju prije nego što su izgubili Kongres. Prvo su imali slobodne ruke za oblikovanje programa

stimulacije obnove proizvodnje – i da ga učine dovoljno izdašnim. Nakon više desetljeća nemilosrdnih rezova u socijalnoj potrošnji odjednom je postignut opći konsenzus o potrebi da savezna vlada izvuče gospodarstvo iz recesije. Plan stimulacije procijenjen je na 800 milijardi dolara, što je nesvakidašnja svota, iako su je tada kritizirali kao nedovoljnu.

To nije bilo jedino sredstvo kojim je Obama raspolagao da ostvari svoje obećanje o pomaganju onima iz „Glavne ulice". Banke su bile na koljenima, primale su bilijune dolara državnog novca za izravan spas ili u obliku jamstava za zajmove, a u Sjedinjenim Državama i diljem svijeta vođene su vatrene rasprave o tome što bi vlade trebale zatražiti od banaka koje su spasile od posljedica vlastite pohlepe. Treba li rezati direktorske plaće? Vratiti Glass-Steagallov zakon iz vremena Velike krize, kojim su odvojene komercijalne od investicijskih banaka? Treba li direktore odgovorne za globalnu krizu strpati u zatvor? Treba li banke trajno nacionalizirati i voditi kao javne zaklade? Neka od tih pitanja i danas zvuče radikalno, no vrijedi zapamtiti da su to bile stvarne rasprave vođene 2009. godine, pa čak i u konzervativnim medijima poput *Financial Timesa*. Slične rasprave vođene su i o sudbini velikih automobilskih kompanija, koje su se također zaputile u Washington tražeći spas. Dvojica od Velikog trojstva – General Motors i Chrysler – morali su već iste godine proglasiti stečaj te su završile pod državnim nadzorom.

Sad se odmaknimo i zamislimo što je sve moglo biti... Obama je dobio mandat za stvarnu promjenu, imao je doslovno *carte blanche* za osmišljavanje stimulacijskog paketa, i priliku da nametne prijeko potrebne promjene dvjema posrnulim granama američke ekonomije – bankama i automobilskoj industriji.

Zamislite da su demokrati iskoristili prednost koju su imali 2009. i 2010. kako bi bankama i automobilskim divovima nametnuli ozbiljne i korjenite zahtjeve za restrukturiranjem u zamjenu za spas. Zamislite da je Obama, izabran zbog obećanja da će se pobrinuti za one iz „Glavne ulice", riješio problem klimatskih promjena, stabilizirao gospodarstvo i gledao na bankarstvo i automobilsku industriju kao na dijelove jedinstvene vizije oživljavanja gospodarstva, istodobno se boreći protiv nejednakosti i klimatskih promjena.

Konkretno, što bi bilo da su automobilske kompanije dobile direktivu da se restrukturiraju kako bi proizvodile vozila budućnosti s niskim emisijama ugljika – električne automobile, električne autobuse, tramvaje? Usred financijske krize izgubljeno je dva milijuna radnih mjesta u proizvodnji, a tvornice su zatvarane. No što bi bilo da su se, umjesto toga, tvornice prenamijenile i opremile? Slična industrijska transformacija dogodila se tijekom Drugoga svjetskog rata, kada su američke tvornice bile prenamijenjene za ratnu proizvodnju.

Istina, bilo bi skupo, ali od banaka se moglo zatražiti da potroše veći dio „novca za spašavanje" kako bi pružale zajmove potrebne za industrijsku transformaciju (nažalost, banke su samo zgrtale gotovinu). A stimulacije se moglo potrošiti na obuku i obrazovanje radnika kako bi mogli aktivno sudjelovati u

tom prijelazu, graditi javnu infrastrukturu, prijevoz, energetske mreže – iste te zelene ekonomije. Obamin proračun za infrastrukturu nije obuhvatio važnu potporu zelenoj energiji i zelenim projektima, nego je čistu infrastrukturu budućnosti, uključujući javni prijevoz i laku gradsku željeznicu, kratkoročno zamijenio prljavom infrastrukturom prošlosti – autocestama. A prilike koje je pružilo izvlačenje banaka i automobilske industrije gotovo su potpuno protraćene. Čak i nakon svih njihovih grijehova, stav Washingtona nije se promijenio: banke znaju najbolje, automobilska industrija zna najbolje, naš posao je da te grane podignemo na noge najbrže što možemo kako bi se mogle vratiti malo uglađenijoj inačici poslovanja po starome.

Revolucija radnih mjesta do koje nije došlo

Tim se putem nije pošlo zato što je, upravo sada, jedna od najvećih prepreka ozbiljnijoj borbi protiv klimatskih promjena uspješno predstavljanje naftnih kompanija kao jedinih kadrih stvoriti dobro plaćene poslove i održavati dotok energije. Obama i demokrati mogli su tu tvrdnju pokopati jednom zauvijek.

Druge su države, u istom tom razdoblju, to i učinile. Tijekom proteklih deset godina njemačka vlada zelenu je energiju smatrala glavnim sredstvom oživljavanja proizvodnog sektora. Tijekom tog razdoblja stvoreno je 400.000 radnih mjesta, a 30 posto njemačke energije potječe iz obnovljivih izbora. Njemačka je uvjerljivo najsnažnija gospodarska sila u Europi. Ali energetska tranzicija još nije dovršena – Njemačka se i dalje u velikoj mjeri oslanja na ugljen – a njezina je vlada nametnula nemilosrdnu štednju drugima, dok je za sebe odabrala drugačiji put. Ali da je SAD slijedio njemački primjer, već bi toliko daleko odmakao na putu prema ekonomiji temeljenoj na obnovljivim izvorima da bi Trumpu bilo nemoguće zaustaviti taj proces – bez obzira na to koliko predsjedničkih uredbi potpisao. I tko zna, nova radna mjesta u proizvodnji i poboljšana infrastruktura možda bi bili dovoljni da mu uskrate pobjedu.

Naravno, sva ta promjena i restrukturiranje zahtijevali bi nesvakidašnju usredotočenost i odlučnost. Da je Obama u trenutku stupanja na vlast prihvatio transformacijski pristup posrnulim bankama, automobilskim kompanijama i neobuzdanom energetskom sektoru, povratni udar bio bi strašan i on bi ga teško podnio. Prikazivali bi ga kao komunista, kao američkog Huga Cháveza. S druge strane, njegov mandat sveobuhvatne promjene pratile su toliko nesvakidašnje ekonomske ovlasti da su mu mogle otvoriti vrata nove ere ekonomskog poštenja i klimatske stabilnosti.

Činjenica da je Amerikancima taj trenutak promakao nije grijeh koji se može prišiti isključivo demokratima. Tijekom prvih godina Obamina mandata najprogresivnije udruge – kojima je laknulo što su se konačno riješile Busha, a laskalo im je što ih, prvi put nakon deset godina, vlast konačno sluša – pomiješale su dostupnost i moć. Posljedično tomu, oblik vanjskog pritiska koji je

bio korišten za postizanje važnijih političkih pobjeda u prošlosti najvećim je dijelom nestao tijekom Obamina prvog mandata. Unatoč nekim smionim pokušajima, nije stvorena progresivna koalicija koja bi pritisnula Obamu da bolje iskoristi svoj jedinstven položaj u povijesti, tjerala ga da održi obećanje o radnim mjestima, rasnoj jednakosti, čistom zraku, čistoj vodi i boljim uslugama. Bila je to pogreška. Kao što je slavni (i nikad prežaljeni) povjesničar Howard Zinn jednom zapisao: „Nije presudno tko sjedi u Bijeloj kući, nego tko sjedi na ulicama, po kafićima, u hodnicima državne uprave, u tvornicama. Tko prosvjeduje, tko okupira urede i demonstrira. Takvi događaji određuju ono što će se dogoditi."

Ukratko, 2009. godine nismo bili spremni ni kao teoretičari ni kao organizatori – previše nas čekalo je da promjena stigne odozgo. A kad nas je većina shvatila koliko je ta promjena nedostatna, vrijeme je isteklo, a „Čajanka" (Tea Party) već bila u usponu.

Sjetimo se kad smo skočili

Prije nego što se politička doktrina šoka ustoličila u osamdesetima, krize koje su očito nastale kao rezultat financijske pohlepe i korporacijskih zločina često su izazivale radikalno drugačije reakcije. Zapravo, izazvale su neke od najslavnijih progresivnih pobjeda u suvremenoj povijesti.

U Sjedinjenim Državama, nakon klaonice Građanskog rata i ukinuća ropstva, Crnci i njihovi radikalni saveznici borili su se za ekonomsku pravdu i veća socijalna prava. Odnijeli su važne pobjede, među njima i besplatno javno školovanje za svu djecu – iako će proći još jedno stoljeće do ukinuća segregacije u školama.

Strahoviti požar koji je 1911. godine zahvatio njujoršku kompaniju Triangle Shirtwaist i odnio živote 146 mladih, useljeničkih radnika, pokrenuo je prosvjede stotina tisuća radnika – što je u konačnici dovelo do izmjene državnog zakona o radu, ograničavanja prekovremenih sati, regulacije dječjeg rada i velikog napretka u protupožarnoj zaštiti te zdravstvenoj skrbi.

Najvažnije, samo zahvaljujući kolektivnoj reakciji odozdo za Velike krize 1929. godine postao je moguć New Deal. Val štrajkova sredinom tridesetih – sindikalna pobuna prijevoznika i opći štrajk u Minneapolisu, štrajk lučkih radnika koji su 83 dana blokirali zapadnu obalu i štrajkovi sjedenjem u tvornicama automobila u Flintu – ustoličio je moć industrijskih sindikata i natjerao vlasnike da mnogo veći dio bogatstva dijele s radnicima. U tom istom razdoblju, kao reakcija na patnje izazvane Velikom krizom, masovni pokreti zahtijevali su sveobuhvatne socijalne programe poput socijalnog osiguranja i naknade za nezaposlene (iz kojih je, vrijedi primijetiti, bila isključena većina Afroamerikanaca i većina žena). U tom istom razdoblju uvedeni su i strogi novi zakoni koji su regulirali financijski sektor – i to na račun neobuzdanog

stvaranja profita. Diljem industrijaliziranog svijeta pritisak socijalnih pokreta stvorio je uvjete za programe poput New Deala, ambiciozna ulaganja u javnu infrastrukturu – instalacije, transportni sustav, stanovanje – što je usporedivo s onime što danas od nas zahtijeva klimatska kriza. (Baš kao što su razaranja za Drugoga svjetskoga rata poslužila kao još jedan sličan katalizator.)

Godine 1969. dolazi do izlijevanja nafte u Santa Barbari koje je onečistilo prelijepe kalifornijske plaže i bilo je nešto poput Velikog sloma za okoliš – na taj šok reagirali su milijuni ljudi tražeći korjenite promjene. Mnogi najstroži sjevernoamerički zakoni kojima se štite zrak, voda i ugrožene vrste vuku svoje korijene iz narodnoga gnjeva koji je uslijedio kao reakcija na katastrofu.

U svim tim slučajevima teška kriza poslužila je kao poziv na ustanak i oblikovala je smislenu legislativu koja je pak stvorila sigurnije i poštenije društvo – velikim dijelom zahvaljujući napornom radu organizatora koji su pripremali teren godinama prije nego što je došlo do šoka. Te reforme bile su daleko od savršenstva, nipošto sveobuhvatne transformacije, no ipak su izravno zaslužne za stvaranje velikog dijela suvremene socijalne zaštite, kao i regulacijskih struktura koje štite bezbrojne radnike i javno zdravstvo. Štoviše, za te pobjede nije bila potrebna autoritarna prijetvornost. Bile su toliko omiljene kod birača da ih se nije moralo proturati pod krinkom krize, nego su ih gromoglasno zahtijevali snažni socijalni pokreti – bilo je to produbljivanje demokracije, a ne njezino podrivanje.

Dakle, zašto su te krize iznjedrile tako vizionarske promjene, dok one suvremenije – uragan Katrina, propast hipotekarnog tržišta, katastrofa na BP-ovoj platformi Deepwater Horizon – za sobom ostavljaju tako malo napretka u javnoj politici?

Kada utopija pruži ruku

Evo jedne teorije – međuigra pustih snova i konkretnih pobjeda oduvijek je ležala u srži trenutaka iskonske transformacije. Napreci koje su izvojevali radnici i njihove obitelji poslije Građanskoga rata i tijekom Velike krize, baš kao i oni na polju građanskih prava i okoliša u šezdesetima i početkom sedamdesetih godina, nisu bili samo reakcije na krizu. Bile su to reakcije na krizu koje su se *ostvarile kad su se ljudi usuđivali sanjati o velikim stvarima*, glasno, u javnosti – bile su to eksplozije utopijske mašte.

Štrajkaši iz Pozlaćenog doba, potkraj devetnaestoga stoljeća, bjesnili su na golema bogatstva koja su zgrtana na leđima potlačenog radništva i bili su nadahnuti Pariškom komunom, kada je pariško radništvo preuzelo upravu nad gradom i vladalo mjesecima. Oni su sanjali o „zadrugarskoj zajednici", svijetu gdje će rad biti samo jedan element dobro uravnotežena života i gdje će vremena za odmor, obitelj i umjetnost biti napretek. Utopističko-socijalistička fikcija, među njima i djelo Edwarda Bellamyja *Pogled unatrag* (*Looking Backward*),

zauzimala je vodeća mjesta na listama najprodavanijih knjiga (u oštroj opreci s današnjicom, kada se nakon Trumpove inauguracije na listama ponovno pojavila klasična distopijska fikcija – *1984.* Georgea Orwella, *Sluškinjina priča* Margaret Atwood i *It Can't Happen Here* Sinclaira Lewisa). Radnički organizatori tijekom Velike krize bili su poznavatelji ne samo Marxa nego i W. E. B. du Boisa, s vizijom globalnog radničkog pokreta koji je sposoban ujediniti potlačene i tako preobraziti nepravedan ekonomski sustav. Kako je zapisao povjesničar Robin D. G. Kelley, kraj devetnaestoga stoljeća razdoblje je zrenja „multirasne demokracije narodnih i radikalnih pokreta pod crnačkim vodstvom".

Isto vrijedi i za teško izvojevane pobjede iz razdoblja borbe za građanska prava. Transcendentalni san pokreta – oblikovan u govorima Martina Luthera Kinga ili vizijama Nenasilnog studentskog Odbora za suradnju – stvorio je prostor za nadahnuto organiziranje iz temelja, što je zauzvrat dovelo do opipljivih pobjeda. Sličan utopijski žar kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina – rođenje kontrakulturne pobune, kada su mladi propitivali doslovno sve – položilo je temelje za proboje na područjima feminizma, lezbijskog i homoseksualnog pokreta, kao i onoga ekološkog.

Vrijedi dobro zapamtiti: predsjednik Roosevelt prihvaća program New Deala u vrijeme obilježeno tom radikalnom progresivnošću i militantnošću ljevice tako da su se njegovi programi – radikalni prema današnjim mjerilima – činili kao jedini način sprječavanja potpune revolucije. A to nije bila tek pusta prijetnja. Kad se Upton Sinclair, istraživački novinar i autor romana *The Jungle*, kandidirao za guvernera Kalifornije 1934. godine, sve je podsjećalo na nedavnu kampanju Bernieja Sandersa. Sinclair je bio zagovornik ljevičarskije inačice New Deala, tvrdeći da je ključ dokinuća siromaštva posvemašnja državna subvencija radničkih zadruga. Osvojio je gotovo 900.000 glasova, ali nedovoljno za guvernersko mjesto. (Ako to niste učili na satovima povijesti, vjerojatno nije riječ o slučajnosti. Kao što je češki pisac Milan Kundera primijetio, „borba čovjeka protiv moći jest borba pamćenja protiv zaborava".)

Zarobljeni u Matrici

U vrijeme dok se razotkrivao financijski krah 2008., utopistička mašta najvećim je dijelom atrofirala. Mnogi su znali da bi primjerena reakcija na krizu bilo izražavanje moralne odbojnosti, kao i to da je zasipanje banaka milijardama, odbijanje sudskog progona odgovornih i zahtijevanje da tu nevjerojatnu cijenu plate siromašni i stariji čista izopačenost.

No generacije koje su odrasle u neoliberalizmu mučile su se zamisliti nešto drugačije, bilo što različito od onoga što su oduvijek poznavale. Možda to ima određene veze i sa snagom sjećanja. Kad su radnici ustali i počeli se boriti protiv nepravdi industrijskog doba, mnogi su još pamtili drugačiju vrstu ekonomije. Ostali su se aktivno borili da zaštite postojeći način života, bilo da je riječ o

obiteljskom imanju koje su oteli grabežljivi kreditori ili o malom biznisu koji je postao žrtva industrijskog kapitalizma. Poznajući nešto drugačije bili su sposobni zamišljati radikalno bolju budućnost – i boriti se za nju. Čak i oni koji su poznavali samo ropstvo i aparthejd bili su neopisivo dovitljivi u pronalaženju načina – čak i s pomoću zakučastih umjetničkih formi – da gaje i na životu održavaju san o slobodi, samoupravi i demokraciji. Kako je primijetio dobitnik Pulitzerove nagrade, pisac Junot Díaz nedugo nakon izbora 2016., predviđajući mračne dane:

> „Oni među nama čiji su preci bili vlasništvo i uzgajani poput životinja predobro poznaju takvu budućnost, zato što je ona, jednim dijelom, naša prošlost. A mi znamo da smo borbom do kraja, mi koji nismo imali ništa, čak ni prava imena, preobrazili svijet. Našim precima to je uspjelo s jako malo toga – a mi koji imamo mnogo više, moramo učiniti to isto."

Upravo ta sposobnost maštanja, sposobnost zamišljanja svijeta korjenito drugačijeg od sadašnjega, u velikoj mjeri nedostaje otkako je povik „NE!" počeo zvoniti svijetom još 2008. godine. Na Zapadu ne postoji mnogo sjećanja na bilo kakav drugačiji gospodarski sustav. Postoje određene kulture i zajednice – najvećim dijelom one starosjedilačke – koje su brižno čuvale sjećanja i uzorke drugačijih vidova života, koji se ne temelje na posjedovanju zemlje i beskonačnom izvlačenju profita. No većina nas što živi izvan tih tradicija zatiče se preko glave uronjena u kapitalističku matricu – iako možemo zahtijevati mala poboljšanja trenutačnih uvjeta, zamišljati nešto posve drugačije mnogo je teža zadaća.

I to je djelomičan razlog što su novonastali pokreti – od europskog „pokreta trgova" do pokreta Okupirajmo Wall Street, pa čak i egipatske revolucije – vrlo jasno izrekli svoje „NE": ne bankarskoj pohlepi, ne mjerama štednje, a u Egiptu ne diktaturi. No prečesto je manjkala jasna i privlačna vizija svijeta s druge strane toga „ne".

Bez njezine prisutnosti, šokovi nastavljaju nadirati.

Dok svjedočimo divljanju bjelačkog supremacizma i mizoginije, teturanju svijeta na rubu ekološkog kolapsa, kapitalu što proždire i posljednje tračke javne sfere, jasno je da moramo učiniti nešto više; nije dovoljno samo povući crtu u pijesku i reći „dosta". Da, moramo to učiniti, moramo iscrtati uvjerljivu i vjerodostojnu cestu prema drugačijoj budućnosti. No takva budućnost ne može biti samo mjesto gdje smo obitavali prije nego što je stigao Trump (dakle, svijet koji nam je podario Trumpa). To mora biti mjesto na kojemu dosad nikad nismo bili.

Zamisliti takvo mjesto iziskuje povratak utopističkoj tradiciji koja je pokrenula brojne transcendentne političke pokrete u prošlosti. To znači imati hrabrosti i stvoriti sliku drugačijeg svijeta, onog koji nas, iako postoji samo u našim mislima, može pokrenuti dok krećemo u pobjedničke bitke. Jer, kako je Oscar Wilde zapisao 1891.: „Karta svijeta koja ne uključuje Utopiju nije

vrijedna pogleda, jer izostavlja zemlju u koju se Humanost vječno sklanja. A kad Humanost pristane ondje, osvrne se oko sebe, spazi bolju zemlju i podiže jedra."

Dio tog putovanja nije samo pisanje i raspravljanje o budućnosti kakvu želimo – nego i njezino stvaranje u hodu.

To načelo vidjela sam na djelu (u molitvi i pjesmi) u Standing Rocku.

12. POGLAVLJE

Pouke iz Standing Rocka

Usudite se sanjati

Manje od mjesec dana nakon Trumpova izbora, otišla sam u Standing Rock u Sjevernoj Dakoti. Prognoza je predviđala epsku mećavu i već je počelo sniježiti kad smo pristigli – niska brda i teško nebo bili su jednolično bijeli.

Prije nekoliko dana guverner je najavio čišćenje logora od tisuća „zaštitnika vode" koji su se okupili na rubovima rezervata plemena Siouxa iz Standing Rocka, kako bi pokušali zaustaviti izgradnju cjevovoda Dakota Access. Kompanija je bila odlučna provući naftovod ispod jezera Oahe, jedinog izvora pitke vode za Siouxe iz Standing Rocka, te i ispod jednog dijela rijeke Missouri koja pitkom vodom opskrbljuje 17 milijuna ljudi. Ako bi cjevovod puknuo, tako su tvrdili plemenski vođe, njihov narod ostao bi bez pitke vode, a njihova sveta mjesta bila bi oskvrnuta. Parola pokreta na jeziku Lakota, koja je odjeknula svijetom, glasila je „Mni Wiconi" – „voda je život".

Nakon mjeseci sukoba s privatnim sektorom i teško naoružanom policijom, činilo se kako guverner smatra, s obzirom na Trumpov ulazak u Bijelu kuću, da je zrak čist i da može silom skršiti pokret. Udarci su padali mjesecima – oko 750 ljudi uhićeno je do trenutka zatvaranja logora – kad sam pristigla, Standing Rock već je postao poprište najokrutnije državne represije u novijoj povijesti SAD-a. Nakon naredbe za iseljenje, mnogi su 5. prosinca 2016. proglasili „posljednjom bitkom" Siouxa iz Standing Rocka, a ja sam s još mnogima drugima došla stati im uz bok i dati svoju podršku.

U neočekivanu razvoju događaja, konvoj od preko dvije tisuće ratnih veterana pristigao je u Standing Rock pružiti podršku Siouxima, spremni da se, ako ustreba, sukobe s uniformiranim suborcima. Veterani su izjavili kako su

prisegnuli da će „služiti i štititi" Ustav. Vidjevši snimke brutalnih napada na miroljubive zaštitnike vode na koje su huškali dresirane pse, zasipali ih vodenim topovima na temperaturama ispod nule, gađali ih gumenim mecima, suzavcem i mekim nabojima iz sačmarice, ti veterani zaključili su kako im dužnost da služe i štite sada nalaže da se usprotive vlasti koja ih je jednom bila poslala u rat.

Kad sam stigla, mreža logora narasla je do nekih deset tisuća ljudi koji su živjeli u stotinama šatora, vigvama i jurta. Deseci djece sanjkali su se po snježnim padinama. Glavni logor bio je košnica smirene i neprekidne aktivnosti. Kuhari volonteri pripremali su obroke tisućama, svakodnevno su pristizali kamioni sa svježim namirnicama. Mladi medijski stručnjaci, slavni glazbenici i holivudski glumci neprekidno su prenosili vijesti o najnovijim događanjima i svoje brojne obožavatelje upoznavali s tom dramom pat-pozicije. Seminari o dekolonizaciji i nenasilju održavali su se u većim šatorima i geodi. Skupina bubnjeva okupila se oko svete vatre i pazila da plamen nikad ne ugasne.

Dolje niz cestu, novopristigli veterani zadivljujućom su brzinom podizali logor, koristeći se vještinama izbrušenima na bojišnicama Afganistana, Iraka, ali i Vijetnama. Tada sam se prisjetila da sam zadnji put provela vrijeme s tolikim brojem američkih vojnika u Bagdadu, gdje su mladi muškarci i žene u istim tim odorama bili poslani okupirati državu koja je, eto slučajno, posjedovala vjerojatno najbogatija svjetska ležišta sirove nafte. Nakon svih prigoda u kojima su američki vojnici pozivani da štite naftno i plinsko blago te ratuju protiv starosjedilaca u domovini i inozemstvu, bilo je neopisivo potresno vidjeti vojnike koji su se pojavili dragovoljno, nenaoružani, kako bi se pridružili starosjedilačkoj borbi i zaustavili još jedan projekt iskorištavanja fosilnih goriva koji će zatrovati vodu i destabilizirati klimu.

Jedan od mojih prvih razgovora u Standing Rocku bio je s legendarnom starješinom Lakota, LaDonnom Brave Bull Allard, koja je velikim dijelom pokrenula taj otpor, podigavši prvi logor na svojoj zemlji – Logor Svete stijene. Bilo je to u travnju 2016. godine. Osam mjeseci poslije, našla se ondje, i dalje sjajnih očiju, bez tračka umora, iako je izigravala majku-čuvaricu tisućama ljudi koji su se sjatili sa svih strana svijeta kako bi sudjelovali u tom povijesnom pokretu.

Rekla mi je da je logor postao dom i zajednica stotinama i potom tisućama. Postao je i poljska bolnica – za one ranjene u policijskim napadima, i one koji su psihički strepili od onoga što je Trumpov uspon već uspio osloboditi.

Učenje životom

Brave Bull Allard, službena povjesničarka plemena Siouxa iz Standing Rocka, rekla je da je, više od svega, taj logor postao škola za starosjedilačku mladež koja se pokušavala dublje povezati s vlastitom civilizacijom, živjeti od zemlje i sukladno obredima, ali isto tako i za one „doseljenike" koji su shvatili da trenutak iziskuje umijeća i znanja kojima većina nas ne barata.

„Moji unuci ne mogu vjerovati koliko bijelci malo znaju", rekla mi je kroz smijeh, ali bez predrasuda. „Oni dotrče: 'Bako! Bijelci ne znaju cijepati drva! Možemo ih poučiti?' Kažem im: 'Svakako, naučite ih'." Brave Bull Allard strpljivo je poučavala stotine posjetitelja onome što smatra temeljnim vještinama opstanka – kako se koristiti kaduljom kao prirodnim antiseptikom, kako ostati suh i na toplom u strašnim olujama Sjeverne Dakote („svakome je potrebno najmanje šest cerada", izjavila je ozbiljno).

Pričala mi je kako je shvatila da, iako je bilo presudno zaustaviti izgradnju cjevovoda, u tom okupljanju postoji nešto više. Rekla je da su logori postali mjesto gdje su starosjedioci i „došljaci" slični ljudi koji uče živjeti u odnosu i zajedništvu sa zemljom. A njoj nisu bile važne samo konkretne vještine. Taj trenutak bio je prikladan i za izlaganje posjetilaca tradicijama i obredima koji su preživjeli unatoč stotinama godina genocida i napada na starosjedilačke narode i kulture. „Znali smo da ovaj dan dolazi – ujedinjenje svih plemena... Ovdje smo da bismo štitili zemlju i vodu. I zato smo još na životu. Da učinimo ovo što činimo. Da čovječanstvu pomognemo odgovoriti na ono temeljno pitanje: kako ponovno živjeti sa zemljom, a ne protiv nje?"

I to učenje mora biti brzo, dodala je – stiže poremećaj klime. Ako „došljaci" ne počnu učiti kako se skrbiti za sustave održavanja žive zemlje, onda nam nema spasa. S tom mišlju na umu, Brave Bull Allard smatrala je logore tek početkom. Nakon što zaustave cjevovod, rekla je, Siouxi iz Standing Rocka moraju se pretvoriti u uzor za zelenu energiju i održiv razvoj.

Tu viziju pokreta koji se ne svodi samo na otpor nego i oblikovanje i poučavanje puta prema naprijed dijele mnoge ključne figure pokreta, među njima i član plemenskog vijeća Siouxa, Cody Two Bears. Odjeven u crvenu majicu s crnim natpisom „Warrior", govorio je o prvim danima europske nazočnosti u ovim krajevima, kada su njegovi preci poučavali došljake kako preživjeti u surovom i okrutnom okolišu. „Učili smo ih kako uzgajati hranu, održavati toplinu, graditi brvnare." No otimačina nikad nije završila – ni od zemlje, ni od starosjedilaca. Two Bears je rekao: „Stvari postaju gore. I zato prvi ljudi ove zemlje moraju ponovno poučiti ovu zemlju kako se živi. Da se prijeđe u zeleno, na obnovljivo, da se koristi blagoslovima koje nam je udijelio Stvoritelj – suncem i vjetrom. Moramo početi s time na Starosjedilačkoj zemlji. I onda ćemo ostatku zemlje pokazati kako se živi."

Doba zaštitnika

U Standing Rocku zatekla sam se kako često razmišljam o tome što znači biti zaštitnik. Vođe tamošnjeg pokreta od prvog su dana ustrajavali tvrdeći da nisu „prosvjednici" koji žele stvarati nevolje, nego „zaštitnici vode" odlučni da spriječe cijeli niz nevolja. A ondje su se zatekli i veterani u majicama s natpisima „Služim i štitim", zaključivši da ispunjenje te prisege znači stati u prve

redove i zaštititi prava Prvih naroda na kontinentu. Razmišljala sam o vlastitoj dužnosti zaštitnice – svoga sina, njegovih prijatelja, još nerođene djece, suočene s mračnom budućnosti u koju smo ih zaključali.

Uloga zaštitnika u pogrešnim rukama može biti smrtonosna. U trenucima krize snažni pojedinci preuzimaju je i previše olako, objavljuju da su spremni zaštititi stado od sviju zala, a zauzvrat traže samo apsolutnu moć i slijepu poslušnost. No duh zaštitništva koji je obuzeo logor nije imao ništa zajedničko s takvom svemoćnom patrijarhalnom pojavom. Zaštitnici su se ovdje rodili iz iskonske spoznaje ljudske ranjivosti, i to nije bila jednostrana, pasivna zaštita koja može poći po zlu. Ova zaštita bila je dvosmjerna i zamagljivala je sve podjele – voda, zemlja i zrak štite i održavaju sve nas – najmanje što možemo učiniti jest zaštititi njih (ili tako štitimo sebe?) kada se oni (ili smo to mi?) nađu u pogibelji. Kada su se ljudi ondje suočili s oklopnim vozilima i specijalnim postrojbama policije, izvikujući „Mni Wiconi", davali su svoj glas tom iskonskom načelu – zaštitite vodu jer voda štiti sve nas.

Isti osjećaj ranjivosti i dvosmjernosti vodio je ondje okupljene veterane. Petoga prosinca Obamina administracija objavila je da je izdala zabranu polaganja cijevi ispod plemenskih zaliha vode. Te večeri u rezervatu je upriličen „obred oprosta". Stotine veterana stajali su satima kako bi zatražili oprost od starješina, za zločine koje su stoljećima, starosjedilačkim narodima, nanosile vojne institucije kojima su oni služili.

Wesley Clark ml., jedan od glavnih organizatora veteranske delegacije na Standing Rocku započeo je ovako:

> „Mnogi od nas, osobito ja, dolazimo iz postrojbi koje su vam mnogo godina nanosile bol. Došli smo. Borili se protiv vas. Oduzeli vam zemlju. Potpisivali sporazume koje smo kršili. Krali smo minerale iz vaših svetih brda. Nalijepili smo lica naših predsjednika na vašu svetu planinu. Potom smo vam oteli još zemlje, zatim i vašu djecu, da bismo na kraju pokušali.... iskorijeniti jezik koji vam je podario Bog, koji vam je podario Stvoritelj. Nismo vas poštovali, zagadili smo vašu Zemlju, nanijeli smo vam bezbrojne patnje, ali došli smo reći da se kajemo."

Put kroz gnjev

U suzama i dimu kadulje, osjetili smo tračak povijesti. I još nešto – način na koji se nositi s gnjevom i tugom kojih se teško riješiti. Ubrzo nakon takva gruba izbora, koji izaziva podjele, to je došlo kao neopisivo olakšanje. Tjednima su zasloni koji okupiraju ionako prevelik dio moga života preplavljeni neumoljivim gnjevom, a u beskrajnim bijesnim debatama o tome tko je i što, leži onaj pravi uzrok problema u kojemu smo se našli. „Trump je pobijedio zbog rasizma u Americi – i točka", govorili su neki. „Ne, nije, uzrok je elitizam korporacijskih

demokrata – Bernie bi sve doveo u red", grmjeli su drugi. „Ne, pobijedio je zbog kapitalizma, problema koji nadilazi sve ostale – rasizam i bjelačka nadmoć sporedna su stvar." „Ne, uništila nas je politika identiteta, vi cmizdravci koji samo izazivate podjele." „Ne, kriva je mizoginija, vi gomilo nabrijanih šupaka." „Ne, nego industrija fosilnih goriva, odlučna da izvuče posljednje megaprofite, bez obzira na to koliko će to destabilizirati zemlju." Bilo je tu i pametnih misli, no iznenadilo me što je rijetko kada cilj bio promijeniti način razmišljanja ili pronaći zajednički interes. Cilj je bio pobijediti u raspravi.

A onda je, u svega nekoliko minuta, sav taj otrov presahnuo. Sve te bitke odjednom su nam se učinile gotovo besmislenima kada je počelo polaganje naftovoda ispod zaliha vode ove zajednice – naftovoda koji je izvorno trebao prolaziti kroz većinski bjelački grad Bismarck, gdje su ga premoćno odbili, zabrinuti zbog sigurnosti. U logoru, okružena ljudima koji su se suprotstavili jednoj od najmoćnijih industrija svijeta, nestala je bilo kakva pomisao da između svih tih problema postoji ikakvo suparništvo. U Standing Rocku postalo je savršeno jasno da je *sve* to jedan jedinstven sustav. Riječ je o ekocidnom kapitalizmu odlučnom da položi naftovod preko rijeke Missouri – a volja naroda i klimatske promjene neka se nose kvragu. Tvrdokorni rasizam omogućio je da se u Standing Rocku može provesti ono što se u Bismarcku smatralo nemogućim – i da se na zaštitnike vode gleda kao na gamad koju treba otpuhati vodenim topovima na hladnoći. Moderni kapitalizam, bjelačka nadmoć i fosilna goriva niti su iste pletenice, nerazmrsive. I ovdje su se sve ispreplele, na ovom komadiću smrznute zemlje.

Kao što je slavna spisateljica i organizatorica saveza plemena Anishinaabe, Winona LaDuke, napisala o otporu: „Ovo je trenutak kada se ekstremna korporacijska desnica i krajnji rasizam sučeljavaju s hrabrošću, molitvama i odlučnošću." Takva bitka ne poznaje granice. Diljem svijeta ljudi obavljaju svetu zadaću zaštite osjetljivih ekologija pred navalom industrije koja vodi prljave ratove. Kako stoji u izvješću udruge za nadgledanje ljudskih prava Global Witness: „Tijekom 2015. godine više od troje ljudi tjedno ubijano je dok su štitili svoju zemlju, šume i rijeke od industrijskog razaranja... Zajednice koje se odupru sve češće završavaju na vatrenoj liniji kompanijinih privatnih zaštitara, državnih snaga i sve bogatijeg tržišta plaćenih ubojica." Oko četrdeset posto žrtava – procjenjuje udruga – čine starosjedioci.

Poslije izbora počela sam čeznuti za nekom vrstom okupljanja naprednih mislilaca i organizatora – kako bismo razvili strategiju, ujedinili i pronašli put za sljedeće četiri godine Trumpove svakodnevne baraže, ostvarili onaj tip rasprave koji je bio tako naprasito prekinut u Australiji na dan izbora. Zamišljala sam da se to događa u velikim dvoranama, na sveučilištima. Nisam očekivala da ću takav ambijent zateći u Standing Rocku. No ondje sam ga uistinu pronašla, u logorskom spoju otpora i kontemplacije, i u neprekidnoj praktičnoj obuci koju je osmislila Brave Bull Allard s još mnogim tamošnjim vođama.

Naposljetku, u Standing Rocku nisu uspjeli zaustaviti naftovod – barem zasad. Besprizornom izdajom sporazuma i prava na zemlju Trump je odmah izmijenio Obaminu odluku i dopustio kompaniji – okruženoj prstenovima naoružane policije – da položi cijevi ispod jezera Oahe, bez pristanka Siouxa iz Standing Rocka. Dok ovo pišem, nafta kulja ispod spremnika pitke vode, a cijevi bi mogle puknuti svakog trena. Ta je grozota završila i na sudovima, a sve je veći pritisak na banke koje su financirale projekt. Otprilike 80 milijuna dolara (a taj iznos nije konačan) već je povučeno iz banaka koje su ulagale u naftovod.

No nafta i dalje teče.

Nikad neću zaboraviti iskustvo bivanja u glavnom logoru kada smo, nakon višemjesečnog otpora, primili vijesti da je Obamina administracija ukinula dozvolu za izgradnju naftovoda. Bila sam pokraj Tokate Iron Eyes, vrlo ozbiljne, ali zaigrane trinaestogodišnjakinje iz Standing Rocka koja je pomogla pokrenuti prosvjede protiv naftovoda. Uključila sam kameru na mobitelu i upitala je kako je doživjela vijesti. „Kao da su mi vratili budućnost", odvratila je i zatim briznula u plač. Baš kao i ja.

Zahvaljujući Trumpu, Tokata je ponovno izgubila taj osjećaj sigurnosti. No njegov potez ne briše iskonske pouke koje su se izrodile tijekom svih tih mjeseci na terenu – o potrebi stvaranja oblika otpora koji će se s jedne strane suprotstaviti izravnoj prijetnji, govoreći joj „NE", a s druge strane, rekavši „DA" svijetu kakav trebamo i želimo, neumorno radeći na njegovu stvaranju.

13. POGLAVLJE

Vrijeme je za skok

Jer malenim koracima neće se postići mnogo

„Ne možemo tražiti od naših članove da se nastave žrtvovati. Oni su već izgubili previše. Potrebni su im poslovi na naftovodu – dakle, moramo im ponuditi nešto."

Navedenu zamolbu iznio je ravnatelj velikog sindikata s brojnim članstvom u kanadskoj industriji nafte i plina.

Šezdeset ljudi slušalo je i meškoljilo se na stolcima, dok je sjedeći govorio ono što se nije moglo poreći. Svatko ima pravo na pošten posao. A u energetici su radnici trpjeli teške udarce.

No ljudi u toj prostoriji znali su i to da zagovaranje još jednog naftovoda nije pitanje cjenkanja s borcima za zaštitu okoliša – bio je to unaprijed propali pokušaj cjenkanja sa znanošću i kemijom. Nemoguće je istodobno nastaviti graditi novu infrastrukturu industrije fosilnih goriva i zadržati temperature unutar, u najmanju ruku, sigurne razine.

Tada je za govornicu izišao Arthur Manuel, iznimno poštovan starosjedilački intelektualac i bivši poglavica naroda Secwepemc iz Britanske Kolumbije. Manuel se nagnuo naprijed, pogledao sindikalista ravno u oči i progovorio na rubu šapta: „Mislite li da su oni jedini koji su se morali žrtvovati? Znate li koliko su novca, koliko radnih mjesta, moji ljudi odbili od naftnih, rudarskih i plinskih tvrtki? Desetke milijuna dolara. A učinili smo to zato što postoji nešto vrednije od novca."

Kao da je cijela dvorana zadržala dah. Bio je to jedan od nekoliko bolno iskrenih razgovora što su se odvijali tijekom dvodnevnog susreta u Torontu, u svibnju 2015. godine. U dvorani su se našli vođe i organizatori pokreta Haida Gwaii, od zapadne obale do Halifaxa na istočnoj obali, koji su zastupali pokrete širokog spektra problematike i identiteta.

Okupili smo se da bismo shvatili što povezuje krize s kojima se sučeljavamo i pokušali iscrtati sveobuhvatnu viziju budućnosti koja će istodobno riješiti brojne isprepletene probleme. Baš kao i u Standing Rocku, sve više ljudi počinje uviđati i govoriti o takvim povezanostima – primjerice, ističu da ekonomski interesi vatreno zagovaraju rat, u domovini i inozemstvu, i da su iste te sile odgovorne za zagrijavanje planeta. I da gospodarska neutemeljenost koju iznosi sindikalni predstavnik, kao i napadi na starosjedilačka prava na zemlju i Zemlju općenito, koje spominje Arthur Manuel (neočekivano preminuo početkom 2017.), također potječu iz istog izvora – malignog sustava vrijednosti koji postavlja profit iznad dobrobiti ljudi i planeta. Isti taj sustav omogućio je da jagma za novcem nagrize političke procese u Sjedinjenim Državama kako bi banda plutokrata obilježenih skandalima dobila mogućnost zgrabiti uzde Bijele kuće.

Poveznice između tolikih kriza koje se natječu za naše vrijeme i pozornost kristalno su jasne. Dapače, napadne. Unatoč tome, zbog bezbroj razloga – pritiska od strane financijera, strašću za internetskim kampanjama, straha da bi se mogli činiti preradikalnima i zbog toga biti unaprijed osuđeni na neuspjeh – mnogi od nas naučili su presijecati te prirodne veze i funkcionirati unutar opsega „zasebnih problema" ili tzv. politike silosa. Borci protiv politike štednje rijetko govore o klimatskim promjenama. Klimatolozi rijetko spominju rat ili okupaciju. Previše rijetko unutar ekološkog pokreta nastaju poveznice između oružja koje oduzima crnačke živote na ulicama Fergusona ili Ottawe te porasta razine mora i razornih suša koje razaraju domovine crnih i ostalih obojenih ljudi diljem svijeta. Rijetko se povezuju točkice između moćnika koji imaju pravo iskorištavati te zlorabiti ženska tijela i općeprihvaćene postavke da ljudi imaju isto to pravo činiti Zemlji.

Bezbrojne krize s kojima se suočavamo simptomi su iste, temeljne bolesti; logike bazirane na prijetećoj dominaciji koja mnoge ljude i samu Zemlju smatra potrošnom robom. Ujedinili smo se u uvjerenju da je stalnost tih nepovezanosti, tog zasebnog razmišljanja, razlog zbog kojega napredak gubi uporište na gotovo svim bojišnicama i mora se zadovoljiti borbom za ostatke, u trenutku kada znamo da naš povijesni trenutak iziskuje sveobuhvatnu promjenu. Te podjele i razdvajanja – nespremnost da se identificiraju *sustavi* protiv kojih se borimo – oduzimaju nam snagu, uvjerivši i prevelik broj ljudi da vjeruju kako su trajna rješenja vječito izvan dohvata.

Također smo se ujedinili u uvjerenju da je nadilaženje tih podjela – otkrivanje i jačanje niti što vode kroz naše raznorodne probleme i pokrete – naša

glavna zadaća. I da će iz tih veza nastati veća i upornija progresivna koalicija kakvu nismo doživjeli desetljećima – sposobna napasti ne samo simptome posrnula sustava nego možda i sam sustav. Naš cilj, nipošto skroman, bio je pokušati izraditi zemljovid, ne samo svijeta kakvoga ne želimo nego i svijeta koji želimo umjesto njega.

Različitosti u dvorani dovele su do mnogih grubih rasprava. Ali kada ljudi konačno, nakon godina bolnih sjećanja na propale suradnje i previše pogaženog povjerenja, odluče stvoriti prostor u kojemu će zajedno sanjati – rađa se čvrstoća. Čovjek bi mogao pomisliti da je zamišljati željeni svijet zabavno i lako. Zapravo, to je najteži posao od svega. I to je, očito, naša jedina nada. Svjesni smo da Trump i njegove legije namjeravaju gurati svijet unatrag – istodobno na svim područjima. Samo jednako snažna vizija koja nas tjera naprijed ima izgleda suprotstaviti se takvoj sili. Naš eksperiment obilježavanja tih sjecišta planova započeo je u Kanadi, no sada je dio međunarodne rasprave – u SAD-u, u Ujedinjenom Kraljevstvu, u Australiji, diljem Europe i drugdje – kojom sve više i više ljudi dolazi do istog zaključka: vrijeme je da se ujedinimo oko zajedničkog programa koji se može izravno suprotstaviti političkom otrovu što se širi našim zemljama. „NE" nije dovoljno – vrijeme je da se čuje glasno, čvrsto „DA".

Trenutak za narodni šok

Sve od financijskog kraha 2008. godine muči me pitanje što je potrebno za pokretanje istinski progresivne narodne reakcije na krize s kojima se suočavamo.

U jednom trenu pomišljala sam da bi činjenična otkrića klimatologije – istinski shvaćena – mogla biti katalizator. Uostalom, ne postoji jasniji pokazatelj da se sadašnji sustav raspada: dopusti li se nastavak poslovanja prema starom modelu, sve veća područja našeg planeta prestat će biti pogodna za ljudski život. Kako smo vidjeli, učinkovita reakcija na klimatske promjene iziskuje odbacivanje cjelokupne biblije prokorporacijske ekonomije – što je jedan od glavnih razloga zbog čega toliki desničarski ideolozi odlučno poriču njezino postojanje. Činilo mi se da bi i klimatska kriza – prijetnja postojanju čovječanstva – mogla postati prilikom za jedinstvenu socijalnu i ekonomsku mijenu u ovom stoljeću, baš kao što su razdoblja poslije Velikog sloma ili Drugoga svjetskoga rata postala razdoblja korjenitih socijalnih transformacija.

Važnost klimatske krize nudi nam i nešto što može jako pomoći pri ostvarivanju velikih zadaća – čvrst, nepomičan, znanstveno utemeljen rok. A nama, to vrijedi ponoviti, već ponestaje vremena. Tijekom mnogih desetljeća toliko smo nabijali konzervu niz cestu da nam je ponestalo ceste. Ukratko, ako želimo izbjeći katastrofalno zagrijavanje, moramo *odmah* započeti sveobuhvatnu ekonomsku i političku tranziciju.

No kao što znamo, klimatske promjene ne igraju prema pravilima tržišnih slomova ili ratova. Uz izuzetak sve učestalijih čudovišnih oluja, klimatske

promjene spore su i nezaustavljive, što nam omogućava da globalno zagrijavanje s lakoćom otjeramo u podsvijest, daleko iza primjetnijih svakodnevnih problema. I upravo zato ono što nas je natjeralo da se okupimo u proljeće 2015. godine nije bila samo klimatska kriza nego i sve ono što je opsjedalo novinske naslovnice: pad cijena nafte, što je bio golem problem za ExxonMobil, Rexa Tillersona i Vladimira Putina. Za nas u Kanadi – gdje su dosadašnje vlade uložile sve u skupu katransku naftu iz Alberte – nagli pad cijena pokazao se kao razoran ekonomski udarac. Ulagači su počeli bježati s pješčara, deseci tisuća radnika gubili su radna mjesta, a pričuvni plan – plan otvaranja radnih mjesta ili povećanja državnih prihoda – nije postojao.

Kanađani su godinama slušali da moraju birati između zdravog okoliša i zdrave ekonomije – no pokazalo se da nemamo ni jedno ni drugo. Golema područja Alberte ostala su ogoljena i zatrovana kako bi se moglo doprijeti do tog teškog ulja; starosjedilačka prava na zemlju najvećim su dijelom bila pogažena, ali gospodarstvo je i dalje tonulo. Tonulo je upravo zbog toga što smo toliko toga uložili u robu čija je cijena bila na vlaku smrti koji, samo naizgled, nitko nije mogao kontrolirati.

I zato je šačica nas počela raspravljati o mogućnosti nacionalnog okupljanja, pitati se bi li se kolaps cijena nafte, zajedno s hitnošću rješavanja klimatske krize, mogao pokazati kao katalizator korjenite transformacije, toliko prijeko potrebne našem društvu i gospodarstvu. Počeli smo zamišljati da bismo mogli iskoristiti to sjecište isprepletenih kriza kao sredstvo promicanja programa koji radikalno poboljšavaju živote, zatvaraju jaz između bogatih i siromašnih, stvaraju velik broj dobro plaćenih, „čistih" radnih mjesta te osnažuju demokraciju odozdo prema gore. Bila bi to inverzija doktrine šoka. Bio bi to narodni šok, udarac odozdo.

Tako smo odaslali pismo naslovljeno „Od cjenovnog šoka do energetskog skoka" i pozvali vođe sa svih krajeva države da se sastanu za okruglim stolom te dva dana neobuzdano sanjaju. Iznosim ono što je uslijedilo, u nadi da će se to iskustvo pokazati korisnim u trenutku kada mnogi od nas traže način da premoste podjele.

Platforma bez partije

Došli su, odazvali su se pozivu. Vođe sindikalnih i radničkih saveza, direktori velikih „zelenih" organizacija, slavni starosjedilački vođe i feministice, glavni organizatori i teoretičari promišljali su prava migranata, otvorenu tehnologiju, pravednu raspodjelu hrane, stambeno pitanje, vjeru i još mnogo toga. Činjenica da smo uspjeli okupiti toliko velikih igrača za samo nekoliko tjedana priprema odražava zajednički zaključak kako je bila riječ o rijetkoj političkoj prilici – uvelike nalik na financijsku krizu 2008. godine. No ljudi su ovaj put bili odlučni ne propustiti je.

Drugi čimbenik koji je davao važnost našem okupljanju bila je skora savezna izborna kampanja. Konzervativna stranka pod vodstvom Stephena Harpera, krajnje naklonjena naftnoj industriji, bila je već cijelo desetljeće na vlasti, no nacionalno se raspoloženje mijenjalo te je postalo izgledno da će se promijeniti i politički krajobraz. No u fazi kampanje nije postojala politička stranka koja bi uspjela privući birače drugačijom vizijom države. O klimatskom pitanju obje su glavne oporbene stranke – centristički Liberali Justina Trudeaua i Nova demokratska stranka lijevoga centra – vodile uobičajene kampanje koje su promicale otvaranje novih naftovoda na ležištima katranskog pijeska, propuštajući priliku pošteno se obračunati s padom cijena ili klimatskom krizom.

I tako smo mi na svom skupu odlučili učiniti nešto što pokreti u našoj domovini nisu već desetljećima – umiješati se u nacionalne izbore s „narodnim programom" koji će pokušati odraziti potrebe ne samo jedne određene skupine, nego više njih.

Shvatili smo to kao priliku da počnemo liječiti naš odnos prema planetu, ali i kolonijalne i rasističke rane što se vuku još od utemeljenja naše države.

Još nam je nešto bilo na umu – način života koji vodi do klimatske i ekonomske destabilizacije stvara i ostale krize. On daje krila epidemiji tjeskobe i beznađa koja se odražava kroz razne čimbenike; od porasta ovisnosti o lijekovima do visoke stope samoubojstava, od divljanja na cestama do ovisnosti o medijima. Tada smo se zapitali: što je potrebno za stvaranje sretnijih i zdravijih zajednica? Bi li to moglo biti isto ono što je potrebno za ozdravljenje planeta?

Ukratko, ciljali smo visoko. I nekako iskonski, smatrali smo to jedinim mogućim moralnim potezom. Svima okupljenima – neovisno o tome jesu li se bavili problemom migracija, beskućništva, starosjedilačkim pravima na zemlju ili klimom – rijetko se kada toliko toga našlo na kocki.

Cilj je bio iznjedriti viziju toliko opipljivu i inspirativnu da će birači doslovno moći ubiti dvije muhe jednim udarcem. Moći će izići na birališta i glasovati protiv onoga što ne žele (katastrofalnu trenutačnu vladu), a ostat će im dovoljno prostora (iako on leži izvan izborne politike) reći „da" viziji koja će, nadali smo se, odražavati sve što mnogi stvarno priželjkuju, dodavši i svoja imena narodnom programu ili na neki drugi način javno mu obznanjujući svoju podršku.

Smatrali smo da bismo, ako stvorimo dovoljno snažan program, mogli barem djelomično pritisnuti naše izabrane predstavnike. No prije nego što se to ostvari, morali smo se složiti o temeljima dokumenta, što nije bilo nimalo lako.

Povezivanje umjesto nadmetanja

Na tom prvom susretu postojala je tek šačica temeljnih pravila, neka su se prešutno podrazumijevala, druga nisu. Prvo je pravilo glasilo da nitko nema pravo izjaviti „moja je kriza važnija od tvoje" ni tvrditi da, zbog hitnosti i obima

klimatske krize, ona mora dobiti prednost pred borbom protiv siromaštva, rasizma ili pak nekim drugim gorućim problemima. Umjesto rangiranja, počeli smo postavkom da svi živimo u vremenu višestrukih, međusobno isprepletenih kriza, a s obzirom na to da su sve važne, ne možemo si dopustiti da ih rješavamo pojedinačno, jednu za drugom. Potrebna su nam *cjelovita* rješenja, konkretne ideje kako radikalno srezati emisije ugljika, istodobno otvarajući velik broj sindikalno zaštićenih radnih mjesta i osiguravajući stvarnu pravdu poniženima i prognanima od strane sadašnje ekonomije izrabljivanja.

Drugo pravilo glasilo je da je argumentiran sukob zdrav i neizbježan dio prodora na nova područja. Rasprave znače da stvar funkcionira!

Mnoge skupine i pojedinci raspravljali su o tome kako su, iako su već prije stvarali saveze, to bili savezi negiranja – „ne" ušljivim prokorporacijskim trgovinskim sporazumima, „ne" nasilnim programima štednje, „ne" nekim osobito odbojnim političarima, „ne" naftovodima i frakiranju. No shvatili smo da je prošlo mnogo vremena otkako se progresivna strana političkog spektra okupila kako bi rekla „da", makar to bilo „da" za sveobuhvatnu viziju nove ekonomije. Zato su sukobi bili neizbježni; osobito zato što je i naš susret, kao i svi drugi susreti, bio nesavršen, jer u dvorani su nedostajali oni koji su trebali biti ondje.

Bilo je i trenutaka radosti i sreće, kada su ideje o „pravednoj tranziciji" kuljale slobodno i žestoko. Ploče su bile prekrivene prijedlozima i pitanjima:

- *Besplatna i kvalitetna skrb za djecu.*
- *Manje vozila na cestama.*
- *Manje rada, više glazbe, vrtova i obitelji.*
- *Superbrzi vlakovi. Solarne ceste.*

Zatim smo se suočili s problemima koje, bili smo toga svjesni, nismo mogli riješiti za dva dana i koji će nas izjedati još godinama:

- *Ako ne riješimo pitanje vlasništva, kako možemo postići pravdu za sve?*
- *Kako možemo prevladati ideju da nas štiti ono što posjedujemo? Sigurnost proizlazi iz zajednice, iz solidarnosti. Sigurnost se temelji na čvrstoći veza, a ne na količini imovine.*
- *Kako možemo izgraditi javni sektor u kojemu ćemo se mi – javnost – osjećati njegovim dijelom? Svi bismo trebali osjećati da posjedujemo državne stanove, javno dobro.*
- *Kako možemo osigurati da se neslužbeni i neplaćeni rad – skrbništvo, rad u domaćinstvu i skrb za zemlju – priznaju i vrednuju u pravednoj tranziciji?*
- *Kako bi trebao izgledati zajamčeni osnovni dohodak?*

- *Klimatska pravda neodvojiva je od dekolonizacije. Na koji način razmišljamo o odštetama onima najteže pogođenima izrabljivačkom industrijom i klimatskim promjenama?*

Svi smo u svojim mislima bili s bezbrojnim tisućama izbjeglica koji su i dalje napuštali domove u potrazi za sigurnošću:

- *Migranti ne promatraju klimatsku krizu. Oni se nalaze usred klimatske krize.*

Vladati s pomoću vrijednosti, a ne programa

Moja uloga u svemu tome bila je pozorno slušati dva dana razgovora, bilježiti zajedničke teme i oblikovati prvu verziju koju će svi dobiti na uvid i reviziju. Bio je to najveći izazov u mome spisateljskom životu (mučim se pisati s jednom osobom, a kamoli s njih šezdeset). Unatoč tomu, izronile su neke jasne, zajedničke teme koje su omogućile sintezu.

Jedna od njih glasila je da imamo sustav utemeljen na neograničenu uzimanju i iskorištavanju, na neopisivoj otimačini. Naša ekonomija vječno oduzima radnicima, a od njih zahtijeva sve više u sve manje vremena, unatoč tome što poslodavci zauzvrat nude sve manju sigurnost i niže plaće. Mnoge naše zajednice gurnute su do slične kritične točke – škole, parkovi, prijevoz i druge službe gubile su sredstva tijekom više desetljeća, unatoč tome što stanovnici imaju sve manje vremena krpati te rupe. I naravno, svi smo dio sustava koji neograničeno otima prirodna blaga Zemlje, ne štiteći cikluse obnove i gotovo ne mareći za mjesta na koja odlažemo otpad – u vodotokove koji održavaju život ili atmosferu koja održava ravnotežu našega klimatskog sustava.

Slušajući različite priče – radnika otpuštenih nakon cijeloga radnog vijeka, imigranata suočenih s beskrajno dugim pritvorom u strašnim uvjetima i starosjedilaca čiji su znanje i kultura zanemareni i gaženi – svima nam je bilo jasno da je takvo što bilo očekivano od sustava ovisnog o kratkoročnom profitu: jer on se prema ljudima i zemlji odnosi kao prema sredstvima koje se treba iskorištavati do krajnje granice, ili kao otpadu koji se odlaže daleko od očiju, duboko u oceanima, ili iza zatvorskih rešetaka.

Nasuprot tomu, kada su ljudi progovorili o svijetu kakav žele, neprekidno su se čule riječi „skrb" i „skrbništvo" – skrb za zemlju, za žive sustave planeta, kao i jednih ljudi za druge. Naši su razgovori prerasli u okvir unutar kojega je sve, činilo se, sjelo na svoje mjesto: potreba za odmakom od sustava utemeljena na beskrajnom grabežu – od zemlje i od drugih – prema kulturi utemeljenoj na skrbi, načelu da se, kada nešto uzmemo, moramo pobrinuti da to i vratimo. Sustav u kojem se vrednuju svi, i koji se prema ljudima i prirodnome svijetu ne odnosi kao prema nečemu potrošnom.

Djelovati brižno i uz pristanak, a ne grabežljivo i silom, postala je ideja koja je povezala cijeli nacrt – počevši od poštivanja znanja i naslijeđenih prava starosjedilačkih naroda, prvotnih skrbnika vode, zemlje i zraka. Iako su mnogi (a među njima i ja) ispočetka vjerovali kako oblikujemo nacrt popisa političkih ciljeva, shvatili smo da je taj vrijednosni pomak, osobito u moralu, temelj onoga što pokušavamo ocrtati.

Svi detalji programa proistekli su iz tog pomaka. Primjerice, kada govorimo o „zelenim poslovima", obično zamišljamo nekog tipa kako postavlja solarne ploče. To jest jedna vrsta zelenog posla, i to važna, ali nije jedina. Skrb za starije i bolesne ne oslobađa velike količine ugljika. Umjetnost također ne stvara velike količine ugljika. Kao ni poučavanje. Vrtići također. No takvi poslovi, koje većinom obavljaju žene, obično su podcijenjeni i potplaćeni, a često su žrtve državnih rezova. Zato smo odlučili smišljeno proširiti tradicionalnu definiciju zelenog posla na sve ono što je korisno i obogaćuje naše zajednice, pritom ne trošeći velike količine fosilnih goriva. Jedan sudionik izjavio je: „Dojenje je obnovljiva energija. Obrazovanje je obnovljiva energija." Ukratko, bio je to pokušaj da se pokaže kako zamijeniti ekonomiju nastalu na razaranju ekonomijom nastalom na ljubavi.

Crvene linije

Pokušali smo u što većoj mjeri dotaknuti pitanja koja odražavaju vrijednosni pomak koji su ljudi zazivali (od prihvaćanja mnogo više izbjeglica do ukidanja trgovinskih sporazuma koji nas tjeraju da biramo između „rasta" s jedne strane ili zaštite okoliša i otvaranja lokalnih radnih mjesta s druge strane). No odlučili smo oduprijeti se iskušenju da načinimo popise koji bi obuhvatili svaki mogući zahtjev. Umjesto toga, naglasili smo okvir koji pokazuje koliko je mnogo naših problema – kao i njihovih rješenja – međusobno povezano, jer onda će se taj okvir moći proširiti na svakom mjestu ili u svakoj zajednici koja će pokušati primijeniti viziju.

Istodobno, bilo je i nekih zahtjeva, specifičnih za određene skupine u dvorani, koji su morali ući u program. Starosjedilačkim sudionicima bilo je presudno uputiti poziv na sveobuhvatnu primjenu Deklaracije Ujedinjenih naroda o pravima starosjedilačkih naroda, koja navodi kako se nijedan razvoj ne može odvijati na starosjedilačkim područjima bez njihova „slobodnog, prethodnog i informiranog pristanka". Klimatskim aktivistima bila je potrebna potvrda da se neće moći graditi nikakva nova infrastruktura povezana s fosilnim gorivima. Sindikalistima je bilo ključno pozvati radnike, ne samo zbog prekvalifikacije za nova, zelena radna mjesta, nego i kao demokratske sudionike tog procesa.

Među mnogima okupljenima, jedna od najvažnijih točaka bila je odbacivanje nostalgije. Program se nije mogao temeljiti na idealiziranom sjećanju na državu koja se oduvijek oslanjala na otimanje zemlje i sustavno ekonomsko i socijalno isključivanje mnogih obojenih zajednica. Nadahnuće mora poteći iz slike budućnosti koju stvaramo zajedno. Ellen Gabriel, jedna od autorica

nacrta i dobro poznata aktivistkinja za starosjedilačka prava iz Kanesatake u pokrajini Québec, rekla je kako za nju taj proces predstavlja „ponovno rađanje čovječnosti". Ponovno rađanje – ne uskrsnuće.

Christina Sharpe, profesorica na Sveučilištu Tufts, koja je napisala impresivnu knjigu *In the Wake*, o trajnim posljedicama trgovine robljem, sudjelovala je u nedavnoj diskusiji nadahnuta programom i uputila važno upozorenje o njemu – zadaća je, kako je rekla, „povezati se, a ne propasti". To znači da, iako možemo i moramo tragati za dodirnim točkama i zajedništvom unutar širokog spektra iskustava i problema, ne možemo sve samljeti u nekakvu nemuštu masu fraza povezanih najmanjim zajedničkim nazivnikom. Kada se okupljamo radi stvaranja jedinstvene vizije, u njoj se mora odražavati i štititi vjerodostojnost pojedinih pokreta kao i osobitosti iskustava pojedinih zajednica.

Zajedno u svemu

Na određen način, zapitali smo se sljedeće: koje osobine najviše vrednujemo kod ljudi? Među njima su: širokogrudnost, susretljivost, toplina i mudrost. Potom smo se zapitali: kako bi te osobine izgledale kada bi se izrazile u javnosti, u obliku programa? Otkrili smo da te osobine odražavaju otvorenost, što podrazumijeva njegovanje kulture koja prihvaća one potrebite, umjesto da strance dočekuje sa strahom i sumnjom; vrednovanje starješina i znanja koja su skupljali cijeloga života, kao i načina spoznaja, mnogo drevnijih od ovoga nedavnog izuma zvanoga Kanada.

Bianca Mugyenyi, koja vodi organizaciju proizišlu iz skupa, sažima to načelo kada je riječ o klimi i migracijama:

> „Priljev izbjeglica koji upravo doživljavamo samo je tračak onoga što se sprema. Klimatske promjene i migracije blisko su povezane, a u nadolazećim godinama – diljem svijeta – doživjet ćemo masovna preseljenja naroda uzrokovana porastom razine mora i ekstremnim klimatskim uvjetima. Dakle, svima nam se postavlja pitanje: jesmo li u tome zajedno? Mislimo da većina ljudi, ako im se pruži prilika, vjeruje da jesmo. To možete vidjeti bezbroj puta u trenucima krize, kada se ljudi žrtvuju za druge pripadnike zajednice, ali i za potpune strance. Potrebni su nam useljenički, granični i sustavi socijalne skrbi kako bismo se mogli nositi s tom idejom. Skok znači obraćati se boljem dijelu naših bića."

Energetske odštete

Danas energiju kojom se većina nas koristi posjeduje malen broj korporacija koje ju proizvode za profit svojim dioničarima. Njihov osnovni cilj, zapravo njihova obveza, jest stvarati maksimalan profit – i zato većina energetskih tvrtki

toliko oklijeva prijeći na obnovljive izvore. No što bi bilo, upitali smo, kad bi energiju koju trošimo posjedovali obični građani i nadgledali je demokratski? Što ako promijenimo prirodu energije i ustroj vlasništva?

Tako smo zaključili da ne želimo kupovati obnovljivu energiju od ExxonMobila ili Shella, čak i ako je nude – željeli smo da proizvodnja energije bude pod nadzorom javnosti, zajednice ili energetske zadruge. Ako smo mi ti koji – demokratski – posjedujemo energetske sustave, onda možemo trošiti prihode na izgradnju socijalnih usluga potrebnih u ruralnim područjima, gradovima i naseljima – vrtiće, skrb za starije, centre i transportnu mrežu (umjesto da je trošimo na, recimo, 180 milijuna dolara mirovinske nagrade tipovima kakav je Rex Tillerson). Taj zaokret prema socijalnom nadzoru energije prva je provela Danska u osamdesetima, vladinom politikom koja je poticala i subvencionirala zadružne vjetroelektrane, što je kasnije naširoko prihvaćeno i u Njemačkoj. (Otprilike polovica postrojenja za proizvodnju obnovljive energije u Njemačkoj u rukama je farmera, grupa građana i gotovo devetsto energetskih zadruga; u Danskoj je 2000. godine oko 85 posto vjetroturbina bilo u vlasništvu malih igrača, farmera ili zadruga.) Obje države pokazale su da takav model donosi golemu društvenu korist te je usporediv s vrlo brzom tranzicijom. Ima dana kad Danska svojim vjetroelektranama stvara mnogo više energije nego što je može potrošiti – viškove izvozi u Njemačku i Švedsku.

Nas su nadahnuli ti uzori – kao i stotine tisuća radnih mjesta koja su otvorili – no jednako su nas tako nadahnuli i primjeri iz Sjedinjenih Država, gdje se, s pomoću mreža kao što je Climate Justice Alliance, siromašne obojene zajednice pokušavaju izboriti da najzagađenije i najzanemarenije točke dođu na *prva mjesta* popisa za energetsku tranziciju. U Kanadi je vidljiv isti uzorak – naše kolektivno oslanjanje na prljavu energiju tijekom zadnjih nekoliko stoljeća najskuplje su platili oni najsiromašniji i najranjiviji – većinom starosjedioci i imigranti. Njihova je zemlja oteta i zatrovana rudarenjem. Na njihovoj zemlji niču najprljavije rafinerije i elektrane. Dakle, osim poziva na „energetsku demokraciju" prema njemačkom modelu, u središte energetske tranzicije smjestili smo i odštete, zahtijevajući da starosjedioci i ostale najizloženije zajednice (imigrantske četvrti u kojima su elektrane na ugljen zagadile zrak) budu prve na redu za primanje javnih fondova kojima će preuzeti i nadgledati vlastite projekte čiste energije – pri čemu će radna mjesta, zarada i vještine ostati unutar tih zajednica.

Tranzicija temeljena na pravdi podrazumijeva i to da radnici u ugljikom zagađenim sektorima – mnogi među njima žrtvovali su svoje zdravlje u ugljenokopima i rafinerijama – moraju biti puni i demokratski sudionici. Vodeće načelo glasilo je: ne smijemo zaboraviti nijednog radnika.

Ukratko, naš plan pretpostavio je da ćemo, tijekom procesa korjenite promjene naše zemlje s ciljem njezina čišćenja, imati i povijesnu priliku učiniti je neizmjerno poštenijom. Istodobno s odbacivanjem fosilnih goriva, možemo

početi s ispravljanjem strahovitih nepravdi koje su otrpjeli starosjedilački narodi; sasjeći ekonomske, rasne i rodne nejednakosti; ukinuti bezočna dvostruka mjerila za imigrantske radnike; a možemo stvoriti i gomilu stalnih, dobro plaćenih poslova u zelenim sektorima, u oporavku zemlje i vode, kao i u skrbi. Djeca će dobiti priliku biti zdravija jer neće udisati otrovan zrak; naše sve starije društvo dobit će priliku za zdraviji život u zajednici, a mi ćemo manje vremena tratiti u prometnim gužvama i prekovremenom radu – imat ćemo više vremena za prijatelje i obitelji. Drugim riječima, sretnije, uravnoteženije društvo, u kojemu će definicija sreće biti oslobođena beskonačnog ciklusa vječno rastuće potrošnje koja čini temelj logike brenda (i koja je omogućila uspon Donalda Trumpa). To nam je zvučalo dobro i – iznimno nekanadski – čak smo se usudili ponadati da bi manifest mogao postati uzorom za slične sveobuhvatne saveze izvan granica naše države.

Da, možemo si priuštiti spašavanje

Znali smo da je najveća zapreka našem programu snaga logike štednje – desetljećima smo slušali poruku da su vlade vječito bez novca, pa zašto bismo se onda uopće trudili sanjati o istinski pravednom društvu? Ne zaboravljajući to, blisko smo surađivali sa skupinom ekonomista kako bismo iznašli način da prikupimo prihode kojima ćemo otplatiti naš plan.

Ključna sredstva obuhvaćala su okončanje subvencija za fosilna goriva (što je globalna vrijednost od oko 775 milijardi dolara), uzimanje pravednijeg dijela goleme zarade financijskog sektora nametanjem poreza na transakcije (Europski parlament tvrdi da bi se tim potezom moglo, globalno gledajući, prikupiti 680 milijardi dolara), povećanje davanja na iskorištavanje fosilnih goriva, povećanje poreza na dohodak korporacijama i najbogatijima (tu zaista ima prostora; prema podacima Ujedinjenih naroda, samo jedan posto milijarderskog poreza može, globalno gledajući, osigurati 45 milijardi dolara), uvođenje progresivnog poreza na emisiju ugljika (50 dolara po metričkoj toni CO_2 oslobođenog u razvijenim zemljama godišnje: ukupno, oko 450 milijardi dolara) te smanjenje vojnog budžeta (kada bi se vojni proračuni vodećih deset globalnih potrošača srezali za 25 posto, to bi donijelo 325 milijardi dolara, sukladno izračunima koje je objavio Međunarodni mirovni institut iz Stockholma). Na našu žalost, propustili smo ubaciti i poziv na zatvaranje poreznih oaza – možda najvećeg izvora prihoda.

Matematika je jasna – novac za veliku tranziciju leži pred nama; potrebna nam je samo vlada s mudima da ga prikupi.

Dakle, sve u svemu, bila je to naša vizija – ulagati u sektore koji osjetno poboljšavaju kvalitetu života i stvaraju brižnija društva, a ne režu ih u ime izmišljene krize zvane „štednja". Bili smo odlučni ubaciti pravednost u svaki oblik tranzicije.

Suprotnost Trumpovu „umijeću sklapanja poslova“

Dok u retrospektivi promatram proces nastanka nacrta, doima me se činjenica da je on potpuna suprotnost umijeću sklapanja poslova prema Trumpovoj logici „kako vas mogu zajebat“. Nitko nije dobio sve što je želio, to se nije ni tražilo. Bilo je i velikih neslaganja, ali da bi se došlo do konačne varijante dokumenta svi su pristali na ustupke – nitko nije išao glavom kroz zid. Takva fleksibilnost odražavala je načela i vrijednosti koje su iznjedrile naše rasprave – ako je cilj odmaknuti se od društva utemeljena na beskonačnim razgovorima i iscrpljivanju prema društvu utemeljenom na skrbništvu i obnovi, onda se svi naši odnosi moraju temeljiti na istim tim načelima uzvrata i skrbi – zato što su naši međusobni odnosi ono najveće bogatstvo. A to je suprotnost nasilnom pokoravanju protivnika.

Recimo da za „DA“

Poslije nekoliko tjedana natezanja i redaktura, izrodili smo konačnu varijantu nacrta programa, prihvatljivu gotovo svim sudionicima prvoga skupa. (Integralni tekst objavila sam na kraju knjige.) Složili smo se i oko naslova: *Manifest skoka – zahtjev za Kanadom u kojoj ljudi skrbe za Zemlju i jedni za druge.* Odlučili smo se za „skok“ zato što prkosno podiže srednji prst centrističkom cjepidlačenju – onom što sebe naziva „opreznim“, no zapravo je iznimno „opasno“ u ovoj kasnoj fazi klimatske krize. Jaz između toga gdje smo i kamo trebamo stići nevjerojatno je velik, a vremena je iznimno malo, tako da ga kratki i sitni koraci neće premostiti – moramo skočiti.

Moj partner, Avi Lewis, jedan od autora dokumenta, ovako to sažima:

> „U Skoku razmjeri plana prate razmjer krize. Za mnoge od nas to je golemo olakšanje – konačno jedan niz zahtjeva koji uistinu priznaje koliko se mnogo i koliko brzo moramo mijenjati. Skok zvuči istinito zato što klimatsku krizu ne sagledava kao tehnički problem koji bi rješavali inženjeri, nego kao krizu sustava i ekonomske filozofije. Skok prepoznaje temeljni uzrok klimatske krize – riječ je o dominantnoj ekonomskoj logici našeg vremena; iscrpljivanju koje hrani vječan rast ukorijenjen u stalno rastućoj potrošnji... To je zastrašujuća razina promjene, ali barem je iskrena. I ljudi duboko u sebi znaju da trebamo baš takvu promjenu.“

Prije objavljivanja dokumenta u javnosti, zamolili smo mnoge organizacije i povjerljive javne osobe da budu prvi potpisnici. I uvijek smo slušali isto: *To je ono što želimo biti. Moramo pritisnuti političare. Kvragu i s centrističkim oprezom.* Nacionalne legende bez razmišljanja su stale uz nas: Neil Young, Leonard Cohen (tada je još bio među nama). Pisac Yann Martel napisao nam je da bi ga „trebao izvikivati svaki gradski izvikivač na svakom trgu u državi“.

Bio je to rijedak dokument koji su mogle potpisati velike organizacije poput Greenpeacea i Oxfama, Kanadski sindikat javnih djelatnika (najveći u državi), vođa Kanadskog radničkog kongresa (sindikata svih sindikata), ali i inicijative lokalnih zajednica kao što su Black Lives Matter iz Toronta i No One Is Illegal Obalnih Sališa, te najveća državna organizacija za pritisak, Vijeće Kanađana. Među prvim potpisnicima našli su se pristaše svih stranaka, ali i oni koji ne podržavaju nijednu. Svi su dijelili isto uvjerenje da, ako velike političke stranke ne nude biračima plan koji se može nositi s višestrukom krizom s kojom se suočavaju, onda on mora poteći izvan izborne politike.

Samo nekoliko dana nakon objavljivanja Skoka, tisuće ljudi pridružile su nam svoja imena, a ubrzo i deseci tisuća, uz više od dvjesto organizacija koje su nas otvoreno podržale. Ostali smo zapanjeni. Bilo je jasno da je gomila ljudi, nakon višedesetljetne borbe protiv onoga što ne žele – naftovoda s pješčara, novca u politici, korporacijskih trgovinskih sporazuma, stravičnih izdataka za sigurnost – spremna okupiti se za svijet kakav žele. Takav odziv podsjetio me na parolu koju sam prvi put čula u Argentini, tijekom raskalašene izborne kampanje: „Naši snovi nisu u vašim glasačkim listićima." To su ljudi govorili potpisujući Skok: „Da, glasovat ću u ovom potpuno izopačenom i ograničenom izbornom sustavu, ali nemojte misliti da je taj glas odraz svijeta kakvoga želim." Skok je stvorio prostor u kojemu se moglo primijetiti da izborna politika u ovom trenutku povijesti i prečesto ne uspijeva odražavati snove i one najvažnije potrebe golemoga broja ljudi. (No pravi je cilj ubaciti te snove u glasačke kutije, s pobjedničkom strategijom, u Kanadi, u Sjedinjenim Državama, posvuda u svijetu, i to što je brže moguće...)

Razbijanje okvira

Reakcije korporativnih medija kretale su se od zbunjenosti (Kako je moguć program bez stranke? Zašto baš usred izborne kampanje?) do bijesa. Jedne su kanadske nacionalne novine proglasile „ludilom" Skokov poziv na stvaranje zemlje utemeljene na međusobnoj skrbi i skrbi za planet; druge su ga prozvale „nacionalnim samoubojstvom".

Nismo bili iznenađeni. Znali smo da to što predlažemo nije unutar okvira onoga što se smatra političkim mogućim unutar prevladavajućih političkih rasprava. Zapravo, Skokom smo pokušali – gotovo doslovno – razbiti taj okvir. Jer ako unutar njega nema mjesta za sigurnost i mogući opstanak naše vrste, onda je s tim okvirom nešto jako, jako loše. Ako nas ono što se danas smatra političkim mogućim već od prekosutra osuđuje na klimatski kaotičnu budućnost, onda moramo mijenjati ono političkim moguće.

Mnogi su se otvoreno složili s time. Unatoč nekim mistifikacijama iz umjerenjačkih reportaža, ljudi su pjevali, tražili od nas ukrase za travnjake s logotipom Skoka, sami osnivali lokalne podružnice Skoka u svojim gradovima,

naseljima, školama i sindikatima. I neprekidno su nam slali fotografije svojih radionica, sastanaka i skupova – čak i snimke pjesama koje je nadahnuo Skok. Nacionalna anketa otkrila je kako se velika većina pristaša svih triju stranaka centra i lijevoga centra – Liberalne stranke, Nove demokratske stranke i Zelene stranke – slaže s ključnim zahtjevima Skoka. Čak je i 20 posto konzervativaca izjavilo da nas podržava.

Na kraju su Kanađani izabrali Stephena Harpera, no najveći izborni gubitnik bila je Nova demokratska stranka (NDP), stranka lijevog centra. Vodila je krajnje „ziherašku" kampanju pa su je potukli Trudeauovi Liberali (koji su svoj manjak političke određenosti nadoknadili zasljepljujuće progresivnim marketingom). Nekoliko mjeseci poslije, na konvenciji NDP-a, mladi delegati podigli su unutarnju pobunu – uvjereni kako bi stranka pobijedila samo da su bili hrabriji, pozvali su delegate da službeno podrže duh Manifesta skoka. Rezolucija je prihvaćena – rijedak primjer da velika politička stranka uopće razmatra program što ga nude izvanpolitički društveni pokreti.

Živući skok

U mjesecima poslije pokretanja, Skok je postao živući projekt u razvoju, s neprekidno rastućom zajednicom pristaša koji trajno obogaćuju i revidiraju djelo. Naša ekipa tijesno surađuje s organizatorima diljem svijeta koji pokreću slične eksperimente – od australske skupine koju sam upoznala uoči Trumpove izborne pobjede do koalicije europskih zelenih stranaka koje su ispisale vlastiti manifest, nadahnut Skokom, i zajednica iz Nunavuta na Arktiku pa do Meksičkog zaljeva na jugu i Bronxa – svi oni istražuju kako prilagoditi okvir dokumenta vlastitim lokalnim potrebama i najvećim krizama. Postoji čak i zatvorska zajednica „Skakača"; u zatvoru za tinejdžere u Connecticutu kojima se sudilo kao odraslima, skupina utamničenih studenata istraživala je načine na koje se pravednim odmakom od fosilnih goriva može postati dijelom procesa koji će mladež poput njih držati podalje od kriminala.

Moj najdraži primjer onoga što naša ekipa naziva „Živućim skokom" povezan je s Kanadskim sindikatom poštanskih zaposlenika. Kao i svi drugi poštanski zaposlenici diljem svijeta, i ovi radnici borili su se protiv planova o zatvaranju radnih mjesta, ograničavanju dostave pošiljaka, pa čak i prodaje javnog poštanskog servisa FedExu. Drugim riječima, protiv štednje i privatizacije prema uobičajenom modelu. Umjesto da dogovaraju najbolje uvjete koje su kadri izvući unutar te posrnule logike, oni su surađivali s ekipom Skoka i skupinom Prijatelja javnih službi kako bi oblikovali vizionarski plan sukladno kojem bi svaki poštanski ured u državi trebao postati lokalna mreža zelene tranzicije. Zajedno s dugoročnim zahtjevom sindikata za pokretanjem poštanskog bankarstva, prijedlog naslovljen „Dostava energije zajednici", zamišlja poštanski ured kao mrežu dvadeset prvog stoljeća gdje stanovnici mogu puniti

električna vozila; pojedinci i tvrtke mogu zaobilaziti velike banke i podizati zajmove za osnivanje energetskih zadruga; a poštanski službenici činiti više od puke dostave pošte – dostavljali bi i lokalno uzgojene zelene proizvode i obilazili starije. Drugim riječima, postali bi skrbnici i borci za klimu – i sve to mogli bi činiti u električnim vozilima, proizvedenima u Kanadi.

Isprva je ekipa Skoka trpjela velik pritisak da preraste u stranku, ili da svoje kandidate istakne na listama već postojećih stranaka, koristeći se manifestom kao izbornim programom. Oduprli smo se pozivima želeći zaštititi temelje Skoka, ne želeći postati vlasništvom ijedne stranke. Snaga današnjega Skoka, osobito nakon Trumpova izbora, leži u ljudima, u Kanadi ili izvan nje, koji se njime sve više koriste kao temeljem vlastitih lokalnih aktivnosti i izbornih platformi. Primjerice, u Thunder Bayu, gradu na kanadskome sjeveru koji je dugo ovisio o eksploataciji šuma, lokalna skupina Skoka odlučila je istaknuti niz kandidata za gradsko vijeće, sastavivši vlastitu varijantu manifesta i iskoristivši ga da pokaže kako bi grad mogao postati osovinom zelene proizvodnje istodobno se boreći protiv beskućništva i braneći starosjedilačka prava na zemlju. U ožujku 2017., u teško izvojevanoj kampanji za državnog zastupnika iz Pennsylvanije, legendarna aktivistica i borkinja protiv siromaštva Cheri Honkala kandidirala se prisegnuvši da će „stvoriti program izveden iz Manifesta skoka", navodeći potrebu za „istodobnim rješavanjem krize klimatskih promjena, nejednakosti i rasizma".

Utopija – vraćena na zahtjev javnosti

Skok je dijelom pomak u političkom duhu vremena, jer mnogi shvaćaju da budućnost ovisi o našoj sposobnosti premošćivanja bolnih jazova i preuzimanja vodstva od onih koji su tradicionalno bili najviše isključeni. Stigli smo do krajnjih granica tzv. politike silosa, u kojoj se svatko bori u svome kutu, ne otkrivajući poveznice između različitih bitaka i bez jasne ideje o konceptu i vrijednostima što moraju stvoriti moralne temelje budućnosti kakvu trebamo.

To priznanje ne znači da je otpor prema vrlo preciznim napadima – na obitelji, na ljudsko tijelo, na zajednice, na prava pojedinca – postao neobvezan. Nema drugog izbora – moramo se oduprijeti; baš kao što nam je jedino preostalo kandidirati buntovno progresivne kandidate za sve razine vlasti – od savezne vlasti pa do lokalnih školskih odbora. U mjesecima i godinama što dolaze razne taktike otpora opisane u ovoj knjizi postat će nam potrebnije nego ikada; ulični prosvjedi, štrajkovi, sudski procesi, pribježišta, solidarnost što nadilazi granice rase, spola i spolnog identiteta – sve će to biti bitno. I morat ćemo nastaviti pritiskati institucije da se ograde od industrije koja profitira na raznim oblicima grabeža – od fosilnih goriva, preko zatvora pa do ratova i okupacija. Čak i ako svaka od tih borbi pokreta otpora urodi pobjedom – a svjesni smo da to nije moguće – još uvijek ćemo stajati na istome mjestu na kojemu smo

stajali prije uspona krajnje desnice, s nimalo više izgleda da riješimo temeljne uzroke sistemske krize kojoj je Trump samo jedan od malignih simptoma.

Većina vođa današnjih pokreta i glavnih organizatora dobro to shvaćaju te planiraju i djeluju sukladno tomu. Alicia Garza, jedna od osnivačica pokreta Black Lives Matter, izjavila je uoči Trumpove inauguacije da, poslije pet godina bujanja socijalnih pokreta:

> ...bilo da je riječ o Okupirajmo Wall Street, o pokretu DREAMers ili Black Lives Matter... postoji jasna nada koju gajim da će se svi ti pokreti ujediniti i postati moćna sila kakva možemo biti, koja će uistinu vladati ovom zemljom. Na to sam se usredotočila i nadam se da svi ostali razmišljaju o tome.

Mnogi to čine, a dok je tako, primjećujemo buđenje one vrste utopijskog sna koja doslovno bolno nedostaje socijalnim pokretima posljednjih desetljeća. Sve se češće izravni i žurni zahtjevi – minimalna satnica u iznosu od 15 dolara, okončanje policijskih ubojstava i deportacija, porez na emisiju ugljika – stapaju s pozivima za budućnost koja neće biti samo bolja od nasilne i neodržive sadašnjice, nego i... lijepa.

Najsmioniji i najnadahnutiji primjer nove utopije u Sjedinjenim Državama jest „Vision for Black Lives", masovni politički program koji je u ljeto 2016. godine objavio Movement for Black Lives. Nastao iz saveza više od pedeset crnačkih organizacija, program navodi: „Odbacujemo lažna rješenja i vjerujemo da možemo ostvariti potpunu preobrazbu trenutačnih sustava koji profit stavljaju iznad ljudi i mnogima ne daju slobodno disati." U nastavku proglas smješta policijska ubojstva i masovna zatvaranja u kontekst ekonomskog sustava koji je ratovao protiv crnačkih i ostalih obojenih zajednica, davao im otkaze, rezao socijalna prava i priuštio zagađenje okoliša. Posljedica toga bio je golem broj prognanih iz formalne ekonomije, koje je počela nadgledati sve militariziranija policija i trpati ih u već ionako prepune zatvore. Program navodi niz konkretnih prijedloga, među kojima su ukidanje financiranja zatvora, uklanjanje policije iz škola i demilitarizacija policije. Također, navodi i plan za isplatu odšteta bivšim robovima i žrtvama diskriminacije sustava, plan koji uključuje besplatno više obrazovanje i otpisivanje studentskih zajmova. I još mnogo toga – gotovo četrdeset programskih zahtjeva koji promiču promjene od poreznog zakona do razdvajanja banaka. Časopis *Atlantic* primjećuje da program – koji su iznenada objavili usred predsjedničke kampanje – „svojom detaljnošću stoji uz bok stranačkim programima".

U mjesecima poslije Trumpove inauguracije, Movement for Black Lives odigrao je glavnu ulogu u produbljivanju veza s drugim pokretima, okupivši desetke skupina pod stijegom „Većine". Ta nova skupina započela je s uzbudljivim jednomjesečnim nizom akcija između 4. travnja (obljetnica ubojstva dr. Martina Luthera Kinga) i 1. svibnja. Nacionalni protesti pod parolom „Protiv

rasizma, za veće plaće" povezali su rasnu pravdu s brzorastućom radničkom kampanjom za minimalnu satnicu od 15 dolara i sve učestalijim napadima na imigrante. „U kontekstu Trumpova mandata", navodi nova koalicija, „važno je da iznesemo istinsku, zajedničku viziju ekonomske i radničke pravde za sve".

U lipnju 2017. tisuće aktivista iz raznih okruga sjatile su se u Chicagu na drugi godišnji Narodni skup koji je organizirala udruga National Nurses United kako bi nastavila širenje „Narodnog programa". Nekoliko sličnih skupova na državnoj razini još uvijek traju; u Michiganu kao i Sjevernoj Karolini, gdje „Moralni ponedjeljci" već nekoliko godina okupljaju pokrete. Kao što kaže jedan od osnivača, velečasni William Barber: „Morate izgraditi pokret, ne trenutak... i vjerujem da su svi ti pokreti – Moral Monday, Fight for $15, Black Lives Matter – znamenje nade da će ljudi ustati i neće više sjesti."

Baš kao u Kanadi, klimatska kriza tjera nas na izlaganje planova za političku transformaciju u sve kraćem i nemilosrdnijem roku. Moćna i široka koalicija, New York Renews, svim silama tjera državu da do 2050. godine potpuno prijeđe na obnovljive izvore energije. Ako više saveznih država prihvati takve ambiciozne ciljeve, ako druge države učine isto (Švedska je, primjerice, odredila 2045. godinu kao rok za uvođenje nulte stope ugljika), onda će se Trumpovi i Tillersonovi zločudni napori pokazati nedostatnima da gurnu planet preko ruba klimatskog kaosa.

Postaje moguće nazrijeti istinski put naprijed – nove političke formacije koje će, od samog nastanka, spojiti borbu za ekonomsko poštenje s iscrpnom analizom razloga zbog kojih se rasizam i mizoginija koriste kao moćna sredstva nametanja sustava koji i dalje obogaćuje već one besramno bogate, preko leđa ljudi i planeta. Formacije koje bi mogle postati pribježištem za milijune ljudi prvi put uključene u aktivizam i isplesti multirasnu i multigeneracijsku koaliciju povezanu zajedničkim programom preobrazbe.

Planovi za pobjedu nad trumpizmom dobivaju oblik gdje god živimo i nadilaze potrebu za pronalaženjem progresivnog spasitelja koji će se kandidirati za predsjedničku funkciju, a potom uživati slijepu poslušnost. Umjesto toga, zajednice i pokreti ujedinjuju se kako bi oblikovali temeljne programe koje političari, koji žele njihovu potporu, moraju podržavati.

Narodni programi preuzimaju vodstvo – političari će ih morati slijediti.

ZAKLJUČAK

BRIŽNA VEĆINA NADOHVAT RUKE

Trenutak iziskuje optimizam; pesimizam čuvamo za bolja vremena.

Jean-Claude Servais

Započela sam ovu knjigu s riječju „šok", s obzirom na to da su ga mnogi osjetili na dan izbora i poslije njega. No dok sam proteklih mjeseci razmišljala o toj riječi, počela sam propitivati njezinu ispravnost u ovom kontekstu.

Stanje šoka nastaje kada se priča prekida, kada nemamo pojma što se zbiva. Ali, na bezbroj načina koji su opisani u ovoj knjizi Trump zapravo nije pukotina nego kulminacija – logička završnica – mnogih pogibeljnih priča koje nam naša civilizacija izlaže već dugo vremena. Da je pohlepa nešto dobro. Da je tržište zakon. Da je novac ono bitno u životu. Da su bijeli ljudi bolji od ostalih. Da nam je prirodni svijet prepušten na pustošenje. Da bespomoćni zaslužuju svoju kob, a onih jedan posto svoje kule od zlata. Da je sve javno ili zajedničko loše, dakle nije vrijedno očuvanja. Da nas okružuju pogibelji te da bismo se morali skrbiti samo za svoje. I da te postavke nemaju alternativu.

Ako uzmemo u obzir da su mnogima od nas takve priče dio zraka koji svakodnevno udišemo, onda Trump i nije prevelik šok. Predsjednik milijarder koji se hvali da može grabiti žene za intimne dijelove dok istodobno Meksikance naziva „silovateljima" i izruguje se invalidima, logičan je odraz civilizacije opsjednute natjecanjem u kojem pobjednik grabi sve i koja je utemeljena na logici dominacije na svim razinama. Trebali smo ga očekivati. No mnogi među

nama koje je već izravno dodirnulo samo dno zapadnjačkog rasizma i mizoginije očekivali su ga već odavno.

Dakle, možda je prava emocija ispod onoga što mnogi nazivaju šokom zapravo – užas. Točnije rečeno, užas spoznaje koju osjećamo čitajući sjajno napisanu distopijsku fikciju ili dok gledamo dobar distopijski film. Sve priče toga žanra prate sadašnje trendove i prate ih do očita zaključka; potom se tim zaključkom koriste da podignu zrcalo i upitaju: sviđa li vam se ono što vidite? Stvarno želite nastaviti tim putom? Te košmarne budućnosti zastrašujuće su upravo zato što *nisu* šokantne – nisu prekid s našim osnovnim povijestima nego njihovo ostvarenje. Počela sam vjerovati da bismo prvoga američkog predsjednika s reality televizije, naoružana atomskim oružjem, trebali promatrati na sličan način: kao oživjelu distopijsku fikciju. Trump je zrcalo koje se podiglo ne samo pred Sjedinjenim Državama, nego i nasuprot svijetu. Ako nam se ne sviđa što vidimo – a većini nas očito se ne sviđa – onda je jasno što trebamo činiti.

Moramo preispitati ne samo Trumpa nego i priče koje su ga stvorile. Nije dovoljno površno mu se suprotstaviti kao pojedincu, lošem i zabrinjavajuće neukom, iako to možda i jest. Moramo se suprotstaviti duboko ukorijenjenim trendovima koji su ga nagrađivali i uzvisivali sve dok nije postao najmoćniji čovjek na svijetu. Vrijednostima koje su nam se prodavale preko reality televizije, knjigama o instant-bogaćenju, pričama o spasiteljima-milijarderima, filantrokapitalistima. Istim onim vrijednostima koje su dovele do uništenja sustava osiguranja, eksplozivnog porasta broja zatvorenika kao i učestalosti pojave silovanja kao nečega sasvim uobičajenog, do potpisivanja trgovinskih sporazuma koji uništavaju demokraciju, porasta razine mora, privatiziranog odgovora na katastrofe i svijeta Zelenih i Crvenih zona.

Istodobno, možda je u redu – štoviše i zdravo – da nas Trump barem donekle šokira. Zato što se priče koje su ga stvorile vječno propituju. Uvijek su tu i druge priče, one koje tvrde da novac nije jedina vrijednost, da su nam sudbine međusobno isprepletene i povezane sa zdravljem ostatka prirodnoga svijeta. Silnice koje predstavlja Trump oduvijek su morale tlačiti te druge priče, drevnije i očito istinite, kako bi same mogle zavladati unatoč golemoj količini intuicije i dokaza.

Otpornost tih drugih priča trebala bi nas podsjetiti da – iako je Trump logički vrhunac trenutačnog neoliberalnog sustava – trenutačni neoliberalni sustav nije vrhunac priče o čovječanstvu. I zato ključni dio našeg posla nije samo otpor. Nije dovoljno samo reći „NE". Dakako, moramo učiniti i to. Ali moramo i svim snagama štititi prostor u kojem ćemo sanjati i oblikovati bolji svijet, a što ne uključuje ugađanje samome sebi. To je ključan dio načina na koji ćemo potući trumpizam.

Kako zatući Trumpa u samome sebi

U meni je, što bi moglo zvučati pomalo čudno, Trumpov uspon potaknuo mnogo intimniji oblik izazova – probudio je u meni odlučnost da zatučem svoga unutarnjeg Trumpa. Već smo vidjeli kako je novi režim u Washingtonu primorao mnoge da pokušaju shvatiti i nadići vlastite pristranosti i predrasude što su nas dijelile u prošlosti. Taj je intimni rad ključan dok se okupljamo u otporu i transformaciji.

Postoje neki drugi, često zanemareni načini kojima se mnogi od nas mogu češće koristiti kako bi se sukobili sa svojim unutarnjim Trumpom – bilo čime što je iole trumpovski u našim navikama. (Želim biti jasna – ne tvrdim da nam ti propusti svaljuju breme odgovornosti za ishod izbora 2016. godine – nije riječ o tome za koga smo glasali i zašto.) Možda je riječ o onome dijelu čiji se raspon koncentracije svodi na 140 znakova i sklon je poistovjetiti svoje „pratitelje" s prijateljima. Možda o dijelu koji se naučio promatrati kao tržišni brend, a ne kao pojedinca unutar zajednice. Ili o dijelu koji je sve one što se bave sličnim poslovima sklon promatrati kao konkurentske proizvode u borbi za maleni dio tržišta, a ne kao moguće saveznike u borbi koja će iziskivati sve naše talente. (Ako pretpostavimo da je Trumpov mandat vrhunac bolesne logike korporacijskih brendova, možda je krajnje vrijeme da sve to ostavimo iza sebe.) A moguće je riječ i o onom dijelu koji se ne može oduprijeti da se ne pridruži rulji koja gazi i napada one s kojima se ne slaže – koristeći se katkad najgorim osobnim uvredama, žestinom koja je dosegnula razorne razmjere. Svjesna rizika da bih na sebe mogla navući sve te vrste napada o kojima pišem, je li moguće da su te osobine neugodno bliske s Vrhovnim Tviterašem.

A možda je pak riječ o onome dijelu u nama što čeka da nam u pomoć priskoči neki milijarder, samo što će taj biti dobar i širokogrudan, svjestan klimatskih promjena i davanja prava djevojkama. Taj liberalno-milijarderski spasitelj možda se pojavi jako daleko od Trumpa, ali mašta nam još uvijek poistovjećuje veliko bogatstvo sa superjunačkim moćima, a to je, ponavljam, ipak previše blizu Ministarstva Mar-a-Lagoa da bismo se osjećali ugodno.

Ako su neki od tih poriva i priča naizgled duboko ukorijenjeni u nama, razlog tomu nije što smo loši ljudi. Razlog tomu jest to što mnogi od nas funkcioniraju unutar sustava koji nam neprekidno ponavljaju kako nema dovoljno bogatstva da bi ga uživali svi, stoga nam je bolje laktariti se na putu prema vrhu, bez obzira na cijenu. Htjeli to ili ne, svi oni što konzumiraju i stvaraju medije plivaju u kulturološkim vodama reality televizije, osobnih brendova i bujice poruka što ometaju pažnju – istim onim vodama koje su izrodile Donalda Trumpa. Postoje razni dijelovi te učmale baruštine, a neki od nas našli su se u dijelovima bez spasilačke službe ili bogatijima boleštinama što se prenose zagađenom vodom – no i dalje se teško zaista izvući na sigurno. Shvaćanje te činjenice može nam pomoći u razjašnjavanju naše zadaće: da bismo gajili nadu u promjenu svijeta, moramo biti spremni promijeniti sebe.

Dobre su vijesti da, dok se detrumpiziramo – možda odlukom o provođenju više tjednih sati u izravnom kontaktu s drugima, ili pak odricanjem dijela ega u ime dobrobiti nekog projekta, ili pak spoznajom kako se velik dio života ne može ni kupiti ni prodati – možda postanemo sretniji. I to će nas održati u borbi kojoj se ne nazire kraj i koja će iziskivati od nas cjeloživotnu predanost.

Izbor

Globalnom procvatu desničarske demagogije možemo se pokušati oduprijeti na dva načina. Postoji mogućnost establišmenta, koju su prigrlile centrističke stranke diljem svijeta. Ona obećava malo bolju skrb za djecu, veću zastupljenost žena i obojenih u vlasti te možda ugradnju još poneke solarne ploče. Ali nju i dalje prati ista stara logika štednje, ista slijepa vjera u tržišta, isto izjednačavanje beskonačne potrošnje sa srećom, isti flasteri na zjapećim ranama.

Mnogo je razloga zbog kojih ta ograničena vizija ne uspijeva potpuno zaustaviti prodor radikalne desnice diljem svijeta – a glavni je taj da ona ni približno ne nudi dovoljno. Ona ne čini ništa kako bi se obračunala sa stvarnim i istinskim problemima koji podjaruju potragu za žrtvenim janjcima niti nudi nadu u bolju budućnost onima koji su najugroženiji usponom desnice. Društvo krajnje nejednakosti, raskrinkanih neofašističkih stremljenja i ugrožene klime bolesno je društvo, a neoliberalizam, kao jedan od glavnih pokretača takvih kriza, uistinu je neprikladna medicina. On nudi samo slabašno „ne" odgovornim silama, a nedostaje mu potrebno „da".

Mnogi od nas očito su spremni za drugačiji pristup – zadivljujuće „da" koje polaže plan za opipljiva poboljšanja svakodnevnog života, neustrašeno teškim riječima kao što su „preraspodjela" ili „odšteta", i odlučno propitivati zapadnjačko kulturološko izjednačavanje „dobrog života" s vječno rastućom individualnom ugodom u sve izdvojenijim potrošačkim kukuljicama koje ne mare za to koliko planet još može otrpjeti ili za ono što nas uistinu vodi prema iskonskom ispunjenju.

Možda bismo trebali zahvaliti Trumpu za tu novootkrivenu ambiciju – barem djelomično. Besramnost njegova korporacijskog puča neizmjerno je pripomogla shvaćanju da je sustavna promjena nužna. Ako se titani američke industrije mogu žustro postrojiti iza tog čovjeka – uza svu njegovu odbojnu mržnju, njegovu malicioznost, ispraznost i šupljinu – ako Wall Street može klicati vijestima o njegovim planovima da spali planet i dopusti da starci umru od gladi, ako toliki mediji mogu slaviti njegove krstareće rakete naručene uz čokoladnu tortu kao nešto „predsjedničko", onda je normalno što mnogi dolaze do zaključka da ne žele ni djelić takva sustava. Uzdizanjem najgorih na najviše položaje, kulturom krajnjeg izrabljivanja, danonoćnog grabeža i otimačine sve je dostiglo određenu kritičnu točku. Očito je da se moramo suočiti s cijelom tom kulturom, i to ne točku po točku, nego sa samim njezinim temeljima.

Otkrili smo da buntovne ljevičarske kandidature i stranke u Sjedinjenim Državama, Francuskoj i ostalim zemljama nisu savršene politike ni savršeni programi za rješavanje svih problema. Neki od pojedinaca koji su vodili te kampanje zvuče više kao da su dio prošlosti nego budućnost, a kampanje koje su uobličili ne odražavaju raznolikost država kojima žele vladati, barem ne u dovoljnoj mjeri. Već sama činjenica da ti neuvjerljivi kandidati te često sasvim nove političke formacije pristižu nadohvat vlasti – uvijek iznova iznenađujući anketare i etablirane analitičare – dokaz je vrlo važne činjenice, one koju se poricalo i zatiralo tijekom mnogih desetljeća neoliberalnog tlačenja javnog diskursa: napredna transformacijska promjena jest *narodna* – više nego što su se mnogi od nas usudili maštati u posljednju godinu-dvije.

Dakle, moramo ovo shvatiti u samoj srži – čarolija neoliberalizma prekinuta je, podlegla je pod bremenom stvarnog iskustva i gomile dokaza. Ono što je desetljećima bilo neizrecivo, sada glasno izriču kandidati koji osvajaju milijune glasova: *besplatno školovanje, udvostručenje minimalne plaće, potpuni prijelaz na obnovljivu energiju u skladu s tehnološkim mogućnostima, demilitarizacija policije, zatvori nisu mjesta za mlade, izbjeglice su dobrodošli, ratovi nas sve čine ranjivijima.* A svjetina grmi u znak slaganja. Uz toliko ohrabrivanja, tko zna što slijedi. Odštete za ropstvo i kolonijalizam? Marshallov plan borbe protiv nasilja nad ženama? Amnestija zatvorenika? Demokratske radničke zadruge kao temelj programa zelenih radnih mjesta? Odbacivanje „rasta" kao mjerila napretka? Zašto ne? Intelektualne ograde koje su predugo ograničavale progresivnu maštu sada leže slomljene na tlu.

Umalo pobjede ljevičarskih stranaka protekle dvije godine ne treba promatrati kao poraze. To su prvi trzaji iskonskog ideološkog preslagivanja iz kojeg može niknuti progresivna većina – geopolitički jednako važna kao i jačanje autoritarizma i neofašizma na desnom kraju spektra. Slabosti i pogreške kandidata ljevice ne smiju biti razlog za beznađe, nego za istinsku nadu. Nadu da je moguć mnogo širi politički šator – i da je stvar samo u kolektivnom i pomnom planiranju pravih programa od samoga početka. Kako tvrde mnogi vođe pokreta, dobar početak bio bi prihvaćanje postavke da su sve veća ekonomska nejednakost i klimatske katastrofe neodvojive od sustava koji su oduvijek procjenjivali ljudski život na temelju rase i spola, dok je sposobnost međusobnog huškanja stanovništva na temelju boje kože, vjerskog opredjeljenja i spolnog identiteta oduvijek bila najsnažnije oruđe zaštite i održavanja tog smrtonosnog poretka. Ako politička formacija koja ima hrabrosti to javno obznaniti, ima ujedno i smion program humanizacije i demokratizacije novih tehnologija i globalne trgovine, ona više neće izgledati kao neki odjek prošlosti već kao put prema uzbudljivoj i još nikad iskušanoj budućnosti, a desnica će vrlo brzo izgubiti populističko tlo pod nogama. Takva duboko raznolika kampanja, tvrdokorno okrenuta prema budućnosti, mogla bi se pokazati nepobjedivom.

Ako sve to zvuči pretjerano optimistično, ne zaboravite: broj ljudi koji se u Sjedinjenim Državama pridružuju političkim pokretima buja do nikad viđenih razina među organizatorima. Marševi – za ženska prava, protiv deportacija, za obranu crnačkih života – dostižu rekordne brojke. Progresivni politički susreti, predavanja, skupovi u gradskim vijećnicama, popunjeni su iznad svih očekivanja. Na djelu je nešto moćno, a svatko tko tvrdi da zna koliko daleko to može ići zaslužuje jednako povjerenje kao i oni anketari koji su tvrdili da Trump nikad neće pobijediti i da će Brexit sigurno propasti. Podizanje tog velikog šatora u vremenima vođenja politike silosa težak je posao koji zahtijeva spremnost iskrenog suočavanja s bolnim prošlostima prije nego što napredak postane moguć. Ipak u tom trenutku, koji spaja tako strašne rizike s toliko plodnim mogućnostima, preostaje li nam išta drugo nego pokušati? Zgrabiti svaku novu priliku koja se pruža.

Primjerice, nakon prvoga republikanskog pokušaja ukidanja Obamine zdravstvene skrbi, koji je bio propao, pokret koji je zahtijevao sveopću zdravstvenu skrb nabujao je diljem cijele zemlje, jer se ideja općeg zdravstvenog osiguranja dostupna svima činila smislenom većem broju ljudi nego ikada prije. Sada se, neovisno o onome što se zbilo u Washingtonu, vrši pritisak da se takav model prihvati u velikim američkim državama poput Kalifornije.

Dok Trumpov program doseže nadrealnu razinu nesposobnosti u svojoj provedbi, pojavljuju se nove, slične prilike. Možemo očekivati sličan tektonski pomak ako se otvore novi pregovori o Sjevernoameričkom sporazumu o slobodnoj trgovini. Trumpovi potezi donijet će gorko razočaranje njegovim pristašama iz radničke klase, no sama činjenica ponovnog pokretanja pregovora o sporazumu koji su nam predstavljali kao čvrsto uklesan u kamenu, bit će prilika da sindikati i borci za zaštitu okoliša istupe s planom istinski poštene trgovine i stanu iza njega. Svaka takva prilika – a bit će ih napretek – mogućnost je za konkretno predstavljanje stvarne alternative desničarskom populizmu. Istinski čvrst narodni program.

I, podsjetnik na kraju: Trumpovi kapitalisti katastrofe kontroliraju bitan dio Vlade SAD-a – ali ne kontroliraju sve. Ne kontroliraju ono što čine savezne države i gradovi. Većinu vremena ne kontroliraju čak ni ono što čini Kongres. A svakako ne kontroliraju rad sveučilišta, vjerskih institucija i sindikata. Ne kontroliraju ni što čine sudovi (za sada). Ne kontroliraju što čine ostale suverene države. I ne kontroliraju što radimo mi pojedinci i skupine diljem svijeta.

I upravo zato što je sve ono što se zbiva u Washingtonu nevjerojatno pogibeljno, više nego ikad prije važno je ono što činimo s kolektivnom moći na tim netrumpificiranim područjima. Na Demokratskoj nacionalnoj konvenciji održanoj 2016. godine Michelle Obama okupljenima je rekla: „Kad oni padaju, mi se podižemo." Manje je govorila o djelima nego o raspoloženju, kao i o odbijanju njezine obitelji da se pridruži Trumpu i njegovoj bandi. Vrijeme je da taj etos prebacimo iz atmosfere u djela – kad oni padaju, *svi* trebamo činiti

više. Moramo biti ambiciozniji na mnogim onim područjima koja Trump ne nadgleda te svojim djelima postizati više. Moramo učiniti više za sprječavanje katastrofalnih klimatskih promjena. Moramo učiniti više za stvaranje slobodnih gradova za migrante i prognanike. Moramo učiniti više za sprječavanje eskalacije sukoba. Moramo učiniti više za zaštitu prava žena i pripadnika LGBTQ zajednice. Dok oni tonu sve dublje, mi moramo činiti sve više i više.

Inverzija šoka

Desetljećima su elite zlorabile moć šoka za nametanje noćnih mora. Donald Trump misli da to može ponavljati beskonačno: da ćemo do jutra zaboraviti ono što je jučer izjavio (za što će tvrditi kako to nikad nije izjavio), da će nas zagušiti događaji i da ćemo se u konačnici raspršiti, predati i pustiti ga da zgrabi sve što poželi.

No krize, kao što smo vidjeli, ne uspijevaju uvijek natjerati društvo da nazaduje i poklekne. Postoji i druga mogućnost: da, suočeni s teškom i općom pogibelji, odlučimo ujediniti se i izvesti evolucijski skok. Možemo odlučiti, kako je rekao velečasni William Barber, „biti moralni defibrilatori našeg doba i potresti srce nacije, gradeći pokret otpora, nade, pravde i ljubavi". Drugim riječima, možemo sami sebe neopisivo iznenaditi; tako da smo ujedinjeni, usredotočeni i odlučni. Tako da odbijemo podleći tim izlizanim taktikama šoka. Da odbijemo strahovati, bez obzira na to kolike kušnje trpjeli.

Korporacijski puč opisan na ovim stranicama, u svim svojim oblicima, kriza je s globalnim posljedicama koje mogu trajati čak i unutar geološkog vremena.

Kako ćemo reagirati na krizu, ovisi o nama.

Zato, prihvatimo drugu mogućnost.

Skočimo.

POST SCRIPTUM

Manifest skoka

Zahtjev za Kanadom u kojoj ljudi skrbe za Zemlju i jedni za druge

Započeli smo postavkom da se Kanada suočava s najtežom krizom u nedavnoj povijesti.

Odbor za istinu i pomirenje priznao je potresna saznanja o nasilju u novijoj kanadskoj povijesti. Sve veće siromaštvo i nejednakost ožiljak su na sadašnjosti države. A kanadska povijest klimatskih promjena zločin je protiv budućnosti čovječanstva.

Te činjenice zvuče još neugodnije jer se radikalno udaljavaju od naših ukorijenjenih vrijednosti – poštivanja starosjedilačkih prava, internacionalizma, ljudskih prava, raznolikosti i zaštite okoliša.

Kanada danas nije takva – no mogla bi biti.

Mogli bismo živjeti u zemlji potpuno pokretanoj obnovljivim izvorima energije, ispreplетenoj pristupačnim javnim prijevozom, u kojoj su radna mjesta i mogućnosti ove tranzicije osmišljene kako bi sustavno uklonile rasne i spolne nejednakosti. Skrb jednih za druge kao i skrb za planet mogli bi postati najbrže rastući gospodarski sektori. Mnogi ljudi mogli bi imati bolje plaćene poslove s manje radnih sati, što bi nam ostavilo dovoljno vremena da uživamo s voljenima i rastemo u našim zajednicama.

Znamo da imamo malo vremena za takvu veliku tranziciju. Klimatolozi nam govore kako je ovo desetljeće početka smionih akcija za sprječavanje katastrofalnog globalnog zagrijavanja. To znači da sitnim koracima nećemo doprijeti kamo trebamo.

Taj skok mora započeti **poštivanjem neotuđivih prava i naslova izvornih skrbnika ove zemlje.** Starosjedilačke zajednice oduvijek su u prvim redovima kada je riječ o zaštiti rijeka, obala, šuma i zemlje pred neobuzdanom industrijskom aktivnošću. Možemo ojačati tu ulogu, preoblikovati svoj odnos, **u cijelosti primjenjujući Deklaraciju Ujedinjenih naroda o pravima starosjedilačkih naroda**.

Potaknuti sporazumima koji tvore pravni temelj ove države i obvezuju nas dijeliti zemlju „sve dok sunce sja, trava raste i rijeke teku", želimo energetske izvore koji će trajati vječno, nikad neće presahnuti ni zatrovati zemlju. Tehnološka otkrića približila su nam taj san nadohvat ruke. Najnovija istraživanja pokazuju da Kanada za dvadeset godina može svu električnu energiju proizvoditi iz obnovljivih izvora; dakle, od 2050. mogli bismo imati potpuno čistu ekonomiju.

Tražimo da ta promjena započne odmah.

Više **ne postoji izlika za izgradnju novih infrastrukturnih projekata koji nas tjeraju na povećano iskorištavanje prirodnih bogatstava desetljećima u budućnost**. Novi, željezni zakon energetskog razvoja mora glasiti: **ako nešto ne želite u vlastitom dvorištu, onda tome nije mjesto ni u tuđem**. To jednako vrijedi za naftovode i plinovode, frakiranje u New Brunswicku, Québecu i Britanskoj Kolumbiji, za sve brojnije tankere pred našim obalama i rudarske projekte u kanadskom vlasništvu diljem svijeta.

Došlo je vrijeme energetske demokracije – ne vjerujemo samo u promjenu izvora energije, već i u to da zajednice posvuda moraju zajednički nadgledati nove energetske sustave.

Kao alternativu jagmi za profitom privatnih tvrtki, hladnoj birokraciji i nekim centraliziranim državnim tijelima možemo stvoriti novu strukturu vlasništva – vođenu na demokratski način, koja isplaćuje poštene plaće i zadržava prijeko potrebne prihode unutar zajednice. **A starosjedilački narodi moraju prvi primiti javne potpore za svoje projekte čiste energije. Kao i zajednice koje se trenutačno bore s teškim zdravstvenim posljedicama industrijskih zagađenja.**

Tako dobivena energija neće samo rasvjetljivati naše domove nego i raspodjeljivati bogatstvo, produbljivati demokraciju, jačati gospodarstvo i početi liječiti rane koje se vuku još od nastanka ove zemlje.

Skok na čistu ekonomiju stvara bezbrojne prilike za slične, višestruke „dobitke". Želimo **opći program izgradnje energetski učinkovitih kuća, preinačenje postojećih zgrada, kao i jamstva da će najsiromašnije zajednice i četvrti prvi osjetiti blagodati** te dobiti mogućnost obuke i obrazovanja, kao i prilike za dugoročno ublažavanje siromaštva. Želimo prekvalifikacije i druga sredstva za radnike u prljavoj industriji koji **će im omogućiti da budu potpuno spremni sudjelovati u ekonomiji čiste energije**. Taj prijelaz mora sadržavati demokratsko sudjelovanje samih radnika. **Brze željeznice pogonjene**

obnovljivim izvorima i jeftin javni prijevoz mogu ujediniti sve zajednice unutar države – umjesto više automobila, cjevovoda i željezničkih nesreća što nas ugrožavaju i dijele.

Budući da smo svjesni da skok stiže kasno, **moramo ulagati u oronulu javnu infrastrukturu** kako bi mogla izdržati sve teže vremenske uvjete.

Prijelaz na lokaliziraniji i ekološki utemeljen poljoprivredni sustav smanjio bi ovisnost o fosilnim gorivima, zadržavao ugljik u tlu i sprječavao neočekivane potrese u globalnoj opskrbi – proizvodeći pritom zdraviju i pristupačniju hranu za sve.

Zahtijevamo ukidanje svih trgovinskih sporazuma koji utječu na naše pokušaje obnove lokalne ekonomije, obuzdavanje korporacija i zaustavljanje štetnih projekata iscrpljivanja prirodnih resursa. Uspostavljajući novu ravnotežu na vagi pravde, **moramo osigurati useljenički status i sveobuhvatnu zaštitu svim radnicima**. Prepoznavši kanadski doprinos vojnim sukobima i klimatskim promjenama – osnovnim pokretačima globalne izbjegličke krize – moramo prihvatiti prognanike i izbjeglice u potrazi za sigurnošću i boljim životom.

Prijelaz na ekonomiju usklađenu sa Zemljinim ograničenjima znači i širenje gospodarskih sektora koji su već siromašni ugljikom – skrbi, obrazovanja, socijalnog rada, umjetnosti i medija od javnog interesa. U usporedbi s Québecom, program nacionalne skrbi za djecu u velikom je zakašnjenju. Sav taj posao, koji uglavnom obavljaju žene, ljepilo je koje stvara humane i otporne zajednice – a mi ćemo trebati što snažnije zajednice kada se suočimo s mračnom budućnosti u kojoj smo već zatočeni.

Budući da je velik dio skrbničkih poslova – bila to skrb za ljude ili planet – trenutačno neplaćen, **otvaramo žustru raspravu o uvođenju općega temeljnog godišnjeg dohotka**. Ta čvrsta zaštitna mjera, prvotno uvedena u pokrajini Manitoba tijekom sedamdesetih godina, može pomoći osigurati da nitko ne prihvaća posao koji prijeti sutrašnjici njegove djece, već da tu djecu prehrani još danas.

Izjavljujemo da je „štednja" – koja sustavno nasrće na čiste sektore, obrazovanje i zdravstvenu skrb, koja razara javni prijevoz i promiče nepromišljenu privatizaciju energetskog sektora – fosiliziran oblik razmišljanja koji je prerastao u prijetnju životu na Zemlji.

Novac potreban da platimo tu veliku transformaciju dostupan je – potrebni su nam samo pravi programi za njegovo prikupljanje; poput, primjerice, **okončanja subvencioniranja fosilnih goriva, uvođenja poreza na velike financijske transakcije, povećanja naknada za korištenje prirodnih bogatstava, uvođenja većih poreza na prihode korporacija i bogatih, progresivnog poreza na ugljik, rezova u vojnoj potrošnji**. Sve to temelji se na jednostavnoj postavci **„zagađivač plaća"** – i otvara nam nevjerojatne mogućnosti.

Jedno je jasno: javna neimaština u doba neopisivoga privatnog bogatstva umjetno je stvorena kriza, smišljena da nam zatre snove prije nego što uopće dobiju priliku roditi se.

Ti snovi uvelike nadilaze ovaj dokument. Pozivamo sve one koji priželjkuju političku funkciju da iskoriste ovu priliku i priznaju hitnu potrebu za transformacijom. Zahtijevamo **organiziranje sastanaka u gradskim vijećnicama diljem države**, gdje će se stanovnici moći okupiti i demokratski odlučiti što njihovim zajednicama znači istinski skok u novu ekonomiju.

Neizbježno je da će takva obnova odozdo dovesti do obnove demokracije na svim razinama vlasti, ubrzano se krećući prema sustavu u kojemu je **svaki glas bitan, a korporacijski novac uklonjen iz političkih kampanja.**

Ostvariti sve to odjednom velik je zadatak, no takva su vremena u kojima živimo.

Pad cijena nafte privremeno je smanjio pritisak za iskapanjem fosilnih goriva najvećom mogućom brzinom koju omogućuju visokorizične tehnologije. Ta stanka u mahnitoj ekspanziji ne smije se smatrati krizom, nego darom.

Poklonjen nam je rijedak trenutak da sagledamo što smo postali – i odlučimo se promijeniti.

I zato pozivamo sve one željne političkih dužnosti da iskoriste ovu priliku i prihvate hitnu potrebu za transformacijom. To je naša sveta dužnost prema onima koje je naša država povrijedila u prošlosti, prema onima koji nepotrebno pate u sadašnjosti te svima onima koji imaju pravo na svijetlu i sigurnu budućnost.

Sada je vrijeme za hrabrost.

Sada je vrijeme za skok.

Zahvale

Neki zaista sjajni ljudi pomogli su da ova knjiga nastane u suludo kratkom roku. Louise Dennys, glavna urednica kanadske podružnice izdavačke kuće Penguin Random House, predala je svoj genijalni um i život ovom projektu, poboljšavajući tekst na bezbroj načina. Johann Hari inzistirao je da napišem knjigu, snimajući duge razgovore kako bi me uvjerio da je materijal spreman, izbrusivši velik broj skica. Derrick O'Keefe okrenuo je svoj život naopačke ne bi li uređivao, istraživao i vodio nas cijelim putem. Sharon Riley sjajno je istražila i pomno provjeravala činjenice, s prijeko potrebnom pomoći Christine Shearer, Allie Tempus, Kate Aronoff i Rajiva Sicore. Jackie Joiner, kao i uvijek, bila je dirigentica, što samo ona može.

Louise i ja bile smo oduševljene suradnjom s dvoje sjajnih urednika – Helen Conford iz britanske podružnice izdavačke kuće Penguin Random House i Anthonyjem Arnoveom iz američke izdavačke kuće Haymarket Books; on ujedno zastupa knjigu u cijelome svijetu. Nemoguć raspored iziskivao je čuda od sviju njih, kao i cijelog izdavačkog tima, osobito Ricka Meiera i Deirdre Moline, te neumorne ekipe iz kanadske podružnice izdavačke kuće Knopf, Britany Larkin, Terre Page, Johna Sweeta i kreativnog direktora Scotta Richardsona. Zahvalna sam *The Interceptu*, *The Nationu* i *The Guardianu*, gdje su objavljeni prvi odlomci ovoga teksta. Michelle Alexander, Keeanga-Yamahtta Taylor i Eve Ensler čitale su ranu verziju teksta i davale neprocjenjive povratne informacije.

Moj suprug Avi Lewis pomogao je u promišljanju bezbrojnih aspekata ove rasprave i podario mi vrijeme i prostor kako bih mogla potpuno uroniti u posao. Hvala Michaelu, Bonnie i Sethu Kleinu; Michele Landsberg i Stephenu Lewisu, Solu Guyju, Sethu MacFarlaneu, Kyo Maclear, Brit Marling, Katie McKenna, Bianci Mugyenyi, Betsy Reed, Anthonyju Rogers-Wrightu, Juliani Saehrig, Katharine Viner i Opheliji Whitley. Podržavala me, podupirala i nadahnjivala nevjerojatna ekipa iz Skoka, kao i onih šezdesetoro ljudi koji su uobličili izvorni dokument. I dalje se oporavljamo od gubitka našeg velikog suradnika, Arthura Manuela. Moje najiskrenije zahvale strpljivom i malenom Tomi, kojemu je mama jako nedostajala zadnja tri mjeseca, ali koji uporno tvrdi kako je: „Donald Trump previše bezobrazan da bi bio predsjednik."

O autorici

Naomi Klein nagrađivana je novinarka, kolumnistica, dokumentaristica te autorica svjetskih bestselera „NO LOGO“ i „Doktrina šoka“.

Trenutačno radi kao dopisnica *The Intercepta* i stalna suradnica časopisa *The Nation*. Svoje kolumne i članke objavljuje u nekoliko utjecajnih svjetskih novina i časopisa (*The New York Times, The New Yorker, The Boston Globe, The Guardian, The London Review of Books, Harper's Bazaar* i *Le Monde*).

U studenome 2016. godine nagrađena je uglednom australskom nagradom „Sydney Peace“, uz obrazloženje da „nas je nadahnula da ustanemo lokalno, nacionalno i internacionalno te zahtijevamo novi program za suživot na planetu, koji će poštovati ljudska prava i jednakost“.

Knjige su joj prevedene na više od trideset jezika.

Trumpov ulazak u Bijelu kuću uzdrmao je svijet ionako poljuljan neprekidnim valovima kriza. Njegov bezobzirni politički program – uključujući i provođenje otvorenog korporacijskog puča u vlasti, agresivno traženje dežurnih krivaca, ratno huškanje, zatiranje klimatologije kako bi se potaknulo bjesomučno crpljenje i izgaranje fosilnih goriva – prouzrokovat će valove katastrofa i šokova koji će pogoditi gospodarstvo, sigurnost građana i okoliš.

Hvaljena novinarka, aktivistica i autorica svjetskih bestselera *NO LOGO* i *Doktrina šoka*, Naomi Klein, provela je puna dva desetljeća proučavajući političke šokove, klimatske promjene i „zlostavljačke brendove". Taj ju je jedinstveni uvid doveo do zaključka da je Donald Trump oličenje gotovo svih onih najmračnijih i najpogibeljnijih trendova o kojima je dosad pisala; proizvod moćnih sustava razmišljanja koji vrijednost ljudskoga života procjenjuju na temelju rase, vjere, spola, spolne orijentacije… Trump i njegova administracija, „sastavljena isključivo od milijardera i multimilijunaša", utjelovljenje su „moćnoga ideološkog projekta slobodnog tržišta koji ratuje protiv svega javnog i društvenog", čiji je krajnji cilj globalno nametanje neoliberalizma s pomoću tzv. doktrine šoka.

Povijesni trenutak u kojemu se nalazimo zahtijeva od nas da se odupremo „trumpizmu" i politici šoka, ali pritom, upozorava Naomi Klein, nije dovoljno samo reći „ne". I ono najodlučnije „ne" mora pratiti smiono i budućnosti okrenuto „da" – plan za budućnost, vjerodostojan i toliko privlačan da će se mnoštvo boriti za njegovo ostvarenje bez obzira na sve šokove i zapreke na koje će nailaziti.

Ova pravodobno objavljena knjiga jedne od najutjecajnijih suvremenih misliteljica nudi snažan i pozitivan šok, pomažući nam shvatiti kako smo se našli ovdje i kako se možemo svi zajedno okupiti i izliječiti.

Naomi Klein nagrađivana je novinarka, kolumnistica, dokumentaristica te autorica svjetskih bestselera *NO LOGO* i *Doktrina šoka*.
Trenutačno radi kao dopisnica *The Intercepta* i stalna suradnica časopisa *The Nation*. Svoje kolumne i članke objavljuje u nekoliko utjecajnih svjetskih novina i časopisa (*The New York Times, The New Yorker, The Boston Globe, The Guardian, The London Review of Books, Harper's Bazaar* i *Le Monde*). Knjige su joj prevedene na više od trideset jezika.

Autoricu možete pratiti na Twitteru: @NaomiAKlein

Posjetite i sljedeće stranice:
noisnotenough.org
www.naomiklein.org

ISBN 978-953-304-999-1

v|b|z AMBROZIJA

www.vbz.hr
159,00 kn